

PUBLICY

2024

**Sociálne služby a ich
zabezpečovanie obcami,
mestami a vyššími územnými
celkami**

**Michal Imrovič
Sára Danielová
eds.**

TRNAVA 2025

UNIVERZITA SV. CYRILA A METODA V TRNAVE

FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED

PUBLICY 2024

**Sociálne služby a ich zabezpečovanie obcami, mestami a vyššími
územnými celkami**

Trnava 2025

PUBLICITY 2024

Sociálne služby a ich zabezpečovanie obcami, mestami a vyššími územnými celkami

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie PUBLICITY 2024 II. Obce, mestá a vyššie územné celky v regionálnom rozvoji konanej 3. decembra 2024.

Editori:

PhDr. Michal Imrovič, PhD.

Mgr. Sára Danielová

Recenzenti:

PhDr. Erika Štangová, PhD.

Mgr. et. Mgr. Katarína Švrčková, PhD.

Za obsahovú, jazykovú a formálnu stránku jednotlivých príspevkov zodpovedajú autori. Rukopis neprešiel jazykovou úpravou.

© 2025 Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

© autori príspevkov

Všetky práva vyhradené. Bez súhlasu ich majiteľa toto dielo a ani jeho časti nemožno reprodukovať.

Vydavateľ: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Prvé vydanie 2025, online

https://fsvucm.sk/wp-content/uploads/2025/05/Publicity_FINAL.pdf

ISBN 978-80-572-0518-0

OBSAH

ÚLOHA SAMOSPRÁV V ZABEZPEČOVANÍ STAROSTLIVOSTI O RÓMSKU KOMUNITU. VÝZVY A PERSPEKTÍVY RIEŠENÍ 6

Sára Danielová

ANALYSIS OF SOCIAL SERVICES IN THE URBAN ENVIRONMENT: DUBNICA NAD VÁHOM 19

Zuzana Draková

PORODNÉ VE STÁTECH EU 29

Danuta Duda, Kamila Turečková, Ivona Buryová, Karin Glacová

SYSTEM OSVOJENÍ V ČESKÉ REPUBLICE: MULTIDIMENZIONÁLNÍ VÝZVY V PRÁVNÍM A INSTITUCIONÁLNÍM KONTEXTU 47

Leona Hozová, Naděžda Křečková Tůmová

PERSUAZÍVNA KOMUNIKÁCIA AKO STRATÉGIA POLITICKEJ SOCIÁLNEJ PRÁCE 60

Michal Imrovič

KOMPARÁCIA VYBRANÝCH SOCIÁLNYCH SLUŽIEB POSKYTOVANÝCH OBCAMI A REGIÓNMÍ ŠTÁTOV V4 68

Stanislav Konečný

KOMUNÁLNE SOCIÁLNE SLUŽBY V ČASE KRÍZY ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA 82

Jana Levická, Zuzana Strculová

POLITICKÁ PARTICIPÁCIA RÓMOV V OBDOBÍ SOCIALIZMU A V PRVÝCH ROKOCH PO ZMENE POLITICKÉHO REŽIMU V ROKU 1989 93

René Lužica

MESTO PRIATEĽSKÉ SENIOROM 109

Monika Orlíková

**MOC (A BEZMOC) VZŤAHOVEJ OSOBY, SYNDRÓM
POMÁHAJÚCEHO A PROTIPRENOS: STÁLE ŽIVÉ ÚSKALIA V
SOCIÁLNYCH SLUŽBÁCH I PORADENSTVE** 124

Juraj Sedláčej

**AGENDA PRŮKAZŮ PRO OSOBY SE ZDRAVOTNÍM POSTIŽENÍM
A ROLE OBCÍ: NEDOSTATKY A PŘÍLEŽITOSTI PLYNOUCÍ Z
INSPIRACE V OKOLNÍCH STÁTECH** 136

Vladimíra Tomášková, Olga Angelovská

**OCHRANA OSOBNOSTNÍCH PRÁV KLIENTŮ SOCIÁLNÍCH
SLUŽEB V ČESKÉ REPUBLICĚ** 177

Marie Sciskalová, Ondřej Pavelek

**ENVIRONMENTÁLNE A KLIMATICKÉ ZMENY: ÚLOHA
SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV** 169

Michaela Vaceková

**REGIONÁLNÍ DISPARITY V DOSTUPNOSTI SOCIÁLNÍCH SLUŽEB
PRO OSOBY BEZ DOMOVA V ČESKÉ REPUBLICĚ** 179

Melanie Zajacová, Zuzana Truhlářová

ÚVOD

Opäť po roku sme si na Fakulte sociálnych vied UCM v Trnave pripomenuli začiatkom decembra 2024 ďalší rok a to prostredníctvom medzinárodnej vedeckej konferencie pod tradičným označením PUBLICY. Tentokrát konferencia niesla názov s podtitulom *Obce, mestá a vyššie územné celky v regionálnom rozvoji*. Samostane bola vytvorená sekcia venujúca sa sociálnej práci pod titulom *Sociálne služby a ich zabezpečovanie obcami, mestami a vyššími územnými celkami*.

Autori z akademického prostredia slovenských a českých vysokých škôl počas dňa predniesli svoje poznatky, vízie, pohľady, analýzy či skúsenosti zo sociálnej oblasti. Tieto príspevky autorov sú súčasťou tohto predkladaného recenzovaného vedeckého zborníka, ktorý vás iste zaujme a možno aj inšpiruje v ďalšej vedeckej práci.

PhDr. Michal Imrovič, PhD.

za kolektív editorov

ÚLOHA SAMOSPRÁV V ZABEZPEČOVANÍ STAROSTLIVOSTI O RÓMSKU KOMUNITU. VÝZVY A PERSPEKTÍVY RIEŠENÍ

Mgr. Sára Danielová¹

Abstract

Local governments play a key role in caring for the Roma ethnic group and contributing to tackling marginalisation and social exclusion. This paper focuses on the challenges faced by local authorities and approaches leading to more effective solutions to these problems. Through qualitative research, we conducted semi-structured interviews with local government mayors. These interviews revealed specific barriers they face in caring for the Roma community and provided valuable insights from practice. The results of the analysis point to the need for targeted social policy that reflects local conditions and resources. The solutions identified can serve as inspiration for other municipalities and contribute to the development of sustainable inclusive policies at the local level.

KEY WORDS: social care, local governments, Roma ethnicity

ÚVOD

Podľa zákona č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení je základnou úlohou obce pri výkone samosprávy starostlivosť o všestranný rozvoj svojho územia a o zabezpečenie potrieb svojich obyvateľov. Na základe tohto zákona sme sa rozhodli preskúmať, s akými výzvami samosprávy čelia pri poskytovaní starostlivosti o rómske etnikum. Cieľom bolo zároveň identifikovať postupy a stratégie, ktoré obce využívajú na riešenie týchto výziev, a zistiť, ako efektívne naplňajú svoje povinnosti v kontexte starostlivosti o rómske etnikum. Starostlivosť o rómske komunity na Slovensku zahŕňa riešenie závažných nedostatkov v oblasti prístupu k základnej infraštruktúre. Verejný vodovod má k dispozícii len 64 % rómskych domácností, pričom približne 33 tisíc ľudí je odkázaných na neštandardné a nezabezpečené zdroje vody, čo výrazne znižuje kvalitu života. Kanalizáciu využíva iba 40 % rómskej populácie, a podobné problémy pretrvávajú aj v dostupnosti elektrickej energie či rozvodov plynu. Tieto výzvy poukazujú na potrebu zodpovedného prístupu a cielenej podpory zo strany samospráv a štátu, aby sa zabezpečila dôstojná životná úroveň a zlepšila integrácia týchto komunit (Ravasz, 2019)

---

¹ Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta sociálnych vied, Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky, Bučianska ul. 4/A, 917 01, Trnava, Slovensko, email: danielova1@ucm.sk

METODOLÓGIA

Hlavným cieľom výskumu bolo **identifikovať výzvy, ktorým čelia miestne samosprávy v starostlivosti o rómske etnikum, a na identifikáciu prístupov, ktoré môžu prispieť k efektívnejšiemu riešeniu týchto problémov.** Vzhľadom k tomuto cieľu sme za relevantných účastníkov výskumu pokladali starostov samospráv. Výskum bol realizovaný v kvalitatívnom dizajne (Hancock, 2009, Mack, 2005), s využitím metódy pološtrukturovaných rozhovorov (Janovská, 2018). Rozhovory so starostami samospráv sa realizovali v mesiaci november na jednotlivých úradoch samosprávy. Rozhovory boli následne prepísané a analyzované za použitia tematickej analýzy. (Braun, Clarke, 2012).

Tvorba a charakteristika výskumnej vzorky

V rámci výskumnej vzorky sme použili zámerný výber (Gavora, 2010), pričom hlavnými kritériami boli príslušnosť samosprávy k vybraným okresom a veľkosť obce. Tento výber sme zvolili s cieľom zabezpečiť, aby samosprávy mali porovnateľné podmienky na výkon svojich činností. Zároveň sme sa zamerali na obce, kde žije určitý podiel rómskeho obyvateľstva. Kontakt so starostami sme nadviazali telefonicky prostredníctvom obecného úradu. Cieľom prvotného kontaktu bolo získať ich súhlas s participáciou na výskume. Starostom sme poskytli základné informácie o výskume, jeho cieľoch, a uistili sme ich o dodržiavaní všetkých etických princípov, vrátane ochrany anonymity a osobných údajov. Oslovili sme celkovo 7 obcí, ktoré spĺňali naše výberové kritériá. Z nich sme získali 5 súhlasov na realizáciu rozhovorov. Jeden starosta odmietol účasť po tom, čo zistil, že som Rómka, a ďalší dvaja starostovia odmietli participovať ihneď po oboznámení sa s podstatou výskumu. Zo zrealizovaných rozhovorov sme sa rozhodli vylúčiť jeden, keďže poskytnuté odpovede neboli dostatočne kvalitné na ďalšiu analýzu.

Podrobné údaje o obciach, kde boli rozhovory realizované, uvádzame v tabuľke č. 1. Zaujímavosťou je, že hoci obce patria do rôznych krajov, geograficky sú susediace, čo môže mať vplyv na ich podobné podmienky.

Tabuľka 1: Údaje o jednotlivých samosprávach

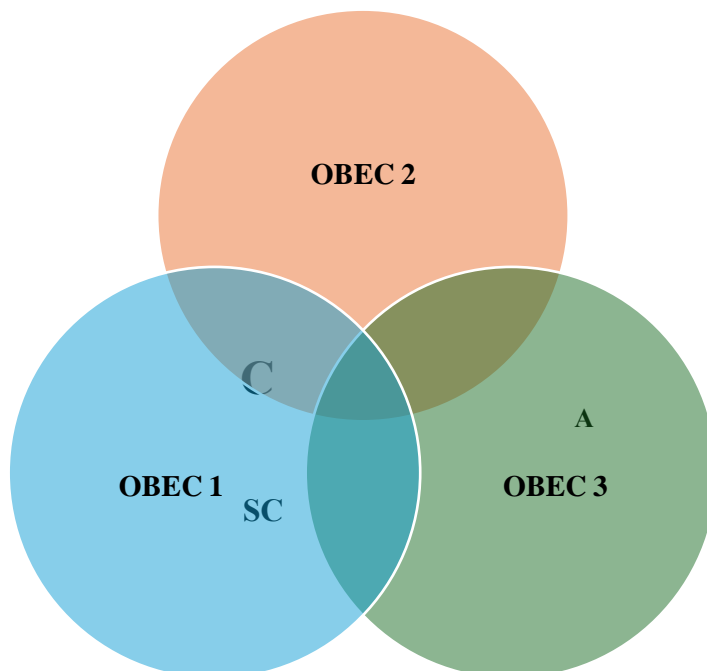
SAMOSPRÁVA	KRAJ	POČET CELKOVÝCH OBYVATEĽOV	POČET RÓMOV
Obec 1	Trnavský	1 582	250 - 300
Obec 2	Trnavský	1 250	250 - 300
Obec 3	Bratislavský	3 719	350 - 400

Zdroj: vlastné spracovanie, 2024

VÝSLEDKY

Na základe vykonanej tematickej analýzy sme spracovali prepísaný výskumný materiál, pričom sme dôsledne postupovali podľa analytických krokov typických pre kvalitatívny výskum. Tento proces zahŕňal identifikáciu a systematizáciu hlavných tém a pod tém, ktoré vyplynuli z rozhovorov, a ich následné prepojenie s výskumnými cieľmi a teoretickým rámcom štúdie.

Graf 1: Spoločné výzvy samospráv

Zdroj: vlastné spracovane, 2024

Vennov diagram vizualizuje spoločné výzvy samospráv, s ktorými sa stretávajú v kontexte starostlivosti o rómske etnikum. Každý kruh predstavuje jednu obec pod označením OBEC 1, OBEC 2, OBEC 3. Centrálne časť Vennovho diagramu - prienik je označený písmenom „C“ čo predstavuje skrátený tvar anglického slova *challenges*, čo v preklade znamená „výzvy.“ Centrálne časť Vennovho diagramu, označená písmenom „C,“ predstavuje spoločné výzvy, ktoré zdieľajú všetky obce. Medzi tieto výzvy zaradujeme infraštruktúru, čierne stavby, čierne skládky a nízku úroveň občianskej angažovanosti.

V nadväznosti na to, skratka „SC“ označuje anglický výraz *shared challenges*, čo v preklade znamená „spoločné výzvy“ medzi obcou 1 a obcou 3. Medzi spoločné výzvy medzi obcou 1 a 3 patria menšie priestupky. Skratka „A“ označuje jednu z hlavných výziev, ktorým obec 3 čelí, konkrétne problém anticiganizmu, ktorý sa prejavuje predsudkami, diskrimináciou a sociálnym napätím vo vzťahu k rómskej komunite.

Infraštruktúra

Prvou identifikovanou výzvou, ktorej samosprávy čelia pri starostlivosti o rómske etnikum je infraštruktúra. Obec 1 uviedla, že v časti, kde žije rómske etnikum absentuje pripojenie na infraštruktúru. V časti, kde býva rómske etnikum má podľa slov starostu obce približne 8 až 10 nehnuteľností prípojky. Ostatné nehnuteľnosti sú pripojené na nehnuteľnosti, ktoré prípojky majú. *„ale tam si to medzi sebou jak to majú po dvory poprepájane je tam možnosť pripojiť sa na verejný vodovod, na kanalizáciu, na plyn a neviem, však čoho iného. Nemáme to my zmapované úplne“* (Obec 1). Ako výzvu pri starostlivosti o rómske etnikum obec 2 podobne ako Obec 1 identifikovala infraštruktúru. V obci 2 absentuje potrebná infraštruktúra, konkrétne kanalizačný systém. *„kanalizáciu nemáme v obci. Voda, električka, plyn vo tej časti dotiahnutý je“* (Obec 2). *„Máme tu zopár takých domčekov, v ktorých žijú ľudia tak, ako sa žilo možno pred 60-70 rokmi na Slovensku a majú problém sa prispôbiť tej dnešnej dobe. A napríklad nemajú vodu v tom bývaní“* (Obec 3).

Prístupy samospráv k riešeniu výzvy infraštruktúra

V rámci riešenia výzvy infraštruktúra jednotlivé samosprávy postupujú odlišne. Obec 1 túto výzvu nerieši, pretože to pre samosprávu predstavuje finančnú záťaž. *„aby sme vyhadzovali zbytočne peniaze, že teda niečo robíme, že splníme si nejakú podmienku voči EÚ, tak potom je to...“* (Obec 1). Ďalším dôvodom pre neriešenie tejto výzvy sú nevyrovnané pohľadávky, ktoré má rómske etnikum voči obci. *„Tým, že zase dlžia nám peniaze, či už je to vývoz komunálnych odpadov alebo aj na daniach, na nehnuteľnosti, tak zase ich, akože brzdíme ich trošku v tom, že pokiaľ nebudeš mať vyrovnané, tak ti nepomôžeme“*(Obec 1). Obec 2 túto výzvu rieši prostredníctvom žiadosti o čerpanie dotácie na vybudovanie kanalizácie v obci. *„projekt som podával,*

má byť dokonca roka vyhodnotený na zlepšenie infraštruktúry v obciach, ktoré sú zapísané v Atlase rómskych komunit. Dával som žiadosť na dotáciu, na vypracovanie projektovej dokumentácie, na kanalizáciu a čističku odpadových vôd, komplet na projektovú dokumentáciu“ (Obec 2). Rómske etnikum v obci 3 nemá prístup k pitnej vode a obec túto výzvu rieši výdajom pitnej vody zadarmo. „tak v podstate im vydávame vodu z obecného vodovodu bezplatne. To znamená, že môžu prísť s nejakými bandaskami, s nejakými nádržami a tú vodu dostanú. To je tak na prežitie“ (Obec 3).

Tabuľka 2: Prístupy samospráv k riešeniu výzvy „infraštruktúra“

Prístupy samospráv	Obec 1	X
	Obec 2	ČERPANIE FONDOV NA VYBUDOVANIE KANALIZÁCIE
	Obec 3	VÝDAJNÍK PITNEJ VODY

Zdroj: vlastné spracovanie, 2024

Čierne skládky

Ďalšou identifikovanou výzvou, ktorej samosprávy čelia pri starostlivosti o rómske etnikum sú čierne skládky, ktoré sa nachádzajú priamo v komunite, kde Rómovia žijú. V tomto kontexte môžeme hovoriť o environmentálnej nespravodlivosti a environmentálnom strese „oni sa všetci sťažujú, že tam je potkanov a smradu, rozprávajú, že treba to riešiť“ (Obec 2).

Čierne skládky sa v komunitách nachádzajú už niekoľko rokov, pretože odstránenie týchto čiernych skládok predstavuje pre samosprávy výrazne zaťaženie rozpočtu. „10 rokov či 14, tam tá skládka je asi na rozlohe 1 a pol hektára“ (Obec 2). „Mám problém ju nejako ustrážiť alebo nejako to tam riešiť, lebo tí, čo to tam zväzajú, tak bývajú častokrát v exekúciách, sociálnych problémoch“ (Obec 2). „Máme čiernu skládku, ktorá sa nachádza priamo v osade už pomerne dlho“ (Obec 1). Ďalším problémom, ktorým čelia samosprávy pri snahe o odstránenie čiernych skládok, je fakt, že tieto čierne skládky sa nachádzajú na nevysporiadaných pozemkoch, ktoré nepatria do vlastníctva samosprávy. „hlavný problém teraz môj je, že za tou časťou, kde sa nachádza rómska komunita, tak tam vznikla už minulosti veľká čierna skládka, ktorá je na súkromných alebo nevysporiadaných pozemkoch“ (Obec 3). K rozširovaniu čiernych skládok prispieva aj faktor, že majoritná časť obyvateľstva často nosí Rómom nepotrebné veci. Keď tieto darované veci Rómovia nevyužijú alebo ich nepotrebujú, mnohé z nich nakoniec končia na čiernych skládkach, čo len zhoršuje problém nelegálneho odpadu v obciach. „Ludia im navážajú, že zakúr si s týmto, že to tam dovezieme, nábytky pália, neviem čo, chladničky rozoberajú, potom tie všetky veci, ktoré nevedia speňažiť, končia niekde v okolí“ (Obec 3).

Prístupy samospráv k riešeniu výzvy čierne skládky

Pri riešení problému čiernych skládok pristupujú jednotlivé obce odlišne. Jedna z obcí má vypracované riešenie, ktoré plánuje v budúcnosti implementovať, s cieľom efektívne kontrolovať a znižovať množstvo nelegálneho odpadu. „Ako náhle tie pozemky budú patriť obci, tak to jednoducho vyčistíme všetko a oplotíme a prípadne to rozpredáme susedom, ktorí si to oplotia“ (Obec 3). Druhá obec pravidelne zabezpečuje odvoz odpadu pre rómsku komunitu, a to na základe podnetov a sťažností, ktoré Rómovia nahlasujú na príslušné orgány ochrany životného prostredia. „Keď im nevyvážame, tak to nám zavolajú životné prostredie, že tam majú čiernu skládku, takže to vyvážať musíme“ (Obec 1). Tretia obec v súčasnosti žiadne riešenie nemá. „Snažím sa stále nájsť nejaký mechanický spôsob, ako sa to dá riešiť a to je ťažko riešiť“ (Obec 2).

Tabuľka 3: Prístupy samospráv k riešeniu výzvy „čierne skládky“

Prístupy samospráv	Obec 1	ODVOZ ODPADU
	Obec 2	X
	Obec 3	ROZPLALCOVANIE, VYČISTENIE POZEMKOV

Zdroj: vlastné spracovanie, 2024

Čierne stavby

Ďalšou výzvou, ktorá je spoločná pre všetky samosprávy sú čierne stavby. Tieto čierne stavby pochádzajú ešte z minulosti, konkrétne z čias socializmu. V súčasnosti sa táto výzva rieši v spolupráci s Úradom splnomocnenca pre rómske komunity prostredníctvom projektu „Režimy dodatočnej legalizácie stavieb.“ Tento projekt stanovuje, že na nehnuteľnosti postavené do roku 1976 sa vzťahuje generálna amnestia, čo znamená, že sa nevyžaduje ich dodatočná legalizácia. Podobne je to aj so stavbami postavenými do roku 1989, kde sa udeľuje amnestia, ktorá je podmienená, tým že vlastník stavby disponuje oprávneniami k pozemku, na ktorom je stavba postavená. Stavby, ktoré boli postavené do roku 2024 budú riešené osobitným prístupom. Stavby postavené od roku 2025 nebudú mať možnosť dodatočnej legalizácie. „V súčasnosti sú čierne stavby, ale povedal by som to ako post' minulosti. (Obec 2). „Tam je väčšina čiernych stavieb, keď sa snažíme to legalizovať, aby sme mohli napríklad aj nejaké eurofondy čerpať, tak sa na to každý vyflákne proste“ (Obec 1).

Prístupy samospráv k riešeniu výzvy čierne stavby

Riešenie výzvy čiernych stavieb na území samospráv sa v jednotlivých obciach líši. Obec 1 túto výzvu neaktualizuje, keďže sa vyjadрили, že rómske etnikum nemá záujem o vysporiadanie nelegálnych stavieb. *„Nemali záujem to nejak dať si do poriadku. Takže oni nechcú. Nechcú, nemajú záujem. Lebo to stojí peniaze“* (Obec 1). Obec 2 pristupuje k problému prostredníctvom postupnej legalizácie stavieb, čím sa snaží integrovať tieto nelegálne objekty do právneho rámca. *„Snažím sa im napomáhať, keď ide niečo stávať, aby to už bola stavba legálna. Takže skorej nejaké stavby, ktoré boli postavené v minulosti“* (Obec 2). Zaujímavý prístup zvolila obec 3, ktorá plánuje využitie neobývaných obecných bytov na poskytnutie ubytovania pre Rómov, čím reaguje na problém čiernych stavieb a zároveň ponúka alternatívne riešenie pre rómske etnikum. *„Bavili sme sa práve aj o tom, že o výstavbe možno nejakých nájomných domčekov alebo bytov alebo takého domčeka s bytmi pre rómsku komunitu práve tam, kde žijú v nejakej obecnej budove, ktorá je v dezolátnom stave, kde sme uvažovali o tom, že by sme využili fondy“* (Obec 3).

Tabuľka 4: Prístupy samospráv k riešeniu výzvy „čierne stavby“

Prístupy samospráv	Obec 1	X
	Obec 2	POSTUPNÁ
	LEGALIZÁCIA Obec 3	
	VÝSTAVBA/PRENÁJOM OB	

Zdroj: vlastné spracovanie, 2024

Nízka úroveň občianskej angažovanosti

Ďalšou spoločnou výzvou, ktorej čelia samosprávy, je nízka úroveň občianskej angažovanosti. Za dôvod nízkej úrovne občianskej angažovanosti samosprávy uvádzajú dôvody ako nedostatočná spolupráca, nezáujem a nedostatočná motivácia.

„Aby tá spolupráca mohla fungovať, je aj to, že nie sú ochotní si zlegalizovať svoje černé stavby. Takže oni nechcú. Nechcú, nemajú záujem“ (Obec 1). „Niekedy je možno aj nízky záujem z ich strany, ale niekedy keď začnem riešiť nejakú rómsku otázku, tak nie je to až tak kladne, možno prijaté“ (Obec 2). „Mnohým sa človek snaží aj pomôcť, dajme tomu práve tu na obci, v rámci nejakej údržby atď. ale nevydržia dlho“ (Obec 3).

Tabuľka 5: Prístupy samospráv k riešeniu výzvy „nízka občianka angažovanosť“

Prístupy samospráv	Obec 1	X
	Obec 2	X
	Obec 3	X

Zdroj: vlastné spracovanie, 2024

Túto spoločnú výzvu samosprávy neriešia žiadnym konkrétnym prístupom.

Medzi *shared challenges*, „spoločné výzvy“ medzi obcou 1 a 3 patria menšie priestupky.

Menšie priestupky

Výskumom sme zistili, že predstavitelia samospráv obce 1 a obce 3 ako výzvu uvádzajú menšie priestupky rómskeho etnika, konkrétne v podobe drobných nepravidelných krádeží, výrubu lesov, kriminalita v oblasti environmentalistiky a porušovanie nočného kl'udu. „*vylomili nám pánty na zbernom dvore*“ (Obec 1). „*do extrému sa pácha trestnú činnosť, dajme tomu v oblasti environmentalistiky, že rozoberá na dvore staré autá, z ktorých takto odkrúti tam ten ventil, vidíte, olej je na zemi, uňho na dvore, nikto sa o to nestará, to auto rozpíli, tie plasty ako proste také,*

že sa nedajú dať do zberu, to vyhodí do lesa a železo odnesie do zberu“ (Obec 3). „No, sťažností sú, že v podstate občas v lete, hlavne teda cez leto, že tam vyhráva hudba cez víkend pravidelne, proste piatok, sobota, niekedy aj nedeľa, po tej desiatej hodine“ (Obec 1). „Kradnú drevo, vozia bordel do lesa, odpadky“ (Obec 3).

Prístupy samospráv k riešeniu výzvy menšie priestupky

Na otázku, ako samosprávy rieši tento problém, jej predstavitelia odpovedali, že s pomocou príslušných policajných útvarov. *„oznámime to polícii, a keď tam polícia príde, príde aj enviro polícia z Bratislavy“ (Obec 3).*

V rámci Vennovho diagramu znázorňujúceho výzvy samospráv je problematika anticiganizmu identifikovaná výlučne v samospráve 3 označenom písmenom „A“. Samospráva čelí prejavom predsudkov, diskriminácie a sociálneho napätia vo vzťahu k rómskej komunite, čo ho odlišuje od ostatných dvoch skúmaných subjektov.

Anticiganizmus

Výskumom sme zistili, že pri poskytovaní starostlivosti rómskemu etniku zohráva zásadnú úlohu názor väčšinovej spoločnosti. V tomto kontexte môžeme tvrdiť, že určité prejavy možno považovať za formy anticiganizmu, ktoré ovplyvňujú samosprávy pri starostlivosti o rómske etnikum. Tento postoj majoritného obyvateľstva tak vytvára ďalšie prekážky v efektívnom riešení potrieb rómskej populácie. Tieto prejavy anticiganizmu ovplyvňujú efektívnu starostlivosť o rómske etnikum. Starosta obce 3 uviedol, že pri riešení a implementácii jednotlivých krokov vedúcich k starostlivosti o rómsku komunitu sa stretáva s negatívnymi reakciami majoritného obyvateľstva. *„Niekedy sa objavujú také fašistické myšlienky, že a načo a prečo a vystrieľať“ (Obec 3).* Jednou z negatívnych reakcií majoritného obyvateľstva pri zavedení opatrenia zameraného na starostlivosť o rómske etnikum bolo poskytnutie pitnej vody zadarmo. V obci 3 rómske etnikum nemá pripojenie na pitnú vodu. Samospráva sa v súčasnosti snaží tento problém riešiť vydávaním pitnej vody zadarmo. Pred zavedením tohto opatrenia však Rómovia museli viac ako 30

rokov dochádzať po pitnú vodu na miestny cintorín. „*Na to sa mnohí hnevajú, že prečo sa dáva Cigánom voda zadarmo. Keď sa pomáha, nemajú to akože ľudia radi. Pre mňa bolo o mnoho ponižujúcejšie, aj pre tých nevožtíkov, aj pre tých pozostalých, keď videli ísť z cintorína tlupu Cigánov, jak tlačia káry s nejakými súdmi a ťahajú si odtiaľ vodu a vezú si ju potom kilometer domov. Napriek tomu to ľuďom vadí, načo sa im to dáva, a nech si idú na Cintorín. Keď chodili na cintorín, to im tiež vadilo*“ (Obec 3).

Druhou negatívnou reakciou majoritného obyvateľstva pri zavedení opatrenia zameraného na starostlivosť o rómske etnikum bolo poskytnutie povolení o možnosti bývania v nehnuteľnostiach, ktoré po druhej svetovej vojne prešli do vlastníctva štátu. Rómovia v obci 3 žijú v starých domoch, ktoré po židovských obyvateľoch arizovali miestni Slováci počas obdobia druhej svetovej vojny. Po jej skončení sa tento majetok dostal do vlastníctva štátu, ktorý Rómom vydal osvedčenie o povolení obývať tieto domy. „*Nemajú ľudia radi, že niekde hen tí ľudia ešte stále bývajú z minulosti od 70., 60. roku, že majú ten papier že tam môžu bývať*“ (Obec 3). Záver rozhovoru predstaviteľ samosprávy ukončil tým, že sa vyjadril nasledovne: „*ak by bola otázka postavená tak, či by sa nám ľahšie žilo, alebo riadila obec, keby tu nebola rómska komunita, tak poviem áno, určite*“ (Obec 3).

ZÁVER

Výskum bol zameraný na identifikáciu výziev, ktorým čelia samosprávy pri starostlivosti o rómske etnikum a na analýzu prístupov, ktoré vedú k ich efektívnemu riešeniu. Počas realizácie výskumu sa však ukázalo, že úloha samospráv pri starostlivosti o rómske etnikum je výrazne ovplyvnená názormi a postojmi väčšinového obyvateľstva. Tieto postoje sa často vyznačujú negatívnym, diskriminačným až nenávisným postojom voči rómskemu etniku, čo výrazne komplikuje implementáciu spravodlivých a inkluzívnych riešení.

POUŽITÁ LITERATÚRA

RAVASZ, A. 2019. *Atlas rómskych komunit*. [online]. [cit.2023-09-11]. Dostupné na: file:///C:/Users/sarad/Downloads/Atlas_romskych_komunit_2019.pdf

BRAUN, CLARKE. 2012. *Thematic analysis*. [online]. [cit.2023-09-11]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/269930410_Thematic_analysis

GAVORA, P. 2010. *Elektronická učebnica pedagogického výskumu*. [online]. [cit.2023-09-11]. Dostupné na: <http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/>

HANCOCK, B. 2009. *An Introduction to Qualitative Research*. [online]. [cit.2023-09-11]. Dostupné na: https://www.rds-yh.nihr.ac.uk/wp-content/uploads/2013/05/5_Introduction-to-qualitative-research-2009.pdf

JANOVSKÁ, A. 2018. *ZÁKLADY METODOLÓGIE PEDAGOGICKO-PSYCHOLOGICKÉHO VÝSKUMU*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2018. ISBN 978-80-8152-695-4, 156 s.

MACK, N. 2005. *Qualitative Research Methods: A DATA COLLECTOR'S FIELD GUIDE*. USA: Family Health International, 2005. ISBN 0-939704-98-6, 136 s.

Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov

ANALYSIS OF SOCIAL SERVICES IN THE URBAN ENVIRONMENT: DUBNICA NAD VÁHOM

PhDr. Zuzana Draková, PhD.²

Abstract

This paper focuses on the analysis of social services in the urban environment on the example of the specific town of Dubnica nad Váhom, which is located in the Trenčín Self-Governing Region. The city presents a complex model of social support provision aimed at the diverse needs of seniors, people with disabilities and other vulnerable groups of the population. The main providers of social services are the Centre for Social Services - AVE, the Dubina Senior Citizens' Facility and the city's nursing service. These institutions provide not only year-round residential care, but also monitoring, care and community support services that enable clients to remain in their natural home environment. The paper elaborates on the key benefits as well as challenges of social services in Dubnica nad Váhom. It identifies the high demand for social services aimed at the target group of seniors due to demographic changes, as well as the need to optimize social processes, increase the financing of social services and strengthen the awareness of residents about the available options for maintaining their quality of life. The analysis highlights the importance of integration of social services and cooperation between the city, providers and the community. The paper offers practical recommendations for improving the quality and accessibility of social services in urban settings, and the results can serve as inspiration for other municipalities.

KEY WORDS: social services, urban environment, Community plan, Dubnica nad Váhom

INTRODUCTION

Social services are a key pillar in the social system, providing support and assistance to individuals and population groups in difficult life situations. They focus on strengthening individuals' individual resources and capacities. Social services in the urban environment play a key role in ensuring the quality of life of the population, especially vulnerable groups such as the elderly, people with disabilities or socially disadvantaged families. Dubnica nad Váhom is considered to be a dynamically developing city and presents an interesting case for analysing the accessibility, efficiency and innovativeness of social services.

The present paper offers an insight into the social support system in Dubnica nad Váhom, focusing on the positives and challenges related to the implementation of community planning and the use of modern technologies. We identify the main factors that influence the effectiveness of the services provided and propose recommendations for practice that could be an inspiration for other cities. The analysis of social services also shows the importance of collaboration between the city, the community and social service providers in creating a sustainable social support system.

---

²Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta sociálnych vied, Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky FSV UCM, Bučianska ul. 4/A, 917 01, Trnava, email: zuzana.drakova@ucm.sk

1 SOCIAL SERVICES AND THEIR DEFINITION

Dávideková (2014) states in her publication that social services and their codified comprehensive regulation are part of the social assistance system and are among the basic pillars of social protection systems. As the authors Bočáková, Kubíčková and Draková (2023) add, social services are developing due to the necessity of their types and forms. They reflect the need to address the unfavourable social situation of the target groups to which they are directed. Bočáková and Kubíčková (2015) appeal that every developed society should make it a priority to help its inhabitants as much as possible. These are individuals, families, communities, because they make up the whole society.

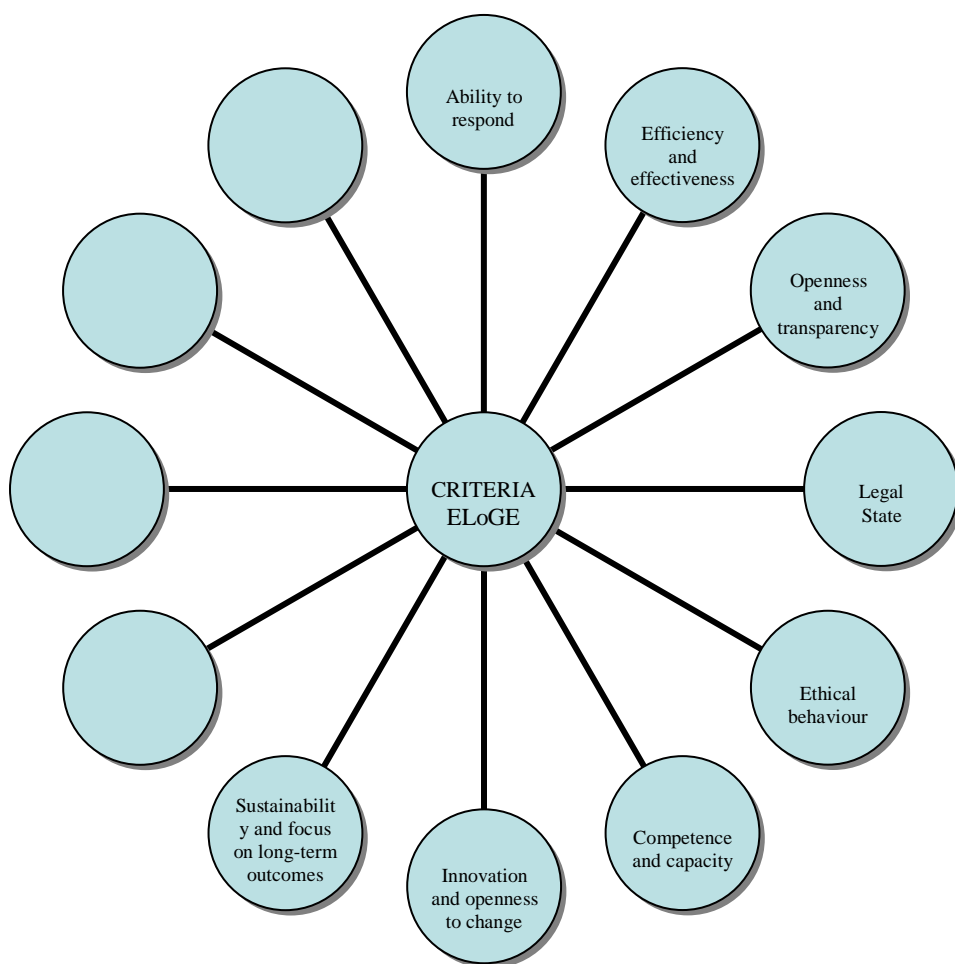
On the territory of the Slovak Republic, we currently have legislation in force, which is Act 448/2008 Coll. on social services and on amendment and supplementation of Act 455/1991 Coll. on trade business (Trade Licensing Act) as amended. The Act explicitly defines the basic concepts, as well as the participants in legal relations, who is the recipient and who is the provider of social services.

According to Vasko (2021), the years 2020 and 2021 brought new challenges for the helping professions, which were caused by unexpected changes in society caused by the pandemic that changed the lives of not only ordinary people, but also the lives of organizations operating in the social field. Organisations that provide services to the most vulnerable are living organisms that need nourishment in order to thrive, not only in good times when things are going well, but also in difficult times of crisis. The issue of social services has also been discussed from different angles in publications by Schavel and Oláh (2006), Malíková et al. (2006), Malíková et al. (2007), Zatloukal (2008), Ronald et al. (2013), Brichtová et al. (2015), Rollová et al. (2015), Pilát (2015), Hotová et al. (2016), Horecký et al. (2020) and others.

2 SOCIAL SERVICES IN DUBNICA NAD VÁHOM

The town of Dubnica nad Váhom has repeatedly received the ELoGE - European Label of Excellence in Public Administration award, which we consider to be a significant positive. The Council of Europe and its Centre of Expertise for a Well-Governed Society is the promoter of this project. In Slovakia, the project is covered by Dobrý úradník as an accredited partner of the Council of Europe. This award is given to local governments that meet the strict criteria of the twelve principles of good governance, which are: 1. Participation, representation and fairness in elections, 2. Responsiveness, 3. Efficiency and effectiveness, 4. Openness and transparency, 5. Rule of law, 6. Ethical behaviour, 7. Competence and capacity, 8. Innovativeness and openness to change, 9. Sustainability and focus on long-term outcomes, 10. Sound financial management, 11. Human rights, cultural diversity and social cohesion, and 12. Accountability.

Figure 1: ELoGE - European Label for Excellence in Public Administration criteria

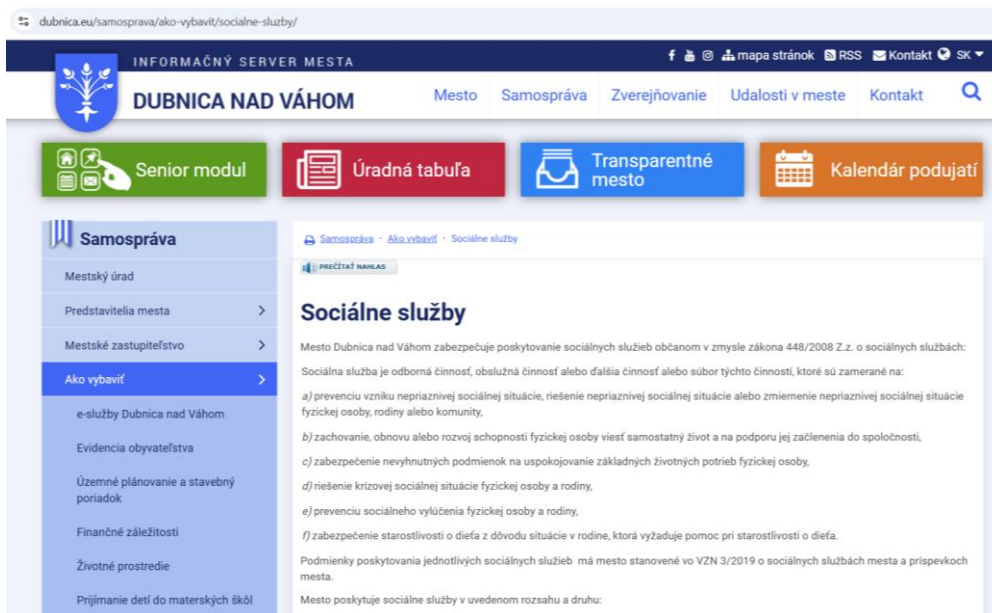

Source: author's own elaboration according to www.eloge.sk/principy, 2024

The City received this award for the first time in 2020 and subsequently defended it in 2022. Repeated awards reflect the City's successful efforts in transparency, efficiency, and ethical conduct in public administration (www.dubnica.eu, 2022).

The town of Dubnica nad Váhom, like other towns, ensures the provision of social services to citizens in accordance with Act 448/2008 Coll. on social services. In the structure of the Municipal Office there is a social department with two social workers. All necessary information in the social sphere can thus be obtained in person at the social department of the Municipal Office, by telephone or by e-mail. However, the general public also has access to the Dubnica nad Váhom website, which is shown in Figure 2, where the necessary information on the social services provided by the town is also published. In addition to the information, the public can also find there the necessary documents for download, such as the Application for a one-off benefit in material need, the Application for social service in the canteen, the Application for assessment of dependence on a social service, the Application for conclusion of a contract for the provision of a social service, the Allowance for the birth of a child, the Allowance for the death of a child, and others.

Figure 2: Social services of Dubnica nad Váhom published on the city's website

Source : www.dubnica.eu/samosprava/ako-vybvavit/socialne-sluzby/

The information on the Dubnica nad Váhom website for seniors and also for visually impaired residents, the so-called "Senior Module", can be considered a significant positive. The orientation on the city's website is simplified and very intuitive in this module. For better readability, the information is displayed in a larger font, but there is also an option to customize the font using a magnifying glass. For better visualization, the homepage of the module for seniors is shown in Figure 3.

Figure 3: Dubnica nad Váhom website adapted for seniors and visually impaired citizens

dubnica.eu/seniori/

Dubnica nad Váhom - Zjednodušená verzia stránok

[Prepnúť na štandardný web](#)   Nastavenie veľkosti písma   - 100% +

Vitajte v module pre seniorov mesta Dubnica nad Váhom

Celý modul a jeho obsah, je koncipovaný tak, aby čo najlepšie vyhovel starším a slabozrakým občanom. Navigácia je maximálne zjednodušená a názorná. Obsah je zobrazený veľkými písmenami pre lepšiu čitateľnosť. Niektorý obsah je možné si nechať takisto predčítať.

[Dubnické noviny pre slabozrakých - archív](#)

[História](#)

[Zmluvy, Faktúry, Objednávky](#)

Source : www.dubnica.eu/seniori

There is also an option to pre-read the information in the module. Seniors and the visually impaired can also access all the information they need from the comfort of their own home via the online world in a relatively simple way.

Since 2009, the city of Dubnica nad Váhom has also operated a Crisis Centre. During adverse weather conditions, the centre provides its services to 14 clients - homeless residents of the town who are in material or social need. For a symbolic fee of EUR 0.50, clients can use overnight accommodation, charity clothing, toilet, shower, hot drink preparation, as well as social counselling.

In Dubnica nad Váhom there have been 3 day centres for many years, which focus on the activation of citizens of retirement age:

- Day Centre No.1 (in the building of the Centre of Non-Profit Organisations),
- Day Centre No.2 (on CSA Street),
- Day Centre No.3 (in the Prejta district).

The town of Dubnica nad Váhom has also prepared a Community Plan of Social Services of the town of Dubnica nad Váhom for the years 2021-2031. The document was prepared by the employee of the Social Department of the Municipal Office Mgr. Alena Masárová. The working group consists of the Social Department, the Department of Economic and Social Development and Information Technology, the Social and Housing Commission of the Municipal Assembly, Social Service Providers and Social Service Recipients. In a thorough analysis of the Community Plan we note a number of its positives, but we have also identified a number of its weaknesses. The positives of the Community Plan of Social Services of the City of Dubnica nad Váhom 2021-2031 can be considered as:

- Comprehensiveness - the document includes a detailed analysis of social services, beneficiary needs and demographics, allowing for well-targeted interventions.
- Taking into account demographic predictions - it reflects the society-wide ageing of the population, which is not avoiding the town of Dubnica nad Váhom, which is associated with the increasing demand for social services for the target group of seniors.
- Strategic planning - explicitly defined objectives and measures for the period 2021-2031, including specific priorities and timeframe.
- Practical measures - a timetable for implementation and a clear identification of funding sources, which enhances and ensures the realism of the implementation of the measures.
- Focus on the addressability of services - optimisation of capacities and development of facilities according to the real needs of the population.
- Variability of social services: includes the Dubina Senior Citizens' Facility, the Specialised Facility in Prejta, the AVE Social Services Centre, the Social Services Agency, the social service provided in the canteen, the nursing service, etc.
- Involvement of community actors - emphasis on cooperation between the city, social service providers and the community.

We consider the following to be the negatives and weaknesses of the Community Plan of Social Services of the City of Dubnica nad Váhom 2021-2031:

- Limited updating - the document does not take into account dynamic changes in the needs of the community (e.g. new crisis situations such as the Covid-19 pandemic, etc.) and also does not specify tools for continuous evaluation of the effectiveness of the implemented measures.
- Lack of innovation - less emphasis on digitalisation and modern technologies in social services, the document only minimally takes into account the use of modern technologies such as digitalisation, assistive technologies, etc., when such technologies could significantly improve the efficiency and accessibility of social services.
- Limited public involvement - low transparency of the process of active involvement of beneficiaries and providers in the planning of social services, which could increase the addressability of social services in the city.
- Low attention to marginalised population groups - the document addresses a wide range of needs, but focuses minimally on the specific needs of the marginalised community living in the territory of the town of Dubnica nad Váhom.

(Community Plan of Social Services of the City of Dubnica nad Váhom 2021-2031).

In order to improve social services in the City and the Community Social Services Plan, the following recommendations should be implemented.

- a) Incorporate innovative solutions - strengthen the use of modern technologies such as smart monitoring systems (e.g. Intelligent Home Assistant "IDA"),

digital platforms for communication with seniors and online access to services.

- b) Increase public participation - involve more social service recipients in planning, e.g. through surveys, questionnaires, community meetings or participatory workshops. According to Bardovic (2023), public participation has an irreplaceable place in the decision-making processes of the different levels of society.
- c) Introduce monitoring and evaluation - establish clear indicators and processes for ongoing evaluation of the fulfilment of the objectives of the Community Social Services Plan. At the same time, create the possibility of integrating feedback by implementing mechanisms that will allow for continuous updating of the Community Plan based on the experience of implementation in practice.
- d) Broaden the focus on specific target groups - pay more attention to the inclusion of marginalised groups and strengthen measures to improve their access to services.

Our analysis shows that the Community Plan of the above mentioned city has its significant strengths, but its effectiveness and timeliness could be significantly improved by the implementation of innovations, a higher level of participation and a more consistent monitoring of results.

CONCLUSION

A professional perspective on the field of social services reveals the complexity and multidimensionality of the challenges facing society in this area. Effective provision of social services requires a comprehensive approach that takes into account the individual needs of social service recipients. The analysis of social services in Dubnica nad Váhom has shown that the city has a relatively wide range of social services that respond to the needs of its inhabitants. Strengths include strategic planning, diversity of services and an emphasis on community cooperation. Nevertheless, the analysis of the Dubnica nad Váhom Community Social Services Plan 2021-2031 identified challenges such as low integration of innovative technologies, limited involvement of beneficiaries in planning and lack of monitoring mechanisms. Dubnica nad Váhom can be an inspiration for other cities in certain contexts, but to achieve greater efficiency and sustainability, there is a need to focus on greater public involvement, the use of modern technologies and continuous evaluation of the effectiveness of social services.

The present paper has made concrete recommendations for improving social care in a selected urban setting. In addition to those mentioned in the individual sections of the paper, we consider the absence of a more comprehensive focus on the target group of the elderly and innovative solutions in the context of this part of the population to be a significant negative. Mostly only social services that have been introduced in the past are functioning, but nothing new is being created for this target group and to improve their quality of life. No new social service facilities are being built and the waiting time for placement in a facility for the elderly is 2-3 years. Demographic indicators, however, make it clear that in the coming years it will be

necessary to reflect the ageing of the population in all towns of the Slovak Republic, not excluding the town of Dubnica nad Váhom.

REFERENCES

- BARDOVIČ, J. 2023. *(Ne)zastúpené regióny na kandidátnych listinách: alebo čo priniesli voľby v roku 2020*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2023. 108 s. ISBN 978-80-572-0384-1.
- BOČÁKOVÁ, O., D. KUBÍČKOVÁ a Z. DRAKOVÁ. 2023. *Sociálne služby*. Nové Zámky : DMC, s.r.o., 2023. 112 s. ISBN 978-80-973917-6-8.
- BOČÁKOVÁ, O. a D. KUBÍČKOVÁ. 2015. *Úvod do sociálnych služieb*. Brno : Tribun EU s.r.o., 2015. 158 s. ISBN 978-80-263-0965-9.
- BRICHTOVÁ, L. a kol. 2015. *Záverečná hodnotiacia správa. Národný projekt podpora deinštitucionalizácie a transformácie systému sociálnych služieb v Slovenskej republike*. Bratislava : Implementačná agentúra Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, 2015. 160 s. ISBN 978-80-970110-6-2.
- DÁVIDEKOVÁ, M. 2014. *Sociálne služby*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta sociálnych vied, 2014. 180 s. ISBN 978-80-8105-579-9.
- Dubnica nad Váhom druhýkrát ocenená Radou Európy za vynikajúcu správu vecí Verejných. Cit. 19.10.2024. Dostupné online na: <https://www.dubnica.eu/udalosti-v-meste/aktuality/dubnica-nad-vahom-druhykrat-ocenena-radou-eurovy-za-vynikajucu-spravu-veci-verejnych-2550sk.html>
- HORECKÝ, J. a kol. 2020. *Management a kvalita sociálnych služieb*. Tábor : Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2020. 348 s. ISBN 978-80-88361-06-0.
- HOTOVÁ, V. a kol. 2016. *Sociální služby I. - užitečné informace pro manažery*. Tábor : Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR, 2016. 232 s. ISBN 978-80-906320-4-2.
- Komunitný plán sociálnych služieb mesta Dubnica nad Váhom 2021-2031. Cit. 22.10.2024. Dostupné online na: https://www.dubnica.eu/e_download.php?file=data/editor/281skabove_1.pdf&original=Komunitn%C3%BD%20pl%C3%A1n%20mesta_zjednoten%C3%A9%20form%C3%A1tovanie.pdf
- MALÍKOVÁ, Ľ. a kol. 2007. *Inovácie v sociálnych službách*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2007. 166 s. ISBN 978-80-223-2266-9.
- Modul pre seniorov - web stránka mesta Dubnica nad Váhom prispôbená seniorom. Cit. 21.10.2024. Dostupné online na: www.dubnica.eu/seniori
- 12 princípov: základné piliere dobrej a demokratickej verejnej správy. Cit. 22.10.2024. Dostupné online na: <https://eloge.sk/principy>
- PILÁT, M. 2015. *Komunitní plánování sociálních služeb v současné teorii a praxi*. Praha : Portál, s.r.o., 2015. 200 s. ISBN 978-80-262-0932-4.
- ROLLOVÁ, L. a kol. 2015. *Tvorba inkluzívneho prostredia v procese*

- deinštitucionalizácie*. Bratislava : Implementačná agentúra Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, 2015. 188 s. ISBN 978-80-970110-5-5.
- RONALD, Y. a kol. 2013. *Social work: An Introductory Text Book*. New Delhi : Regal publications, 2013. 158 s. ISBN 978-81-8484-252-4.
- SCHAVEL, M. a M. OLÁH. 2008. *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. Bratislava : VŠZ a SP sv. Alžbety Bratislava, 2008. 224 s. ISBN 80-8068-487-1.
- Sociálne služby Dubnice nad Váhom zverejnené na web stránke mesta. Cit. 20.10.2024. Dostupné online na: www.dubnica.eu/samosprava/ako-vybavit/socialne-sluzby/
- VASKA, L. 2021. *Supervízia organizácie*. Banská Bystrica : Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2021. 154 s. ISBN 978-80-557-1853-8.
- Zákon 448/2008 Z.z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov. Cit. 22.10.2024. Dostupné online na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/448/20090101.html>.
- ZATLOUKAL, L. 2008. *Plánování rozvoje sociálních služeb metodou komunitního plánování*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. 255 s. ISBN 978-80-244-2128-5.

The paper was written within the project FPPV-28-2024 - Exploring the social context of seniors' self-realisation in digital environments: research and analysis.

PORODNÉ VE STÁTECH EU³

Mgr. Danuta Duda, Ph.D.,⁴ doc. Ing. Kamila Turečková, Ph.D., MBA⁵, Ivona Buryová, Ph.D.,⁶ Karin Glacová⁷

Abstract

K zajištění finančních potřeb rodičů bezprostředně po narození dítěte patří dávka státní sociální podpory – porodné. Jeho existence, podmínky a výše je společenskou motivací pro občany a je součástí sociálního zabezpečení a rodinné politiky každého moderního sociálního státu. Forma a organizace podléhá individuálnímu nastavení jednotlivých vlád v reflexi na socioekonomickou, kulturní a politickou situaci v dané zemi. Třebaže Evropská unie jako celek představuje v řadě národohospodářských aplikačních témat sjednocující element, lze právě u porodného determinovat výrazné odlišnosti. A právě deskripce a komparace těchto disparit je předmětem tohoto příspěvku. Syntéza a analýza dávky porodného v 27 zemích EU představuje překvapivě metodologicky obtížné téma, které nebylo dosud analogicky zpracováno. Výsledky komparační analýzy ukazují, že ne všechny státy EU porodné mají a pokud ano, liší se i podmínky, za kterých jsou poskytovány a současně jsou rozdíly i ve výši poskytované dávky. V reakci na výsledky dekriptivně komparační analýzy „porodného“ v zemích EU vzniká otázka, zda může dávka porodného být vnímána jako finančně-motivační nástroj rodinné politiky a ovlivňovat populační růst ve společnosti a zdali zvýhodnění této dávky pro rodiny s více dětmi nebude vytvářet sociálně-ekonomické problémy a vyšší zátěž státu v oblasti dávek státní sociální podpory.

KEY WORDS: dávky státní sociální podpory, Evropská unie, porodné, sociální zabezpečení, státy Evropské unie.

ÚVOD

Sociální zabezpečení v oblasti mateřství a rodičovství je důležitým nástrojem sociální politiky státu a představuje úroveň sociální péče v rámci rodinné politiky každého státu (Duková, 2013, Krebs, 2015). Porodné je významná dávka, která ženám (potažmo v některých případech i mužům) zajišťuje první a základní finanční pomoc při narození dítěte. Výše porodného a podmínky vyplácení této dávky představují určitou empatickou úroveň státu v prvotním zajištění finančních potřeb rodin při narození dítěte a může být i jedním z motivačních faktorů při zakládání rodin a růstu populační křivky. Cílem příspěvku je deskripce a následná komparační analýza porodného v zemích EU a jeho specifikace. Výsledkem srovnání bude vyvození induktivního závěru o současném přístupu k dávce porodného ve všech státech EU.

V teoretické části vychází text z rešerší odborných a legislativních zdrojů a současně shrnuje základní informace k porodnému a jeho významu v systému sociálního zabezpečení. V metodologické části jsou uvedeny metodické postupy

³ Tento příspěvek vznikl za podpory projektu SGS/19/2024 „Systémy sociálního zabezpečení ve vybraných evropských zemích se zaměřením na mateřství, otcovství a rodičovství“.

⁴ Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Univerzitní nám. 1934, Karviná, duda@opf.slu.cz

⁵ Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Univerzitní nám. 1934, Karviná, tureckova@opf.slu.cz

⁶ Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Univerzitní nám. 1934, Karviná, buryova@opf.slu.cz

⁷ Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, Univerzitní nám. 1934, Karviná, glacova@opf.slu.cz

zkoumání i rizika, která s deskripcí a analýzou sekundárních dat byla spojena. Jádrem celé komparace jsou souhrnné údaje k porodnému, kde lze za klíčové rozdělit země EU na ty, které dávku porodného poskytují a ty, které tak dávku porodného v systému sociálního zabezpečení vůbec nemají. Výsledky zkoumání se vztahují i na finanční výši porodného a to jak u prvního dítěte a dětí dalších, tak i na víceročata. Výsledkem srovnání je přehled o podmínkách poskytování porodného v zemích EU a tím i úroveň vybraných států v oblasti rodinné politiky.

1 PORODNÉ NEBOLI PŘÍSPĚVEK PŘI NAROZENÍ DÍTĚTE

Rodina je primární, základní institucí, formující vývoj osobnosti každého jedince. Vytváří podmínky pro zdravý rozvoj a realizaci všech jejích členů. Rodina je společenským prostorem, kde dochází k formování osobnosti člověka, k tvorbě lidského kapitálu, prostorem výchovy a růstu budoucích generací. Fungující rodina podmiňuje rozvoj celé společnosti jak v oblasti sociální, kulturní, tak i ekonomické (Turečková et al., 2023). Mateřství a rodičovství je důležitá etapa v životě jednotlivců, ale také stále aktuální celospolečenské téma. Nastavení podmínek rodinné politiky v oblasti rodičovství ovlivňuje nejen současné rodiče, ale také sociálně ekonomické podmínky, ve kterých vyrůstá budoucí ekonomicky aktivní generace (Duda et al., 2022). Vzhledem k tomu, že ženy potřebují adekvátní čas na porod, zotavení a na péči o novorozence, výše finančního příspěvku, délka mateřské a následně rodičovské dovolené zajišťuje udržení životně důležitého příjmu, který je nezbytný pro zachování životní úrovně celé rodiny. (Duda, Turečková, Buryová, 2024). Faktory, které ovlivňují rozhodnutí žen založit rodinu, lze rozdělit na ekonomické, institucionální, vzdělávací a sociální. Tyto faktory rezonují s typem sociální politiky státu i s postavením mužů a žen na trhu práce (Duda, Turečková a Buryová, 2023). V České republice a na Slovensku se tématu mateřství a rodičovství věnují odborníci z oblasti sociální politiky, rodinné politiky a systému sociálního zabezpečení. Nejde jen o legislativní a ekonomické aspekty. Pozornost je věnována také tématům genderové rovnosti, postavení žen na trhu práce po mateřské a rodičovské dovolené, vztahovým problémům při výchově dětí v rodině, vlivu ústavní péče na vývoj dítěte a jejich pozitivním či negativním dopadům (Duda, et al., 2024).

Porodné neboli příspěvek při narození dítěte je dávka, která je určena jako příspěvek na náklady související s porodem a narozením dítěte. **V České republice je porodné** jednou z dávek státní sociální podpory. Porodné je dávka poskytovaná v závislosti na výši příjmu všech společně posuzovaných osob v daném rozhodném období a vyplácí se jednorázově (Úřad práce ČR, 2024). Nárok na porodné má žena, která porodila své první nebo druhé živé dítě, nepřevyšuje-li rozhodný příjem v rodině součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,70 (zákon č. 117/1995 Sb., zákon o státní sociální podpoře). V případě úmrtí matky, může o dávku porodného požádat také otec prvního nebo druhého živě narozeného dítěte, jestliže žena, která dítě nebo děti porodila, ke dni porodu splnila podmínky na porodné a nebylo jí nebo jiné osobě vyplaceno. O porodné může požádat také osoba, která převzala dítě mladší jednoho roku do trvalé péče nahrazující péči rodičů (Úřad práce, 2024).

Nárok na porodné vzniká dnem porodu dítěte nebo dnem převzetí dítěte do trvalé péče nahrazující péči rodičů, přičemž dnem převzetí se rozumí den právní moci

rozhodnutí soudu o převzetí dítěte do trvalé péče nahrazující péči rodičů. Žádost o porodné v ČR se podává na k tomu určeném tiskopise na místně příslušném kontaktním pracovišti Úřadu práce ČR podle místa bydliště oprávněné osoby (dítěte) (Úřad práce, 2024).

Příspěvek při narození dítěte na Slovensku se vyplácí jednorázově. Na jednorázový příspěvek při narození dítěte má nárok matka, která dítě porodila, resp. otec dítěte, pokud matka dítěte zemřela anebo po ní bylo vyhlášené pátrání anebo bylo dítě svěřené do osobní péče otce na základě právoplatného rozhodnutí soudu (§ 2 odst. 1 zákona č. 383/2013 o prispievku pri narodení dieťaťa a prispievku na viac súčasne narodených detí a o zmene a doplnení niektorých zákonov).

Výše příspěvků při narození dítěte je:

- 829,86 euro, pokud jde o dítě narozené z prvního až čtvrtého porodu,
- 151,37 euro, pokud jde o dítě narozené z pátého a dalšího porodu.

Pokud se matce dítěte současně narodilo 2 a více dětí, příspěvek se zvyšuje o 75,69 euro na každé dítě (§ 4 zákona o prispievku pri narodení dieťaťa a prispievku na viac súčasne narodených detí a o zmene a doplnení niektorých zákonov).

Jednorázová dávka při narození dítěte v Polské republice činí 1 000 PLN na dítě. Od 1. ledna 2013 je nárok na jednorázový příspěvek při narození dítěte, pokud příjem rodiny na osobu nepřesáhne 1 922 PLN čistého. Výše uvedené vyplývá ze zákona o rodinných dávkách Polské republiky. Tato dávka je stejně jako všechny rodinné dávky osvobozena od daně z příjmu.

Porodné se vyplácí:

- 1) matce, otci nebo zákonnému zástupci dítěte;
- 2) skutečnému opatrovníku dítěte.

Na jednorázový příspěvek při narození dítěte je nárok, pokud byla matka dítěte v lékařské péči nejpozději od 10. týdne těhotenství do dne porodu. K žádosti o vznik nároku na jednorázový příspěvek při narození dítěte je třeba přiložit potvrzení o tom, že matka dítěte zůstává v lékařské péči nejpozději od 10. týdne těhotenství do dne porodu. Potvrzení o lékařské péči vydává lékař nebo porodní asistentka. Podmínka doložení, že matka dítěte byla v lékařské péči, se nevztahuje na osoby, které jsou zákonnými nebo skutečnými opatrovníky dítěte, ani na osoby, které dítě osvojily. Žádost o výplatu jednorázového příspěvku je třeba podat do 12 měsíců ode dne narození dítěte. Pokud se žádost týká dítěte v zákonném poručnictví, skutečného poručnictví nebo osvojeného dítěte, podává se žádost do 12 měsíců ode dne převzetí péče o dítě nebo osvojení, nejpozději však do 18 let věku dítěte (Gov.pl, 2024).

2 METODOLOGIE

Předložený článek je svým charakterem primárně popisný a přehledový, přičemž sumarizuje dílčí údaje o dávkách porodného v zemích EU k srpnu 2024, které byly nejčastěji dohledány na národních webových portálech věnujících se sociálnímu zabezpečení v daném státě. Při zjišťování těchto informací mohlo dojít k nepochopení specifik cizojazyčného textu nebo původní text nemusel vždy reflektovat aktuální realitu: některé skutečnosti k porodnému byly dostupné jen v národním jazyce a byly tudíž překládány přes překladáč, a právě neznalost orientace se v některých jazycích a formulacích mohla také způsobit nechtěnou interpretaci systému pravidel

porodného, který již neplatí. Pokud to bylo možné, byly informace ověřeny na pozadí rešerše více veřejně dostupných zdrojů s cílem minimalizovat jakoukoli nepravdu. Přesto musíme na riziko případných nepřesností, kterých jsme se mohly nechtěně dopustit, upozornit. Jádrem celé komparace jsou souhrnné údaje k porodnému uvedené v Tabulce 1, kde lze za klíčové rozdělit země EU na ty, které dávku porodného poskytují a ty, které tak nečiní a dávku porodného vůbec nemají v systému sociálního zabezpečení zavedenou. Dalšími zjišťovanými determinanty v kontextu porodného bylo, zda je tato platba poskytována plošně a jaké jsou její částky v souvislosti s počty narozených dětí, které jsou ne vždy totožné s počtem jednotlivých porodů. Řada zemí také navíc finančně zvýhodňuje rodičky vícercát a dávka porodného je násobně vyšší.

Z metodologického úhlu pohledu analýza dat prezentovaná v následující kapitole je postavena na deskripci a rozboru sekundárních dat shrnutých v Tabulce 1. Teoretický text je postaven na rešerši odborně-vědeckých a právních zdrojů a textů a shrnuje základní poznatky k porodnému a jeho významu v systému sociálního zabezpečení v kontextu aplikované rodinné politiky a snahy států EU podpořit porodnost a jednorázově posílit finanční komfort rodičky. Realizovaná komparační analýza si klade za cíl velmi jednoduše zhodnotit přístup 27 zemí k této dávce a pokusit se akcentovat specifika, které napříč souborem zemí lze nalézt. Výsledkem srovnání bude vyvození generalizovaného induktivního závěru o současném přístupu k nastavení systému porodného ve všech státech EU.

Tabulka 1: Porodné v zemích EU (srpen 2024)

Státy EU, které porodné nemají (10 zemí)		Dánsko Finsko	Irsko Itálie	Německo Nizozemsko	Portugalsko Rakousko	Rumunsko Švédsko		
Státy EU, které porodné poskytují (17 zemí)	Belgie	Stát	plošně poskytování porodného	1 narozené dítě	2 narozené dítě	3 narozené dítě	4 a další narozené dítě	specifikace (poznámka)
		Flandry	Ano	1214 EUR	1214 EUR	1214 EUR	1214 EUR	*
		Valonsko	Ano	1341 EUR	1341 EUR	1341 EUR	1341 EUR	*
	Brusel	Ano	1341 EUR	610 EUR	610 EUR	610 EUR	u vícercát se proplácí 1341 EUR na každé dítě	

Bulharsko	Ano	375 BGN (191 EUR)	900 BGN (460 EUR)	450 BGN (230 EUR)	300 BGN (153 EUR)	*
Česká republika	ne, nárok se posuzuje podle výše příjmu posuzovaných osob	10000 CZK (400 EUR)	13000 CZK (518 EUR)	0	0	proplácí se jen první dvě narozené děti; první porod dvojčat je hrazen 23000 CZK (518 EUR), jiné porody se již nehradí
Estonsko	Ano	320 EUR	320 EUR	320 EUR	320 EUR	dvojčata 640 EUR celkem; u trojčat a vícčet 1000 EUR na dítě
Francie	ne, nárok se posuzuje dle výše příjmu posuzovaných osob	1019,43 EUR	1019,4 3 EUR	1019,43 EUR	1019,43 EUR	*
Chorvatsko	Ano	309 EUR	309 EUR	309 EUR	309 EUR	*
Kypr	Ano	580 EUR	580 EUR	580 EUR	580 EUR	*
Litva	Ano	605 EUR	605 EUR	605 EUR	605 EUR	*
Lotyšsko	Ano	421 EUR	421 EUR	421 EUR	421 EUR	*
Lucembursko	Ano	580 EUR	580 EUR	580 EUR	580 EUR	*

	Maďarsko	Ano	64125 HUF (163 EUR)	64125 HUF (163 EUR)	64125 HUF (163 EUR)	64125 HUF (163 EUR)	vícečata v rámci jednoho porodu 85500 HUF (217 EUR) celkem
	Malta	Ano	500 EUR	1000 EUR	1000 EUR	1000 EUR	*
	Polsko	ne, nárok se posuzuje dle výše příjmu posuzovaných osob	1000 PLN (234 EUR)	1000 PLN (234 EUR)	1000 PLN (234 EUR)	1000 PLN (234 EUR)	*
	Řecko	ne, nárok se posuzuje dle výše příjmu posuzovaných osob	2400 EUR	2700 EUR	3000 EUR	3500 EUR	platí pro počty nezaopatřených dětí v rodině
	Slovensko	Ano	830 EUR	830 EUR	830 EUR	830 EUR; pro páté a další dítě 151 EUR	u narození vícečet se porodné zvyšuje o 75,7 EUR na každé takto narozené dítě
	Slovinsko	Ano	405 EUR	405 EUR	405 EUR	405 EUR	*
	Španělsko	ne, nárok se posuzuje dle výše příjmu posuzovaných osob a jejich sociálního statusu**	1000 EUR	1000 EUR	1000 EUR	1000 EUR	*

poznámky: vzhledem k velkému množství odkazů uvádíme čísla zdrojů z použité literatury: [1.-4]., [10.-16.], [18.-36.], [41.]

-přepočet na eura byl proveden aktuálním kurzem dne 19.9.2024 (www.kurzy.cz) a částky byly zaokrouhleny matematicky na celá čísla; zaokrouhleny byly tímto způsobem také částky porodného

* částka reflektuje počet narozených dětí, tj. např. dvojčata jsou dvě narozené děti, trojčata jsou tři narozené děti atd., částka je uvedena na každé dítě.

** samoživitelé, osoby tělesně postižené apod.

V rámci této části ještě uvedeme národní názvy pro termín „porodné“: Belgie (Flandry/Valonsko/Brusel): Startbedrag/Allocation (prime) de naissance/Prime de

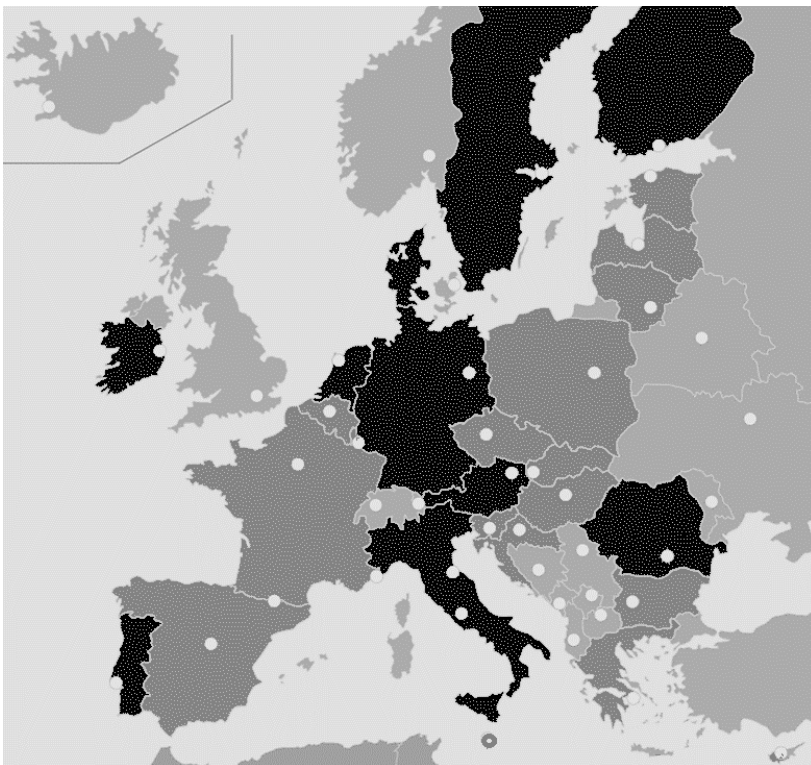
naissance; Bulharsko: Еднократната помощ за бременност (Jednorázová pomoc v těhotenství); Česká republika: Porodné; Estonsko: Sünnitoetus; Francie: Prime à la naissance; Chorvatsko: Jednokratna novčana potpora za novorođeno dijete; Kypr: Βοήθημα Τοκετού; Litva: Vienkartinė išmoka vaikui; Lotyšsko: Bērna piedzimšanas pabalsts; Lucembursko: l'allocation de naissance proprement dite; Maďarsko: Anyasági támogatás; Malta: Child Birth; Polsko: Becikowe; Řecko: Επίδομα Γέννησης; Slovensko: Príspevok pri narodení dieťaťa; Slovinsko: Pomoč ob rojstvu otroka; Španělsko: Prestación económica por nacimiento o adopción de hijo, en supuestos de familias numerosas, monoparentales y en los casos de madres o padres con discapacidad.

3 SROVNÁNÍ PORODNÉHO NAPŘÍČ ZEMĚMI EU

S odkazem na údaje uvedené v Tabulce 1 je možné rozdělit země EU do dvou hlavních skupin, (1) na země, které porodné neposkytují, těchto zemí je 10; a (2) na 17 států, které za narození dítěte poskytují obvykle ženám jednorázovou dávku, tzv. porodné.

Mezi státy, které porodné v rámci systému sociálního zabezpečení neznají, jsou: Dánsko, Finsko, Irsko, Itálie, Německo, Nizozemsko, Portugalsko, Rakousko, Rumunsko a Švédsko. S odkazem na mapu uvedenou v Obrázku 1 není možné jednoznačně vizuálně stanovit geopolitickou situaci země se skutečností, zda uplatňuje systém porodného či nikoli. Může být překvapením, že porodné neznají ve skandinávských zemích, které jsou považovány jinak za velmi sociálně vstřícné nebo v Rumunsku, které jako jediné ze zemí bývalého východního bloku tuto dávku neposkytuje.

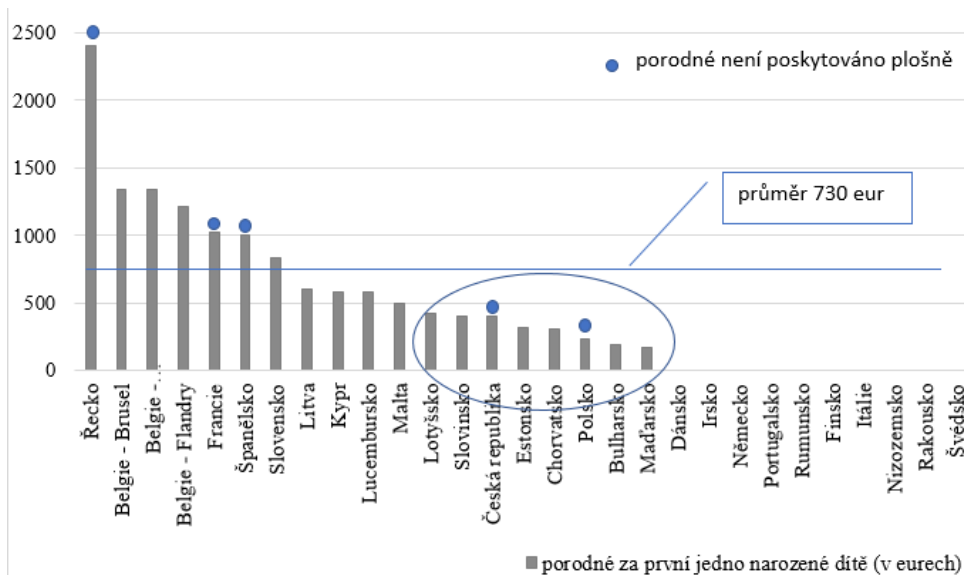
Obrázek 1: Porodné napříč státy EU

Zdroj: vlastní

Specifické zvýhodnění pro dvojčata a vícčata nabízí v rámci dávky porodného region Belgie – Brusel, Maďarsko a Slovensko, od trojčat pak také Estonsko. V ostatních zemích je dávka porodného na vícčata stanovena jako součet dílčích plateb za každé narozené dítě, přičemž nárok na tuto dávku není limitován u žádné země, mimo Slovenska, počtem narozených dětí. Na Slovensku je porodné za páté a další narozené dítě menší a činí 151 eur.

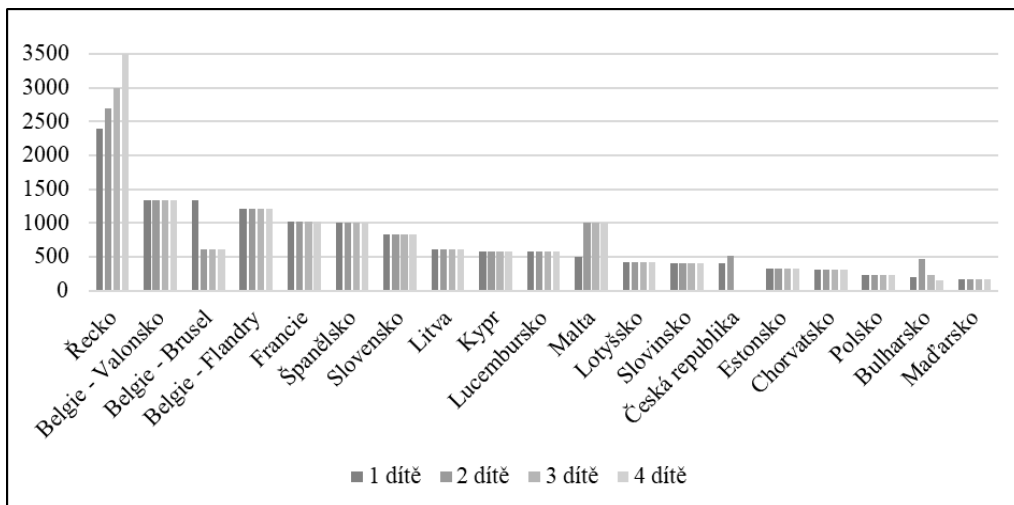
Graf 1: Dávka porodného za první a jediné narozené dítě (v eurech)

Zdroj: vlastní

Průměr dávky porodného za 17 zemí EU, ve kterých se v roce 2024 vyplácela, činil 730 eur v případě narození prvního a jediného dítěte. Extrémem mezi státy je Řecko s částkou porodného 2400 eur, která však není vyplácena plošně a nárok na ni mají pouze rodiny, jejichž rodinný příjem nepřesáhne částku 40000 eur ročně (viz Graf 1). Naproti tomu, až na případ Slovenska, které má částku porodného nadprůměrnou a Rumunsku, kde porodné není vypláceno vůbec, země bývalého východního bloku porodné mají zavedeno ve svém systému sociálního zabezpečení, ale jeho výše je nízká a můžeme říci, že v řadě případů i symbolická (např. Bulharsko se 191 eury nebo Maďarsko se 163 eury).

Graf 2: Dávka porodného pro čtyři narozené děti (v eurech)

Zdroj: vlastní

Co se týče počtu narozených dětí a porodného na ně určené, pak v 17 státech (Belgie se z pohledu výplaty porodného člení na 3 regiony) je dávka porodného pro narození 4 dětí konstantní, tj. za každé narozené dítě obdrží rodič stejnou částku (viz Graf 2). V Řecku se s počtem narozených dětí porodné pro každé další dítě do jejich počtu čtyř zvyšuje, na Maltě je zvýhodněno narození dvou a více dětí vyšším porodným. Opačně tomu je v Belgii v regionu Brusel, kde naopak je nevyšší porodné stanoveno pro první narozené dítě, další děti obdrží částku méně jak poloviční. V České republice je druhé dítě porodným také zvýhodněno; za narození třetího a dalšího dítěte však již porodné není vypláceno vůbec. Posledním specifikem je Bulharsko, kde nejvyšší porodné náleží rodiči pro druhé narozené dítě, pro další děti částka porodného klesá.

V reakci na tuto krátkou analýzu „porodného“ v zemích EU vzniká otázka, zda může dávka porodného být vnímána jako finančně-motivační nástroj rodinné politiky o představě „optimální“ požadované natality v rámci společnosti, kde není dávka porodného stejná a rovná pro všechny narozené děti a porody.

ZÁVĚR

Předmětem příspěvku byla syntéza, analýza a komparace dávek porodného v 27 zemích EU. Jak se v průběhu získávání legislativních i statistických údajů ukázalo, dekripce a následná analýza představovala metodologicky obtížné téma, které nebylo dosud analogicky zpracováno. Výsledky komparační analýzy ukázaly, že ne všechny státy EU porodné mají a pokud ano, liší se v podmínkách poskytování této dávky i v její finanční výši. Výsledky analýzy byly velmi zajímavé. Například ve skandinávských zemích porodné neznají, přestože jde o moderní sociálně stát, který je ke svým občanům sociálně velmi vstřícný.

Opačným extrémem mezi státy je Řecko s částkou porodného 2400 eur, která však není vyplácena plošně, ale jde o dávku testovatelnou, tedy jen pro sociálně slabší rodiny.

Naproti tomu, až na případ Slovenska, které má částku porodného nadprůměrnou a Rumunsku, kde porodné není vypláceno vůbec, země bývalého východního bloku porodné mají zavedeno ve svém systému sociálního zabezpečení, ale jeho výše je spíše symbolická.

V reakci na výsledky zkoumání „porodného“ v zemích EU vzniká otázka, zda může dávka porodného být vnímána jako finančně-motivační nástroj rodinné politiky a zdali motivaci ovlivňuje její finanční výše, testovatelnost a zdali poskytování porodného je sociálně spravedlivé, pokud je jen na určitý počet dětí. Další otázkou je, zdali může být porodné i ekonomickou zátěží pro stát, pokud se stává sociální dávkou plošnou a zvyšuje se s počtem narozených dětí v rodině.

POUŽITÁ LITERATURA

1. AGENȚIA NAȚIONALĂ PENTRU PLĂȚI ȘI INSPECȚIE SOCIALĂ. MINISTERUL MUNCII ȘI SOLIDARITĂȚII SOCIALE, 2024. *Informare beneficiari de asistență socială*. Dostupné z: <https://www.mmanpis.ro/>
2. CAPITAL, 2024. *Prime de naissance 2024 : montant, plafond et versement*. Dostupné z: <https://www.capital.fr/votre-argent/prime-de-naissance-montant-2018-plafond-versement-toutes-les-infos-1291611>
3. CENTRI ZA SOCIALNO SLOVENIJE, 2024. *Delovna področja Centrov za socialno delo*. Dostupné z: <https://www.csd-slovenije.si/delovna-podrocja/>
4. CITIZENS INFORMATION, 2024. *Families and children*. Dostupné z: <https://www.citizensinformation.ie/en/social-welfare/families-and-children/>
5. DUDA, D., K. TUREČKOVÁ, I. BURYOVÁ a R. KUBALOVÁ, 2022. Maternity benefit: comparison of systems and financing in V4 countries. In: *Eastern Journal of European Studies*. Roč. 13, Special Issue, s. 141 – 163. ISSN 2068-651X
6. DUDA, D., K. TUREČKOVÁ a I. BURYOVÁ, 2023. Does the Education of Mothers Affect Their Experience of Motherhood and Parenthood? Selected Aspects in the Czech Republic. In: *DANUBE*. Roč. 14, č. 3. ISSN 1804-6746.
7. DUDA, D., K. TUREČKOVÁ a I. BURYOVÁ, 2024. Parental Allowance and Parental Leave in EU Countries. In: *49th EBES Conference*, s. 286-297. ISBN 978-605-71739-9-7
8. DUDA, D., K. TUREČKOVÁ, I. BURYOVÁ a R. KUBALOVÁ, 2023. Specifics of the social security systems in the Czech Republic and Slovakia with a focus on maternity and parenthood. In: *Journal of Economics and Social Research*. Roč. 24, č. 1. ISSN 1335-7069
9. DUKOVÁ, Ivana. 2013. *Sociální politika*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3880-2
10. E-GRADANI, 2024. *Novčana potpora za novorođeno dijete*. Dostupné z: <https://gov.hr/hr/novcana-potpورا-za-novorodjeno-dijete/700?lang=cs>

- 11.FAMILIENPORTAL, 2024. *Mutterschaftsleistungen*. Dostupné z:<https://familienportal.de/familienportal/familienleistungen/mutterschaftsleistungen>
- 12.FAMIRIS, 2024. *Une prime de naissance pour chaque enfant bruxellois*. Dostupné z: <https://famiris.brussels/fr/calculer-lallocation-de-naissance/>
- 13.FAMIWAL, 2024. *Allocation (prime) de naissance*. Dostupné z: <https://www.famiwal.be/accedez-aux-themes/naissance-et-adoption/allocation-prime-de-naissance>
- 14.FORSAKRINGSKASSA, 2024. *Föräldrapenning*. Dostupné z: <https://www.forsakringskassan.se/privatperson/foralder/foraldrapenning>
- 15.GOVERNO.IT, 2024. *Assegno di natalità (Bonus bebè)*. Dostupné z: <https://famiglia.governo.it/it/politiche-e-attivita/contributi-economici/archivio-misure-non-piu-in-vigore/assegno-di-natalita-bonus-bebe/>
- 16.GOV.CY, 2024. *Βοήθημα τοκετού*. Dostupné z: <https://www.gov.cy/service/voithima-toketou/>
- 17.GOV.PL, 2024. *Becikowe*. Dostupné z: <https://www.gov.pl/web/gov/uzyskaj-becikowe>
- 18.GROEIPAKKET, 2024. *Startbedrag (le montant initial naissance)*. Dostupné z: <https://www.groeipakket.be/fr/interventions/montant-initial-naissance>
- 19.GUICHET.LU, 2024. *Allocation de naissance*. Dostupné z: <https://guichet.public.lu/fr/citoyens/aides/famille-education/allocations-naissance/allocation-naissance.html>
- 20.INPS, 2024. *Assegno unico e universale per i figli a carico*. Dostupné z: <https://www.inps.it/it/it/dettaglio-scheda.it.schede-servizio-strumento.schede-servizi.assegno-unico-e-universale-per-i-figli-a-carico-55984.assegno-unico-e-universale-per-i-figli-a-carico.html>
- 21.KELA, 2024. *Lapsen syntymä ja hoito*. Dostupné z: <https://www.kela.fi/lapsen-syntyma-ja-hoito>
- 22.KREBS, Vojtěch. 2015. *Sociální politika*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7478-921-2.
- 23.LM.GOV, 2024. *Bērna piedzimšanas pabalsts*. Dostupné z: <https://www.lm.gov.lv/lv/berna-piedzimsanas-pabalsts>
- 24.LIFEINDENMARK.DK, 2024. *Maternity and parental leave*. Dostupné z: <https://lifeindenmark.borger.dk/working/work-rights/leave-of-absence/maternity-and-parental-leave>
- 25.LRV.LT, 2024. *Auginu vaiką*. Dostupné z: <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-parama-kas-man-priklauso/auginu-vaika/>
- 26.MAGYAR.ÁLLAMKINCSTÁR, 2024. *Anyasági támogatás*
Dostupné z: <https://www.allamkincstar.gov.hu/csaladok-tamogatasa/gyermekvallalas-tamogatasa/gyakran-ismetelt-kerdesek-anyasagi-tamogatasa-CSED/anyasagi-tamogatasa>
- 27.MINISTERSTVO PRÁCE, SOCIÁLNÝCH VECÍ A RODINY SLOVENSKEJ REPUBLIKY, 2024. *Príspevok pri narodení dieťaťa*. Dostupné z:

- <https://www.employment.gov.sk/sk/rodina-socialna-pomoc/podpora-rodinam-detmi/penazna-pomoc/prispevok-pri-narodení-dietata/>
28. MINISTERSTWO RODZINY, PRACY I POLITYKI SPOŁECZNEJ, 2024. *Zapomoga z tytułu urodzenia dziecka tzw. "Becikowe"*. Dostupné z: <https://empatia.mpips.gov.pl/-/zapomoga-z-tytułu-urodzenia-dziecka-tzw-becikowe->
29. OPEKA.GR, 2024. *Επίδομα Γέννησης*. Dostupné z: <https://opeka.gr/oikogeneia/epidoma-gennisis/>
30. PORTAL DER ARBEITERKAMMERN, 2024. *Beruf & Familie*. Dostupné z: <https://www.arbeiterkammer.at/beratung/berufundfamilie/kinderbetreuungsgeld/index.html>
31. REFUGEELIGHT, 2024. *Еднократна помощ при бременност, раждане и осиновяване на дете*. Dostupné z: <https://refugeelight.bg/bg/social-assistance-women-pregnancy-birth>
32. RIJKSOVERHEID.NL, 2024. *Belastingen, uitkeringen en toeslagen*. Dostupné z: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen>
33. SOCIAL.SECURITY.GOV, 2024. *Child Birth and Adoption Bonus*, Dostupné z: <https://socialsecurity.gov/mt/en/information-and-applications-for-benefits-and-services/family-benefits/child-birth-and-adoption-bonus/>
34. SEGURANCA SOCIAL, 2024. *Abono de família pré-natal*. Dostupné z: <https://www.seg-social.pt/abono-de-familia-pre-natal2>
35. SEGURIDAD SOCIAL, 2024. *Prestación económica por nacimiento o adopción de hijo, en supuestos de familias numerosas, monoparentales y en los casos de madres o padres con discapacidad*. Dostupné z: <https://www.seg-social.es/wps/portal/wss/internet/Trabajadores/PrestacionesPensionesTrabajadores/10967/85#097733>
36. SOTSIAALKINDLUSTUSAMET, 2024. *Sünnitoetus*. Dostupné z: <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/perehuvitised-ja-muud-toetused/peretoetused/sunnitoetus>
37. ÚŘAD PRÁCE, 2024. *Porodné*. Dostupné z <https://www.uradprace.cz/porodne>
38. TUREČKOVÁ, K., D. DUDA, I. BURYOVÁ a R. KUBALOVÁ, 2023. Motivace a postoje žen k mateřství a rodičovství. In. *Sociální politika 2022. Dopady inflace do sociální oblasti*, s. 90-101, ISBN 978-80-245-2476-4
39. Zákon č. 117/1995 Sb., zákon o státní sociální podpoře
40. Zákon č. 383/2013 Z.z. o príspevku pri narodení dieťaťa a príspevku na viac súčasne narodených detí a o zmene a doplnení niektorých zákonov
41. ZUKUNFTSKEESS, CAE.PUBLIC, 2024. *Primes de naissance*. Dostupné z: <https://cae.public.lu/fr/allocations/primes-de-naissance.html>

PŘÍLOHA:

Státy EU	Existuje porodné? Pokud ano, tak jeho výše je:	Je porodné čerpáno plošně?	Pokud porodného není čerpáno plošně, tak jaké jsou podmínky nároku na porodné?	Jaká instituce vyplácí porodné?	Název porodné v národním jazyce:
Belgie	Ano, výše podle regionu: Vlámský region (Flandry), výše porodného: 1 214,49 EUR na každé dítě (je jedno, který porod v pořadí a zda se narodí dvojčata nebo vícčata). Valonský region (Valonsko), výše porodného: 1 340,90 EUR na každé dítě . Bruselský region (Brusel), výše porodného: 1340,90 EUR na první dítě, za dvojčata nebo jiné vícečetné porody dostanou také 1 340,90 EUR na dítě, od druhého a dalšího porodu je výše částky stanovena na 609,50 EUR za dítě .	Ano		<u>Groecipakket</u> /Famiwal/ Famiris	Startbedrag/Allocation (prime) de naissance/Prime de naissance

Bulharsko	Ano, 375 BGN na první dítě 900 BGN na druhé dítě 450 BGN na třetí dítě 300 BGN na čtvrté a každé další dítě. Pokud se narodí dvojčata a jedno z nich je vaše druhé dítě, dávka pro každé dvojče je částka za druhé dítě.	Ano		Агенция за социално подпомагане (ASP) Дирекция социално подпомагане (Agentura pro sociální pomoc, Ředitelství pro sociální pomoc)	Еднократната помощ за бременност (Jednorázová pomoc v těhotenství)
Česká republika	Ano, 10 000 Kč na první dítě, 13 000 Kč na druhé dítě (porodné se dostává pouze na dvě první děti)	Ne	Nárok na porodné má žadatel, nepřevyšuje-li příjem všech společně posuzovaných osob v rozhodném období součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,70. Rozhodným obdobím pro posouzení nároku na porodné je kalendářní čtvrtletí předcházející kalendářnímu čtvrtletí, v němž se dítě narodilo.	Úřad práce ČR	Porodné
Dánsko	Nemají porodné				
Estonsko	Ano, 320 EUR na každé dítě U trojčat a vícčet - 1000 EUR na dítě	Ano		Sotsiaalkindlustusamet (Estonská sociální pojišťovna)	Sünnitoetus
Finsko	Nemají porodné				
Francie	V roce 2024 činí porodné 1 019,43 EUR na každé dítě , za dvojčata - 2 038,86 EUR, za trojčata - 3 058,29 EUR.	Ne	K získání porodného v roce 2024, tak pár s jedním příjmem nesměl v roce 2022 překročit 34 791 EUR ročně, zatímco strop pro osamělého rodiče nebo pár s dvěma příjmy je 45 979 EUR ročně.	Caisse d'Allocations Familiales (CAF), což je francouzská rodinná přídatková kancelář	Prime à la naissance

Chorvatsko	Ano, 70 % rozpočtového základu - 309,01 EUR na každé dítě	Ano		Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje (HZZO) (Chorvatský fond zdravotního pojištění).	Jednokratna novčana potpora za novorođeno dijete
Irsko	Nemají porodné				
Itálie	Nemají porodné				
Kypr	Ano, 573 - 581 EUR na každé dítě	Ano		Υπηρεσίες Κοινωνικών Ασφαλίσεων - Služby sociálního zabezpečení	Βοήθημα Τοκετού
Litva	Ano, 605 EUR na každé dítě	Ano		Socialinės paramos skyrius	Vienkartinė išmoka vaikui
Lotyšsko	Ano, 421,17 EUR na každé dítě	Ano		Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (VSAA) - Státní agentura sociálního pojištění	Bērna piedzimšanas pabalsts
Lucembursko	Ano, 580,03 EUR na každé dítě	Ano		Caisse pour l'avenir des Enfants (CAE)	l'allocation de naissance proprement dite
Maďarsko	Ano, 64 125 HUF na každé dítě 85 500 HUF v případě dvojčat a vícčrat	Ano		Magyar Államkincstár – Maďarská státní pokladna	Anyasági támogatás
Malta	Jednorázová platba ve výši 500 EUR je vyplácena matce novorozeného dítěte nebo adoptivnímu rodiči. Pokud matka porodí druhé nebo další nové dítě v rodině (nebo více nových dětí v rodině) nebo osvojí druhé nebo další dítě, vyplácí se jednorázová platba ve výši 1000 EUR na každé dítě.	Ano		Social Security - Department of Social Security - Oddělení sociálního zabezpečení	Child Birth
Německo	Nemají porodné				
Nizozemsko	Nemají porodné				

Polsko	Ano, 1 000 PLN za každé dítě.	Ne	Porodné obdrží, pokud rodinný příjem v předchozím finančním roce nepřesáhl 1 922 PLN čistého na osobu a měsíc	Obec	Becikowe
Portugalsko	Nemají porodné				
Rakousko	Nemají porodné				
Rumunsko	Nemají porodné				
Řecko	Ano, porodné se zvyšuje za každé narozené dítě v závislosti na počtu nezaopatřených dětí v rodině, neboť se tvoří po narození dítěte takto: 1 dítě: 2400 eur 2 děti: 2700 eur 3 děti: 3000 eur 4 nebo více dětí: 3 500 eur	Ne	rodinný příjem nepřesahuje částku 40 000 EUR ročně	Οργανισμός Προνοιακών Επιδομάτων και Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΟΠΕΚΑ)	Επίδομα Γέννησης
Slovensko	Ano 829,86 EUR na dítě z prvního až čtvrtého porodu; 151,37 EUR na dítě z pátého a dalšího porodu zvýšení o 75,69 EUR na každé dítě, pokud se současně narodilo 2 až více dětí.	Ano		Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny	Príspevok pri narodení dieťaťa
Slovinsko	Ano, 404,96 EUR na každé dítě	Ano		Center za socialno delo	Pomoč ob rojstvu otroka
Španělsko	Ano, 1 000 EUR na každé dítě	Ne	Příspěvek je určen pro děti narozené ve vícečetné rodině nebo v neúplné rodině (matky samoživitelky / otci samoživitelé) nebo v případě matek nebo otců, kteří trpí postižením; za předpokladu, že k narození došlo na španělském území. Příjem příjemce nesmí přesáhnout	Instituto Nacional de la Seguridad Social (INSS)	Prestación económica por nacimiento o adopción de hijo, en supuestos de familias numerosas, monoparentales y en los casos de madres o padres con discapacidad

			roční stanovený limit, který se liší počtem dětí v péči. Např. u jednoho dítěte je limit ročních příjmů 14 011 EUR		
Švédsko	Nemají porodné				

SYSTÉM OSVOJENÍ V ČESKÉ REPUBLICE: MULTIDIMENZIONÁLNÍ VÝZVY V PRÁVNÍM A INSTITUCIONÁLNÍM KONTEXTU⁸

PhDr. Ing. Mgr. Leona Hozová, PhD. MBA/Naděžda Křečková Tůmová⁹

Abstract

The adoption process in the Czech Republic is regulated by legal and institutional frameworks that define procedures for the approval of adoptive parents, protection of the rights of at-risk children, and provision of support to adoptive families. The competencies of key actors, particularly regional authorities and municipalities with extended powers (ORPs), play a crucial role in preparing and supporting prospective adoptive parents. However, after the final court decision on adoption, families often find themselves without guaranteed support, significantly complicating areas related to care, educational processes, and the successful adaptation and integration of children into their new family environment. This article focuses on analyzing the roles of regional authorities, ORPs, and non-profit organizations in the adoption process, emphasizing their importance in meeting the specific needs of adoptive families at different stages of adoption. The legal framework encompasses laws and regulations governing the entire process, while the institutional framework involves collaboration among various actors. The research, based on a mixed-methods approach, reveals significant regional disparities in the availability and stability of funding for services supporting adoptive parents, which poses a critical challenge to providing effective support. The article identifies the need for systemic changes aimed at improving the coordination, accessibility, and quality of services within legal and institutional structures to ensure long-term stability and support for adoptive families across all regions.

KEY WORDS: child protection services, adoption, regional authorities, municipalities with extended powers, legislation, institutional frameworks, regional availability.

ÚVOD

Osvojení jako právní institut má nezastupitelnou roli při řešení situací dětí, které z různých důvodů nemohou být vychovávány ve své biologické rodině. V České republice je proces osvojení regulován právními a institucionálními rámci, které stanovují postupy a povinnosti jednotlivých aktérů, a to od přípravy budoucích osvojitelů až po soudním rozhodnutí o osvojení.

Navzdory těmto pravidlům a snaze vytvořit pro ohrožené děti stabilní a podpůrné prostředí se osvojitelské rodiny místy setkávají s problémy, které zůstávají v systému neadresované, zejména po právní finalizaci procesu. Právě absence zajištěné a systematické postadopční podpory představuje jednu z hlavních výzev současné praxe v České republice.

Proces osvojení lze rozdělit do několika fází, z nichž každá zahrnuje specifické aktivity a odpovědnosti různých institucí. Klíčovými aktéry jsou především krajské úřady a obce s rozšířenou působností (ORP), které mají zásadní roli při schvalování osvojitelů a zajištění přípravy budoucích rodičů na náročnou roli při výchově

---

⁸ Článek vznikl z realizace projektu RILSA IP 70619 Naplňování potřeb osvojených dětí a osvojitelů (2022-24), jehož zadavatelem bylo MPSV ČR.

⁹ Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i. (RILSA), leona.hozova@rilsa.cz, nadezda.kreckova@rilsa.cz

osvojených dětí. Neméně důležitá je úloha neziskových organizací, které se zaměřují na poskytování podpory osvojitelům i dětem, a to zejména v případech, kdy institucionální systémy selhávají anebo nenabízejí potřebné služby.

Adaptace dětí na nové rodinné prostředí, integrace do širšího sociálního kontextu a zvládnání výchovných otázek jsou aspekty, které vyžadují dlouhodobou a koordinovanou podporu. Právní rámec, vycházející zejména z občanského zákoníku a zákona o sociálně-právní ochraně dětí, však explicitně neřeší tuto kontinuální podporu po ukončení adopčního procesu, čímž vzniká výrazná mezera v péči o tyto rodiny.

Cílem tohoto příspěvku je proto zanalyzovat právní a institucionální kontext procesu osvojení v České republice a identifikovat zásadní otázky, které se v této oblasti objevují. Důraz je kladen na jejich multidimenzionální povahu zahrnující právní, organizační i finanční aspekty. Příspěvek se zaměřuje na roli krajských úřadů, ORP a neziskových organizací v jednotlivých fázích celého procesu osvojení. Využitá data jsou založená na smíšeném výzkumném přístupu. Analýza identifikuje potřebu systémových změn zaměřených na zlepšení dostupnosti, kvality a koordinace služeb, které by zahrnovaly jak legislativní úpravy, tak zlepšení spolupráce mezi všemi zúčastněnými aktéry. Tyto změny by pak mohly zajistit dlouhodobou stabilitu a kontinuální podporu osvojitelským rodinám napříč všemi regiony.

1 TEORETICKÝ A KONTEXTUÁLNÍ RÁMEC VÝZKUMU

Proces osvojení se odehrává na průsečíku právních, institucionálních a psychologických faktorů. Je tak silně ovlivněn legislativními rámci a institucemi, které definují postupy, odpovědnosti aktérů a míru podpory poskytované osvojitelským rodinám. Praxe však ukazuje na systémové nedostatky, zejména v oblasti postadopční péče, koordinace mezi klíčovými subjekty a v dostupnosti služeb napříč regiony. Při analýze procesu osvojení a souvisejících aspektů je třeba brát do úvahy, že osvojení nekončí pravomocným soudním rozhodnutím o osvojení, ale je dlouhodobým procesem vyžadujícím systematickou podporu nejen pro osvojené děti, ale i pro jejich náhradní rodiče. Cenné vodítko pro analýzu problémů a návrh efektivních řešení poskytují teoretické koncepty a zahraniční výzkumy. Například studie autorů Neil, Beek & Ward (2013), zdůrazňují, že jednou z největších výzev adopcí je práce s identitou dětí a jejich vztahem k biologické rodině. Tyto vzorce kontaktu jsou složitým fenoménem, který může zásadně ovlivnit adaptaci dítěte v nové rodině. Děti, které mají citlivě nastavený kontakt s biologickou rodinou, často lépe zvládají pochopení svého původu a identity. Naopak absence nebo nefunkční forma kontaktu může vést k prohloubení traumatu dítěte, což následně komplikuje proces integrace do nové rodiny. Je upozorňováno na potřebu podpory osvojitelů při zvládnání těchto kontaktů, protože neodborně řešené situace mohou oslabit vazby mezi osvojitelem a dítětem (Neil, Beek & Ward, 2013).

Dalším klíčovým aspektem osvojení, který je zmiňován v mezinárodních studiích, je role postadopční péče. Barth a Miller (2000) ve své práci analyzují význam podpůrných služeb pro osvojitely zahrnující vzdělávání, poradenství a terapeutickou pomoc. Tyto služby jsou podle autorů zásadní nejen pro zvládnutí

adaptační fáze, ale i pro prevenci selhání samotného osvojení. Výzkum Selwyn, Frazer a Quinton (2014) pak ukazuje, že absence kontinuální podpory je jedním z klíčových faktorů, které přispívají k narušení vztahů v osvojitelských rodinách. Zahraniční zkušenosti tak jasně ukazují, že postadopční péče není jen doplňkovou službou, ale základním předpokladem pro stabilitu osvojitelských rodin. Už Bronfenbrenner ve svém ekologickém modelu vývoje dítěte (1979) zdůrazňoval význam vzájemné interakce mezi jednotlivcem a jeho sociálním a fyzickým prostředím. Z tohoto modelu vyplývá, že proces osvojení není izolovanou událostí, ale dynamickým procesem ovlivňovaným mikrosystémy (osvojitelská rodina), mezosystémy (institucionální podpora) a makrosystémy (kultura a legislativa), tzn., že osvojení nemůže být posuzováno izolovaně, ale jako proces ovlivňovaný interakcemi mezi dítětem, rodinou, institucemi a širším společenským prostředím. Dalším důležitým pohledem na dynamiku osvojení je Bowlbyho teorie citové vazby, která zdůrazňuje význam bezpečné vazby mezi rodičem (v našem případě osvojitelem) a dítětem. Neil a Beek (2004) ve svých výzkumech ukázali, že osvojené děti často čelí problémům spojeným s poruchou citové vazby, což výrazně komplikuje proces integrace do nové náhradní rodiny. Velké téma je otázka resilience. S touto se zabývala autorka Masten (2011), která ji uchopila jako koncept, který analyzuje schopnost dětí překonávat nepříznivé životní okolnosti. Tento koncept považovala za základní rámec v pochopení úspěšnosti osvojení. Masten (2011) dále identifikovala faktory, jako je kvalitní podpora v rodině, stabilita a přístup k odborným službám, které zásadně ovlivňují schopnost dětí přizpůsobit se nové situaci.

Mnoho zahraničních výzkumů dokonce vyhodnotilo podporu osvojitelským rodinám po soudním rozhodnutí jako nezbytnou. Například autoři Barth a Miller (2000), popsali postadopční péči za zásadní pro úspěšnou integraci dítěte do osvojitelské rodiny. Tato péče v jejich výzkumu zahrnovala vzdělávání osvojitelů, terapeutické programy zaměřené na zvládnutí problémového chování dětí a krizovou intervenci. Ve Velké Británii studie Selwyn, Wijedasa & Meakings (2014) ukázala, že nedostatek postadopční péče vede k vyššímu riziku narušení vztahů mezi osvojitelem a dítětem, což může v krajních případech vyústit v selhání adopce. Podobné závěry uvádějí také autoři Neil, Beek & Ward (2013), kteří zdůrazňují, že absence podpory může prohloubit problémy spojené s vytvářením bezpečné vazby mezi dítětem a osvojitelem. Moderní přístupy k adopci v západních zemích reflektují zvyšující se komplexnost potřeb osvojených dětí a jejich náhradních rodičů, což vede k rozvoji sofistikovaných modelů intervence. Tento trend zdůrazňuje význam přípravy osvojitelů nejen jako jednorázové fáze procesu, ale jako kontinuálního rámce podpory, který začíná ještě před samotnou adopcí a pokračuje dlouhodobou postadopční péčí. Výzkumy mnoha autorů (např. Javier, Baden, Biafora, & Camacho-Gingerich, 2007; Hart a Luckock, 2004; Farber, Timberlake, Mudd, & Cullen; 2003) ukazují, že příprava osvojitelů by neměla být pouze technickou instruktáží o procesu osvojení, ale měla by zahrnovat také psychologické, emocionální a praktické aspekty související s potřebami jejich osvojených dětí. Empirická zjištění totiž zdůrazňují, že děti, které si prošly traumatizujícími zkušenostmi, potřebují náhradní rodiče, kteří jsou nejen informováni o úskalích spojených s jejich péčí, ale jsou taktéž vybaveni strategiemi pro zvládnutí všech otázek spojených s osvojením. Výzkumníci Farber, Timberlake, Mudd & Cullen (2003)

identifikovali skutečnost, kdy osvojitelé čelili nečekaným problémům, např. zvládnutí chování dítěte, či práce s jeho identitou. Bez adekvátní přípravy a kontinuální podpory mohou tyto otázky vést k narušení vzájemného vztahu mezi nimi. I autor Brodzinsky (2008) zdůrazňuje, že příprava osvojitelů musí být komplexní a musí zahrnovat různé fáze intervence – od edukace před osvojením až po dlouhodobou podporu v postadopční fázi. Jeho návrhy zahrnují například terapeutické programy, vzdělávací workshopy a poradenství zaměřené na posilování rodičovských dovedností a porozumění potřebám dítěte. Význam těchto přístupů je také patrný v obecnějších úvahách o profesionálních intervencích při adopci. Sar (2000) zdůrazňuje potřebu zavést modely, které reagují na individualizované potřeby rodin a zahrnují jak klinické, tak komunitní zdroje. Tímto způsobem je možné vytvořit podporu, která nejen napomáhá stabilitě osvojitelské rodiny, ale také zohledňuje dynamické potřeby osvojeného dítěte v různých fázích jeho vývoje.

V České republice je právní a institucionální podpora náhradních rodin uchopena zcela odlišně. Přestože do různých forem náhradní rodinné péče odcházejí děti, které mají stejné znaky ohrožení, existují velké rozdíly v zákonem garantované podpoře pěstounských a osvojitelských rodin. Podpora pro pěstounské rodiny je zakotvena zejména v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, který zajišťuje pěstounským rodinám tzv. doprovázení, tedy pravidelné poradenství a finanční podporu. Tento systém reflektuje poznatky o složitostech pěstounské péče, která zahrnuje práci s dětmi z traumatického prostředí a jejich dlouhodobou adaptaci v nové rodině. Naproti tomu osvojitelské rodiny, které se starají o děti s podobnými výchozími problémy, po ukončení procesu osvojení pravomocným rozhodnutím soudu zůstávají zcela bez legislativou garantované systematické podpory. Tento stav je v rozporu se zahraničními přístupy, kde je postadopční péče považována za důležitý a nezbytný prvek podpory osvojitelských rodin.

1.1 Metodologie

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí (RILSA) realizoval v letech 2022 až 2024 výzkum zaměřený na potřeby osvojitelů a osvojených dětí nejen v celém procesu osvojení, ale zaměřil se i na dobu po pravomocném soudním rozhodnutí. Zmiňovaný výzkum byl založen na smíšené výzkumné strategii kombinující kvalitativní a kvantitativní metody. Tento přístup byl zvolen s ohledem na složitost tématu, kdy byla potřeba propojit kvantitativní data s narativy a významovými strukturami, které odhalují především kvalitativní analýzy. Toto propojení zajistilo komplexnost zkoumané problematiky a spolehlivá relevantní zjištění. Kvalitativní data byla získávána především prostřednictvím individuálních a skupinových rozhovorů s osvojiteli, odborníky na osvojení, pracovníky OSPOD a dětmi z osvojení. Tato data byla následně analyzována pomocí softwarových programů ATLAS.ti a MAXQDA. Kvantitativní data byla sesbírána v rámci tří samostatných rozsáhlých dotazníkových šetření mezi klíčovými aktéry v oblasti osvojení, tedy osvojiteli, pracovníky OSPOD a zástupci neziskových organizací. Data byla analyzována pomocí statistického programu IBM SPSS za použití standardní deskriptivní statistiky a pokročilých analytických nástrojů, jako je například ANOVA. V rámci kvantitativního výzkumného šetření bylo pracováno s daty od 577 respondentů, data pro kvalitativní část pracují s výpověďmi 139 respondentů.

2 PRÁVNÍ, INSTITUCIONÁLNÍ A PROCESNÍ ASPEKTY PROCESU OSVOJENÍ V ČESKÉ REPUBLICE

Právní a institucionální rámec osvojení v České republice tvoří základní strukturu, která definuje podmínky, pravidla a odpovědnosti všech hlavních aktérů zapojených do tohoto procesu. Právní aspekty zahrnují zejména zákony a předpisy upravující osvojení, přičemž stěžejní roli hraje zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, a zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Tyto normy stanovují postupy pro schvalování osvojitelů, ochranu práv dítěte a odpovědnosti orgánů veřejné správy. Občanský zákoník se pak soustředí zejména na soukromoprávní rovinu vztahů osvojitelů a osvojených dětí. Institucionální aspekty procesu osvojení zahrnují zejména činnost krajských úřadů a obcí s rozšířenou působností (ORP), které jsou zodpovědné za správní úkony a koordinaci činností mezi jednotlivými aktéry. Významnou úlohu v procesu osvojení hrají opatrovnické soudy, které rozhodují o způsobilosti osvojitelů, přičemž se zaměřují na zajištění nejlepších zájmů dítěte. Dalším významným aktérem v poskytování podpory a pomoci osvojitelům v České republice jsou neziskové organizace. Ty mají doplňkovou roli, zejména v oblasti přípravy osvojitelů a především pak v poskytování postadopční péče. Jejich činnost však není v České republice legislativně garantována, což vede k nerovnoměrné dostupnosti služeb napříč regiony či dokonce nestabilitě až nedostupnosti vybraných služeb. Role hlavních aktérů, zejména krajských úřadů a ORP, je zásadní pro zajištění plynulého průběhu procesu osvojení a podpory osvojitelských rodin v jeho průběhu. Kompetence těchto institucí zahrnují administrativní a odborné zajištění procesu, avšak spolupráce mezi veřejnými institucemi a neziskovými organizacemi není vždy efektivní. Regionální rozdíly v dostupnosti služeb odrážejí nedostatky ve financování a koordinaci, přičemž některé regiony vykazují příklady dobré praxe, které však nejsou systémově implementovány. Zajištění rovnoměrného přístupu ke službám a jejich standardizace by mohlo přispět k vyšší stabilitě a úspěšnosti adaptace dítěte v nové rodině.

2.1 Fáze procesu osvojení

Proces osvojení lze rozdělit do čtyř základních fází, přičemž klíčové aktivity zahrnují přijímání a schvalování osvojitelů, jejich přípravu a podporu během seznamování s dítětem a následnou postadopční péči. Příprava osvojitelů zahrnuje psychologickou a sociální podporu zaměřenou na zvládání náročných situací spojených s výchovou dítěte z traumatického prostředí. Ve fázi čekání na napárování s dítětem mnoho osvojitelů bojuje především s nejistotami, zda proces probíhá správně a kromě podpory pro tuto oblast potřebují především uchovat kontinuitu případně rozšiřovat své vzdělávání v oblasti péče o osvojené dítě. Adaptační fáze, kdy dochází k seznamování a k budování vztahů mezi osvojitelem a dítětem, je kritickým obdobím, které vyžaduje intenzivní podporu a nutnost rychle dostupné pomoci pro rodiny, které čelí mnoha novým situacím, na které nemusely být odbornými přípravami k přijetí dítěte do rodiny připraveny. Postadopční péče pak sestává

z pomoci rodinám, které v péči o osvojené dítě dlouhodobě čelí četným výzvám a problémovým situacím, které mohou nastávat i několik let po úspěšném osvojení dítěte. Podpora pro toto období je však v České republice nedostatečně rozvinutá, což se negativně projevuje na stabilitě osvojitelských rodin. Ty navíc často čelí pocitu, že na své problémy a na hledání podpory a pomoci zůstaly po soudním rozhodnutí o osvojení samy (Hozová, Křečková Tůmová, 2024a).

3 SPECIFICKÉ POTŘEBY OSVOJITELSKÝCH RODIN S DŮRAZEM NA AKTÉRY POSKYTOVÁNÍ SLUŽEB OSVOJITELŮM

Potřeby osvojitelských rodin se v různých fázích procesu osvojení proměňují. Zatímco v prvotních fázích procesu až do seznamování s dítětem potřebují budoucí rodiče kromě povědomí o specifikách osvojovaných dětí informace administrativní a procesní povahy, v okamžiku příchodu dítěte do rodiny si potřebují poradit zejména s přístupem k němu a s jeho případnými specifickými projevy. Zatímco informace a podpora v době odborných příprav a navazování kontaktu s dítětem jsou jim zpravidla krajskými úřady a orgány sociálně-právní ochrany dětí při ORP (OSPOD) poskytovány a podpora a pomoc těchto orgánů je jim tudíž snadno dostupná, v postadopční fázi se z důvodu absence státem garantovaného postadopčního servisu ze zřetele těchto institucí vytrácejí. K tomuto dochází i přesto, že rodiny často čelí problémům spojeným s adaptací dítěte do nové rodiny a zvládním jeho projevů právě až po soudním rozhodnutí po osvojení. Volání po legislativou garantované postadopční podpoře je přitom velmi silné, pro její dostupnost se vyjádřilo 87 % rodičů osvojitelů zapojených do výzkumu RILSA. Tato podpora by podle nich měla zahrnovat především odborné poradenství, psychoterapeutické a psychologické služby a vzdělávací programy pro osvojitele, stejně tak jako možnost sdílení informací a zkušeností s ostatními osvojiteli (Hozová, Křečková Tůmová, 2024b).

Silné volání po dostupné pomoci v případech, kdy osvojitelé čelí výchovným problémům či specifickým projevům dítěte, potvrdilo i hodnocení ze strany osvojitelů pro různé fáze procesu osvojení, které bylo ve výzkumu RILSA realizováno formou klasifikace konkrétních potřeb osvojitelských rodin z hlediska jejich důležitosti.¹⁰ Zacielení na potřeby související s rodičovskými kompetencemi, jako je vzdělávání v oblasti výchovy dítěte a potřeba poradenství se zvládním jeho konkrétních sociálních nebo psychických projevů potvrdilo, že na tyto potřeby kladou osvojitelé velký důraz především v postadopční fázi. Za naprosto zásadní pro toto období považovala potřebu vzdělávání v oblasti výchovy dětí polovina rodičů osvojitelů.¹¹ Ještě větší důraz pak osvojitelé položili na potřebu dostupného poradenství pro konkrétní psychické či sociální projevy dítěte, kterou za naprosto zásadní v postadopční fázi označily dokonce dva osvojitelé ze tří.¹² Obecně velkou potřebu ve všech fázích procesu osvojení pak osvojitelé deklarovali pro oblast vzdělávání ve

---

¹⁰ Respondenti přidělovali jednotlivým potřebám body od 1 do 5, kdy 1 = potřeba je naprosto nedůležitá, 5 = potřeba je naprosto zásadní.

¹¹ Pro fázi příprav a v období čekání na dítě tuto potřebu považovala za zásadní třetina rodičů, ve fázi seznamování s dítětem dvě pětiny.

¹² V období seznamování s dítětem to bylo 57 %.

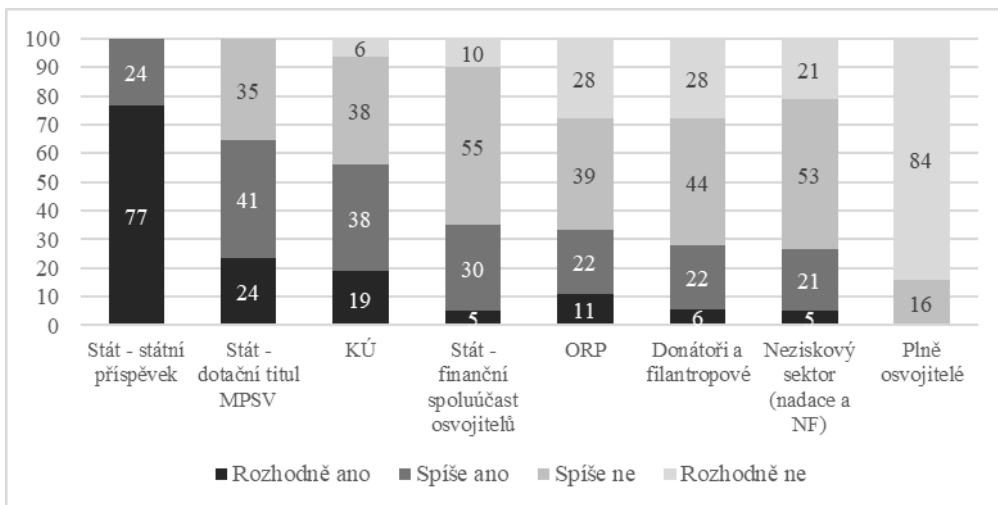
specifických projevech osvojených dětí a pro možnost čerpat okamžitou pomoc ocitnou-li se v krizové situaci. Jako naprosto zásadní pro všechny fáze procesu tyto potřeby označila vždy nadpoloviční většina z nich.

Pro potřebu dostupnosti služby podpory i po soudním rozhodnutí o osvojení dítěte vyznívá i volání osvojitelů po možnosti být v péči o osvojené dítě provázení v podobném duchu, jako jsou v České republice provázeny rodiny pěstounské. Pro tuto možnost se vyslovilo 92 % osvojitelů, čtvrtina (23 %) pro provázení všech osvojitelských rodin a více než dvě třetiny (69 %) se k provázení kloní pouze v případě, že by o to osvojitelé stáli. Velmi podobné výsledky ukázaly názory zástupců neziskových organizací a odborníků samostatně pracujících s osvojiteli, kteří svůj příklon k provázení osvojitelů stvrdili 95 % (33 % pro všechny a 62 % pouze pro případ zájmu osvojitelů). O něco nižší, i když i tak poměrně silný, příklon k provázení osvojitelů je patrný také u sociálních pracovníků OSPOD, z nichž by 14 % provázelo všechny osvojitelské rodiny a 63 % pouze zájemce o tuto službu. Shoda mezi jednotlivými aktéry panuje také ve frekvenci tohoto provázení, které by třetinovou shodou mělo být vedeno především potřebami dané rodiny, byl-li nějaký konkrétní časový interval uveden, šlo nejčastěji o půlroční období. Z hlediska subjektu, který by měl být poskytovatelem služby provázení osvojitelských rodin, se čtyři z pěti osvojitelů přiklonili k tomu, aby to byl neziskový sektor (81 %), polovina (49 %) by tuto úlohu svěřila do rukou OSPOD a pouze čtvrtina by vítala provázení v režii krajského úřadu (27 %).¹³ Zástupci neziskových organizací a odborníků samostatně pracujících s osvojiteli jsou v názorech ještě více vyhraněni. Zatímco všichni z nich vnímají doprovázení jako činnost, která by měla příslušet neziskovému sektoru, pro zajištění ze strany OSPOD a krajských úřadů se vyslovila pětina, resp. desetina. Problematiku financování poskytování této služby však všechny skupiny respondentů vidí především v rukou státu. Pro plné státní financování provázení se vyslovily více než dvě třetiny osvojitelů (68 %), čtvrtina (28 %) by ho vnímala jako službu financovanou státem se spoluúčastí osvojitelské rodiny. Podobného názoru jsou i sociální pracovníci OSPOD (63 % je pro plnou státní úhradu a 25 % pro financování státu s finanční spoluúčastí rodiny). Pro financování výhradně v režii osvojitelů se v obou skupinách respondentů vyslovily pouze jednotky procent případů. Zástupci neziskových organizací a odborníků pracujících s osvojiteli se k otázce financování provázení osvojitelů vyjadřovali podrobněji. Jednoznačně se však shodli na financování ve formě státního příspěvku, plnou úhradu osvojiteli naopak shodně zcela vyloučili (graf 1).

Graf 1: Financování provázení osvojitelů – názor zástupců neziskových organizací a odborníků samostatně pracujících s osvojiteli (v %)

---

¹³ Respondenti měli možnost označit více aktérů pro provázení osvojitelských rodin.

Zdroj: výzkumné šetření autorek, 2024

I přes velkou potřebu podpory a služeb pro rodiny po soudním rozhodnutí o osvojení, vyjádřené jak představiteli státního, tak i neziskového sektoru, nejsou dle zjištění výzkumu RILSA tyto v současných podmínkách v České republice osvojitelům často dostupné, respektive jsou-li dostupné, vyžadují delší čekací doby. Tyto nedostatky byly zjištěny nejčastěji v oblasti psychologických či terapeutických služeb. Kapacitní omezení je však problémem v situaci, kdy osvojitelská rodina v akutní krizové situaci potřebuje dostat pomoc okamžitě. O dostupných službách však bylo mezi rodinami i sociálními pracovníky OSPOD zjištěno též velmi nízké povědomí. Data dále ukázala, že poskytovatelé služeb v období po soudním rozhodnutí o osvojení (jsou-li služby ve správním obvodu ORP vůbec dostupné) jsou zejména neziskové organizace zaměřené na práci s osvojiteli, v případě psychoterapie pro děti a dospělé a rodinné terapie pak vedle neziskového sektoru i odborníci s příslušným pověřením. Výzkum poukázal též na velké regionální rozdíly, kdy velký nedostatek dostupné pomoci pociťovaly hlavně rodiny žijící mimo hlavní město Prahu a Středočeský kraj (Hozová, Křečková Tůmová, 2024b).

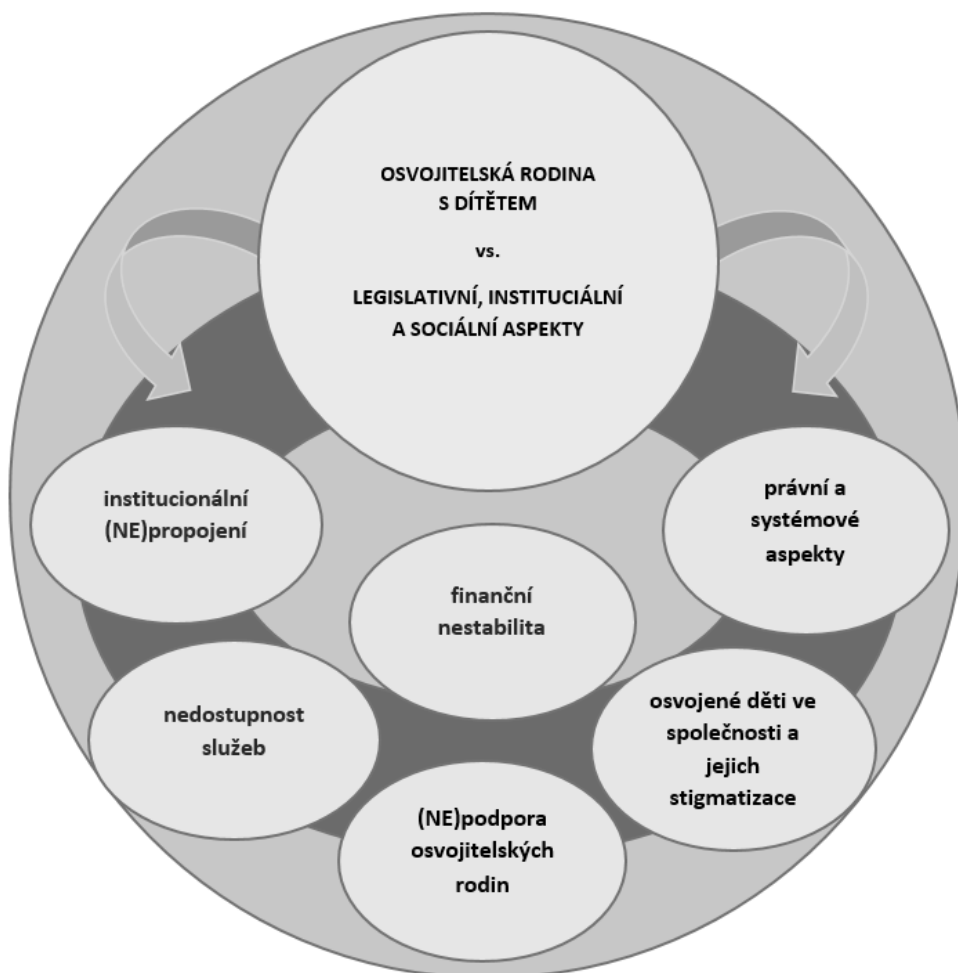
Zajištění rovnoměrné dostupnosti služeb v postadopční fázi a jejich kvalita napříč celou republikou je přitom klíčová pro zajištění adekvátní podpory osvojitelům a jejich dětem a výrazně se podílí na úspěšném zvládnutí osvojení. Efektivní a dostupná podpora pomáhá osvojitelům lépe se vyrovnat se situací, kterým se svými dětmi čelí, ať jsou z oblasti finanční, emocionální nebo při zvládnání výzev každodenního života.

Na základě propojení individuálního a systémového přístupu v celém procesu osvojení se nám na základě analyzačních kroků vykristalizoval tzv. ekologicko-sociální model¹⁴, který zahrnuje jak přímé potřeby osvojitelských rodin, tak i širší

¹⁴ Tento model byl sestaven dle vzoru Bronfenbrennerova ekologického modelu (1979) vývoje dítěte, který zdůrazňuje, že dítě a rodina nejsou izolovanými jednotkami, ale jsou součástí širšího systému vzájemně propojených vlivů. Tento model bere v úvahu nejen

institucionální a legislativní rámce. Tento koncept se výzkumem ukázal být nepostradatelný pro pochopení složitosti systému osvojení a navrhování změn, které by respektovaly nejenom právní či institucionální požadavky, ale též sociální realitu, ve které osvojitelské rodiny žijí.

Obr 1: Ekologicko-sociální model osvojení v České republice: Harmonizace rodinných, institucionálních a právních potřeb.

Zdroj: výzkumné šetření autork, 2024

---

individuální potřeby dítěte a rodiny, ale i jejich propojení s legislativními, institucionálními a sociálními aspekty.

Příložený model graficky znázorňuje zásadní problémy a potřeby změn ve struktuře a přístupu k osvojení v České republice. Jeho cílem je analyzovat aktuální stav a identifikovat oblasti, které vyžadují reformu. Model se zaměřuje na interakci mezi osvojitelskou rodinou a legislativními, institucionálními a sociálními aspekty ovlivňující celý proces osvojení. Středem modelu je **osvojitelská rodina s dítětem**, která představuje ústřední jednotku celého systému. Tato rodina je zasazena do širšího kontextu legislativních, institucionálních a sociálních aspektů tvořící rámec pro jejich fungování. Model zdůrazňuje, že osvojitelské rodiny jsou subjektem, který potřebuje podporu na všech úrovních. Okolní prvky modelu představují hlavní nedostatky a potřeby systému osvojení, které byly identifikovány na základě tohoto výzkumného šetření. Problémem je **institucionální (ne)propojení**, které odráží nedostatečnou koordinaci mezi veřejnými institucemi, neziskovými organizacemi a dalšími poskytovateli služeb. Absence jednotné metodiky podpory vede k regionálním rozdílům v dostupnosti a kvalitě služeb. Dalším klíčovým aspektem je **finanční nestabilita**, která je důsledkem nedostatečného a krátkodobého financování služeb pro osvojitele. Závislost na nejistých dotačních programech znemožňuje dlouhodobé plánování intervencí a udržitelnost odborných programů. Regionální nerovnosti jsou dále posilovány **nedostupností služeb**, která ztěžuje osvojitelům přístup k odborné pomoci a snižuje jejich schopnost zvládat náročné situace spojené s péčí o osvojené dítě. Tento nedostatek služeb je způsoben absencí legislativně garantované podpory, která by zajistila rovnoměrnou dostupnost služeb ve všech regionech. Významným nedostatkem systému jsou zejména **právní a systémové aspekty**. Osvojitelské rodiny nejsou legislativně chráněny stejným způsobem jako pěstounské rodiny, což vytváří nerovnosti v přístupu ke službám. Absence kontinuální podpory po právním uzavření osvojení zvyšuje riziko narušení rodinných vztahů a oslabení stability rodiny. **Nedostatečná podpora** osvojitelských rodin zejména v otázce poradenství, vzdělávání a krizové intervence, významně zhoršuje adaptaci i integraci osvojených dětí v novém rodinném prostředí, i v následném školním prostředí. Osvojitelé mnohokrát ani nevědí, kam se mohou v případě potřeby obrátit o pomoc, což oslabuje jejich schopnost zvládat jednotlivé fáze procesu osvojení. Společenským problémem je **stigmatizace osvojených dětí ve společnosti**, která je důsledkem nízkého povědomí veřejnosti a nedostatku informací o problematice osvojení. Tato stigmatizace ztěžuje integraci dětí do společnosti a může mít dlouhodobý negativní dopad na jejich vývoj.

Sestrojený model může tak sloužit jako nástroj pro analýzu a plánování reform v oblasti osvojení. Na základě jeho výstupů bylo navrženo zavedení legislativně garantovaných služeb pro osvojitelské rodiny, které by odstranily regionální nerovnosti a zajistily rovný přístup ke kvalitní podpoře. Stabilní a dlouhodobé financování služeb by posílilo kapacity neziskových organizací a umožnilo rozvoj komplexních podpůrných programů zahrnujících např. poradenství, terapeutických služeb, krizové intervence. Z modelu vyplývá i potřeba vytvoření jednotné metodiky a posílení koordinace mezi institucemi podílející se na procesu osvojení. Toto by pomohlo zvýšit stabilitu a spokojenost osvojitelských rodin a také zajištění naplnění práv dětí na bezpečné a podpůrné prostředí. Tento návrh pro zavedení integrovaného systému podpory by představoval významný krok ke spravedlivému a efektivnímu systému osvojení v České republice. Tento model poskytuje jasnou strukturu pro

pochopení nedostatků a navrhuje tak konkrétní opatření, která by vedla k vytvoření udržitelného systému podpory osvojitelských rodin, a to za respektu individuálních potřeb dětí v osvojení.

DISKUZE A ZÁVĚR

V České republice postrádají osvojitelské rodiny legislativně garantovaný přístup ke službám, které by jim pomáhaly zvládat úskalí spojené s péčí o osvojené dítě. Výzkum ukázal, že i když některé neziskové organizace nabízí podpurné programy, jejich dostupnost je regionálně nerovnoměrná a jejich činnost závisí na nejistém financování. Tato situace kontrastuje s pěstounskými rodinami, kterým je podle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, poskytováno doprovázení, vzdělávání a poradenství. Zrealizovaný výzkum souzní s autorem Bronfenbrenner a jeho ekologickým modelem vývoje dítěte (1979), kdy shledává, že i v českém kontextu by měli být propojeny právní a institucionální rámce s přímou podporou osvojitelských rodin, která zohledňuje nejen jejich individuální potřeby, ale také širší sociální kontext. Absence systematické podpory může oslabovat celý systém a zvyšovat riziko problémů při adaptaci dítěte na nové rodinné prostředí. Výzkum poukázal i na skutečnost, že osvojitelské rodiny někdy ani neví, kam se obrátit o pomoc, což se negativně projevuje na jejich schopnosti zvládat určité fáze v procesu osvojení. Tato nerovnováha v systému naznačuje potřebu zavedení legislativně ukotvených služeb i pro osvojitele, která by byla dostupná ve všech regionech a pro kterou by bylo zajištěno i dostatek státem garantovaných financí a v návaznosti na to i odborníků kompetentně poskytujících tyto služby. Výzkum podpořil závěry Brodzinsky (2008), který zdůrazňuje, že kontinuální podpora začíná již před osvojením a pokračuje i dlouho po začlenění dítěte do rodiny. V českém kontextu to znamená, že právní a institucionální rámce musí být propojeny s přímou podporou, která zohledňuje nejen individuální potřeby osvojitelů, ale také širší společenský kontext. Absence této podpory může oslabit celý systém a zvýšit riziko problémů při adaptaci dítěte na nové rodinné prostředí. Význam těchto propojení potvrzuje i Masten (2011), která zdůrazňuje důležitost odolnosti (resilience) u dětí ohrožených nepříznivými podmínkami, přičemž efektivní podpora ze strany osvojitelů je klíčovým faktorem jejich úspěšného vývoje. Poznatky Masten (2011) jsou v souladu i s našimi závěry, a to zejména v potřebě zavedení integrovaných systémů podpory pro osvojitelské rodiny v České republice, které by zajistily stabilitu a dlouhodobou péči. Výzkumné závěry poukázaly na skutečnosti, že úspěšné osvojení je podmíněno existencí kvalitní postadopční péče. Jsou tak plně v souladu se závěry Barth a Miller (2010). Výzkum prokázal, že služby kontinuální podpory po právním ukončení procesu osvojení nejsou českým státem garantovány, což může zvyšovat riziko problémů, zejména v adaptační fázi. Tyto závěry se mohou opřít o zahraniční studii autorů Selwyn, Frazen a Quinton (2014), kteří se zabývali analýzou příčin selhání osvojení.

Hlavní závěry výzkumu odhalily významné nedostatky a nerovnosti v systému podpory osvojitelských rodin v České republice. Regionální dostupnost služeb pro osvojitele se ukázala jako značně variabilní, což způsobuje nerovný přístup rodin k potřebné odborné pomoci a podpoře. Zatímco v některých regionech existují

fungující programy a aktivní spolupráce mezi veřejnými institucemi a neziskovými organizacemi, v jiných je podpora minimální nebo zcela chybí. Tento stav je důsledkem absence jednotné metodiky a nedostatečné koordinace mezi všemi zúčastněnými aktéry, což znevýhodňuje značnou část osvojitelů. Významnou překážkou efektivního fungování systému podpory je také nestabilita financování služeb. Podpora ze strany státu poskytovatelům služeb osvojitelským rodinám není systematická a závisí na nejistých krátkodobých dotačních programech, které tak nezajišťují udržitelnost těchto služeb. Tento přístup omezuje schopnost neziskových organizací plánovat dlouhodobé intervence a rozvíjet odborné programy zaměřené na potřeby osvojitelských rodin. Výsledkem tak je nejenom regionální nerovnost, ale také omezená kapacita služeb reagovat na měnící se potřeby osvojitelů a dětí či jejich nestabilita v důsledku jejich nedostatečného personálního zajištění. Jak přitom ukazují zjištění mnoha zahraničních autorů, bez adekvátní podpory rodinám roste riziko narušení rodinných vztahů a oslabení rodinné dynamiky.

Z výzkumných závěrů vyplývá, že systém osvojení v České republice vyžaduje reformu, která by zahrnovala legislativní změny, standardizovanou podporu a zajištění rovného přístupu k podpoře pro všechny osvojitelské rodiny, dále zajištění rovnoměrné dostupnosti služeb, stabilního financování a zaměření na specifické potřeby rodin a dětí v celém procesu osvojení. Zavedení legislativních změn reflektujících výstupy z našeho výzkumu i z osvědčených zahraničních modelů, jakými jsou víceúrovňové programy podpory, by mohlo přispět k vytvoření spravedlivějšího a efektivnějšího systému. Takový přístup by nejen posílil stabilitu a spokojenost osvojitelských rodin napříč celou ČR, ale také zajistil naplnění práv dětí na bezpečné a podpůrné rodinné prostředí, což je jeden ze základních cílů institutu osvojení. Zavedení legislativně garantované podpory by eliminovalo nerovnosti mezi pěstounskými a osvojitelskými rodinami a vytvořilo udržitelné podmínky pro stabilní a podpůrné prostředí pro děti, které žijí v náhradních rodinách.

Tyto změny jsou nezbytné nejen pro zlepšení kvality života osvojených dětí a jejich rodin, ale také pro posílení efektivity celého systému sociálně právní ochrany dětí. Implementace víceúrovňových modelů podpory zahrnujících zejména přípravu osvojitelů, odbornou podporu a poradenství, terapeutické služby či dlouhodobou krizovou intervenci by představovala významný krok k vytvoření spravedlivého a udržitelného systému osvojení v České republice.

POUŽITÁ LITERATURA

- BARTH, R. P., & MILLER, J. M. 2000. Building effective post-adoption services: What is the empirical foundation? *Family Relations*, 49(4), 447–455. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2000.00447.x>
- BARTH, R. P. 2002. Outcomes of child welfare services under family preservation and reunification programs. In J. D. Berrick, R. P. Barth, & N. Gilbert (Eds.), *Child welfare research review* (Vol. 2, pp. 1–19). Columbia University Press.
- BEN-DAVID, V. 2011. Judicial bias in adjudicating the adoption of minors in Israel. *Children and Youth Services Review*, 33(1), 195–203.

- <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2010.09.003> Bowlby, J. (2010). Vazba: Teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem. Praha: Portál.
- BRODZINSKY, D. M. 2011. Children's understanding of adoption: Developmental and clinical implications. *Professional Psychology: Research and Practice*, 42(2), 200–207. <https://doi.org/10.1037/a0022415>
- BRONFENBRENNER, U. 1979. *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
- FARBER, M. L. Z., TIMBERLAKE, E. M., MUDD, H. P., & CULLEN, L. 2003. Preparing Parents for Adoption: An Agency Experience. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 20(3), 175–196.
- HART, A., & LUCKOCK, B. 2004. *Developing Adoption Support and Therapy: New Approaches for Practice*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- HOZOVÁ, L., & KŘEČKOVÁ TŮMOVÁ, N. 2024a. *Naplňování potřeb osvojených dětí a osvojitelů*. Praha: RILSA. (v recenzi)
- HOZOVÁ, L., & KŘEČKOVÁ TŮMOVÁ, N. 2024b. *Post-adoption support: effective strategies for ensuring the stability of adoptive families*. In sborník z konference RELIK. Praha. (po recenzích, v tisku)
- JAVIER, R. A., BADEN, A. L., BIAFORA, F. A., & CAMACHO-GINGERICH, A. (Eds.). 2007. *Handbook of adoption: Implications for researchers, practitioners, and families*. SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781412976690>
- LOGAN, J. 1998. Essential Reading: Adoption with Contact: Implications for Policy and Practice. *Adoption & Fostering*, 22(1), 70-71. <https://doi.org/10.1177/030857599802200115>
- MASTEN, A. S. 2011. Resilience in Children Threatened by Extreme Adversity: Frameworks for Research, Practice, and Translational Synergy. *Development and Psychopathology*, 23(2), 493–506. <https://doi.org/10.1017/S0954579411000198>
- NEIL, E., BEEK, M., & WARD, E. 2013. *Contact after adoption: A follow-up in late adolescence*. Centre for Research on Children and Families, University of East Anglia. Retrieved from <https://research-portal.uea.ac.uk/en/publications/contact-after-adoption-a-follow-up-in-late-adolescence>
- SAR, B. K. 2000. Preparation for Adoptive Parenthood with a Special-Needs Child. *Adoption Quarterly*, 3(4), 63–80. https://doi.org/10.1300/J145v03n04_05
- SELWYN, J., WIJEDASA, D. & MEAKINGS, S. 2014. Beyond the Adoption Order: Challenges, Interventions, and Adoption Disruption. *Research Report*. Bristol: University of Bristol.

PERSUAZÍVNA KOMUNIKÁCIA AKO STRATÉGIA POLITICKEJ SOCIÁLNEJ PRÁCE¹⁵

PhDr. Michal Imrovič, PhD.¹⁶

Abstract

Communication is a tool for general understanding of people or information sharing in society. A specific type of communication is persuasive communication. Persuasive communication is considered an effective tool also when applying strategy in political social work. In the post, we focus on its characteristics, application possibilities and tools. We will take a closer look at the issue of communication between social workers, the media, communication strategies and challenges for political social work and communication.

KEY WORDS: *communication, political social work, tool, strategy*

ÚVOD

Novým prvkom v sociálnej práci, ktorý sa častokrát v súčasnosti objavuje je prvok politiky je výsledkom prepojenia sociálnej práce s politickým aspektom, ktorý označujeme ako politická sociálna práca. Ide o fenomén, ktorý má ambíciu uchopiť sociálnu prácu do politického kontextu, čím má predpoklad jej ďalšieho rozvoja.

Jedným zo spoločných menovateľov sociálnej práce ako aj politickej sociálnej práce je komunikácia. Komunikácia v sociálnej práci je základným aspektom profesie, pretože pomáha sociálnym pracovníkom efektívne zapájať klientov, kolegov, komunit a iných odborníkov. Zahŕňa verbálne aj neverbálne interakcie a zohráva kľúčovú úlohu pri budovaní vzťahu, posudzovaní potrieb, poskytovaní intervencií a obhajobe sociálnej zmeny. Komunikačné zručnosti sú rozhodujúce pre sociálnych pracovníkov, pretože umožňujú porozumieť skúsenostiam a perspektívam druhých. Komunikácia v politickej sociálnej práci je kľúčová, nakoľko umožňuje aktívne nabádať aktérov vstupujúcich do rôznych procesov v kontexte sociálnej práce k tomu, aby bola dosiahnutá zmena. Minimálne umožňuje komunikovať rôzne špecifické problémy a postoje aktérov vrátane sociálnych pracovníkov. Osobitú špecifickú pozíciu v politickej sociálnej práci zohráva persuazívna komunikácia, ktorá sa využíva pri uplatňovaní komunikačnej stratégie.

1 POLITICKÁ SOCIÁLNA PRÁCA

Politická sociálna práca označuje priesečník praxe sociálnej práce a politickej angažovanosti. Zahŕňa riešenie sociálnych problémov cez politickú optiku a využívanie politických systémov, politik a advokácie na vytvorenie sociálnej zmeny. Sociálni pracovníci v tejto oblasti sa zapájajú do analýzy politik, advokácie, lobovania a organizovania s cieľom ovplyvniť legislatívne a politické procesy. Cieľom je

---

¹⁵ Príspevok je výstupom riešenia projektu APVV Environmentálna spravodlivosť v kontexte sociálnej práce.

¹⁶ Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky, Fakulta sociálnych vied UCM, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava, michal.imrovic@ucm.sk

presadzovať sociálnu spravodlivosť, spravodlivosť a blahobyt obhajovaním zraniteľných skupín obyvateľstva a riešením systémových problémov, predovšetkým chudobu, nerovnosť a porušovanie ľudských práv.

Sociálni pracovníci zapojení do politickej sociálnej práce často obhajujú zákony, politiky a reformy, ktoré môžu zlepšiť život marginalizovaných a zraniteľných skupín, ako sú deti, starší ľudia, imigranti a ľudia so zdravotným postihnutím. Častokrát pracujú na ovplyvňovaní politiky na miestnej, regionálnej či národnej úrovni s cieľom vytvoriť spravodlivejšiu spoločnosť (Lane, Pritzker, 2018). Inak povedané politická sociálna práca spája základné hodnoty sociálnej práce, ako je podpora ľudskej dôstojnosti, obhajoba marginalizovaných skupín obyvateľstva a zabezpečenie rovnakého prístupu k zdrojom, s cieľom ovplyvňovať politiky a uzákoniť legislatívu smerujúcu k zmysluplnej spoločenskej zmene.

Efektívna politická sociálna práca (Lane, Pritzker, 2018) je dynamický a mnohostranný prístup, ktorý si vyžaduje kombináciu strategického myslenia, silných komunikačných zručností, hlbokú znalosť sociálnych problémov s vnímaním sociálnej spravodlivosti. Zahŕňa to nielen obhajovanie okamžitých individuálnych potrieb, ale aj presadzovanie dlhodobých systémových zmien, ktoré zlepšujú sociálny blahobyt a spravodlivosť pre zraniteľné a marginalizované skupiny obyvateľstva.

V rámci politickej sociálnej práce možno identifikovať niekoľko atribútov ovplyvňujúcich jej etablovanie. Ide najmä organizovanie komunity, kde sa sociálni pracovníci môžu zapojiť do organizovania komunity, pomáhať jednotlivcom a skupinám, stretávať sa pri riešení spoločných problémov, mobilizovať zdroje a pracovať na kolektívnom probléme smerujúcom k zmene politiky. Druhým atribútom je sociálna spravodlivosť a ľudské práva, ktoré sú základom politickej sociálnej práce a v ktorej je zakorenená sociálna spravodlivosť, čo znamená, že sociálni pracovníci sa snažia čeliť systémovému útlaku, bojovať proti diskriminácii a zabezpečiť ochranu ľudských práv pre všetkých bez rozdielu. Jedná sa predovšetkým o prácu, ktorá zahŕňa riešenie rasovej, rodovej, ekonomickej a environmentálnej nespravodlivosti. Tretím atribútom je lobbying a legislatíva, kde niektorí sociálni pracovníci sa špecializujú na lobbying, kde priamo spolupracujú so zákonodarcami a politickými lídrami, aby presadzovali legislatívne alebo politické zmeny v prospech zraniteľných skupín obyvateľstva. Legislatívna práca môže zahŕňať prípravu zákonov, svedectvo pred legislatívnymi výbormi alebo poradenstvo zákonodarcom v otázkach sociálnej politiky. Štvrtým atribútom je intersekcionalita, pri ktorej politickí sociálni pracovníci často zvažujú, ako sa rasa, trieda, pohlavie, sexualita a iné identity prelínajú, aby ovplyvnili skúsenosti jednotlivcov. Obhajujú politiku, ktorá rieši tieto prelínajúce sa faktory a znižuje rozdiely. Piatym atribútom je etika a advokácia, pri ktorej sa zdôrazňuje dôležitosť podpory dôstojnosti a hodnoty všetkých jednotlivcov. Politickí sociálni pracovníci dodržiavajú túto etiku, zameriavajú sa na posilnenie postavenia klientov a pracujú na politike, ktorá rešpektuje práva a slobody jednotlivcov (Lane, Pritzer, 2018).

Na základe praxe možno vyvodiť výzvy v politickej sociálnej práci, ktorá spočíva v politickej polarizácii. Tá predstavuje angažovanie sa v politickej advokácii a často znamená pohyb vo vysoko polarizovanom politickom prostredí, kde sociálni pracovníci môžu čeliť opozícii voči ich snahám. Ďalej je to reflektovanie obmedzených zdrojov, pri ktorých sociálni pracovníci môžu čeliť problémom v

dôsledku obmedzeného financovania programov advokácie a ťažkostí s rovnováhou každodenných povinností sociálnej práce s advokáciou a politickou angažovanosťou. Ďalšia výzva je spojená s etickými dilemami, kde sa politickí sociálni pracovníci musia orientovať v etických otázkach, najmä ak by politické činy mohli byť v rozpore s potrebami jednotlivcov alebo komunít.

Politická sociálna práca je kritickou oblasťou, ktorá spája princípy sociálnej práce s politickým aktivizmom s cieľom riešiť spoločenské problémy na štrukturálnej úrovni (Lane, Pritzker, 2018). Jedným z princíпов, ktoré pôsobia na efektívnu politickú sociálnu prácu sú komunikačné zručnosti. Komunikácia v sociálnej práci je spojená najmä s obhajovaním s jasnosťou, pri ktorých musia sociálni pracovníci vedieť prezentovať svoje myšlienky a argumenty jasne, stručne a presvedčivo. To zahŕňa získavanie informácií o politike, vytváranie prejavov a rozhovorov s médiami, kde je cieľom obhajovať sociálnu zmenu. Komunikácia umožňuje zapojenie zainteresovaných strán. Ide o schopnosť efektívne komunikovať s rôznymi skupinami, či už ide o zákonodarcov, iných odborníkov alebo členov komunity. Je kľúčové, aby politickí sociálni pracovníci boli schopní budovať vzťahy s ľuďmi zo všetkých oblastí života a nájsť spoločnú reč v rôznych otázkach.

2 KOMUNIKÁCIA V SOCIÁLNEJ PRÁCI A JEJ ŠPECIFIKÁ

Efektívna komunikácia je základom praxe sociálnej práce. Umožňuje sociálnym pracovníkom budovať silné, empatické vzťahy s klientmi, orientovať sa v zložitých systémoch, obhajovať zmeny a spolupracovať s inými odborníkmi. Dobré komunikačné zručnosti sú nevyhnutné na zabezpečenie toho, aby sociálni pracovníci mohli podporovať svojich klientov pri dosahovaní pozitívnych výsledkov, či už prostredníctvom priamej praxe alebo obhajoby. Pre úspešnú sociálnu prácu je nevyhnutné mať na pamäti rôzne formy komunikácie – verbálnu, neverbálnu, písomnú. Tým porozumieť výzvam, ktoré môžu priniesť.

2.1 Persuazívna komunikácia v politickej sociálnej práci

Ako sme sa už vyššie v príspevku zmienili persuazívna komunikácia je považovaná za špecifickú komunikáciu ktorá sa uplatňuje vo viacerých oblastiach vrátane sociálnej práce. Stiff, Mongeau (2016) definujú persuazívnu komunikáciu ako účinný prostriedok na presvedčenie jednotlivca, skupiny jednotlivcov alebo spoločnosti. Základom persuazívnej komunikácie je presvedčanie, ktoré Ilardo (1981) definuje ako komunikačný proces zmeny, presvedčení, postojov, zámerov alebo správania druhého a to vedomým alebo nevedomým používaním slov a neverbálnych foriem. Presvedčivá komunikácia vykonávaná sociálnymi pracovníkmi je jednou z komunikačných stratégií na podporu porozumenia, postojov a správania jedincov. Sociálni pracovníci ich musia pravidelne navštevovať, komunikovať s nimi a odovzdať im presvedčivé správy a informácie tak, aby mohli na nich lepšie pôsobiť. Sociálni pracovníci by mali poskytovať presvedčivú komunikáciu vo forme dobrej komunikácie, paralelnej a pokornej komunikácie

vyznačujúcej sa férovosťou, diskusiou a aktívnym počúvaním jedincov (Suranto, 2019).

Pri presuazívnej komunikácii musia komunikátori presne ukázať, ako môžu presvedčani profitovať z ich pomoci (Stiff, Mongeau, 2016). V skutočnosti sa očakáva, že presuazívna komunikácia podnieti nadšenie, motiváciu, dôveru a zabezpečí blahobyť ich života. Persuazívna komunikácia podľa Simons a Jones (2011), pozostáva z niekoľko fáz: prvá fáza uvedomenia, kde presvedčaný uznáva a triedi rôzne alternatívne možnosti vnímania, myšlienok a pocitov na sprostredkovanie; druhá fáza súvisí s kódovaním, kde sa posolstvo lingvisticky skonstruuje a pokračuje fyzickým podnetom, cez priestor; tretia fáza sa vzťahuje na dekódovanie, kde presvedčaný premení fyzický stimul na sémanticky schválené formy; štvrtá fáza je sprevádzaná s hodnotením, v ktorom sa stretáva presvedčená osoba s diskrepanciami medzi zamýšľanými a prijatými správami, prípadne poskytuje konkrétnu spätnú väzbu pre komunikátora.

Cieľom presuazívnej komunikácie vedenej sociálnymi pracovníkmi je ovplyvniť jedincov, aby zmenili svoje myslenie a postoje k životu. V zásade sociálni pracovníci ako komunikátori musia byť schopní sprostredkovať správy a informácie, ktoré môžu komunikujúcich presvedčiť, aby pochopili a sledovali zamýšľané zmeny postoja, ako si to želajú komunikátori. Hovland, Janis a Kelley (1983) uvádzajú, že sa jedná o proces, v ktorom komunikátor vytvára a vysiela podnety zamerané na zmenu ľudí prostredníctvom presvedčania. Presvedčač musí mať vysoký étos. Étos sa týka sebahodnoty osoby, ktorá pozostáva z poznania, náklonnosti a konformity. Účinnosť presvedčovacej komunikácie vo veľkej miere závisí od toho, ako sa komunikátor ponorí do komunikantov. Konkrétne ide o to, že presvedčujúceho, ktorý má vysoký étos, možno identifikovať podľa jeho pripravenosti pomáhať, serióznosti, úprimnosti, sebadôvery, pokoja, priateľskosti a jednoduchosti. Je potrebné si uvedomiť, že komunikátori musia pôsobiť pozitívne ich vlastnosti a spôsoby musia byť vnímané ciltivo, vďaka ktorým sa publikum bude cítiť komfortne. Ako tvrdia Stiff a Mongeau (2016), presvedčiví komunikátori musia mať schopnosť dodávať informácie, ktoré môžu formovať, kreovať, posilňovať alebo meniť reakcie ich príjemcov teda komunikantov.

Medzi päť základných prvkov presvedčivej komunikácie patrí:

- presvedčač (komunikátor),
- presvedčajúci (komunikant),
- vnímanie,
- presvedčivá správa,
- presvedčivý kanál (komunikačný kanál),
- spätná väzba a účinok

Podstata posolstva určuje okrem faktorov presvedčovania aj mieru efektivity pri dosahovaní cieľa persuazívnej komunikácie. Komunikačné správy slúžia ako informácia, ktorú komunikátor posiela, aby jej príjemca porozumel (Musil, 2010). Správy môžu prísť vo forme slov, gest, tónu hlasu, výrazov tváre atď. V persuazívnej komunikácii hrajú dôležitú úlohu správy, v ktorých obsah môže, ale nemusí meniť postoje príjemcov. Inými slovami povedané efektívna persuazívna komunikácia závisí hlavne od komunikujúceho a jeho schopností. Tan et al. (1991) uvádzajú, že dôveryhodnosť komunikátora závisí od jeho odbornosti, dôveryhodnosti a sympatií v

prítomnosti príjemcov informácie. Na základe uvedeného môžeme identifikovať, že efektívnosť komunikátorov, ktorí vykonávajú úlohu presvedčača, závisí od troch faktorov:

- dôvera, dôveryhodnosť
- sympatia,
- dôležitosť informácie.

Tieto atribúty majú predispozíciu u správa sprostredkovaná komunikátorom s dobrými vlastnosťami pozitívne ovplyvniť príjemcov informácií smerujúcich k zmene ich postojov. Okrem osoby komunikátora a správy závisí presvedčivá komunikácia aj od funkcie komunikačného kanála. Komunikačný kanál slúži ako médium, v ktorom správy prúdia od presvedčujúceho k presvedčovanému, od zdroja k príjemcovi informácie. Po zakódovaní správy či informácie komunikátor doručí správy prostredníctvom médií, ktoré sú pre príjemcov najdostupnejšie a najdostupnejšie, či už pomocou písomných, ústnych alebo elektronických kanálov (Suprpto, 2009). Jedným s komunikačným kanálom, s cieľom presvedčiť publikum sa mnohí komunikátory obrátili na internetové komunikačné kanály, ktoré môžu rýchlejšie osloviť cieľové publikum.

V politickej sociálnej práci sa rovnako uplatňujú vyššie uvedené prvky či atribúty ovplyvňujúce persuzívnu komunikáciu. Persuzívna komunikácia v politickej sociálnej práci zahŕňa používanie komunikačných stratégií na presvedčenie tvorcov politik, verejnosti a iných zainteresovaných strán, aby podporovali sociálne politiky a programy, ktoré zlepšujú blahobyť zraniteľných skupín obyvateľstva.

Medzi kľúčové prvky persuzívnej komunikácie v politickej sociálnej práci zaradíme niekoľko. V prvom rade je to pochopenie politickej kultúry v krajine. To znamená, že politickí sociálni pracovníci musia chápať mocenské štruktúry, politickú klímu a osoby s rozhodovacou právomocou, na ktorých sa zameriavajú. Efektívna presvedčivá komunikácia zahŕňa vedieť, kto má právomoc robiť rozhodnutia, aké sú jeho priority a ako k nim pristupovať s presvedčivými argumentmi. Ďalej je to budovanie dôveryhodnosti, ktorá je rozhodujúca pri snahe presvedčiť ostatných, najmä v politickom kontexte. Sociálni pracovníci sa musia etablovať ako informovaní, spohľadiví a etickí zástancovia. Môžu to urobiť využívaním svojich odborných znalostí, používaním údajov založených na dôkazoch a preukazovaním oddanosti sociálnej spravodlivosti. Ako príklad by sme mohli uviesť, že sociálny pracovník, ktorý obhajuje zvýšenie financovania dostupného bývania pre zraniteľných t.j. pre osoby, ktoré sa ocitajú v nepriaznivej sociálnej situácii, môže predložiť údaje a argumenty o tom, ako stabilita bývania ovplyvňuje ich zdravie, vzdelanie, výsledky zamestnanosti či celkovú kvalitu života. Samostatný prístup sa zameriava na tzv. emócie. V tomto kontexte presvedčanie je často motivované emóciami. Sociálni pracovníci môžu efektívne využívať emocionálne apely na humanizáciu problémov, ktoré obhajujú. Osobné príbehy, svedectvá postihnutých jednotlivcov či skupiny a živé opisy dôsledkov v reálnom svete sa môžu spojiť s publikom na emocionálnej úrovni a motivovať ich, aby konali. Inými slovami povedané emocionálne podfarbená prezentácia problému jednotlivca či skupiny môže vyvolať emocionálnu reakciu, ktorá poháňa akciu. Prezentácia logických argumentov ako ďalší prvok persuzívnej komunikácie prináša logické odvolania, spoliehajúc sa na informácie, údaje, fakty a racionálne odôvodnenie na podporu skutočnosti. V politickej sociálnej práci musia

sociálni pracovníci prezentovať dobre preskúmané fakty, ktoré demonštrujú potrebu politických zmien. To môže zahŕňať štatistiky, výskumné štúdie, analýzy nákladov a prínosov a odborné posudky.

Veľmi dôležité je prispôsobenie odkazu publiku. Presvedčivá komunikácia v politickej sociálnej práci si vyžaduje prispôsobenie posolstva tak, aby vyhovovalo hodnotám, záujmom a úrovni porozumenia publika. Rôzne zainteresované strany, ako sú napr. zákonodarcovia, členovia komunity alebo médiá, budú reagovať na rôzne typy odvolaní. Uplatnenie rámcovanie problému, to znamená spôsob, akým je problém formulovaný, výrazne ovplyvňuje vnímanie verejnosti. V politickej sociálnej práci rámcovanie zahŕňa prezentovanie problému spôsobom, ktorý zdôrazňuje jeho dôležitosť a dáva ho do súladu s hodnotami publika. Sociálny pracovník, ktorý obhajuje reformu trestného súdництва, by mohol načrtnúť túto otázku ako záležitosť spravodlivosti a ľudských práv, čím by ukázal, ako súčasné politiky neúmerne ovplyvňujú ľudí inej farby pleti, národnosti, vylúčené skupiny či komunity s nízkymi príjmami. Vhodným spôsobom pri persuzívnej komunikácii je využitie sociálneho dôkazu, ktorý sa vzťahuje na preukázanie, že iní, najmä rešpektovaní jednotlivci alebo organizácie, podporujú vec alebo návrh. Jedinci sa s väčšou pravdepodobnosťou nechajú presvedčiť, ak vidia, že ostatní zdieľajú ich názory alebo sa už do tejto problematiky zapájajú. Presvedčivé posolstvo persuzívnej komunikácii v politickej sociálnej práci by malo vždy obsahovať jasnú výzvu na akciu. Či už ide o kontaktovanie zákonodarcu, podpísanie petície, účasť na verejnom vypočutí alebo hlasovanie za konkrétneho kandidáta alebo politiku, výzva na akciu by mala byť priama, dosiahnuteľná a motivujúca. Efektívna presvedčivá komunikácia predvída potenciálne námietky a poskytuje protiargumenty. Sociálni pracovníci by mali byť pripravení reagovať na skepticizmus alebo obavy týkajúce sa uskutočniteľnosti, nákladov alebo nezamýšľaných dôsledkov navrhovaných politických zmien, byť teda predvídaví. Opakovanie kľúčových bodov v presvedčivej komunikácii pomáha posilniť posolstvo a zabezpečiť, aby zostalo u publika. Sociálni pracovníci môžu používať opakovanie na rôznych platformách (napr. mediálne kampane, verejné prejavy, písomné správy), aby udržali túto otázku v popredí záujmu zainteresovaných strán. Napríklad sociálny pracovník obhajujúci reformu sociálnej starostlivosti o deti môže opakovane zdôrazňovať dlhodobé prínosy preventívnych služieb pre deti a rodiny a zabezpečiť, aby toto posolstvo zostalo popredné v diskusii.

Súčasťou persuzívnej komunikácii je aj uplatňovanie rôznych stratégií efektívnej persuzívnej komunikácie v politickej sociálnej práci. Niektoré sa zameriavajú na lobbing a priama advokácia. Sociálni pracovníci sa často zapájajú do lobingu, aby presvedčili zákonodarcov, aby schválili alebo zmenili zákony tak, aby boli prospešné pre ich klientov. To zahŕňa predloženie dobre preskúmaných argumentov, mobilizáciu voličov a budovanie vzťahov so zákonodarcami. Sociálni pracovníci môžu tiež priamo obhajovať orgány miestnej samosprávy, ako sú mestské rady alebo školské rady, aby presadzovali zmeny v miestnych politikách ovplyvňujúcich sociálne zabezpečenie. Veľmi vhodnou stratégiou sú mediálne kampane, ktoré umožňujú rozšíriť dosah presvedčivých správ. Sociálni pracovníci môžu písať komentáre, zúčastňovať sa rozhovorov alebo spúšťať kampane na sociálnych médiách, aby upozornili na sociálne problémy a presvedčili verejnosť alebo tvorcov politik. Tieto mediálne kampane často využívajú masmédiá, sociálne médiá, oznamy verejných

služieb a vzdelávacie programy na komunikáciu so širokým publikom. Vhodným spôsobom na efektívne kampane je ak jasne definujú cieľovú skupinu a je prispôsobená správa, jej záujmom a obavám. Odporúča sa využiť rôzne mediálne platformy (napr. TV, rádio, sociálne médiá), aby ste oslovili široké disperzné publikum. Vhodnou podporou je zapojenie ovplyvňovateľov alebo celebrity, ktoré sa zhodujú s daným problémom, aby umocnili toto posolstvo. Aby sa problém stal relevantnejším je vhodné ho zdieľať prostredníctvom osobných príbehov. Sociálni pracovníci môžu využiť tradičné a sociálne médiá na zvýšenie povedomia, spochybnenie mylných predstáv a presadzovanie politických zmien. Medzi ďalšie patrí verejné vystupovanie a komunitné organizovanie, budovanie koalícií s inými organizáciami sociálnych služieb, advokačnými skupinami a komunitnými lídrami, osobné svedectvá a prípadové štúdie od tých, ktorých sa týka konkrétny problém, sú silnými nástrojmi presvedčivej komunikácie. Tieto humanizujú politické otázky a poskytujú hmatateľné príklady toho, ako by navrhované zmeny mohli zlepšiť kvalitu života.

ZÁVER

Politická sociálna práca je kľúčová a dôležitá oblasť na riešenie sociálnych nerovností prostredníctvom priamej praxe aj systémových zmien. Zapojením sa do politických a legislatívnych procesov sa sociálni pracovníci usilujú o vytvorenie spravodlivejšej spoločnosti. Táto práca zahŕňa presadzovanie politiky, organizovanie komunit, lobovanie a priamu akciu s konečným cieľom zlepšiť blahobyt marginalizovaných skupín obyvateľstva a presadzovať ľudské práva a sociálnu spravodlivosť na spoločenskej úrovni. K tomuto aktívne vstupuje persuzívna komunikácia, ktorá svojou profiláciou a nástrojmi umožňuje politickým sociálnym pracovníkom vytvárať či dosahovať zmysluplné efektívne a udržateľné sociálne zmeny. Vytváranie sociálnych zmien zahŕňa zmenu spoločenských štruktúr, správania, postojov a politík s cieľom zlepšiť blahobyt jednotlivcov a komunit, podporiť spravodlivosť a znížiť nerovnosť. Sociálnu zmenu možno dosiahnuť kombináciou aktivizmu, reformy politiky, komunitného organizovania a kampaní na zvyšovanie povedomia verejnosti, ako aj systémovými zmenami v inštitúciách, systémoch a hodnotách.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- HOVLAND, C. I., JANIS, I. L., & KELLEY, H. H. (1983). *Communication and persuasion: psychological studies of opinion change* (New ed.). Westport, CT: Praeger.
- ILARDO, J. A. (1981). *Speaking persuasively*. New York: Macmillan Publishing.
- LANE, R.S, PRITZKER, S. (2018). *Political social work. Using Power to create social change*. Springer. ISBN 978-3-030-00789-8.
- MUSIL, J. (2010). *Sociální a mediální komunikace*. UJAK Praha. ISBN 9788074520020.
- STIFF, J.B., MONGEAU, P.A. (2016). *Persuasive Communication*. The Guildford press, New York. ISBN 978-1-4625-2684-0.

- SURANTO, Aw. (2019). The failure of persuasive communication among social workers in mentoring street children. *Jurnal Komunikasi: Malaysian Journal of Communication*, 2019, 35.2: 161-175.
- SIMONS, H., JONES, J. (2011). *Persuasion in Society*. Routledge; pp. 584 pages ISBN-13 : 978-0415965149.
- SUPRATO, T. (2019) Failure of Persuative communication Among Social workers. [cit. 2024-11-20] Dostupné na <http://journalarticle.ukm.my/13197/1/29034-104686-1-PB.pdf>
- TAN, Ch. et al. (2016). Winning arguments: Interaction dynamics and persuasion strategies in good-faith online discussions. [cit. 2024-11-22] Dostupné na <https://dl.acm.org/doi/abs/10.1145/2872427.2883081>.

Komparácia vybraných sociálnych služieb poskytovaných obcami a regiónmi štátov V4¹⁷

doc. Ing. PhDr. Stanislav Konečný, PhD.,MPA¹⁸

Abstract

The study presents a comparison of two basic forms of social services for the elderly: home care services, most often provided by local self-governments - municipalities - and long-term residential services, most often provided by regional self-governments. The aim of the study is to highlight the strengths and weaknesses as well as the opportunities and threats that arise from the different approaches to the provision of these services in the V4 countries, including the issues of their financing. Due to different methodologies and different availability of primary data sources, the study also uses secondary analysis of published academic studies from these countries. Given the availability of data, we had to resign from qualitative comparisons of the two types of services anyway, although the details of these services in all four countries may differ from each other.

KEY WORDS: *elderly – home care services – long-term residential services – municipalities – regions – V4*

ÚVOD

Sociálne služby poskytované obcami a regiónmi v krajinách V4 (Česká republika, Maďarsko, Poľsko a Slovensko) sú kľúčové pre zabezpečenie sociálnej súdržnosti a kvality života obyvateľov. Predovšetkým poskytujú pomoc starším ľuďom, osobám so zdravotným postihnutím, rodinám s nízkymi príjmami a ďalším zraniteľným skupinám. Pomáhajú im zvládať každodenné výzvy a zlepšujú ich životné podmienky. Prostredníctvom rôznych programov a služieb, ako sú domáca starostlivosť, denné centrá a podporné skupiny, sa zvyšuje kvalita života prijímateľov týchto služieb. Tieto služby by mali umožniť ľuďom zostať v ich prirodzenom prostredí čo najdlhšie a pomáhať predchádzať sociálnemu vylúčeniu tým, že poskytujú podporu a zdroje na integráciu do spoločnosti. Sociálne služby sú teda neoddeliteľnou súčasťou sociálnej politiky a ich význam je nepopierateľný aj v krajinách V4.

V dôsledku historického vývoja ale aj rozdielov tak v systémoch sociálnych politík ako aj v štruktúre verejnej správy i v krajinách, ktoré sú si tak blízke, ako krajiny Vyšehradskej skupiny, existuje celý rad rozdielov v poskytovaní konkrétnych sociálnych služieb obcami a regiónmi. Napríklad len veľkostné rozdiely obcí, ktoré prirodzene limitujú tak potreby, ako ešte viac možnosti poskytovania sociálnych služieb, sú veľmi významné. Poľská *gmina* má v priemere 15 510 obyvateľov, maďarská *település* 3077 obyvateľov, slovenská obec 1851 obyvateľov a česká obec (1. typu) 1680 obyvateľov, ale rozlohou sú si oveľa podobnejšie (od 13 do 29 km²), čo je vzhľadom k osobnému charakteru sociálnych služieb dôležité. Podobné je to pri regionálnych štruktúrach ale v presne opačnom poradí: české *samosprávné kraje* majú v priemere 749 tisíc obyvateľov, slovenské kraje 674 tisíc obyvateľov, maďarské *megye* 499 tisíc obyvateľov a poľské *powiaty* 123 tisíc obyvateľov – vo všetkých

---

¹⁷ Štúdia je výstupom z projektu VEGA 1/0732/22 Zdieľanými verejnými službami k integrovanej samospráve.

¹⁸ Fakulta verejnej správy, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Popradská 66, 040 01 Košice, stanislav.konecny@upjs.sk

krajinách ide pritom o rovnaké jednotky NUTS III. Rôzne typy služieb sú pritom alokované na rôzne úrovne miestnej štátnej správy ale i miestnej samosprávy.

Sociálnym službám chýba - už aj vzhľadom k značnej rozdielnosti sociálnych systémov v Európe - jednoznačné všeobecne akceptované vymedzenie. Najčastejšie sa chápu buď ako forma sociálnej pomoci poskytovaná konaním štátnych, samosprávnych a mimovládnych organizácií v prospech inej osoby, alebo (užšie) ako sociálna práca v prospech ľudí v sociálnej núdzi. Podstatný je však pritom individualizovaný charakter týchto služieb, preto je vhodné aj ich označenie ako osobné sociálne služby (Filipová 2011, s. 109 - 110).

Preto sme pre našu komparáciu vybrali len také služby, ktoré sú vo všetkých týchto štyroch krajinách poskytované v približne rovnakom alebo podobnom rozsahu a rovnakým, resp. aspoň porovnateľným typom jednotiek územnej samosprávy. Tým sa počet možných porovnateľných sociálnych služieb zúžil na poskytovanie opatrovateľskej služby pre seniorov obcami a zriaďovanie zariadení pobytovej (dlhodobej) starostlivosti pre seniorov jednotkami územnej samosprávy.

1 OPATROVATEĽSKÉ SLUŽBY

Spomedzi kompetencií, kde môžeme už v tejto úrovni konštatovať prienik medzi všetkými krajinami V4, sme pre hlbšie porovnanie na úrovni obcí zvolili ako reprezentanta (osobných) sociálnych služieb (domácu) opatrovateľskú službu, nezahŕňajúcu (resp. zahŕňajúcu len v obmedzenom rozsahu) aj ošetrovanie, ktorá je poskytovaná (predovšetkým) v domácnostiach fyzickým osobám, najmä starším osobám, ktoré sú odkázané na pomoc inej osoby pri úkonoch sebaobsluhy, úkonoch starostlivosti o svoju domácnosť a základných sociálnych aktivitách.

1.1 Opatrovateľské služby v pôsobnosti obcí v Poľsku¹⁹

Sociálne služby v Poľsku sú súčasťou systému sociálnej pomoci ako jedného z pilierov sociálnej politiky. Sociálna pomoc zahŕňa pomoc v zariadeniach sociálnej starostlivosti (najmä v domoch sociálnej pomoci), opatrovateľskú službu (vrátane denných stacionárov, asistenčných centier, nocľahární a pod.) a finančnú a materiálnu pomoc. Na jej realizácii participujú aj strediská sociálnej pomoci v každej obci (poskytujúce rôzne formy sociálnej práce, niektoré sociálne dávky a vecnú pomoc).

Potenciálne potrebuje rôzne služby osobnej asistencie v Poľsku podľa odhadov 1,5 milióna osôb žijúcich osamelo a 2/3 najstarších osôb chýba podpora zo strany ich

---

¹⁹ Aktuálne platný právny rámec tu predstavujú: Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2019 r. poz. 506) (zákon 506/1990 o obecnej samospráve); Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. z 2019 r. poz. 511) (zákon 511/1998 o okresnej samospráve); Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. 2003 r. poz. 1966) (zákon o príjmoch jednotiek územnej samosprávy); Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. 2004 nr 64 poz. 593) (zákon 593/2004 o sociálnej pomoci); Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych (Dz.U. 2015 poz. 1705) (zákon 1705/2015 o starších osobách); Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. 1998 nr 137 poz. 887) (zákon 887/1998 o systéme sociálneho zabezpečenia).

príbuzných (Łuszczynska 2011, s. 358). Špecifikom Poľska pritom je, že tu zároveň existuje len malý dopyt po opatrovateľskej službe pre seniorov, najnižší spomedzi všetkých krajín Európskej únie (Genet et alii 2012, s. 4), hoci objektívne meraná potreba týchto služieb je mnohonásobne vyššia (tamtiež, s. 8). Pomoc seniorom v Poľsku je už tradične vecou rodiny a aj staršie osoby to tak preferujú - mladší rodinní príslušníci zase deklarujú, že im nie je poskytovanie takejto starostlivosti na príťaž. Súvisí to aj s tým, že v Poľsku je opatrovateľská služba poskytovaná len vtedy, keď túto službu nemôže poskytovať rodina a keď ide o hmotnú núdzu - potom je aj spolufinancovaná (tamtiež, s. 40).

Podľa zákona majú pritom práve obce povinnosť zabezpečiť nešpecializované opatrovateľské služby v mieste bydliska pre odkázané osoby, v tom aj pre seniorov. Obce pritom poskytujú opatrovateľskú službu v rámci svojich originálnych kompetencií. Spomedzi úloh, ktoré vykonávajú obce, nás zaujímajú „služby starostlivosti v mieste bydliska“ (*usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania*) popri ktorých obce poskytujú aj služby v „domach pomocy społecznej“, ktoré by sme mohli porovnávať s našimi zariadeniami opatrovateľskej služby. V nich počet osôb mierne narastá, zatiaľ čo počet osôb, ktorým je poskytovaná opatrovateľská starostlivosť v ich domácnostiach, rastie pomalšie (Krajewska 2021).

Hoci počet osôb, ktorým je v mieste ich bydliska poskytovaná opatrovateľská služba, celkovo v Poľsku rastie (v r. 2014 bola poskytovaná 84,5 tis. osobám, v r. 2016 už 94,2 tis. osobám a v roku 2023 až 109,1 tis. osobám), stále je to len cca jedno percento z relevantnej vekovej kohorty nad 60 r. a v r. 2015 až 470 obcí (19 % všetkých obcí) opatrovateľskú službu nezabezpečovalo, hoci ich počet do r. 2017 klesol na 376 (15 %). Išlo predovšetkým o malé obce, ktoré to zdôvodňujú nedostatkom finančných zdrojov a vysokými nákladmi na poskytovanie týchto služieb (v r. 2016 vynaložili obce zo svojich rozpočtov na opatrovateľskú službu okolo 100 mil. €), ktoré ešte narástli povinnosťou platiť opatrovateľkám od r. 2017 aspoň minimálnu hodinovú mzdu (NIK 2017, Minister 2024). Priemerné ročné náklady obce na jednu opatrovanú osobu presahovali 2 100 € (NIK 2021).

"V niektorých obciach (väčších, bohatších) sú sociálne služby rozvinutejšie, v iných (menších, chudobnejších) takmer neexistujú" (Grewiński - Lizut 2012, s. 115). Preto sú obce pri tejto činnosti čiastočne dotované. Keďže ide o originálnu pôsobnosť obcí, náklady na jej poskytovanie hradí predovšetkým obec. Malé obce využívajú možnosti krytia nákladov z programu Opieka 75+ pre osoby nad 75 rokov: využíva to cca 20 % obcí. Program je financovaný z Plánu obnovy a odolnosti. Časť nákladov hradí aj príjemca služieb zo svojich vlastných resp. rodinných zdrojov.

1.2 Opatrovateľské služby v pôsobnosti obcí v Maďarsku²⁰

---

²⁰ Aktuálne platný právny rámec tu predstavujú: 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól (zákon 199/2011 o miestnych samosprávach v Maďarsku); 2011. évi CLIV. törvény a megyei önkormányzatok konszolidációjáról (zákon 154/2011 o konsolidácii župných rád); 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról (zákon 3/1993 o sociálnej správe a sociálnych dávkach); 2012. évi XXXVIII. törvény a települési önkormányzatok fekvőbeteg-szakellátó intézményeinek átvételéről és az átvételhez kapcsolódó egyes törvények módosításáról (zákon 38/2012 o prevzatí obecnych

Aj v Maďarsku narastá potreba poskytovania sociálnych služieb jednak v dôsledku všeobecnej európskej tendencie starnutia obyvateľstva, jednak že podľa odhadov možno až u 1,3 mil. obyvateľov hovoriť o nejakej forme zdravotného postihnutia. Pritom sociálne služby v domácnosti sú hypoteticky dostupné len pre 7 % vekovej kohorty nad 65 rokov a len 3 % osôb v tomto veku má (ale tiež len hypoteticky) možnosť využívať kapacity trvalého či dlhodobého pobytu. Počet čakajúcich rastie, zatiaľ čo kapacity sa nezväčšujú, skôr naopak. Počet profesionálnych opatrovateliek a opatrovateľov klesá, pretože ich mzdy sú najnižšie v celom národnom hospodárstve a počet voľných pracovných miest v tomto segmente už desať rokov rýchlo rastie. Priemerný vek v týchto profesiách je už dnes viac ako 50 rokov a čoskoro dôjde k masívnemu odchodu do dôchodku. Stále viac pracovných príležitostí je tu pritom obsadzovaných nekvalifikovanými pracovnými silami (Gyarmati 2019, s. 1).

Pokiaľ ide o opatrovateľskú službu, poskytovanú (predovšetkým) straším osobám v ich domácnostiach (*házi gondozási szolgálat*), ktorá však nie je v pôsobnosti obcí, ale je v pôsobnosti župných úradov. Je realizovaná formou príspevku, vyplácaného opatrovateľovi. V roku 2019 to bolo mesačne 32 600 HUF, čo bolo v prepočte cca 10 €. Je to však čiastka, ktorá spravidla netvorí hlavný príjem opatrovateľa: opatrovatelia pracujú väčšinou len na čiastočný úväzok, alebo ide o dobrovoľníkov, ktorí sú za svoju aktivitu čiastočne honorovaní (Krémér 2013, s. 111). Druhú zložku príjmov opatrovateľa tvoria poplatky za niektoré úkony, ktoré mu uhrádza samotná opatrovaná osoba. Veľkú časť týchto služieb poskytujú opatrovaným osobám bezplatne ich príbuzní, čo neúmerne zaťažuje fungovanie ich rodín (Rubovszky 2017)..

Župný úrad poskytuje opatrovateľskú službu len v tom rozsahu, pokiaľ má k dispozícii voľné opatrovateľky a dostatok finančných prostriedkov. Preto sa ťažisko prenáša na obce, aby sa viac podieľali na plnení tejto úlohy napríklad poskytovaním dodatkových foriem odmeňovania - príplatkov ku mzde (z vlastných zdrojov obcí). Riešenie sa hľadá aj vo zvýšení platieb za poskytované služby zo strany ich užívateľov v závislosti od ich reálnej finančnej situácie (Gyarmati 2019). V roku 2019 celkove 20 710 opatrovateľov sa staralo o cca 89 000 klientov (ÁZS 2022, s. 24), čo by znamenalo cca 4,6 % vekovej kohorty, ale ide o celú škálu opatrovaných skupín, nielen seniorov, takže toto číslo i podiel sú zrejme podstatne nižšie.

Zákon o sociálnej starostlivosti definuje služby, starostlivosť formy starostlivosti a služby, ktoré obce v jednotlivých obciach musia poskytovať v každej obci. Menšie obce však majú aj menší rozsah povinne poskytovaných sociálnych služieb. V obciach do 400 obyvateľov však môžu byť poskytované aj nekvalifikovanými opatrovateľmi. Napriek tomuto zníženému štandardu sa domáca opatrovateľská služba poskytuje len v 13 % obcí s menej ako 1000 obyvateľmi. V prevažnej väčšine (takmer 81 %) obcí s menej ako 600 obyvateľmi nie je domáca opatrovateľská služba poskytovaná vôbec (KSP 2015). Na príčine je aj demografická štruktúra obce, dopravná infraštruktúra, ale niekedy aj postoj orgánov obecnej samosprávy (Rác 2008).

špecializovaných zariadení ústavnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov týkajúcich sa prevzatia).

1.3 Opatrovateľské služby v pôsobnosti obcí v Českej republike²¹

Najjednoduchšie, ale aj zjednodušujúce by bolo začať túto podkapitolu konštatovaním, že obce v ČR, ako sme ich vymedzili v úvode tejto komparácie, t. j. obce 1. typu, s priemerným počtom 1680 obyvateľov, čiže všetky obce v ČR, opatrovateľskú službu (*pečovatelskou službu*) neposkytujú – znamená to však len, že opatrovateľskú službu neposkytuje každá obec, aj keď opatrovateľská služba je poskytovaná obcami a potenciálne na území všetkých obcí. V hierarchickom modeli usporiadania obcí, kde okrem obcí 1. typu, ktorými sú všetky obce v ČR, poznáme ešte 383 obcí s povereným obecným úradom ako tzv. obce II. typu, vykonávajúcim úlohy preneseného výkonu štátnej správy aj v ďalších obciach stanoveného územného obvodu. Sú tu však aj 206 obcí III. typu – obcí s rozšírenou pôsobnosťou – na ktoré prešla od roku 2003 pôsobnosť zrušených okresných úradov. V modeli spoločného výkonu štátnej správy a samosprávy v ČR, ktorý na miestnej úrovni predstavujú práve obce III. typu, takto majú práve tieto obce kompetencie pre poskytovanie opatrovateľskej služby v režime výkonu štátnej správy.

Oficiálne údaje Českého štatistického úradu uvádzajú, že v roku 2023 bolo klientmi opatrovateľskej služby 92 tisíc osôb, čo by znamenalo cca 4,1 % osôb vo veku nad 65 rokov. Ale keďže opatrovateľská služba je poskytovaná aj iným klientom, možno konštatovať, že ide o najvyšší podiel v krajinách V4.

Opatrovateľskú službu môže poskytovať aj neštátna nezisková organizácia, právnická i fyzická osoba. Poskytovatelia sa registrujú na úrade samosprávneho kraja. Obec môže s poskytovateľom uzavrieť aj zmluvu o poskytovaní opatrovateľskej služby (aj s rodinným príslušníkom) - poskytovateľ je odmeňovaný z úhrady, ktorú platí klient ale i z ďalších zdrojov: z prostriedkov zriaďovateľa, dotácie zo štátneho rozpočtu, z dotácie z rozpočtu krajov atď. Spomedzi 816 poskytovateľov opatrovateľskej služby tvoria najväčší podiel (301, čiže 36,9 %) priamo obce. Druhý najvyšší podiel majú neštátne neziskové organizácie, čiže občianske združenia, obecne prospešné služby, cirkevné právnické osoby (279, čiže 34,2 %), pričom časť z nich (predovšetkým obecne prospešné služby) bola zriadená takisto obcami, rovnako ako v tretej najpočetnejšej skupine poskytovateľov - u príspevkových organizácií (ktorých je medzi týmito poskytovateľmi 179, čiže 21,9 %) (MPSV ČR 2011).

Existujú však významné územné rozdiely v poskytovaní tejto služby: od cca 40 do cca 60 klientov z vekovej kohorty nad 65 ročných v niektorých regiónoch na severozápade Čiech až po podiel nad 120 ba až nad 180 klientov v niektorých moravských krajoch (Halásková 2013, s. 89). pričom podľa expertných analýz, v ČR "minimálna veľkosť obce, v ktorej je možné prevádzkovať sociálne služby, je cca 2 tis., resp. 5 tis. obyv., za významné je potrebné považovať obce okolo 10 tis. obyvateľov" (Víšek - Průcha 2012, s. 21).

---

²¹ Aktuálne platný právny rámec tu predstavujú: zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení); zákon č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení); zákon č. 108/2006 Sb. O sociálních službách; vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách.

Celá oblasť sociálnych služieb je v súčasnosti v ČR financovaná viaczdrojovo. V roku 2017 jej najväčší podiel tvorili zdroje štátne, tvoriace štyri pätiny (80,2 %) všetkých zdrojov, z toho najväčšiu časť (44,7 % všetkých zdrojov, resp. 54,5 % verejných zdrojov) tvorí príspevok na starostlivosť, menšiu časť (20 % všetkých zdrojov) iné dotácie zo štátneho rozpočtu, ešte menej (12 % všetkých zdrojov) príspevky a dotácie z rozpočtov územnej samosprávy (krajov a obcí), menšiu časť (3,5 % všetkých zdrojov) úhrady zo zdravotného poistenia a napokon celkom malú časť (1,8 % všetkých zdrojov) ostatné verejné výdavky. 14,4 % všetkých zdrojov tvoria úhrady užívateľov a 3,6 % všetkých zdrojov ďalšie nešpecifikované zdroje (Boříková 2018)

Príspevok na starostlivosť (*príspevek na péči*) sa od r. 2007 zo štátneho rozpočtu poskytuje osobám, závislým na pomoci inej fyzickej osoby. Je rozdelená do štyroch stupňov, pričom opatrovateľská služba sa poskytuje od 2. stupňa a výška príspevku je aktuálne 7 400 až 27 000 Kč (cca 300 až 1100 €). Príspevok je adresovaný priamo potenciálnemu užívateľovi takýchto služieb a umožňuje mu vybrať si takú, ktorá mu najlepšie vyhovuje. Okrem iného dochádza tým aj k znižovaniu regionálnych rozdielov.

1.4 Opatrovateľské služby v pôsobnosti obcí v Slovenskej republike²²

Poskytovanie domácej opatrovateľskej služby z orgánov miestnej štátnej správy prešlo do originálnej pôsobnosti obcí v roku 2003 a od počiatku nebolo bez problémov: 19 % obcí odmietlo túto úlohu od štátu prevziať (Konečný 2004, s. 107). Dôvody boli predovšetkým v nedoriešenosti finančného ale aj personálneho zabezpečenia poskytovania tejto služby - a v zásade tieto dôvody pretrvávajú až do súčasnosti.

Financovanie opatrovateľskej služby je aj v SR viaczdrojové. Podľa zákona č. 185/2012 Z. z. obce určujú výšku úhrady za poskytovanie tejto služby od 0 do 100 % ekonomicky oprávnených nákladov, ale v praxi sa vzhľadom k príjmovej situácii príjemcov táto úhrada v priemere kryje menej ako 20 % nákladov. Ďalším zdrojom je príspevok na opatrovanie, ktorý je poskytovaný opatrovateľovi, nie opatrovanému. Týchto opatrovateľov bolo v súčasnosti v SR vyše 70 tisíc, ale keďže opatrované sú rôzne kategórie obyvateľov, nie je možné identifikovať, koľkí sa venujú opatrovaniu seniorov. Aktuálne v posledných rokoch poskytuje Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny z eurofondových zdrojov prostriedky v objeme cca 100 mil. € ročne ako dotáciu obciam v rámci projektu Podpora opatrovateľskej služby. Ide o príspevok, ktorého príjmom je priamo klient a ktorého výška je aktuálne 7,93 € za hodinu

---

²² Aktuálne platný právny rámec tu predstavujú: zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení; zákon č. 518/1990 Zb. o prechode zakladateľskej alebo zriaďovateľskej funkcie národných výborov na obce, ústredné orgány štátnej správy a orgány miestnej štátnej správy; zákon č. 222/1996 Z. z. o organizácii miestnej štátnej správy; zákon č. 302/2001 Z.z. o samospráve vyšších územných celkov (zákon o samosprávnych krajoch); zákon č. 416/2001 Z.z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky; zákon č. 416/2001 Z. z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a vyššie územné celky; zákon č. 453/2003 Z. z. o štátnej správe v oblasti sociálnych vecí, rodiny a služieb zamestnanosti; zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách.

opatrovateľskej služby. Aktuálne tento zdroj pokrýva potreby domácej opatrovateľskej služby cca 13 tisícom klientom. Tento zdroj však nie je špecificky zameraný na podporu opatrovateľskej služby v malých obciach, v ktorých je aj v dôsledku špecifickej demografickej štruktúry potreba takýchto služieb najakútnejšia.

Napriek tomu musia obce túto službu stále dotovať: rozdiel medzi príjmami a výdavkami na opatrovateľskú službu sa pohybuje v posledných rokoch v objeme cca 20 mil. €, čo je suma, ktorú obce musia uhradiť z vlastných rozpočtov. Aj v dôsledku toho sa stabilizoval počet prijímateľov domácej opatrovateľskej služby, poskytovanej obcami, ktorý bol v r. 2010 až 15704, no v roku 2013 už len 11792, kým v súčasnosti sa pohybuje okolo 18 tisíc. Aj keď opatrovateľskú službu pre seniorov poskytujú aj ďalšie subjekty, obce sa na nej zúčastňujú cca 90percentným podielom. Keďže do vekovej kohorty osôb starších ako 65 rokov patrí aktuálne cca 860 tis. osôb, tvorí podiel osôb, ktorým je poskytovaná domáca opatrovateľská služba len cca 2 % osôb tejto kohorty. Podľa kvalifikovaných odhadov pritom až 40% seniorov potrebuje nejakú formu sociálnej pomoci (Fáziková - Petrášová 2010) a opatrovateľská služba sa javí všeobecne ako veľmi nedostatková. Najväčší podiel obcí vykonáva vo vlastnej kompetencii agendu označenú ako sociálne služby (53,1 %), 36,2 % ju prenieslo na spoločný obecný úrad a ďalších 10,7 % uviedlo iné riešenie (Bodnárová - Džambazovič 2011, s. 33 - 34).

1.5 SWOT analýza opatrovateľských služieb v pôsobnosti obcí v štátoch V4

<p>Silné stránky PL: veľkosť obcí častejšia viacgeneračná rodina štátne subvencie pre malé obce CZ: financovanie (príspevok na ošetrovanie) poverené obce vo veľkých obvodoch prenesený výkon štátnej správy</p>	<p>Slabé stránky SK: fragmentarizovaná sídelná štruktúra výkon originálnych kompetencií nesystémové štátne subvencie HU: fragmentarizovaná sídelná štruktúra nemotivačné odmeňovanie</p>
<p>Príležitosti SK: presun do preneseného výkonu štátnej správy komunálna reforma CZ: plnohodnotná pluralita a diferencovanosť foriem</p>	<p>Hrozby V4: starnutie populácie nedostatok opatrovateľiek (mimo CZ) nedostatok verejných i súkromných finančných zdrojov</p>

2 ZARIADENIA POBYTOVEJ (DLHODOBEJ) STAROSTLIVOSTI

Za reprezentanta sociálnych služieb, poskytovaných regionálnymi samosprávami sme zvolili zariadenia pobytovej (dlhodobej) starostlivosti pre seniorov. U nás boli označované v minulosti jednoznačnejšie ako domovy dôchodcov, dnes sa najčastejšie používa názov „domov sociálnych služieb pre dospelých“. V ČR im zodpovedajú

„domovy pro seniory“, v Maďarsku „*idősek otthona*“, v Poľsku najviac zodpovedá obsahu v ostatných troch krajinách „*dom pomocy społecznej*“²³.

2.1 Zariadenia pobytovej starostlivosti pre seniorov v pôsobnosti regionálnej samosprávy v Poľsku

V Poľsku je aktuálne 895 domov sociálnej pomoci, zriadených okresom a okrem toho ešte aj ďalších 197 zriadených obcami (najčastejšie pritom ide o obce, ktoré majú postavenie mesta s právami okresu, teda fakticky takisto o okresné zariadenia). Zriaďovateľom môže byť priamo okres alebo aj iný zriaďovateľ z poverenia okresu (čo nemení štandardy poskytovania služieb ani spôsob financovania: môže ísť napríklad o organizáciu, zriadenú okresom). Tento typ zariadení tvorí niečo viac ako polovicu všetkých stacionárnych zariadení sociálnych služieb v Poľsku. Klientov vo veku 65+ rokov bolo v roku 2023 v domoch sociálnej pomoci spolu 70 845, čo reprezentovalo 58 % všetkých klientov v tomto type zariadení (GUS 2024). Je to približne 1,1 % obyvateľov tejto vekovej kohorty a spolu s osobami, ktoré sú klientami opatrovateľskej služby ide o cca 2,7 % obyvateľov tejto vekovej kohorty.

Domy sociálnej pomoci sú financované stabilne zo štátneho rozpočtu, ktorý príslušné čiastky poukazuje okresu.

2.2 Zariadenia pobytovej starostlivosti pre seniorov v pôsobnosti regionálnej samosprávy v Maďarsku

Do našej komparácie sme ako reprezentanta zariadení pobytovej starostlivosti re seniorov zaradili „*idősek otthona*“²⁴. Ich zriaďovanie prešlo v poslednom viac ako desaťročí významnými zmenami.

Podľa zákona CLIV z roku 2011 sa od 1. januára 2012 inštitúcie sociálneho zabezpečenia a ochrany detí, zriaďované dovtedy župami, dostali do zriaďovateľskej pôsobnosti štátu. Tento proces sa podporil zákonom CXCI z roku 2012 o vytvorení špecializovaných inštitúcií sociálnej starostlivosti. Podľa zákona sa od 1. januára 2013 stala povinnosťou štátu organizovať poskytovanie dočasnej a dlhodobej pobytovej starostlivosti. Po roku 2012 takto došlo aj k centralizácii sociálnych služieb, osobitne v oblasti zariadení pre dlhodobý pobyt. Podiel miest v zariadeniach, zriaďovaných územnou samosprávou (miestnou a regionálnou) na celkovom počte týchto miest klesal a úmerne narastal podiel zariadení, zriaďovaných ústrednou štátnou správou a tzv. historickými cirkvami, ktoré si zlepšili svoju pozíciu aj vďaka lepšiemu financovaniu zo štátnych grantových schém (Horváth 2016).

---

²³ Okrem toho v Poľsku poznáme aj „domy opieki“ čiže „domy seniora“, ktoré môžu mať charakter (a názov) súkromný dom starostlivosti, rodinný dom starostlivosti, rezidencia pre seniorov a pod.

²⁴ Okrem „*idősek otthona*“, ktoré poskytujú dlhodobú starostlivosť pre starších ľudí, ktorí potrebujú trvalú pomoc (a preto sme ich zaradili do našej komparácie), existujú v Maďarsku aj „*időskorúak gondozóháza*“ ktoré sa niekedy prekladajú ako „domy seniorov“. Ide však len o zariadenie, ktoré poskytuje starostlivosť len dočasne, aj keď to môže byť až maximálne do jedného roka. Charakterom svojich služieb však zodpovedá skôr nášmu zariadeniu opatrovateľskej služby.

V roku 2019 takto fungovalo v Maďarsku 865 domovov dôchodcov (idősek otthona), z nich 36,4 % zriadila samospráva (župná a miestna) a 27,6 % štátna správa. Ďalšími zriaďovateľmi sú neštátne neziskové organizácie (14,7 %) a iné, najmä cirkevné organizácie (13,7 %). Zvyšok reprezentujú podnikateľské subjekty ako zriaďovatelia (7,6 %) (Gyarmati 2019).

Domovy dôchodcov tak ako aj ostatné štátom poskytované sociálne služby spadajú v Maďarsku pod Generálne riaditeľstvo pre sociálne záležitosti a ochranu detí (*Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság*- SZGYF), ktoré patrí pod ministerstvo ľudských zdrojov. Bolo zriadená vládou v roku 2012. Generálne riaditeľstvo má 20 územných pracovísk: 19 z nich pôsobí v okresoch a jedna v Budapešti (Temesi 2014).

Rast významu štátu sa prejavuje nielen v jeho významnej priamej zriaďovateľskej pôsobnosti, ale aj v tom, že jednotkové náklady na inštitucionálnu starostlivosť o osoby v zariadeniach sociálnych služieb sú tiež stanovované centrálnne, pričom poskytovateľ, ktorý je zriadený štátnou správou, má tieto náklady kryté na 100 %, samosprávna alebo nezisková organizácia cca. 70 %, zatiaľ čo zisková spoločnosť dostane iba 30 % (Bullain - Panov 2012). Z tohto dôvodu uzatvárajú župy a obce zmluvy s Generálnym riaditeľstvom pre sociálne záležitosti SZGYF, čím sa fakticky aj tieto zariadenia stávajú štátnymi. V roku 2021 už 561 domovov dôchodcov (čiže cca 65 % celkového počtu) bolo pokrytých takouto zmluvou so štátom, čím sa vyriešilo aj ich financovanie. Len cca 7 % kapacít týchto zariadení zriaďovaných župami a obcami ostáva bez takéhoto plného finančného krytia nákladov v plnej výške (ÁSZ 2022, s. 26).

Okrem štátu a žúp sú zriaďovateľmi domovov dôchodcov v Maďarsku ešte stále aj niektoré obce. Aktuálne však už len mestá s právom župy a hlavné mesto majú povinnosť poskytovať starostlivosť formou domovov pre seniorov a domovov dôchodcov, zatiaľ čo v prípade ostatných obcí sa starostlivosť poskytuje na základe dobrovoľnosti. Keďže pre obce ide o náročnú úlohu, často sa pre jej plnenie spájajú. V apríli 2021 patrilo 67,48 % zariadení vydržiavaných obcami pod obecnú samosprávu a 32,52 % pod združenie obcí (*önkormányzati társulás*), čo signalizuje, že tento typ služieb má skôr nadobecný charakter.

2.3 Zariadenia pobytovej starostlivosti pre seniorov v pôsobnosti regionálnej samosprávy v Českej republike

Kraje však v skutočnosti nie sú najvýznamnejšími poskytovateľmi pobytových sociálnych služieb. Cca 1 % ich zriaďuje ústredná štátna správa a zo zvyšných 99 % poskytujú takéto služby v 50 % podiele neštátne subjekty. Medzi neštátnymi poskytovateľmi dominujú občianske združenia (27 %), menšiu časť reprezentujú cirkvi a náboženské združenia (11 %). Zastúpené sú tiež iné právnické osoby (spoločnosti s ručením obmedzeným, akciové spoločnosti a pod.) (9 %) a fyzické osoby (3 %). Zo zvyšných 49 % verejných poskytovateľov majú obce a mestá podiel 29 % a kraje len 20 %.

Spomedzi verejných poskytovateľov tejto skupiny služieb rozhodujúcu úlohu takto plní miestna samospráva, predovšetkým obce s rozšírenou pôsobnosťou (obce III. typu, o ktorých sme sa už zmienili v časti o opatrovateľskej službe), ktoré jednak koordinujú poskytovanie sociálnych služieb osobám na území svojho správneho obvodu, jednak poskytujú dotácie registrovaným poskytovateľom sociálnych služieb, jednak priamo poskytujú niektoré ústavné sociálne služby - a z logiky veci vyplýva, že najmä tie najfrekventovanejšie, najpotrebnejšie, čiže ústavné služby pre seniorov (ale napríklad aj opatrovateľskú službu, ako sme už uviedli vyššie).

V spádovom území obcí s rozšírenou pôsobnosťou, ktoré môžeme rámcovať minimálne 20tisícovou populáciou, sú už - ako konštatuje Petr Víšek - "všetky sociálne a populačné skupiny obyčajne tak veľké, že sociálne potreby ich »problémových segmentov« je možné zabezpečovať na profesionálnej a kapacitne ekonomicky prijateľnej úrovni" (Víšek - Průcha 2012, s. 21). Vytvorenie roviny verejnej správy na úrovni obcí s rozšírenou pôsobnosťou, niekedy nazývaných aj tzv. malých okresov, takto vytvorilo funkčnú štruktúru, lepšie vyhovujúcu a praxou overenú ako vhodnejšiu jednak oproti rovine krajov i oproti rovine bežných obcí.

2.4 Zariadenia pobytovej starostlivosti pre seniorov v pôsobnosti regionálnej samosprávy na Slovensku

Vyššie územné celky (samosprávne kraje) v oblasti sociálnych služieb jednak spracovávajú koncepcie rozvoja sociálnych služieb pre svoj región a vedú registre poskytovateľov sociálnych služieb na svojom území, zároveň sú poskytovateľmi viacerých sociálnych služieb, medzi nimi aj pobytových. Môžu si objednávať a finančne prispievať aj na služby, poskytované neverejnými poskytovateľmi.

Pôvodne sa počítalo so zmiešaným modelom poskytovania pobytových služieb so zameraním regionálnej samosprávy na osoby s ťažkým zdravotným postihnutím a miestnej samosprávy na staršie osoby (Repková 2012). Podľa údajov Centrálného registra poskytovateľov sociálnych služieb sa v kategórii zariadenia pre seniorov s pobytovou ročnou formou nachádzalo aktuálne 483 poskytovateľov, z toho 266 (55,1 %) neverejných, 142 poskytovateľov zriadených mestami a obcami alebo priamo miest a obcí ako zriaďovateľov (29,4 %) a len najmenší podiel - 75 poskytovateľov (15,0 %) bolo zriadených vyššími územnými celkami. Podľa iných štatistických prameňov však prakticky polovicu z nich tvorili zariadenia s kapacitou nad 100 obyvateľov.

Aktuálne je kapacita týchto zariadení cca 26 tisíc osôb.

Poskytovanie sociálnych služieb v zariadeniach pre seniorov je financované viaczdrojovo. Finančný príspevok na poskytovanie sociálnej služby v zariadeniach podmienených odkázanosťou sa poskytuje podľa formy sociálnej služby, štruktúry prijímateľov sociálnej služby podľa stupňa odkázanosti na pomoc inej fyzickej osoby a počtu miest v zariadení zapísaného v registri poskytovateľov sociálnych služieb v konkrétnom zariadení sociálnych služieb a je účelovo určený na pokrytie časti nákladov na mzdy a odvody zamestnancov poskytovateľa sociálnej služby v tomto konkrétnom zariadení. MPSVR SR môže poskytovať finančný príspevok na spolufinancovanie poskytovania sociálnej služby obci, ktorá poskytuje sociálne služby vo vybraných druhoch zariadení sociálnych služieb alebo obci, ktoré zriadila

alebo založila vybrané druhy zariadení sociálnych služieb, v tom aj zariadenie pre seniorov, zariadenie opatrovateľskej služby, domov sociálnych služieb, denný stacionár a pod. alebo neverejnemu poskytovateľovi sociálnych služieb vo vybraných druhoch zariadení sociálnych služieb. Výška finančného príspevku pri poskytovaní pobytovej sociálnej služby na jedno miesto mesačne činí v závislosti od stupňa odkázanosti fyzickej osoby na pomoc inej fyzickej osoby 96 - 504 € a pri poskytovaní ambulantnej starostlivosti 64 - 336 €.

Ďalším zdrojom financovania je úhrada za poskytovanú sociálnu službu, ktorej výška je stanovená vo všeobecnom záväznom nariadení mesta, ktoré je zriaďovateľom príslušného zariadenia sociálnych služieb. Pokiaľ ide o zariadenie s celoročným poskytovaním sociálnej služby, výška úhrady nemôže byť taká, aby klientovi neostalo aspoň 25 % zo sumy životného minima po zaplatení úhrady za celoročnú pobytovú sociálnu službu. Pri známej nízkej úrovni dôchodkov občanov, využívajúcich takúto službu je tento zdroj veľmi nedostačujúci a následne musí schodok rozpočtu dorovnávať zo svojho rozpočtu (z vlastných príjmov) samospráva, ktorá je zriaďovateľom zariadenia.

1.5 SWOT analýza zariadení pobytovej starostlivosti pre seniorov v pôsobnosti regionálnej samosprávy v štátoch V4

<p>Silné stránky PL: stabilita financovania CZ: vhodne zvolená veľkosť administratívnej jednotky, zodpovednej sa túto službu pluralita poskytovateľov</p>	<p>Slabé stránky HU: organizačná centralizácia diskriminačný spôsob financovania SK: nestabilný spôsob štátneho spolufinancovania veľká finančná záťaž pre mestá ako zriaďovateľov</p>
<p>Príležitosti SK: presun do preneseného výkonu štátnej správy</p>	<p>Hrozby V4: starnutie populácie nedostatok verejných i súkromných finančných zdrojov</p>

ZÁVER

Starnutie populácie, charakteristické nielen pre krajiny V4, je reálnou hrozbou, s ktorou sa musia všetky štáty vyrovnávať. Predlžovanie ľudského veku možno považovať za pozitívny jav, ale len ak sa spája so zdravím a s aktívnou starobou. To však neznamená, že počet seniorov, ktorí budú potrebovať rôzne sociálne (ale aj zdravotné) služby nebude narastať a že aj finančné náklady na tieto služby nebudú stúpať. Do istej miery je možné tento nárast brzdiť deinštitucionalizáciou týchto služieb a využívaním riešení, vychádzajúcich z čo najväčšej možnej miery poskytovania týchto služieb seniorom v ich prirodzenom prostredí.

V aktuálnej sociálnoekonomickej situácii sa ukazujú byť súkromné zdroje obyvateľstva krajín V4 nedostatočné pre významnejší podiel na úhrade nákladov za tieto služby. Rovnako však finančné možnosti samospráv na miestnej ale i regionálnej

úrovni majú v tomto smere len limitované možnosti. Ukazuje sa, že rozhodujúcu úlohu tu naďalej ešte zohráva financovanie zo štátneho rozpočtu – buď financovaním zriaďovateľov, alebo – ako to realizujú v Českej republike – financovaním na klienta. Tento model, známy aj z iných krajín (napríklad z Nemecka, kde je však založený na dávkach z *Pflegeversicherung*), vykazuje v konečnom dôsledku v porovnaní s modelmi z ostatných krajín V4 najlepšie výsledky, aj keď – samozrejme – tiež nie je bez chýb.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- AZS (Állami Számvevőszék). 2022. *ELEMZÉS. Időskori ügyeink több nézőpontból*. Budapest. [cit. 2024-11-27] Dostupné na: https://www.asz.hu/dokumentumok/E2106_Idoskori_ugyeink_tobb_nezop.pdf
- BODNÁROVÁ, Bernardína a Roman DŽAMBAZOVIČ. 2011. *Pripravenosť miestnej samosprávy na prevzatie kompetencií v oblasti hmotnej núdze*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny 2011. [cit. 2024-11-27] Dostupné na: https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2011/Bodnarova/bodnarova_2254.pdf
- BOŘÍKOVÁ, Hana. 2018. *Financování péče o staré a potřebné se musí změnit*. Euro.cz 20. 7. 2018. [cit. 2024-11-27] Dostupné na: https://www.euro.cz/politika/financovani-pece-o-stare-a-potrebne-se-musi-zmenit-jinak-se-stat-nedoplati1458742#utm_medium=selfpromo&utm_source=euro&utm_campaign=copylink
- BUITRAGO, Miguel, SCHEUER, Renaud, CORBI, Angela, KOZLOWITZ, Nina, BIGNAL, Thomas, GHIHLIAN, Timothy a Tadas LEONČIKAS. 2023. *Sociálne služby v Európe: prispôsobenie sa novej realite*. Luxembourg: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. [cit. 2024-11-27] Dostupné na: <https://www.eurofound.europa.eu/sk/publications/2023/socialne-sluzby-v-europe-prisposobenie-sa-novej-realite>
- BULLAIN, Nilda a Luben PANOV. 2012. *A Handbook on Non-State Social Service Delivery Model*. UNDP Regional Bureau for Europe and the Commonwealth of Independent States. ISBN 978-92-95092-49-5
- FÁZIKOVÁ, Mária a Viera PETRÁŠOVÁ. 2010. Sociálne služby neznamenajú ohrozenie rozvoja vidieka, ale sú najmä výzvou pre jeho novú politiku. In: *Obečné noviny*, roč. 8, č. 23, s. 8 - 9. ISSN 1335-650X
- FILIPOVÁ, Mária. 2011. Decentralizácia sociálnych služieb, posilnenie roly samospráv a financovanie. In KAMANOVÁ, I. - ŠTEFÁKOVÁ, L. - JUHÁSOVÁ, L. (eds.) *Inovácie, plánovanie a kvalita sociálnych služieb v komunite*. Ružomberok: Verbum, s. 109 - 118. ISBN 978-80-8084-781-4
- GENET, Nadine et alli. 2012. *Home Care across Europe. Current structure and future challenges*. Copenhagen: The European Observatory on Health Systems and Policies. ISBN 978 92890 02882
- GREWIŃSKI, Mirosław a Joanna LIZUT. 2012. *Pomoc społeczna jako realizator efektywnych usług społecznych*. Toruń: Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej 2012. ISBN 978-83-63907-00-6
- GUS (Główny Urząd Statystyczny RP). 2024. *Zakłady stacjonarne pomocy społecznej w 2023 roku*. Warszawa. [cit. 2024-11-27] Dostupné na: <https://stat.gov.pl/obszary->

[tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zaklady-stacjonarne-pomocy-spolecznej-w-2023-roku,18,8.html](https://www.researchgate.net/publication/354111111)

- GYARMATI, Andrea. 2019. *Idősödés, idősellátás Magyarországon. Helyzetkép és problémák*. Budapest: Friedrich Ebert Stiftung. [cit. 2024-11-27] Dostupné na: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/15410.pdf>
- HALÁSKOVÁ, Renáta. 2013. *Význam standardizace sociálních služeb v době jejich liberalizace*. Praha: VÚPSV. ISBN 978-80-7416-118-6
- HON, Filip, PRŮŠA, Ladislav a Pavel BAREŠ. 2020. *Mezinárodní komparace rozsahu a struktury příjemců příspěvku na péči a podmínek pro jeho přiznání v ČR, na Slovensku, v Německu a v Rakousku*. Praha: VÚPSV. [cit. 2024-11-27] Dostupné na: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vv_016.pdf
- HORVÁTH, Tamás M. 2016. From Municipalisation to Centralism: Changes to local Public Service Delivery in Hungary. In: WOLLMANN, H. - KOPRIĆ, I. - MARČOU, G. (eds.): *Public and Social Services in Europe. From Public and Municipal to Private Sector Provision*. Palgrave Macmillan, pp. 185 - 199. ISBN 978-1-137-57498-5
- KONEČNÝ, Stanislav. 2004. Komunálna sociálna politika - k vymedzeniu pojmu. In: *Nový model sociálneho zabezpečenia*. Bratislava: Slovak academic press, s. 107 - 126. ISBN 80-89104-62-2-
- KRAJEWSKA, Beata. 2021. Usługi opiekuńcze i specjalistyczne usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania jako instrumenty wsparcia. In: *Praca Socjalna*. Vol. 36, nr 2, s. 97–112. ISSN 0860-3480. DOI: 10.5604/01.3001.0014.8734
- KRÉMER, Balázs. 2013. Idős? Gondozás? Miről beszélünk? In: *Esély*, vol. 23, nr 3, pp. 66 – 112. ISSN 0865-0810
- KSP (Központi Statisztikai Hivatal). 2015. A kistélepülések szociális ellátottsága. Statisztikai Tükör, nr. 88. [cit. 2024-11-27] Dostupné na: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/kistelep_szoc_ell14.pdf
- ŁUSZCZYŃSKA, Maria. 2019. Usługi społeczne dla rodziny seniorskiej - stan obecny i perspektywy rozwojowe. In: KUBOWA, A. - SZCZEPANIAK, J. (red.) *Usługi społeczne wobec rodziny. Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, nr. 239. Wrocław: Wydawnictwo UE, s. 352-362. ISSN 1899-3129
- MINISTER do spraw Polityki Senioralnej. 2024. *Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za 2023 r.* Warszawa. [cit. 2024-11-27] Dostupné na: <https://das.mpips.gov.pl/source/2024/Informacja%20o%20sytuacji%20osob%20starszych%20w%20Polsce%20za%202023%20r..pdf>
- MPSV ČR. 2011. *Vybrané statistické údaje o financování sociálních služeb a příspěvku na péči*. Praha: MPSV ČR. [cit. 2024-11-27] Dostupné na: https://www.mpsv.cz/files/clanky/9198/Analiza_fin_SS.pdf
- MPSVR SR. 2009. *Národné priority rozvoja sociálnych služieb*. Bratislava: MPSVR. [cit. 2024-11-27] Dostupné na: <https://www.mpsvr.sk/files/legislativa/dokumenty-zoznamy-pod/narodne-priority-rozvoja-socialnych-sluzieb.pdf>
- MPSVR SR. 2023. *Analýza poskytovania sociálnych služieb v Slovenskej republike*. Bratislava. [cit. 2024-11-27] Dostupné na: https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/esf/plan-obnovy/prezentacie/priloha-c-1_analyza.pdf
- NIK (Najwyższa Izba Kontroli). 2017. *Usługi opiekuńcze świadczone osobom starszym w miejscu zamieszkania*. Warszawa: NIK. [cit. 2024-11-27] Dostupné na: <https://www.nik.gov.pl/plik/id/17440,vp,20012.pdf>
- NIK (Najwyższa Izba Kontroli), 2021. *Zapewnienie dziennej opieki osobom starszym w ramach realizacji programu „Senior+“*. Warszawa. [cit. 2024-11-27] Dostupné na: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,25459,vp,28221.pdf>
- PRŮŠA, Ladislav. 2015. Služby sociální péče ve správních obvodech obcí s rozšířenou působností a jejich dostupnost. In: *RELIK 2015 Reprodukce lidského kapitálu - vzájemné*

- vazby a souvislosti. Conference Proceedings*. Praha: VŠE, s. 268 – 278. ISBN 978-80-245-2112-1
- RÁCZ, Katalin. 2008. Szociális feladatellátás a kistélepüléseken és többcélú kistérségi társulásokban. In: Somlyódy Péter E. – Kovács K. (szerk.): *Függőben. Köszolgáltatás-szervezés a kistépülések világában*. Budapest: KSZK ROP 3.1.1. Programigazgatóság, pp. 183 – 210. ISBN 0259000997142
- REPKOVÁ, Kvetoslava. 2012. *Sociálne služby v kontexte komunálnej sociálnej politiky*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny. ISBN: 978-80-7138-135-8
- RUBOVSKY, Csilla. 2017. Taking Care of the Elderly in the Family – the Situation of Family Caregivers in Hungary. In: *Esély*, vol. 27, nr 4, pp. 45 – 70. ISSN 0865-0810
- TEMESI, István. 2014. Territorial public administration. In: PATYI, A. - RIXER, Á. (eds.) *Hungarian Public Administration and Administrative Law*. Passau: Schenk Verlag, 2014, pp. 304 - 319. ISBN 978-3-944850-12-2
- ÚPSVaR (Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR) *Národný projekt Podpora opatrovateľskej služby*. Bratislava [cit. 2024-11-27] Dostupné na: https://www.upsvr.gov.sk/buxus/docs/SSVaR/opis_NP_POS.pdf
- VÍŠEK, Petr a PRŮŠA, Ladislav. 2012. *Optimalizace sociálních služeb*. Praha: Národní centrum sociálních studií - Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. ISBN 978-80-7416-099-8

KOMUNÁLNE SOCIÁLNE SLUŽBY V ČASE KRÍZY ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA²⁵

COMMUNAL SOCIAL SERVICES IN TIMES OF ENVIRONMENTAL CRISIS.

prof. PhDr. Jana Levická, PhD., Mgr. et. Mgr. Zuzana Strculová²⁶

Abstract

The environmental crisis also brings new tasks to the field of social services. Buildings in which social services are provided are largely unprepared to face such environmental challenges as rising warming or energy efficiency requirements. Cities and municipalities are required by law to provide or ensure social services that meet the requirements of high-quality social services. The article critically reflects on this situation and indicates the need to find new approaches in this area.

KEY WORDS: *Environmental crisis. Cities. Social services. Social work.*

ÚVOD

Za dva najvýznamnejšie zlomy pri zabezpečovaní a rozvoji sociálnych služieb na Slovensku je možné označiť obdobie po februári 1948 a obdobie po novembri 1989. Zmenou politického režimu v roku 1948 prišlo k postupnému poštátneniu sociálnej starostlivosti. Termínom sociálna starostlivosť sa v tom čase označoval celý systém, ktorým štát realizoval starostlivosť o občana. Súčasťou sociálnej starostlivosti bol celý blok aktivít napojených na sociálnu politiku a sociálne zabezpečenie. Nová socialistická vláda nepociťovala potrebu meniť zaužívaný termín ešte z I. Československej republiky, ktorý bol dobre zrozumiteľný občanom republiky. V období medzi rokmi 1918 – 1948 postupne bola vybudovaná sieť zariadení sociálnych služieb (ďalej len ZSS), ktoré boli zriaďované predovšetkým cirkevnými alebo charitatívnymi subjektami. Medzi zriaďovateľov zariadení sociálnych služieb patrili aj bohatí jednotlivci ako napr. Dionýz Andrassy, ktorí za týmto účelom zakladali základiny a nadácie. ZSS boli účelovo budované tak, aby vyhovovali cieľu zriaďovateľa. Tieto ZSS tak v 50. rokoch minulého storočia predstavovali aj celkom rozsiahly hmotný majetok. Po februári 1948 štát postupne prevzal do svojej správy všetky ZSS a stal sa tak jediným poskytovateľom sociálnych služieb v štáte, hoci v oficiálnych dokumentoch vrátane ústavy sa uvádzalo, že poskytovateľom sociálnej starostlivosti môžu byť aj iné subjekty. Jedinou organizáciou, ktorá aspoň čiastočne vstupovala do problematiky sociálnej starostlivosti popri miestnej, okresnej a krajskej štátnej správe, bol Československý červený kríž (Levická, Lužica, 2023).

---

²⁵ Tento príspevok je výstupom z projektu APVV-20-0094 Environmentálna spravodlivosť v kontexte sociálnej práce a projektu KEGA 003UCM-4/2023

²⁶ Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky FSV UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava, mailový kontakt: jana.levicka@ucm.sk, strculova1@ucm.sk

Po novembri 1948 postupne agendu sociálnej starostlivosti prevzal štát a výkonom poveril štátne úrady – národné výbory. Hoci následne prišlo k zmenám v oblasti štátnej správy, boli to prevažne kozmetické zmeny, ale podstaty sledovanej problematiky sa to netýkalo. Naopak, hegemonia štátu v sfére sociálnej starostlivosti bola posilnená prostredníctvom lokálnych občianskych komisií, ktoré riešili rôzne otázky občianskeho spolunažívania a v oblasti podnikov ROH malo tiež kompetenciu riešiť časť tejto agendy. Vývoj sociálnej starostlivosti na Slovensku v období rokov 1948-1989 ako jedného celku je veľmi pestrý. V tomto období by sme našli nielen negatívne aj pozitívne príklady rozvoja sociálnej starostlivosti. Za jeden z tých pozitívnych príkladov je možné označiť prijatie zákona 100/1988 o sociálnej starostlivosti, ktorý komplexne riešil túto oblasť v jednej legislatívnej norme, ktorá bola neskôr nahradená viacerými zákonmi.

Napriek rôznym zmenám, miestne národné výbory (úrady) ako prvostupňové organizácie výkonu štátnej správy boli vždy povinné participovať na realizácii sociálnej starostlivosti. Väčšie zmeny nastali až po novembri 1989 a to ako dôsledok reorganizácie v oblasti verejnej správy vyvolanej zmenou v politickom smerovaní krajiny.

1 PRENOS KOMPETENCIÍ V OBLASTI SOCIÁLNEJ STAROSTLIVOSTI ZO ŠTÁTU NA SAMOSPRÁVU

Zmena v politickom smerovaní krajiny priniesla do oblasti sociálnej starostlivosti viacero zmien, ktoré boli viazané jednak na reformu verejnej správy a jednak na zmeny v sociálnej politike štátu. Z časového hľadiska neprebíhali v súlade, čo je logické, pretože myšlienka logicky predchádza aktivitu, ktorá je jej dôsledkom. Už začiatkom roku 1990 sa v oblasti sociálnej starostlivosti objavila silná tendencia o zmenu zaužívanej terminológie. Najväčšie spory boli vedené o tom, či sa bude aj naďalej používať termín „sociálna starostlivosť“, alebo bude nahradený iným termínom (Levická a kol., 2007,2009, Tomeš, 2009, Rákosník, Tomeš, 2013). Pod touto zdanlivo bezvýznamnou diskusiou sa skrývala vážna diskusia, ktorej jadrom bolo, či štát má aj naďalej zostať garantom sociálnej starostlivosti, alebo sa táto jeho povinnosť má zúžiť. A ak má prísť k zúženiu tejto povinnosti, potom bolo potrebné ustanoviť rozsah a mieru, v ktorej bude štát garantom sociálnej starostlivosti. V politicko-filozofickej diskusii napokon vyhral koncept, ktorý navrhoval nahradenie sociálnej starostlivosti konceptom pomoci. Čím sa definitívne predniesla zodpovednosť za riešenie sociálnych problémov zo štátu priamo na občana a jeho rodinu a ak to nestačí, potom nastupuje obec, respektíve mesto. Tento prístup je z literatúry známy ako princíp subsidiarity (Stanek a kol., 2011). Posilnenie zodpovednosti dospelého občana za svoj osobný život je potrebné označiť za pozitívne. Súčasťou tohto konceptu však bolo aj prenos zodpovednosti za zabezpečenie sociálnej pomoci na úroveň obnovenej samosprávy.

1.1 Čo všetko patrí do sociálnych služieb

Sociálne služby sú nie celkom presne spájané len so zákonom č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách. Tento zákon vznikol z potreby hlbšie prepracovať časť zákona

č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci. Práve zákon č. 195/1998 Z. z. zavádza do oblasti starostlivosti o občana pojem sociálna pomoc a nahrádza ním pojem sociálna starostlivosť. Zákon č. 195/1998 Z. z. v rámci tohto zákona do obsahu pojmu sociálna pomoc patrí prevencia, riešenie hmotnej núdze a sociálnej núdze, kompenzáciou ťažkého zdravotného postihnutia, sociálnoprávna ochrana, sociálne poradenstvo, **sociálne služby**, sociálna pôžička, finančné príspevky ako napr. dávky hmotnej núdze a iné. Čiže sociálne služby v kontexte zákona č. 448/2008 Z. z. sú len časťou celého komplexu označovaného sociálnymi službami.

V zahraničí je pojem sociálne služby kontextovaný do oblasti verejných služieb a je veľmi úzko integrovaný so zdravotnými a vzdelávacími službami. Tieto dva aspekty sociálnych služieb sú v podmienkach SR vyčlenené do iných rezortov, čo sťažuje aj starostlivosť o výkon činností spojených so sociálnymi službami v zmysle aktuálnej platnej legislatívy.

Ak sa teda vrátíme v čase, zistíme, že v zmysle zákona č. 195/1998 Z. z. sa s pojmom sociálna pomoc spájala široká plejáda činností, ktoré na seba navzájom nadväzovali, aby sa tak vytvoril vhodný priestor na riešenie problémov občanov. Súčasné chápanie sociálnych služieb len na zákon č. 448/2008 Z. z. pokladám preto za neprimerané a nezdravé zúženie. Z rôznych dôvodov bol zákon č. 195/1998 Z. z. nahradený viacerými legislatívnymi normami, z ktorých najvýznamnejšími sú:

- 1) zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele;
- 2) zákon č. 447/2007 Z. z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia a o zmene a doplnení niektorých zákonov;
- 3) zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov;
- 4) zákon č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi;
- 5) zákon č. 345/2022 Z. z. o inšpekcii v sociálnych veciach a iné.

Každý zo spomínaných zákonov ukladá nejaké povinnosti pre miestnu samosprávu. Zdanlivo najmenej ich obciam a mestám priniesol zákon č. 345/2022 o inšpekcii v sociálnych veciach, keďže inšpekcia spadá do kompetencie Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny SR, ktorý na tento účel zriadil samostatný útvar. Výkon Inšpekcie sa však priamo dotýka samosprávnych orgánov a najmä v kontexte témy tohto príspevku môže byť vysoko aktuálny.

Rozšírené chápanie sociálnych služieb, hlavne ich kvalitného výkonu obce a mestá pomerne rýchlo premietli do svojich komunitných plánov, tvorbu a realizáciu ktorých im ukladá spomínaný zákon č. 448/2008 Z. z.

1.2 Prenos kompetencií zo štátu na lokálnu samosprávu

Na kvalitu poskytovaných sociálnych služieb má priamy vplyv aj organizácia verejnej správy, ktorá bola menená zákonom 472/1990 Zb. o organizácii miestnej štátnej správy. Tejto zmene predchádzala čiastočná zmena verejnej správy, ktorá zákonom č. **369/1990 Zb.** zrušila národné výbory, ale ich pôsobnosť na obce a mestá bola prenesená len čiastočne. K preneseniu rozsiahlejších kompetencií zo štátu na samosprávne orgány prišlo až s účinnosťou zákona č. 416/2001 Z. z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky. Ako sa uvádza v Dôvodovej správe (2001), hlavným dôvodom pre tento prenos je

potreba modernizácie výkonu štátnej správy vo všetkých oblastiach výkonu štátnej správy, vrátane oblasti sociálnych vecí, rodiny a služieb zamestnanosti. Zároveň Dôvodová správa upozorňovala na nedostatočné personálne zabezpečenie, možné problémy so získaním odborných a kvalifikovaných zamestnancov a na chýbajúce finančné prostriedky.

Mnohé z týchto obáv sa znovu objavili aj v súvislosti s prijatím zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách.

Zákon 416/2001 Zb, v § 2 vymedzil rozsah povinností, ktoré štát v oblasti sociálnej pomoci:

Na obce prechádzajú pôsobnosti na úseku

„d) sociálnej pomoci:

- 1) poskytovanie starostlivosti v zariadeniach sociálnych služieb a zriaďovanie zariadení sociálnych služieb (domov dôchodcov, zariadenie opatrovateľskej služby),
- 2) rozhodovanie
  - a. o poskytovaní opatrovateľskej služby a o úhrade za túto opatrovateľskú službu,
  - b. o poskytovaní prepravnej služby a o úhrade za prepravnú službu,
  - c. o povinnosti občana zaplatiť úhradu za prepravnú službu, ktorá sa poskytla neprávom, bez úhrady alebo za nižšiu úhradu,
- 3) zriaďovanie a kontrola zariadení sociálnych služieb (domov sociálnych služieb pre deti, ktorým sa poskytuje starostlivosť celoročne, detský domov, krízové stredisko, resocializačné stredisko),
- 4) oznamovanie okresnému úradu občanov, ktorí odmietli zúčastniť sa na vykonávaní menších obecných služieb organizovaných obcou“.

V žiadnom prípade nešlo o malú, či nenáročnú agendu. Ďalšie rozšírenie povinností prvostupňových orgánov (ale aj druhostupňových) na úseku sociálnej pomoci priniesol zákon č. 448/2008 Z. z., kde v § 80 sa uvádza, že obec:

- a) „vypracováva, schvaľuje komunitný plán sociálnych služieb vo svojom územnom obvode,
- b) utvára podmienky na podporu komunitného rozvoja,
- c) je správnym orgánom v konaniach o
  1. odkázanosti na sociálnu službu v zariadení pre seniorov, v zariadeniach opatrovateľskej služby, v dennom stacionári, o odkázanosti na opatrovateľskú službu,
  2. zániku odkázanosti na službu uvedenú v 1. bode,
  3. odkázanosti na sociálnu službu uvedenú v 1. bode po zmene odkázanosti,
  4. povinnosti zaopatrených plnoletých detí, alebo rodičov platiť úhradu za sociálnu službu alebo jej časť podľa § 73 ods. 13,
- d) vyhotovuje posudok o odkázanosti na sociálnu službu podľa §51,
- e) poskytuje alebo zabezpečuje poskytovanie
  1. poskytovanie sociálnej služby v nízkoprahovom dennom centre, v nocľahárni, zariadení pre seniorov, zariadení opatrovateľskej služby a v dennom stacionári,
  2. nízkoprahovej sociálnej služby pre deti a rodinu,

3. opatrovateľskej služby,
  4. prepravnej služby,
  5. odľahčovacej služby,
  6. pomoci pri osobnej starostlivosti o dieťaťa podľa §31,
  7. terénnej sociálnej služby krízovej intervencie,
- f) poskytuje základné sociálne poradenstvo,
- g) môže poskytovať alebo zabezpečovať poskytovanie aj iných druhov sociálnej služby podľa § 12,
- h) uzatvára zmluvu
1. o poskytovaní sociálnej služby,
  2. o poskytovaní finančného príspevku pri odkázanosti fyzickej osoby na pomoc inej fyzickej osoby pri úkonoch sebaobsluhy a finančného príspevku na prevádzku poskytovanej sociálnej služby neverejnemu poskytovateľovi sociálnej služby,
- g) zriaďuje, zakladá a kontroluje nocľaháreň, nízkoprahové denné centrum, zariadenie pre seniorov, zariadenie opatrovateľskej služby a denný stacionár“

Tento výpočet povinností nie je komplexný zákon ďalej uvádza, čo má obec zabezpečovať viacero finančných príspevkov a samozrejme k povinnostiam si môže obec na základe vlastného rozhodnutia pridať ďalšie úlohy.

Financovanie sociálnych služieb určuje priamo zákon, pričom v aktuálnom zákone je jasne uvedená aj spoluúčasť prijímateľa sociálnej služby a tiež povinnosť obce poskytovať finančný príspevok neverejnemu poskytovateľovi za podmienok stanovených zákonom.

Zákon 448/2008 Z. z. však nie je jedinou platnou normou, ktorá ovplyvňuje výkon sociálnej pomoci na úrovni miest a obcí.

2 KRÍZA ŽIVOTNÉHO PROSTEDIA – SOCIÁLNE SLUŽBY- OBCE

Kríza životného prostredia sa stala natoľko súčasťou globálnej spoločnosti, že sú všeobecne známe nielen jej prejavy, či dopady, ale aj príčiny. Diskusie zamerané na túto problematiku sa prioritne orientujú na identifikovanie možností znižovania alebo aspoň zastavenia ďalšieho nárastu poškodenia životného prostredia. Po dlhom období spochybňovania existencie krízy životného prostredia, či rozširovanie predstavy, že kríza životného prostredia sa Slovenska netýka, sme sa v ostatných rokoch stali svedkami niektorých jej prejavov. Dlhotrvajúce horúčavy, privalové dažde, záplavy, zosuvy pôdy, obrovské suchá, hurikány, tajfúny – tieto extrémne prejavy počasia boli nielen pre Slovensko, ale aj pre väčšinu krajín Európy len informáciami z iných oblastí Zeme. Vypočítavaním prejavov klimatických zmien by sme mohli pokračovať. Sociálna práca na klimatické zmeny reaguje rozvojom novej špecializácie, v centre ktorej stojí hľadanie odpovedí na otázku, ako kríza životného prostredia dopadá na životy bežných ľudí. (Dominelli, 2012, 2024, Levická, 2023, Rau, Edmonson, 2022). Je potrebné priznať, že toto úsilie je poznamenané názorovou rozdielnosťou pri formulácii paradigmy, ktorá by najlepšie vystihovala budúce smerovanie profesie spojené s účasťou na riešení následkov krízy životného prostredia.

Zhoda však panuje na tom, že kríza životného prostredia najviac zasahuje najzraniteľnejšie sociálne skupiny (Galaz, 2020, Mason et al., 2024) Menej

diskutovanou témou sú ekonomické dôsledky krízy životného prostredia pre bežných ľudí, ktorí sa už niekoľko rokov vyrovnávajú s dopadmi klimatických zmien. Diskusia o zvyšovaní finančnej náročnosti eliminácie klimatických zmien, ktorá sa týka samosprávnych orgánov sa len spája s oblasťou sociálnych služieb.

Krehkým spojením medzi krízou životného prostredia a sociálnymi službami je prežívanie týchto zmien našimi klientmi. Všetci zriaďovatelia, alebo poskytovatelia sociálnych služieb sú povinní v zmysle platných štandardov kvality sociálnych služieb zabezpečiť, aby tieto boli poskytované v zdravom a dôstojnom prostredí (Repková, 1998). Je potrebné, aby sme si uvedomili, že prevažná časť budov, v ktorých sú poskytované sociálne služby bola postavená pred viacerými desaťročiami. Niektoré budovy majú dokonca viac ako sto rokov. Tieto budovy preto nie sú navrhované tak, aby poskytovali prijímateľom sociálnych služieb tepelný komfort počas celého roka. Mnohé z nich potrebujú výraznú finančnú investíciu, aby boli spôsobilé plniť priestorové a prevádzkové štandardy, v zmysle platných predpisov. Kríza životného prostredia, ktorá neodškriepiteľne zasiahla aj naše mestá a obce zvyšuje už aj tak finančnú náročnosť sociálnych služieb, ktoré musia interné prostredie svojich zariadení prispôbiť meniacej sa klíme. Nárast finančných nákladov na poskytovanie sociálnych služieb nevyvoláva iba potreba vybavenia týchto budov klimatizáciou, či zvýšenou spotrebou energií. Zmena klímy zapríčiňuje problémy poľnohospodárom, čo sa pravdepodobne odrazí na cene potravín a tým aj na cene sociálnych služieb poskytovaných v zariadeniach sociálnych služieb. Príklady, ktoré tu uvádzam, sú len časťou problémov spojených s dopadom krízy životného prostredia na prijímateľov sociálnych služieb. Napriek problémom, ktoré kríza životného prostredia prináša zriaďovateľom, poskytovateľom či riaditeľom zariadení sociálnych služieb, na kvalitu života klientov týchto služieb by to malo mať minimálny dopad. Zamestnanci zariadení sociálnych služieb by totiž mali byť spôsobilí tlmiť tieto dopady rôznymi spôsobmi, aby zmenšili diskomfort prijímateľov sociálnych služieb. V rámci týchto diskusií občas zabúdame, že klimatické zmeny neprinášajú do nášho prostredia len permanentný nárast teplôt, alebo že sociálne služby nie sú poskytované len v rámci celoročnej formy.

Veľký počet sociálnych služieb je poskytovaných formou denných služieb a formou terénnych služieb. Ďalšou skutočnosťou na ktorú sa často zabúda je, že časť sociálnych služieb je zameraná na populáciu, ktorá nie je odkázaná na starostlivosť inej dospeléj osoby. Do tejto skupiny patria napr. rodiny s deťmi, príslušníci marginalizovaných skupín, mládež alebo funkční seniori. Verejnosť si takmer neuvedomuje, že medzi sociálne služby v SR patrí aj zariadenie starostlivosti o deti do 3 rokov, známe pod pomenovaním jasle. Ide o sociálnu službu na podporu zosúladovania rodinného a pracovného života. Zriaďovateľom tejto sociálnej služby v prípade ak ide o novú službu môžu byť verejní a j neverejní poskytovatelia. Do kompetencie obcí prešla táto sociálna služba v rámci prenosu kompetencií zo štátu na obce a mestá. Klientmi tejto sociálnej služby je najzraniteľnejšia sociálna skupina: deti do troch rokov. Deti v tomto veku veľmi citlivo reagujú na klimatické zmeny. Ich organizmus sa len s ťažkosťami vyrovnáva s prehriatím organizmu, čomu sa takmer nedá vyhnúť v betónových budovách vybudovaných v 60.-80. rokoch minulého storočia. Väčšina budov v ktorej obce prevádzkujú zariadenia starostlivosti o deti do troch rokov bola postavená práve v tomto období. Pre zriaďovateľ jasličiek

je tak nevyhnutné investovať finančné prostriedky do inštalácie klimatického zariadenia, ktoré zvýši spotrebu energie a tým aj náklady na cenu služby.

Podobné problémy s prehriatými domácnosťami majú aj rodiny, či jednotlivci, najmä ak ide o ľudí s nízkymi až nedostatočnými finančnými príjmami. V zmysle platnej legislatívy sa môžu obrátiť na obec so žiadosťou o sociálnu pôžičku, či jednorazovú finančnú pomoc a pod. Ďalšou sociálnou kategóriou, ktorá môže zvýšiť finančnú náročnosť sociálnych služieb z pohľadu miest či obcí sú seniori, pre ktorých sa pohyb v rozpálenom meste stáva až život ohrozujúcim. Niektoré mestá preto začali v priestoroch so zvýšeným peším pohybom obyvateľov budovať zvlhčovače vzduchu, zavlažovacie zóny a pod. Finančná náročnosť týchto opatrení neumožňuje budovať podobné riešenia v obciach. Malé obce nemajú dostatočné finančné a personálne kapacity ani na zabezpečenie povinností, ktoré boli na samosprávy presunuté zo štátu.

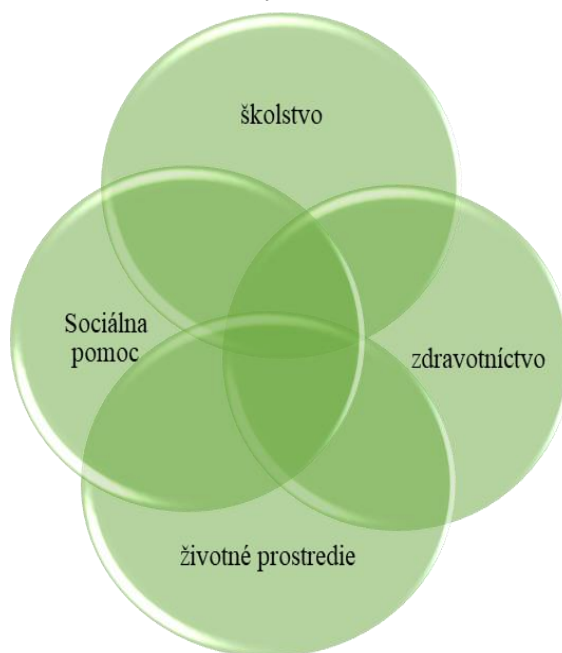
Najmenej obľúbenou sociálnou skupinou z hľadiska verejnosti sú bezdomovci. Trvalo viacero rokov, kým si ľudia vďaka rôznym kampaniam uvedomili, koľko nebezpečenstiev sa pre bezdomovcov spája so zimným obdobím. Dúfajme, že slovenská verejnosť už natoľko scitlivela, aby si uvedomila, že aj horúce letné obdobie rovnako ohrozuje bezdomovcov ako veľká zima. Život na ulici bez prístupu k vode (a nielen pitnej), bez možnosti dodržiavania osobnej hygieny, pravidelnej stravy a pod. vážne ohrozuje zdravie ľudí bez domova, ktorí často svoj problém riešia závislosťou na alkohole a ďalších psychotropných látkach. Ľudia bez domova môžu byť aj potenciálnym zdrojom infekčných chorôb, čím ohrozujú zdravie komunity. Obce by sa preto mali usilovať o to, aby táto klientska skupina mala prístup k základným službám ako sú napr. hygienické stanice, či pracovne (Anderson et al., 2021),

Na pozadí uvedených skutočností vidíme, že výkon prenesených povinností na úseku sociálnej pomoci sa prekrýva s inými oblastami výkonov, ktoré štát preniesol na obce a mestá, ale aj na kraje. V kontexte tejto témy ide najmä o presahy sociálnej pomoci, zdravotného úseku a životného prostredia. Spoločne zdieľanou úlohou, ktorú má obec zabezpečovať je povinnosť **utvárať a chrániť zdravé podmienky a zdravý spôsob života** a práce obyvateľov obce, **chrániť životné prostredie**, ako aj utvárať podmienky na zabezpečovanie zdravotnej starostlivosti, vzdelávanie a pod. Táto povinnosť sa priamo viaže k výkonu samosprávy na úseku životného prostredia. Možno s malými odlišnosťami je však ukotvená aj na úseku zdravotnej starostlivosti a tiež v oblasti sociálnej práce a sociálnych služieb. Hlavným cieľom organizácií a inštitúcií, ktoré poskytujú sociálne služby na rôznych úsekoch praxe je prispieť ku kvalite života prijímateľov sociálnych služieb (Repková, 2024, Levická, 2007, 2009). Tento cieľ je primerane obsiahnutý aj v zákone č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách v aktuálnom znení. Obce a mestá, ktoré sa usilujú o naplnenie úloh, vyplývajúcim im z celého súboru legislatívnych noriem, ktoré upravujú buď činnosť samosprávy ako celku, alebo z legislatívy upravujúcej špecifické oblasti ich výkonu, nevnímajú svoje povinnosti oklieštene. Pri výkone svojich práv a povinností sa usilujú o holistický prístup, pričom sa usilujú o zosúladenie potrieb jednotlivca a komunity, čo môže niekedy byť v rozpore. Úlohou samosprávy je potom nájsť riešenia, ktoré by boli dobrým kompromisom pre obe strany. Skúsenosti potvrdzujú,

že optimálny nástrojom v tomto prípade je spoločné hľadanie riešenia, čo umožňuje práve komunitné plánovanie.

Zákonom 448/2008 Z. z. bola obciam a mestám uložená povinnosť vypracovávať a schvaľovať komunitné plány sociálnych služieb. Legislatíva nerozlišuje medzi veľkým mestom a malou obcou – rovnako majú naplňovať podmienky zákona. Spomínaný zákon ustanovuje, že obec by sa mala usilovať o zabezpečenie všetkých sociálnych služieb, ktorých potreba bola na území obce identifikovaná, za týmto účelom sú obce povinné komunitne plánovať. V zákone je zreteľne uvedené, že komunitný plán sociálnych služieb by mal byť vypracovaný na základe priamej aj sprostredkovanej participácie viacerých aktérov. Od roku 2006, v ktorom mali obce začať komunitne plánovať, sa rozsah spolupracujúcich subjektov podieľajúcich sa na tvorbe komunitných plánov značne rozšíril.

Graf 1: Prienik povinností obce na rôznych úsekoch.

Zdroj: Vlastný

Spoločné plánovanie a spoločná kontrola rozvoja sociálnych služieb na území obce posilnila myšlienku participácie u oboch zúčastnených strán. Obce v neziskových organizáciách získali partnerov, ktorí im napomáhali plniť povinnosti, ktoré na obce a mestá prišli s prenosom kompetencií zo štátu.

Práve zapojením neziskových organizácií, ktoré mali presah do rôznych oblastí sociálneho života priniesli do komunitného plánovania myšlienku rozšíriť túto činnosť aj mimo povinné vymedzenie zákonom. Pri tvorbe druhého komunitného plánu sa preukázala potreba rozšírenia o aktivity zo sociálnoprávnej ochrany, na čo nadväzovali niektoré úlohy z oblasti školstva a zdravotníctva. A prirodzene sa v ňom

objavili aj niektoré environmentálne aktivity. Očakávame, že pri najbližšej tvorbe komunitného plánu budú doň vo výraznejšej miere zapracované aj otázky životného prostredia.

ZÁVER

Kríza životného prostredia sa stala výzvou pre samosprávy, ktoré už niekoľko rokov aj v podmienkach Slovenska hľadajú možnosti ako udržať mestá a obce zelenšie a zdravšie. Popri aktivitách zameraných na bežnú populáciu však obce majú ďalšie povinnosti, ktoré im vyplývajú práve z prenosu kompetencií zo štátu. Jednou z najnáročnejších oblastí sú práve sociálne služby a to všetkých troch formách. Požiadavka, aby obce utvárali a udržiavali zdravé prostredie sa v realite priamo prepája s tým, že pod vplyvom klimatických zmien sa zvýši celková finančná náročnosť činností spojených s viacerými oblasťami každodenného života. Táto skutočnosť nás vracia na začiatok príspevku. Je vhodnejšie na označenie celého rozsahu aktivít spojených s úlohami z oblasti sociálnej pomoci používať pojem uvádzaný v súčasne platnej legislatíve, alebo je výstižnejší pojem sociálna starostlivosť?

V prospech slovného spojenia sociálna starostlivosť hovorí aj preventívny rozmer, ktorý sa v ňom skrýva. Tento pojem obsahuje aj činnosti zamerané na vznik nepriaznivých životných situácií. V kontexte sociálnej práce ide o aktivity označované ako sociálna prevencia. V súvislosti s krízou životného prostredia to však sú činnosti vykonávané v rôznych oblastiach praxe, ktorých spoločným cieľom je zastaviť zhoršovanie životného prostredia. Kým však dosiahneme tento dlhodobý cieľ, budú to práve obce, ktoré budú plánovať a realizovať aktivity prostredníctvom ktorých sa dopady klimatických zmien na život v našich obciach a mestách nebudú prejavovať až tak ničivo.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- ANDERSON, M. C., A. HAZEL, J.M. PERKINS Z.W. ALMQUIST. 2021. The Ecology of Unsheltered Homelessness Environmental and Social-Network Predictors of Well-Being among an Unsheltered Homeless Population. In: *Int J Environ Res Public Health*. [online]. 18, 14, 7328. [2024-09-19]. ISSN 1660-4601 Dostupné na: [10.3390/ijerph18147328](https://doi.org/10.3390/ijerph18147328)
- DOMINELLI, L. 2012. *Green Social Work – from Environmental Crises to Environmental Justice*. Cambridge: Polity. ISBN 978-0745654010
- DOMINELLI, L. 2024. Living on the Edge: Young People, Social Work and Climate Policy and Action. [online] In: *Asean Social Work Journal*. [2024, 12, 1, pp. 29-38 [2024-11-25]. ISSN 2089-1075. Dostupné na: <https://www.aseansocialwork.com/index.php/asw/index>
- GALAZ, V. 2020. Climate and Environmental Crises. [online] In: *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. [2024-11-02]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.1602>
- LEVICKÁ, J. a kol. 2007. *Sociálna práca I*. Trnava: Oliva-ProSocio. ISBN: 978-80-969454-2-9.
- LEVICKÁ, J. a kol. 2009. *Sociálna práca II*. Trnava: Oliva-ProSocio. ISBN: 978-80-89332-06-9
- LEVICKÁ, J. a R. LUŽICA. 2023. *Dejiny slovenskej sociálnej práce na vybraných úsekoch praxe*. Trnava: Fakulta sociálnych vied, 2023. ISBN 978-80-572-0380-3
- LEVICKÁ, J. 2023. *Environmentálna sociálna práca*. Trnava: Fakulta sociálnych vied. ISBN: 978-80-572-0379-7
- MASON, L. R. and al. 2024. Environmental Justice and Social Work: A Study across Practice Settings in Three U.S. States. [online] In: *Sustainability*. 16, 19, 8361. [2024-11-25]. ISSN: 2070-1050. Dostupné na: <https://doi.org/10.3390/su16198361>
- RÁKOSNÍK, J. a I. TOMESŠ. 2013. *Sociální stát v Československu. Právně-institucionální vývoj v letech 1918-1992*. Praha: Auditorium. ISBN: 978-80-872843-8-0
- RAU, H., R. EDMONDSON. 2022. Responsinding to the environmentalcrisis: Culture, powe and possiobilies of change. [online]. In *European Journal of Cultural and Political Sociology*. 9, 3, 259-272. Dostupné na: <https://doi.org/10.1080/23254823.2022.2105598>
- STANEK, V. a kol. 2011. *Sociálna politika. Teória a prax*. Bratislava: Sprint dva. ISBN: 978-80-893932-8-2
- REPKOVÁ, K. 1998. *Občania so zdravotným postihnutím v procese spoločenskej Integrácie*. Bratislava: Epos. ISBN 80-80570051
- REPKOVÁ, K. 2024. *Involving Users in the Evaluation of Social Services Challenges from Social Work Perspective*. [online]. Bratislava: Institute for Labour and Family Research. [2024-05-15]. ISBN: 978-80-7138-194-5. Dostupné na: https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2024/06/Monografia_Repkova.pdf

TOMEŠ, Igor a kol. 2009. *Sociální správa. Úvod do teorie a praxe*. Praha: Portál.

ISBN 978-80-736748-3-0

Zákon č. 100/1988 Zb.. o sociálnej starostlivosti

Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení

Zákon č. 472/1990 Zb. o organizácii miestnej štátnej správy

Zákon č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci

Zákon č. 416/2001 Z. z. o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky

Zákon č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách v aktuálnom znení

Zákon č. 345/2022 Z. z. o inšpekcii v sociálnych veciach

Dôvodová správa k návrhu zákona o prechode niektorých pôsobností

z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky. Dostupné na:

https://www.google.com/search?q=d%C3%B4vodov%C3%A1+spr%C3%A1va+z%C3%A1konu+416%2F2001+o+soci%C3%A1lnych+veciach&sc_esv=a5203e152adc2835&rlz=1C1GCEA_enSK1026SK1026&sxsrf=ADLYWIIGCQ

POLITICKÁ PARTICIPÁCIA RÓMOV V OBDOBÍ SOCIALIZMU A V PRVÝCH ROKOCH PO ZMENE POLITICKÉHO REŽIMU V ROKU 1989

prof. PhDr. René Lužica, ArtD.²⁷

Abstract

The aim of the article is to record the efforts of Roma activists to participate in the solution of the so-called the romany question. The beginnings of these efforts begin already after the change of political regime in 1948 and they continued throughout the period of socialism. The governing power of the Communist Party took a negative position. Only after the change of the political regime in 1989 did the political position of the Roma gradually improve. They dealt with the mentioned problem ideologist Jaroslav Sus (1961), ethnographer Emilia Horváthová (1964), sociologist Karel Kára (1976, 1981), historian Anna Jurová (1993), Nina Pavelčíková (2004, 2015), Helena Sadílková (2018), René Lužica (2021), english historian Celia Donert, (2017, 2024) and some other autors. The article is prepared on the basis of contemporary professional literature and archival research. It characterizes the policy of the Communist Party towards the Roma population between 1948 - 1989 and the post-communist government in the early 90s..

Key words: Roma population, Roma activists, Union of Gysies/Roma, national politics, national rights.

ÚVOD

Budovanie socialistického systému je charakterizované paternalistickým, totalitným prístupom štátnych inštitúcií a organizácií, ktoré asimiláciu cigánskej populácie (tzv. cigánska otázka ¹) chápali ako pozitívny proces zblížovania Cigánov s dominujúcimi väčšinovými národmi a deklarovnými národnosťami. Socialistický systém postupne dokázal mierne znižovať generačnú chudobu usadených i kočujúcich Cigánov/Rómov, čiastočne zvyšovať gramotnosť, zlepšovať školskú dochádzku detí do základných škôl, zvyšovať vzdelanostnú úroveň jednotlivcov, ktorá bolo previazaná s členstvom v komunistickej strane. Po celé obdobie socializmu sa nepodarilo zabezpečiť úplnú zamestnanosť mužov a najmä žien, zlikvidovať tzv. osady resp. zlepšiť životné podmienky v týchto sídlach. Problematická bola zdravotná starostlivosť, ktorá sa vyznačovala vysokou úmrtnosťou kojencov, nízkym priemerným dožitím rómskej populácie, ktorej mortalita bola v priemere o päťnásť rokov vyššia ako u ostatnej populácie. Politická participácia aktívnych jednotlivcov a skupín bola odmietaná vládou mocou.² Odmietanie participácie bolo podmienené sovietskou (tzv. stalinskou) národnostnou politikou „splývania“ (odborne asimilácia)

---

²⁷ Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta sociálnych vied, Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky, Bučianska ul. 4/A, 917 01, Trnava, Slovensko, email: rene.luzica@ucm.sk

neperspektívnych „malých“ národov do „veľkých“ národov, ktoré v konečnom dôsledku v podmienkach Sovietskeho zväzu mali splynúť do jednotného sovietskeho ľudu.

Prvé roky po tzv. nežnej revolúcii (1989) sú charakterizované pozitívnymi úmyslami integrovať Cigánov/Rómov do spoločnosti ako deklarovanú národnostnú menšinu. Národnostné práva sa však do praktického života presadzujú pomalým tempom. Zvýšil sa odborný a mediálny záujem. Prax však výrazne zaostáva za teoretickým uchopením problematiky. Po rozpade Československa na prelome rokov 1992/1993 nástupnícka Slovenská a Česká republika udržiavajú politickú kontinuitu (ne)riešenia antagonistického vzťahu väčšinovej populácie k rómskej menšine. Niektoré pozitívne regionálne projekty sú iniciované inštitúciami Európskej únie a mimovládny sektorom, ktorý však nemôže suplovať úlohy verejného a štátneho sektora. Dynamike zlepšenia súžitia by pomohol aktívnejší, jednotnejší záujem rómskych subjektov, ktoré sa po určitom čase preskupujú alebo rozpadajú. Nie náhodou častým zdôvodnením predstaviteľov väčšinových politických strán, samospráv zostáva konštatovanie: „Nie je s kým jednat“, „Nevieme čo chcú“.

1. POČIATKY PARTICIPAČNÝCH SNÁH

Tzv. cigánska otázka sa po roku 1948 chápala ako dedičstvo kapitalistickej spoločnosti, ktorá nemala záujem vyriešiť sociálny problém kultúrne zaostalého obyvateľstva. Problém mohol vyriešiť len „všľudový“ socialistický systém, aj bez priznania národnostných práv. Pod vplyvom prevzatia moci komunistickou stranou sa v lete 1948 pokúsili rómski aktivisti pod vedením Štefana Daniša z Báhoňa – v trnavskom okrese založiť „Združenie slovenských cigánov“. Podľa Jurovej (1993) prípravný výbor zaslal Povereníctvu vnútra plán činnosti združenia, ktoré v popise práce chcelo zakladať cigánske/rómske stavebné družstvá, získať živnostenské listy pre remeselníkov, žiadalo povinné zaradovanie mládeže do učňovských škôl, zlepšenie zdravotno-hygienickej situácie v tzv. osadách (Jurová, 1993, s.25,26). Archívny výskum Jurovej (1993) bol ovplyvnený minimálnym počtom písaných prameňov. Zlomkovité pramene uvádzajú dve porady, ktoré prípravný výbor zorganizoval v Bratislave a Trnave. Viac informácií o združení však obsahuje Československý filmový týždenník, ktorý informuje o Cigánoch z celého Slovenska, ktorí sa v auguste 1948 zišli v žilinskom kine Úsvit, aby demonštrovali vernosť ľudovodemokratickej republike a komunistickej strane (Československý filmový týždenník č.24/1948). Organizátori nečakali na odpoveď z Povereníctva vnútra, ktoré návrh postúpilo Úradovní národnej bezpečnosti. ÚRB v odpovedi organizátorom ocenila ich snahu podieľať sa na budovaní vlasti. Na strane druhej podľa ÚRB predložené požiadavky nemohol riešiť dobrovoľný spolok. O participácii cigánskej/rómskej organizácie na riešení problémov nebol politický záujem. Aktivisti a filmári predbehli úradníkov. Vďaka nim zostal zachovaný audio-vizuálny záznam o prvom pokuse založiť cigánsku/rómsku organizáciu na etnickom základe.

Ostatné pokusy nadviazať kontakt s vládnu mocou uskutočňovali už len jednotlivci. Historička Sadílková (2018) uvádza aktivistu Jozefa Šándora, ktorý bol pravdepodobne zaangažovaný v Združení slovenských cigánov. V Brne sa pokúsil založiť pobočku združenia. Individuálnou snahou je i list V. Makulu z Kendíc, ktorý žiadal prezidentskú kanceláriu o vystúpenie v parlamente s prehlásením o uznaní národnostných práv. Podľa Pavelčíkovej (2004) na začiatku 50 rokov organizovalo ministerstvo informácií a osvety školenia aktivistov, ktorí sa mali angažovať v riešení tzv. cigánskej otázky. Medzi školenými aktivistami pravdepodobne neboli zámerne žiadni Rómovia. Medzi prednášajúcimi sa však objavili zástupcovia neuznanej menšiny. JUDr. Gustáv Karika bol prvým vyštudovaným právnikom – Rómom a zamestnancom Krajského národného výboru (KNV) v Košiciach a Elena Lacková, osvetová pracovníčka z Prešova. Sadílková (2018) uvádza aktivity bratov Holomkovcov z Brna, ktorí v júni 1950 na rokovaní s ministrom práce a sociálnych vecí Evženom Erbanom prezentovali požiadavku založenia Krajského výboru Cikánů v Brne. Podľa Pavelčíkovej (2004) v tom istom roku sa bratia Holomkovci pokúsili založiť „Svaz československých cikánů“. Činnosť svazu sa mala orientovať na odstraňovanie sociálnych a postojových rozdielov, zvýšenie úrovne bývania a hygieny, podporu vzdelávania, uchovávať kultúrne dedičstvo. Národnostné požiadavky sa však neformulovali. Tomáš Holomek tvrdil: *Jsme kmen jako moravští Slováci a Valaši, nechceme tvořit nový národ.* (Pavelčíková, 2004, s. 34).

Elena a Jozef Lackovi v máji 1957 zaslali prezidentovi Antonínovi Zápotockému kritický list v ktorom sa sťažovali na pasivitu a neochotu pracovníkov národných výborov. Upozornili na fakt, že napriek zrovnoprávneniu všetkých občanov sa situácia občanov cigánskeho pôvodu nemení (Sadílková, 2018, s.39). Elena Lacková vo svojej autobiografii napísala: *Pre nás cigánov bola najväčšou nádejou v tej dobe komunistická strana. Často nám stačili len sľuby a slová o rovnoprávnosti.* (Lacková, 1997, s.177). Najvýznamnejším počínom na konci 50 rokov bol návrh založiť „Zväz československých Cigánov – Románo kultúrno jekhetaniben“. Navrhovatelia Anton Facuna, MUDr. Ján Cibul'a a Ferdinand Bihari 2. decembra 1957 adresovali návrh ÚV KSČ a vláde ČSR. V úvode Anton Facuna konštatoval prenasledovanie a fyzickú likvidáciu Cigánov v rokoch druhej svetovej vojny i v medzivojnovom období. Len v ľudovodemokratickom štáte sa deklarujú a vytvárajú podmienky pre ich zrovnoprávnenie. Facuna navrhol zaradiť zväz medzi organizácie Národného frontu, ktorý združoval občianske spolkové aktivity. Nemohol však žiadať vytvorenie organizácie na národnostnom základe. V uvedenom období o cigánskej/rómskej národnosti nikto neuvažoval resp. takáto požiadavka by bola odmietnutá. Napriek tomu návrh organizácie obsahoval aj národnostné požiadavky. Článok 7 obsahuje požiadavku organizovať prednášky, besedy a kultúrne podujatia „v reči cigánskej“. Zväz mal vydávať časopis „Nevo džives“ (Nové slovo) „v reči cigánskej“. Časopis mal Cigánom vysvetľovať kto je ich nepriateľom a kto priateľom. Nepriatelia Cigánov boli nepriateľmi robotníckej triedy a celého pokrokového ľudstva. Priateľom komunistická strana. Článok 5 obsahuje požiadavku spolupráce so všetkými stupňami

národných výborov pri usadení kočujúcich Cigánov. Článok 10 obsahoval právo zväzu viesť evidenciu občanov cigánskeho pôvodu. Evidencia mala zaznamenávať pokrok v kultúrnej, sociálnej, zdravotnej, pracovnej a vzdelanostnej oblasti. Na záver Facuna uviedol, že pripravuje slovensko-cigánsky slovník a publikáciu o histórii Cigánov. Chcel dokázať, že slovná zásoba cigánskej reči nie je chudobná (Facuna, 1957 in: Sadilková, 2018). Odpovede od vládnej moci sa nedočkal.

Vládna moc s Cigánmi nepočítala. Vyriešenie tzv. cigánskej otázky záviselo na odstránení všetkých prejavov zaostalej cigánskej kultúry, vyriešení problému začleniť čo najväčší počet cigánskych občanov do pracovného pomeru a detí do vzdelávacieho systému. Naplnenie národnostných práv by znamenalo prehľbiť rozdiely medzi neuznanou menšinou a väčšinovou populáciou. Z mocenského hľadiska bolo výhodnejšie cigánsku kultúru a etnickú identitu asimilovať do dominantnej väčšinovej kultúry. Uvedený proces bol charakterizovaný ako zrovnoprávňovanie zaostalej sociálnej skupiny prostredníctvom socialistického humanizmu. Podľa uznesenia z 8. apríla 1958 politického byra ÚV KSČ O práci medzi cikánským obyvateľstvom v ČSR: *Smyslem všech těchto opatření musí být vytrhnout je z jejich dosavadních zaostalých forem cikánského života, zbavit je přežitku a ukázat jim cestu do nového života, v němž se stanou nejen platnými členy společnosti, ale budou sa umět podílet plně na všech kulturních vymoženostech, které nám socialistické zřízení ve stále bohatších formách poskytuje* (Práce, 1958, s.10). Hlavným cieľom riešenia tzv. cigánskej otázky bola politika asimilácie občanov cigánskeho pôvodu do urbanizovanej, industrializovanej socialistickej spoločnosti. Kľúčovým aktom bolo schválenie zákona č.74/1958 O trvalom usídlení kočujúcich osôb. Kočujúce osoby aj napriek faktu, že tvorili menšinu v rómskej populácii, boli chápaní ako zásadný problém, ktorého vyriešenie bude znamenať vyriešenie tzv. cigánskej otázky.

2.VZNIK A ZÁNÍK SAMOSTATNEJ CIGÁNSKEJ/RÓMSKEJ ORGANIZÁCIE

Zasadnutie ÚV KSČ z 15. júna 1965 o hodnotení dopadov uznesenia ÚV KSČ z 8.apríla 1958 konštatovalo splnenie len niektorých čiastkových cieľov. Hlavný cieľ v čo najrýchlejšom tempe odstrániť všeobecnú zaostalosť cigánskeho obyvateľstva sa nenaplnil. Proces asimilácie stagnoval. Podľa Jurovej (1993) v rokoch 1959 – 1965 štatistické údaje zaznamenali 16 600 mužov zaradených do pracovného pomeru, zlikvidovanie 2500 chatrčí v 45 osadách. Podarilo sa mierne znížiť negramotnosť a mierne zvýšiť dochádzku detí do škôl. 300 rodín sa presťahovalo do lepších bytových podmienok. Zamestnanosť cigánskych mužov dosiahla 57% (Jurová, 1993, s.75). Závažným problémom bola nevzdelanosť a nezamestnanosť mládeže, ktorá neabsolvovala úplnú základnú deväťročnú školu. Nedokončenie základnej školy v deviatej triede znamenalo nemožnosť nastúpiť do učňovských škôl a vo veku 15 rokov nebolo možné pracovať v robotníckej profesii. Nezaradená mládež zostala v domácom prostredí. Neproduktívny život v osadách znamenal pre nich prepad do osídiel sociálnej patológie a spoločenskej izolácie.

Uznesenie vlády ČSSR č.502/1965 z 13.októbra 1965 zrušilo všetky vládne smernice, nariadenia a vyhlášky prijaté od roku 1955. Schválila sa medzirezortná koncepcia tzv. komplexného riešenia do ktorého sa mali angažovať všetky ministerstvá, inštitúcie a spoločenské organizácie. Vláda zriadila Vládny výbor pre otázky cigánskeho obyvateľstva. Zriadili sa komisie rád krajských a okresných národných výborov (KNV,ONV) pre otázky cigánskych obyvateľov. Hlavnou úlohou vládneho výboru bola koordinácia organizovaného presunu a rozptylu cigánskych rodín zo Slovenska do priemyselných oblastí v českých a moravských krajoch. Harmonogram presunu a následnej likvidácie tzv. osád pomáhal najmä Východoslovenskému kraju. Podľa archívu Úradu vlády SSR v rokoch 1967, 1968 plánovaného presunu a rozptylu sa zúčastnilo 5436 osôb. Počet občanov cigánskeho pôvodu v Čechách stúpol na 61 085 (SNA, Archív Úradu vlády SSR). Plánovaný počet presunutých osôb bol nižší, ako počet ilegálnych vnútroštátnych migrácií. Nedostatočné organizačné zabezpečenie, vysoká nákladovosť na prepravu, preťažovanie národných výborov v českých a moravských okresoch pri zabezpečovaní ubytovania, zamestnania, školskej dochádzky postupne zvyšovali nespokojnosť a odpor na českej strane spoločnej republiky. Napr. na severnej slovensko-českej hranici zostávali „táborit“ rómske rodiny, ktoré sa nedostali do Čiech a z Čiech na Slovensko (SNA, Archív ZC-R). Tak isto z českej strany sa poukazovalo na porušovanie 31. článku ústavy zaručujúceho slobodu pohybu a pobytu.

Na konci 60 rokov prevládli snahy reformovať socialistický systém. Politické zmeny súviseli aj s kritikou uplatňovania sovietskej národnostnej politiky v našich podmienkach. Vládny výbor pôsobil len krátko. Vláda ČSSR jeho pôsobnosť od 1. januára 1969 previedla na federálne a obe národné ministerstvá práce a sociálnych vecí a sociálne odbory krajských a okresných národných výborov. Oslabil sa vplyv násilnej asimilácie. Nahradila ju humánnejšia koncepcia spoločenskej integrácie. Cigánske obyvateľstvo sa charakterizovalo ako „zvláštna etnická skupina“ (SNA, Archív ZC-R).

Priaznivú spoločenskú atmosféru využili Anton Facuna, MUDr. Ján Cibul'a a Ferdinand Bihari. Na druhý pokus 4.apríla 1968 na ministerstve vnútra v Prahe predložili návrh celoštátnej organizácie „Zväz Československých Cigánov-Rómov – Románo Kultúrno Jekhetaniben“. Zakladatelia zväzu nemali ujasnenú, jednotnú predstavu o vlastnej etnickej identite. Národnostné požiadavky vyplývali z navrhovanej koncepcie zväzu, ale požiadavka zaradiť Cigánov/Rómov medzi národnostné menšiny sa nenastolila. Od počiatku sa slovenský a český zväz budovali samostatne a nekoordinovane. Požiadavka vytvoriť federálny zväz sa nastolila neskoro, v čase keď moc v štáte prebrali konzervatívni komunisti pod vedením Gustáva Husáka.

19. novembra 1968 ministerstvo vnútra schválilo stanovy a organizačný poriadok Zväzu Cigánov-Rómov na Slovensku (ZC-R). Predsedníctvo tvorilo 7 členov a 3 náhradníci. Ústredný výbor sa skladal s 25 členov a 5 náhradníkov. Najvyšším

orgánom zväzu bol zjazd, ktorý sa mal schádzať po štyroch rokoch. Najvyšším orgánom sa stala ústredná revízna komisia. V rámci okresných výborov ZC-R (OV ZC/R) začali pôsobiť miestne organizácie (MO ZC-R). Rómski aktivisti sa uspokojili so začlenením slovenského i českého zväzu (SC-R) do organizačnej štruktúry Národného frontu SSR a ČSR ako kultúrno-osvetové organizácie. Výhody vyplývajúce z nového, progresívnejšieho národnostného zákona č.144/1968 sa im nedostali. Zákon priznával deklarovaným národnostiam právo na vzdelanie v materinskom jazyku, právo na kultúrny rozvoj, právo využívať menšinový jazyk v úradnom styku, spoločovať sa národnostných spolkoch, právo na tlač a informácie v jazyku národnosti. Pri oboch národných radách (SNR, ČNR) vznikli výbory pre národnosti a pri oboch národných vládach rady pre národnosti (SNA, Archív ZC-R). Začlenenie ZC-R a SC-R do Národného frontu bolo náhradným a v konečnom dôsledku nevýhodným riešením. Začlenenie medzi deklarované národnosti znamenalo „definitívu“, ktorú už nebolo možné odňať. Vylúčenie spoločenskej organizácie z Národného frontu bolo jednoduchým úradným aktom.

Ustanovujúci zjazd ZC-R sa konal 27. apríla 1969 v Bratislave za účasti podpredsedu vlády SSR Júliusa Hanusa, členov ÚV NF SSR, počet hlasujúcich delegátov bol 116. Vo svojom príhovore podpredsa vlády zdôraznil význam akčného programu komunistickej strany z januára 1968, ktorého cieľom bolo urýchlene vyriešiť nahromadené ekonomické a spoločenské problémy. Úlohu ZC-R videl v podpore aktivít vládnych inštitúcií. Hanus bol vymenovaný aj do čela Komisie vlády pre otázky cigánskeho obyvateľstva. To znamenalo, že vládna moc si udržala dominantné postavenie v riešení tzv. cigánskej otázky. ZC-R ako dobrovoľná spoločenská organizácia mala mať dosah len na členskú základňu. Delegáti zjazdu zvolili do čela organizácie Antona Facunu. Za podpredsedu zvolili Rudolfa Baláža reprezentujúceho OV ZC-R Košice. Za I. tajomníka zvolili Alojza Pompu z OV ZC-R Poprad a za II. tajomníka Alexandra Šarköziho z OV ZC-R Bratislava - Vidiek. Delegáti ustanovujúceho zjazdu schválili stanovy dobrovoľnej spoločensko-kultúrno-výchovnej organizácie, ktorej hlavným cieľom bolo napomáhať cigánskemu obyvateľstvu vyrovnáť sa väčšinovému obyvateľstvu v ekonomickej, sociálnej a kultúrnej úrovni. Zväz mal byť účastný pri integrácii do väčšinovej spoločnosti pri „zachovaní niektorých etnických odlišností Cigánov/Rómov“. Facuna nad obsahový rámec ZC-R navrhol využiť pripravovanú kodifikáciu a štandardizáciu cigánskeho/rómskeho jazyka vo vzdelávaní detí, vydávanie trojjazyčných novín, založenie profesionálneho hudobného telesa, múzea, katedry Cigánológie na Univerzite Komenského, lokálnych knižníc, folklórnych skupín a športových klubov. Miliónová dotácia z Národného frontu by nestačila pokryť všetky predložené plány. Facuna navrhol založiť hospodársky podnik Butiker (buti, róm. práca), ktorý v krátkom čase financoval väčšiu časť aktivít zväzu. Programové vyhlásenie ZC-R sa prihlásilo k reformnej politike KSČ, k akčnému programu komunistickej strany. Predsedníctvo zaviazalo u pribúdajúcich členov: Zvýšiť pocit rovnoprávnosti a vlasteneckého citenia k našej spoločnej vlasti (SNA, Archív ZC-R).

Od počiatku ZC-R a jej predseda boli konfrontovaní s antikampaňou vedenou zo strany Komisie vlády SSR pre otázky cigánskeho obyvateľstva, ktorú tvorili námestníci slovenských ministerstiev a vysokí úradníci zo štátnych inštitúcií. Paradoxne najvyššiu aktivitu nad rámec svojich kompetencií proti ZC-R zaznamenával jediný Róm v komisii – tajomník Ing. Imrich Farkaš. Aj jeho činnosťou sľuby o spolupráci sa od počiatku nenapĺňali. Podobne reagovala aj dobová tlač. Napr. denník ÚV KSS Pravda v článku „Dvojaké hľadisko“ obhajoval nový prístup vládnej komisie k riešeniu tzv. cigánskej otázky. ZC-R naopak chce Cigánov pretvoriť na národnostnú skupinu (Pravda, 6.5.1969). Na strane druhej aj ZC-R od svojho počiatku riešila spory medzi čelnými funkcionármi. Vyhrotili sa vzťahy medzi funkcionármi sídliačimi v Bratislave a ostatnými okresmi, medzi Facunovou koncepciou presadenia národnostných práv a koncepciou založenou na sociálnych istotách, ktoré reprezentoval tajomník Pompa, za ktorým stál celý mocenský aparát. Z dôvodu „kumulácie moci“ a „nedemokratického riadenia“ Predsedníctvo ÚV ZCR 25. apríla 1970 odvolalo Antona Facunu z funkcie predsedu. Po niekoľkých predsedníckych rošádach od augusta 1970 nemal ZC-R zvoleného predsedu. Od októbra 1970 na čelo kolektívneho vedenia sa postavil I. tajomník Aloiz Pompa. Pompa v nasledujúcich rokoch zohral negatívnu rolu „hovorca“ príkazov z ÚV KSS a Národného frontu. Jednou z úloh bolo zo zväzu vylúčiť všetkých funkcionárov angažujúcich sa v tzv. krízových rokoch 1968 a 1969. Čo sa de facto týkalo všetkých zakladajúcich funkcionárov vrátane samotného Pompu. Od októbra 1970 podľa príkazu zo Sekretariátu ÚV KSS organizačnú štruktúru ZC-R tvorilo Politicko-organizačné oddelenie (POO), Kultúrny referát (KR), Sociálno-zdravotný referát (SZR), Školský referát (ŠR), Kádrový referát (KR). Organizačný referát (OR) organizoval školenia členov zväzu. Súčasťou zväzu bolo hospodárske oddelenie a krajskí inštruktori, ktorí pôsobili aj napriek neexistencii krajských výborov. Ich úlohou bolo spolupracovať a radiť funkcionárom okresným výborom zväzu z dôvodu ich nízkej vzdelanosti a organizačnej neskúsenosti (SNA, Archív ZC-R).

Po plenárnom zasadnutí vo februári 1972 sa na ZC-R začali vytvárať základné organizácie komunistickej strany. Predsedníctvo ÚV ZC-R tvorilo 11 funkcionárov, z ktorých 8 boli členmi komunistickej strany. Vytvorenie straníckej skupiny a funkcia ideologického tajomníka mali zvrátiť negatívny vývoj vo fungovaní ZC-R a Butikera, odstrániť akékoľvek národnostno-emancipačné požiadavky. Napriek kríze vo vedení zväzu a Butikeri, stúpala počet členov zväzu, ktorý na konci roku 1972 dosiahol 14 950. V bilancii roku 1971 ZC-R a Butiker finančne podporili 22 folklórnych súborov, 34 futbalových klubov, 260 prednášok a besied, 250 žien absolvovalo kurzy varenia, šitia a rodičovskej výchovy. Butiker zamestnal 677 pracovníkov z ktorých bolo 537 občanov cigánskeho pôvodu. Z ekonomického hľadiska prevádzky prosperovali. Butiker v roku 1971 vyprodukoval objem výroby v hodnote 33 miliónov korún. Priemerná mzda dosiahla 1936 korún a bola vyššia ako v národnom hospodárstve. Na strane druhej sa vyskytol veľký rozdiel v hospodárení jednotlivých

prevádzok. V roku 1972 polovica z 26 prevádzok skrachovali. Najlepšia prevádzka v Bernolákove vykázala v uvedenom roku zisk 2 milióny korún (SNA, Archív ZC-R).

V októbri 1972 na 33. schôdzi sekretariátu ÚV KSS sa riešilo 16 sťažností proti činnosti ZC-R a Butikeru. Ďalšie sťažnosti boli adresované ÚV Národného Frontu, Úradu vlády SSR, ministerstvu vnútra. Na Sekretariáte ÚV KSS sa vytvorila pracovná skupina ktorej úlohou bolo posúdiť a zhodnotiť situáciu a činnosť v oboch organizáciách. „Správa o činnosti Zväzu Cigánov-Rómov na Slovensku“ bola 3. januára 1973 prerokovaná a prijatá ÚV KSS. Členovia pracovnej skupiny navrhli vylúčenie ZCR z Národného Frontu SSR a zrušiť výrobný podnik Butiker. Kritika sa zamerala na snahy o vytvorenie národnostnej organizácie, prihlásenie sa k reformnému roku 1968, netransparentnú kádrovú politiku. V ekonomickej časti sa kritika sústredila na nerešpektovanie predpisov vedenia socialistického podniku, nezákonné podnikanie, obohacovanie riadiacich pracovníkov Butikeru.³

Denník Pravda uverejnil oznam: „Dňom 30. apríla 1973 zanikla činnosť Zväzu Cigánov-Rómov na Slovensku. Upozorňujeme všetkých veriteľov, aby svoje požiadavky voči ZC-R uplatnili do 30 dní od uverejnenia tohto oznámenia“ (SNA, Archív ZC-R). Likvidačná komisia na príkaz ÚV KSS zrušila členstvo 16 178 osobám, viac ako 600 pracovníkov Butikeru si muselo hľadať náhradnú prácu. V rámci záujmovo-umeleckej činnosti (ZUČ) sa zrušilo 57 hudobno-tanečných skupín a 34 futbalových klubov. Paradoxne čelní funkcionári zväzu a Butikeru, členovia komunistickej strany neboli potrestaní. Naopak, aj po zrušení oboch organizácií dostávali plat až do chvíle, keď získali náhradné úradnícke miesta v štátnom aparáte (SNA, Archív ZC-R).

Hlavným dôvodom zániku ZC-R a likvidácie Butikeru neboli chyby funkcionárov v riadení oboch organizácií. Obavy vládnej moci pramenili v organizovaní a v narastajúcom vplyve samostatnej organizácie založenej na etnickom základe národnosti, ktorá nebola oficiálne deklarovaná a de jure neexistovala. Normalizačné vedenie štátu nemalo záujem na vzniku ďalšej národnostnej menšiny, ktorá by mohla nastoliť požiadavku uznania národnostných práv. Riešenie tzv. otázky cigánskeho obyvateľstva zostalo v popise práce Komisie vlády SSR pre otázky cigánskeho obyvateľstva, ktorá až do jej zániku v roku 1991 nedokázala zmysluplne vyriešiť ani jeden z problémových okruhov, ktoré sa týkali zamestnanosti, vzdelávania, likvidácie tzv. osád, zdravotníckej starostlivosti, eliminácie vysokej kriminality. Občania cigánskeho pôvodu boli kontinuálne charakterizovaní ako zaostalá „sociálno-patologická skupina“, ktorá nedisponovala s intelektuálnym kapitálom podieľať sa na riešení vlastných de facto celospoločenských problémov spolužitia s dominantnou väčšinou obyvateľstva.

4.ROKY STAGNÁCIE 1973 – 1989

Likvidáciou ZC-R a Butikeru sa Komisia vlády SSR pre otázky cigánskeho obyvateľstva zbavila konkurencie a kritických oponentov. Neproduktívne, nátlakové riešenia tzv. cigánskej otázky zostali kontinuálne súčasťou vládnej politiky. Podľa Kotvanovej a Szépa (2003) akty sociálneho inžinierstva odstránenia príčin zaostávania cigánskej populácie sa dajú zhrnúť do bodov:

- štátnou politikou riadený a podporovaný rozptyl;
- sťahovanie vidieckeho rómskeho obyvateľstva z rómskych osád do priemyselných miest;
- necitlivé a administratívne násilné pridelovanie bytov Rómom zo sociálne znevýhodneného prostredia;
- donútenie k plneniu všeobecnej pracovnej povinnosti pod hrozbou odňatia slobody;
- vynucovaná povinnosť dochádzky detí do škôl;
- povinná účasť Rómov na zdravotnej prevencii ;

Hlavné aktivity vládna moc definovala v prvých dvoch bodoch. Výsledkom bol rozklad prirodzených rómskych komunít. Rozbili sa prirodzené väzby rómskej komunity na miestne majoritné obyvateľstvo (Kotvanová, Szép, 2003, s.28).

V auguste 1972 federálna vláda ČSSR v uznesení č.23/1972 zrušila koncepciu rozptylu cigánskeho obyvateľstva a nahradila ju koncepciou všestrannej spoločenskej a kultúrnej integrácie. Realizáciu koncepcie negarantovalo žiadne ministerstvo, ale po prvý krát plnenie úlohy zabezpečovali akademické pracoviská Československej akadémie vied (ČSAV). Výsledky celoštátneho výskumu publikoval Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV. Interná monografia „Cikáni v ČSSR v procese spoločenských integrácie“ (1976) charakterizuje Cigánov/Rómov ako „zvláštni etnická skupina“, ktorá sa od väčšinového obyvateľstva líši len spoločenskou zaostalosťou a antropologickými znakmi. Spoločenský vedci v duchu štátnej doktríny tvrdili, že kontinuálne pokračuje proces postupnej integrácie zvláštnej etnickej skupiny, ktorý akceptuje určité etnické špecifiká uľahčujúce bezkonfliktnú integráciu (Kára, 1976, s.21). Hlavný riešiteľ výskumu sociológ Karel Kára tvrdil: *Cikáni tvoří zvláštní druh diaspory (...). Základní tendencí vývoje světové cikánské diaspory není její etnické zblížení, ale její asimilace* (Kára, 1981, s.369). Uvedený proces sa zavŕši v *beznárodní komunistické společnosti* (tamtiež, 1982, s.368).

V roku 1988, po 15 rokoch od likvidácie Zväzu Cigánov-Rómov, vláda SSR vymenila vedenie a väčšinu členov Komisie vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov. Prvými rómskymi členmi komisie boli vymenovaní: Helena Jonášová, pracovníčka národného podniku Slovenka a Vincent Danihel bývalý člen ZC-R a právnik Slovenského zväzu bytových družstiev. O rok neskôr k nim pribudlo ďalších sedem členov. Motiváciou prijatia rómskych členov komisie bola aj poslednou možnosťou

ako odvrátiť neúspech štátnej „integračnej“ politiky. Bolo nutné „zvýšiť tempo“, inak sa „zásadný obrat“ nedosiahne (SNA, Archív vlády SSR).

Víšek uvádza (1999), už v apríli 1986 Rómovia zo Slovenska Tibor Baláž, Samuel Gergel a Vladimír Oláh sa listom obrátili na ÚV KSČ v Prahe. Najvyšší orgán štátu žiadali o riešenie nahromadených problémov Rómov v ČSSR. Aktivisti sa neobrátili na ÚV KSS v Bratislave, ale oslovili najvyšší stranický orgán. Boli prijatí vplyvným stranickým funkcionárom, predsedom odborového hnutia Karlom Hoffmannom. Na niekoľkých neoficiálnych stretnutiach v roku 1988 vyplynula potreba vytvoriť konzultačnú platformu na vedenie dialógu medzi federálnou vládou a Rómami.

Po prvom stretnutí sa skupina Rómov rozšírila o ďalších členov najmä z radov bývalých funkcionárov českého a slovenského zväzu Cigánov/Rómov. Medzi mladými sa objavil JUDr. Emil Ščuka, ktorý v nasledujúcich rokoch zohrával významnú úlohu pri koncipovaní rómskej politiky. Pavelčíková (2015) konštatuje, že z archívnych záznamov z neoficiálnych rokovaní vyplynula nutnosť obnoviť zväzovú činnosť, ale bez vytvorenia zväzového hospodárskeho zariadenia. Diskutovali na rôzne „notorické“ témy či sú Cigánmi alebo Rómami, aký je rozdiel medzi národnostnou menšinou a etnickou skupinou, ako sa chápe integrácia a ako asimilácia. Ako zlepšiť prospech žiakov na základných školách, ako riešiť bytový problém, zdravotnícku starostlivosť a likvidáciu tzv. osád, ako vyriešiť stúpajúcu kriminalitu hlavne mladých ľudí.

Na poslednom rokovaní 14. januára 1989 Hoffmann podporil návrh vytvorenia zväzu. Účastníci konštatovali, že bez podpory ÚV KSČ sa na nižších úrovniach nič nevyrieši. Hoffmann ukončil rokovanie tým, že všetky návrhy budú spracované do správy, ktorú predloží na PÚV KSČ. Predsedníctvo správu prerokuje, vydá komuniké, ktoré bude prerokované vo federálnej a národných vláдах, v predsedníctve Národnej fronty a v odborovom hnutí. Potom sa ustanoví dočasná rómska reprezentácia, ktorá bude nahradená zvolenými orgánmi (Pavelčíková, 2015).

31. januára 1989 predložil Karel Hoffmann PÚV KSČ dokument „Správa o stavu řešení problematiky romského obyvatelstva v ČSSR a základní zaměření dalšího postupu“. Správa bola prerokovaná 3. februára 1989 a stala sa podkladom uznesenia PÚV KSČ č.103/1989. Podľa Pavelčíkovej (2015), Výška (1999) posledné koncepčné uznesenie komunistickéj strany konštatuje, že po zrušení oboch zväzov v roku 1973 sa prerušil dialóg vládnej moci a Rómov. Česká a Slovenská vláda nedokázali začleniť „vyspelých funkcionárov“ do Komisií národných výborov pre otázky cigánskych obyvateľov. Doterajšie riešenia boli neúčinné. Do budúcnosti bude dôležitá spolupráca s rómskou inteligenciou, rozvíjať sebauvedomenie Rómov k formovaniu ich etnickej príslušnosti. Uvedená problematika si vyžaduje objektívne vyriešiť ústavno-právne ukotvenie rómskej menšiny, vydávanie kultúrno-výchovného časopisu, podporovanie združovania v rómskych spolkoch.

Na nastolenie zmeny v riešení tzv. rómskej otázky mali participovať „vyspelí Rómovia“ – učitelia, vychovávatelia, sociálni kurátori, vzdelanci z rôznych profesií. Pavelčíková (2015) uvádza, že Hoffmannova správa nebola prelomová. Opierala sa o proklamované formy vylepšeného paternalistického prístupu štátnych orgánov. Na konci socializmu všestranný rozvoj neuznanej rómskej národnosti mal byť riadený a kontrolovaný štátnymi inštitúciami a organizáciami.

S výnimkou vzniku časopisu „Lačno lav“ (Dobré slovo) a putovnej etnografickej výstavy „Cikáni/romské etnikum v Československu“ sa z uznesenia PÚV KSČ č.103/1989 už nič nerealizovalo.

5. AJ MY SME OBČANIA

26. novembra 1989 na masovom zhromaždení v Prahe na Letnej vystúpili rómski aktivisti Emil Ščuka a Jan Rusenko s prehlásením na podporu spoločenských zmien. Vyzvali väčšinovú spoločnosť prijať Rómov do rodiacej sa demokratickej spoločnosti. Ščuka pred jasajúcim davom vyhlásil: *I my, Romové, se řadíme k vám občanům a k vlastencům (...). My tady budeme žít a chceme žít tak, abychom se nestyděli a aby vy jste se nestyděli za nás.*“ (Donert, 2024, s.413). V hektických revolučných, decembrových dňoch vznikla v Prahe prvá politická strana združujúca Rómov – Rómska občianska iniciatíva (ROI). Vznik ROI nenadviazal na spretrhanú kontinuitu činnosti českého a slovenského Zväzu Cigánov-Rómov (SC-R, ZC-R). Podľa Ščuku oba zväzy vznikli vďaka komunistickej strane a väčšina funkcionárov boli jej členmi. Rómski aktivisti sa generačne nezjednotili, delili sa na antikomunistov a komunistov, tak ako sa delila celá spoločnosť.

V januári 1990 ROI publikovala svoj politický program postavený na občianskych a národnostných právach, výuke rómskeho jazyka, podpore rómskej kultúry, zamestnanosti, bytovej výstavbe, zdravotnej starostlivosti, odstraňovaní kriminality, rozvoji vzťahov s rómskymi organizáciami v zahraničí – najmä s International Roma Union (IRU).

V marci 1990 na Ministerstve vnútra Českej republiky zaregistrovali ROI ako politickú stranu s celoštátnym pôsobením. Za predsedu strany bol zvolený právnik a aktivista JUDr. Emil Ščuka. Za slovenskú stranu za podpredsedu zvolili PaedDr. Gejza Adama. V programovom vyhlásení strana v prvom rade deklarovala obhajovať životné záujmy všetkých Rómov, ich rovnocenné postavenie v spoločnosti, dodržovanie občianskych práv i povinností (Šebesta, 2002, s.297).

V prvých slobodných voľbách v júni 1990 kandidovali predstavitelia ROI na kandidátkach Občianskeho fóra (OF) a Verejnosti proti násiliu (VPN). Štyria členovia ROI sa stali poslancami Federálneho zhromaždenia. Medzi nimi Gejza Adam podpredseda zastupujúci ROI v SR. Šiesti boli zvolení do Českej národnej rady. Anna Koptová bola zvolená do Slovenskej národnej rady. Za Komunistickú stranu SR (od roku 1991 Strana demokratickej ľavice) do Federálneho zhromaždenia boli zvolení

Vincent Danihel a Karol Seman. Podobný volebný úspech už rómski kandidáti nezaznamenali (Tamtiež,2002, s.297).

Inštitucionálne sa problematika Rómov dostala do kompetencie Federálneho ministerstva práce a sociálnych vecí. Na pôde ministerstva vznikla pracovná skupina, ktorá pripravila návrh zásad štátnej politiky zameranej na riešenie problémov Rómov. Garantom splnenia tejto úlohy bol podpredseda vlády ČSFR Jozef Mikloško a federálny minister práce a sociálnych vecí Petr Miller. Koncepciu riešenia a odstránenia sociálnych nerovností predložil Emil Ščuka. Vlastnú koncepciu predložili bývalí funkcionári ZC-R Dezider Banga a Alojz Pompa reprezentujúci Ligu rómskej jednoty.

Výsledkom rokovaní bolo uznesenie vlády ČSFR č.619 z 3. októbra 1991 „Zásady politiky vlády České a Slovenské Federatívnej republiky k romské menšine“. Z obsahu základnou podmienkou odstránenia spoločenského vylúčenia Rómov bolo im umožniť slobodne sa prihlásiť k rómskej národnosti. V uznesení sa rozpracovali zásady prístupu jednotlivých rezortov k Rómom. Jednalo sa o prierezovú problematiku, takto postupovala vláda aj za socializmu. V máji 1992 sa však zásady federálnej vlády nedostali na rokovanie parlamentu. Blížiac sa voľby a predpokladaný rozpad štátu to neumožnili.

6. VLÁDA SLOVENSKEJ REPUBLIKY A RÓMOVIA

Popri „federálnej odbornej skupine“ pôsobila v SR odborná pracovná skupina s tou istou úlohou. Bola vytvorená pri Úrade vlády SR pod vedením prvého podpredsedu vlády SR Jána Čarnogurského, ktorý bol aj predsedom Rady vlády SR pre národnosti a etnické skupiny. Vláda SR predbehla vládu ČSFR a samostatne prijala 9. apríla 1991 uznesenie č. 153 „Zásady vládnej politiky k Rómom a ich rozpracovanie v rezortoch školstva, mládeže a športu, kultúry, práce a sociálnych vecí a financií“. Zásady popisovali tri oblasti. V etnickej oblasti bolo napísané „uznanie etnickej svojbytnosti Rómov na úrovni ostatných etnických minorít žijúcich na území SR“. Čo de jure bolo oficiálne uznanie rómskej národnosti, bohužiaľ bez jazykových práv. Autori dokumentu nemali vedomosť o kodifikácii rómskeho jazyka ČSAV v roku 1973.⁴ V sociálnej, kultúrnej, vzdelanostnej a ekonomickej oblasti sa kládol dôraz, aby sa neodčleňovala osobitná starostlivosť pre Rómov, z dôvodu ich národnostnej identity. Systém štátnej starostlivosti bol vytvorený pre všetkých občanov, nerozlišoval ich na základe etnických špecifik. Zásadná slabina vládneho dokumentu je spojená s neriešením špecifik nezamestnanosti Rómov a s bývaním rómskych rodín. Oba problémy sa do budúcnosti ukázali ako najvypuklejšie. Dominantnú úlohu pri riešení problematiky Rómov po roku 1991 zohrávajú už len vládne inštitúcie a z časti mimovládny sektor. Snahy rómskych subjektov o presadenie svojich požiadaviek de facto zostali „na druhej koľaji“ a to aj napriek účasti predstaviteľov rómskej menšiny v poradných orgánoch - pri príprave rozhodnutí a mnohopočetnej účasti v mimovládnom sektore.

Krehké rómske politické hnutie nebolo jednotné od prvých „revolučných“ dní. Vznikli desiatky rómskych strán, združení, zväzov na lokálnej alebo regionálnej úrovni. Len v rokoch 1990-1993 vzniklo na Slovensku 8 rómskych politických strán. Rozpory, súperenie o líderstvo, o finančné dotácie sa objavovali nie len medzi „starou“ a „mladou“ generáciou, ale aj vo vnútri jednotlivých zoskupení. Parlamentné voľby v roku 1992 skončili pre rómske politické subjekty fiaskom. ROI ako najvplyvnejšia rómska politická strana získala do Slovenskej národnej rady 0,6% hlasov a do Federálneho zhromaždenia 1,57% hlasov (Šebesta, 2002, s.207).

Eufória z nadobudnutej slobody a demokracie rýchlo vyprchala. Nasledujúce volebné roky len potvrdzujú prežívanie a eróziu rómskych politických strán. Prvá rómska politická strana ROI „bojovala“ najdlhšie, zanikla v roku 2005. V prípade participácie rómskych politických strán na tvorbe verejnej politiky, nevznikla jednotná politická strana, ktorá by efektívne formulovala, presadzovala, usmerňovala a kontrolovala plnenie potreby rómskej národnostnej menšiny. Rómski lídri nedokázali prekonať nedôveru voči sebe, nedokázali motivovať rómskych voličov. Neformulovali vo svojich programoch riešenia najväčších sociálnych problémov a to na zvyšujúcu sa nezamestnanosť a desiatky rokov nevyriešené problémy s bývaním a vzdelávaním.

„Zásady vládnej politiky k Rómom...“ sú dobovým porevolučným, postsocialistickým dokumentom väčšinových politických predstáv o participácii Rómov na budovaní spoločnej demokratickej spoločnosti. Účasť rómskych predstaviteľov v poradných orgánoch však nemohla reálne ovplyvňovať tvorbu verejných politík dominujúcich väčšinových politických strán. Podobne, ako v nasledujúcich rokoch ako nówum, účasť rómskych kandidátov na volebných súpiskách väčšinových politických subjektov. Niektoré slovenské i menšinové maďarské politické strany využívali rómskych kandidátov na získanie hlasov rómskych voličov žijúcich v marginalizovaných komunitách. Čo v mnohých prípadoch vzbudzovalo podozrenia o „kupovaní“ rómskych hlasov.

ZÁVER

História Rómov je ovplyvnená antagonistickým, mocenským vzťahom medzi väčšinou „My“ a menšinou „Oni“. Rómovia zostávajú kontinuálne chápaní ako zaostalá časť populácie, odkázaná na štátne inštitúcie a verejné organizácie. Predstavitelia snáh Rómov participovať na riešení vlastných, celospoločenských problémov sa dostali k „slovu“ len ojedinele. Všetky ich snahy zostali väčšinou nevypočuté. Výnimočným obdobím boli roky 1968 – 1973 a obdobie po roku 1989.

Prvé obdobie bolo spojené so snahou reformovať socialistický systém. Druhé je spojené s pádom socializmu a nástupom demokracie. V skúmaní a hodnotení politickej participácie Rómov vo verejnej politike by sme mali zohľadniť fakt, že rómsky politický aktivizmus vyrástol v lone komunistickej strany, ako nástroj na politické ovplyvňovanie nevedomelého cigánskeho obyvateľstva. Od počiatkov sa aktivisti rozdelili do dvoch skupín. Jedni chceli dosiahnuť schválenie národnostných a občianskych práv, druhí a väčšina presadzovali sociálne práva na úkor národnostných práv. Táto koncepcia bola podporovaná najvyššími štátnymi orgánmi, ktoré presadzovali proletársky internacionalizmus sovietskej národnostnej politiky a nemali záujem deklarovať ďalšiu národnostnú menšinu v Československu.

Novembrová „nežná“ revolúcia v roku 1989 umožnila položiť základy pre reálnu integráciu Rómov do väčšinovej spoločnosti. Deklarovaním rómskej národnosti v roku 1991 sa naplnili dlhoročné snahy rómskych i nerómskych aktivistov a vzdelancov o spoločenskú emancipáciu Rómov. V reálnom živote však väčšinová spoločnosť zdedila „nánosy“ najmä politickej ideológie socialistického režimu. Rómovia zostávajú pre slovenskú politiku i väčšinovú spoločnosť problematickou etno-sociálnou menšinou, vládnymi inštitúciami charakterizovanú ako marginalizované rómske komunity. Pozvoľný prechod v ústrety pozitívnym zmenám je limitovaný mnohými „brzdiacimi“ faktormi medzi ktorými dominuje politicko-mocenská nevoľa i neznalosť presadiť do života rómskej menšiny kvalitatívne zmeny. Kontinuálne od roku 1948 do súčasnosti sa nedosahujú stanovené ciele. Neustále sa identicky opakujú preto, lebo permanentne nie sú plnené. Na strane druhej nie náhodou väčšinoví politici tvrdia, že „nie je s kým jednať“. Rómovia nevytvorili jednotný politický subjekt.⁵ Ich participácia je rozdrobená do stoviek nestabilných lokálnych občianskych združení.

POZNÁMKY

1. Pod pojmom cigánska otázka za socializmu chápeme súhrn problémov vyplývajúcich z odlišných foriem spôsobu života a kultúry Cigánov/Rómov, ktoré sa mali odstrániť prostredníctvom zlepšenia ich ekonomického postavenia a v procese socialistickej výchovy. Cigáni je historické pomenovanie (etnonym) ľudí, ktorí sa medzi sebou nazývajú Roma (autonym, voľne manželia, ind. jazyky). Etnonym Cigáni má pôvod v starogréckom pojme Athinganoi (nedotknuteľní). V Byzancii boli chápaní ako cudzia náboženská sekta.
2. Odmietanie deklarovať cigánsku/rómsku národnosť v Československu po roku 1948 vychádzalo zo sovietskej (tzv. stalinskej) národnostnej politiky, ktorá presadila „splývanie“ (asimilácia) málopočetných zaostalých národov bez vlastného územia do väčšinových národov, ako pozitívny proces ich všestranného rozvoja.
3. Butiker (voľne róm. pracoviško) tvorilo 12 prevádzok, ktoré zamestnávali väčšinou Rómov, sa zamerali na ich zručnosti (kováčstvo, zámočníctvo, stavebné práce, výroba tehál, autodoprava

- a iné). Okrem toho Butiker sprostredkoval prácu Rómom v českých a moravských okresoch. Vlastnil tehelňu v Spišských Tomášovciach a rekreačné stredisko pre rómske rodiny na Orave.
4. Rómsky jazyk bol kodifikovaný Orientálnym ústavom ČSAV v Prahe a Jazykovou komisiou Svazu Cikánů/Romů v roku 1973. Prebiehajúca normalizácia v komunistickej strane a v spoločnosti zrušila všetky aktivity týkajúce sa rómskeho obyvateľstva. Kodifikácia bola v podmienkach SR obnovená v roku 2008 bez výraznejšieho spoločenského prieniku.
  5. Slovenský i český zväz Cigánov/Rómov vznikli iniciatívou „z dola“ málopočetnej skupiny aktivistov, bez príspevania vládnych štruktúr. Od počiatku sa však všetky aktivity realizovali pod kuratelou komunistickej strany a Národného frontu. Väčšina čelných funkcionárov oboch zväzov boli členmi komunistickej strany. V súčasných podmienkach je prakticky nemožné vytvoriť jednotnú rómsku politickú stranu.

POUŽITÁ LITERATÚRA

DONERT, Celia. 2024. *Práva Romů – boj za občanství v poválečném Československu*. Preklad: Petra Lupták Burzová. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-3553-0.

FACUNA, Anton. 1957. Návrh na zriadenie „Svazu československých Cigánů“. In: SADÍLKOVÁ, H., SLAČKA, D., ZÁVODSKÁ, M., 2018. *Aby bylo s námi počítáno*. Brno: Muzeum romské kultury. ISBN 978-80-86656-37-3.

HORVÁTHOVÁ, Emília. 1964. *Cigáni na Slovensku*. Bratislava: Slovenská akadémia vied.

JUROVÁ, Anna. 1993. *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945*. Bratislava: Veda. ISBN 80-85584-07-7.

KÁRA, Karel. et al..1976. *Cikáni v ČSSR v procesu společenské integrace*. Praha: Ústav pro filosofii a sociologii.

KÁRA, Karel. 1981. Cikáni v ČSSR a jejich společenská integrace. In: *Sociologický časopis*, roč. XVII., č.4.

KOL.AUT. 1959. *Práce mezi cikánským obyvatelstvem*. Praha: Ústav politické výchovy.

KOTVANOVÁ, Alena., SZÉP, Attila. 2003. Vplyv demokratických zmien na politiku zameranú na riešenie problémov Rómov (1989-1992). In: KOTVANOVÁ, A., SZÉP, A., ŠEBESTA, M..2003. *Vládna politika a Rómovia 1948-2002*. Bratislava: Slovenský inštitút medzinárodných štúdií. ISBN 80-89106-07-2.

LACKOVÁ, Elena. 1997. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou -Učilom tel bachtali čercheň*. Praha: TRIADA. ISBN 80-901861-8-1.

LUŽICA, René. 2021. *Zväz Cigánov/Rómov a štátna moc na Slovensku v rokoch 1968-1989*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. ISBN 978-80-558-1723-1.

PAVELČÍKOVÁ, Nina. 2004. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. ISBN 80-86622-67-3.

PAVELČÍKOVÁ, Nina. 2015. Změna v politice státní moci vůči romskému obyvatelstvu na sklonku osmdesátých let (aneb co KSČ nestihla). In: *Romano džaniben*, roč. XXII., č.2.

SADÍLKOVÁ, Helena. 2018. „Sami máme zájem na dořešení problematiky“. In: SADÍLKOVÁ, H., SLAČKA, D., ZÁVODSKÁ, M., 2018. *Aby bylo s námi počítáno*. Brno: Muzeum romské kultury. ISBN 978-80-86656-37-3.

SUS, Jaroslav. 1961. *Cikánská otázka v ČSSR*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury.

ŠEBESTA, Michal. 2002. Rómska politická scéna. In: VAŠEČKA, M. ed. 2002. *Čačipen pal o Roma – Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky. ISBN 80-88935-41-5.

VÍŠEK, Pavel. 1999. Program integrace – řešení problematiky romských obyvatel v období 1970-1989. In: *Romové v České republice (1945-1998)*. Praha: Socioklub. Sešity pro sociální politiku. ISBN 80-902260-7-8.

ARCHÍV

SNA, Archív Zväzu Cigánov/Rómov 1968-1973. Kartón č.2,3,5.

SNA, Archív Úradu vlády SSR. Uznesenia vlády 1988. Kartón č. 773.

SNA, Archív novín Pravda, 6.5.1969.

SFÚ, Filmový archív. Československý filmový týždenník č.24/1948.

MESTO PRIATEĽSKÉ SENIOROM²⁸

PaedDr. Monika Orliková, PhD.²⁹

Abstract

Municipal governments respond to the changing demographic structure of society by focusing on individual groups of residents within the Community Plan. The European Union has announced several calls, such as: Family-Friendly City, Senior-Friendly City and others. These activities, which are little known in our country, can also be found in the activities of the City Office in Nitra. The aim of the contribution, which has the character of a theoretical study, is therefore to point out interesting activities for seniors implemented in the city of Nitra.

KEY WORDS: *City. Seniors. Community plan. Activities for seniors.*

ÚVOD

Prognózy o starnutí európskej populácie sa stávajú čoraz väčšou realitou. Starnutie obyvateľstva sa na Slovensku prejavuje klesajúcim počtom obyvateľov vo veku 20-64 rokov a prudkým nárastom starších ľudí. Odhady Európskej komisie poukazujú na to, že na Slovensku bude na konci roku 2030 počet seniorov poberajúcich dôchodok takmer o 194 000 viac ako tomu bolo v roku 2022 (Forbes, 2024). Ekonomovia s touto súvislosťou upozorňujú na to, že s rastom počtu ľudí v dôchodkovom veku sa do roku 2030 zvýšia celkové verejné náklady na starnutie, pričom zdôrazňujú, že v nijakej inej krajine EÚ nebudú v tejto súvislosti rásť náklady rýchlejšie ako u nás. Podľa výsledkov Eurostatu (2024) podiel ľudí vo veku 65+ narástol za 10 rokov zhruba o 3 percentuálne body (p.b.). Zo 449 miliónov obyvateľov v EÚ má viac ako jedna pätina (21,3 %) 65+ rokov. Slovensko zaznamenalo druhý najväčší nárast (4,8 p.b.) v EÚ, hneď po Poľsku (5,5 p.b.). Česko narástlo o 3,6 p.b., Maďarsko o 3,3 p.b. a Rakúsko o 1,5 p.b.

Z toho vyplýva, že Slovensko má druhý najvyšší nárast počtu seniorov. Podľa prognóz Blehu, Šprocha a Vaňa (2018) bude počet obyvateľov do roku 2030 na Slovensku stagnovať a do roku 2060 začne tento počet klesať. Aj podľa čítania údajov OSN (2015) o populačnom vývoji Slovenska bolo predpovedané, že zo Slovenska sa

---

²⁸ Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu APVV APVV-20-0094 *Environmentálna spravodlivosť v kontexte sociálnej práce*.

²⁹ Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta sociálnych vied, Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky FSV UCM, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava. monika.orlikova@ucm.sk

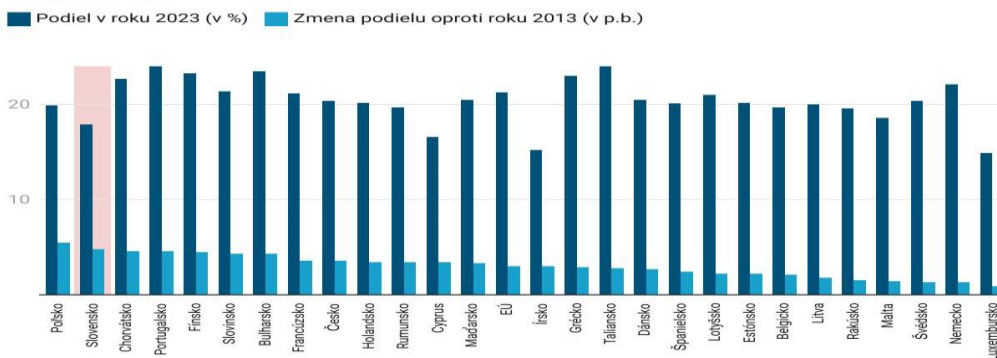
stane do roku 2100 „*krajina starcov*“. Podľa vtedajších ukazovateľov by mal počet obyvateľov SR klesnúť na úroveň počtu obyvateľov z roku 1954, čo by predstavovalo zhruba 3,732 miliónov obyvateľov. Podľa týchto predpovedí by mal byť stredný vek populácie 50 rokov a očakávaná dĺžka dožitia seniorov by mala byť vyššia ako 85 rokov (Vasiľko, 2015). Starnutie populácie Slovenska, ako dlhodobý dôsledok nízkej pôrodnosti a zlepšujúcich sa pomerov úmrtnosti je stav, ktorý bude v najbližšom období nezvratný. Slovensko patrí v rámci EÚ27 ku krajinám s najdynamickejšie rastúcim zastúpením seniorskej populácie, s predpokladom, že v roku 2060 bude krajinou s najstaršou populáciou v Európskej únii.

Priemerný vek seniora na Slovensku je takmer 78 rokov (MPSVR SR, 2024).

Graf 1 Podiel seniorov nad 65 rokov v krajinách EU

Podiel seniorov na celkovej populácii na Slovensku rýchlo stúpa

Podiel seniorov vo veku nad 65 rokov v krajinách Európskej únie v roku 2023 a zmena podielu oproti roku 2013

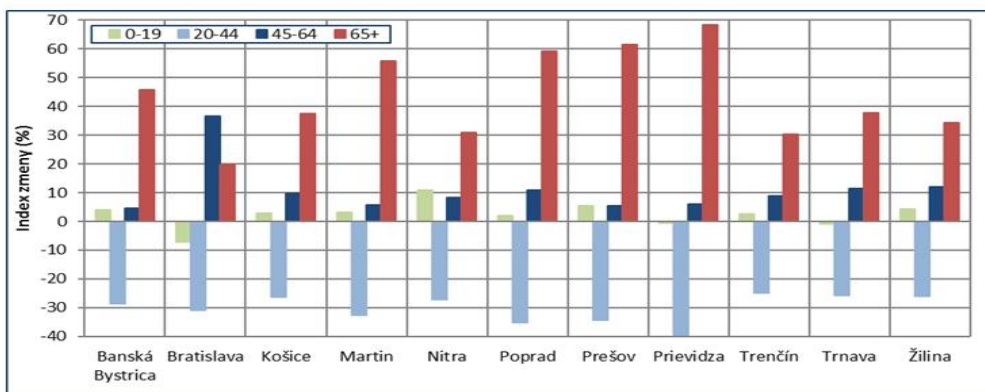
Graf: oPeniazoch.sk • Zdroj: Eurostat • Vytvorené pomocou Datawrapper

Zdroj: Eurostat, 2024

Podľa Vaňa (2015, s. 281) „v roku 2014 dosiahol index starnutia hodnotu 91,2 %, čo znamená, že na 100 obyvateľov v predproduktívnom veku pripadá zhruba 91 obyvateľov vo veku 65 a viac rokov. Len od roku 2000 sa hodnota indexu starnutia zvýšila o 53 %. Aj v prípade priemerného veku dochádza k zvyšovaniu hodnôt, v roku 2014 bol priemerný vek obyvateľstva SR 39,9 roka, čo znamená prírastok viac ako 2,5 roka za posledných 10 rokov“. Index starnutia je počet obyvateľov vo veku 65+ na 100 obyvateľov vo veku 0 – 14 rokov.

Graf 2 Vekové skupiny a ich zastúpenie v najväčších mestách SR

Zmena zastúpenia hlavných vekových skupín medzi rokmi 2018 a 2035 (stredný scenár)

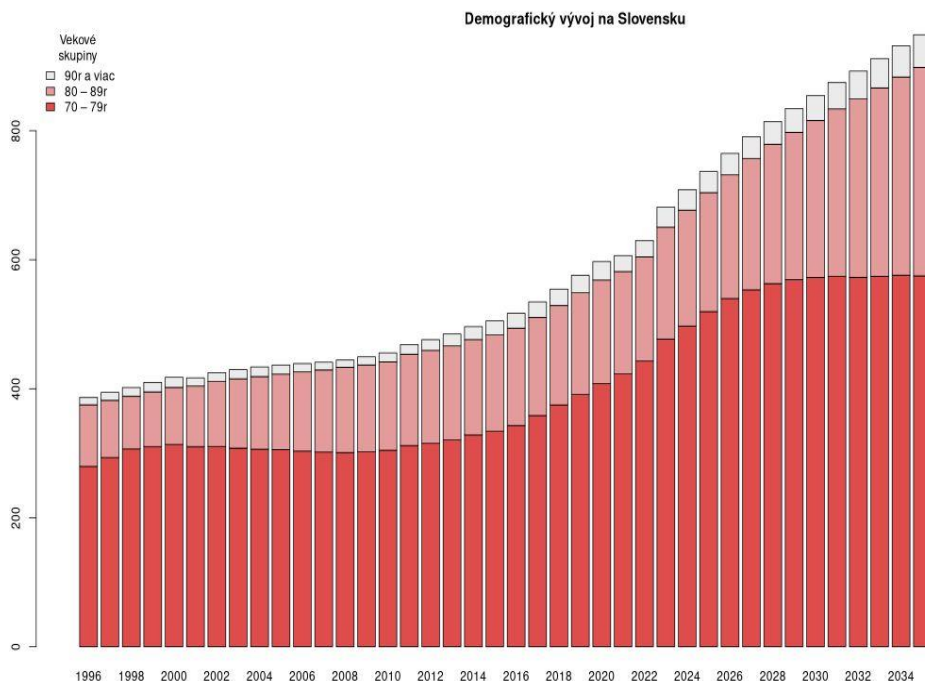

Zdroj: Šprocha, Bleha, Vaňo, Buček, 2017

Podľa prognóz Šprechu a kol. (2017) sa očakáva, že počet obyvateľov sa vo vybraných mestách s výnimkou Bratislavy bude znižovať. Priemerný vek do roku 2035 narastie o 3 až 6 rokov. Zvýši sa tým zastúpenie seniorov nad 65 rokov, a to o jednu pätinu, v prípade Prievidze až o dve tretiny. Autori vo svojej publikácii tiež predpokladajú, že: „nárastom priemerného veku a nárastom počtu seniorov narastie tiež hodnota indexu ekonomického zaťaženia. Starnutie populácie najväčších miest je v podstate nezvratné“.

Dominantným problémom mnohých vyspelých krajín je tzv. populačné starnutie, ktoré výrazne vplyva takmer na všetky oblasti spoločenského života, predovšetkým na sociálnu, ekonomickú a jednoznačne aj zdravotnú oblasť (Pilinská, 2010).

Graf 3 Demografický vývoj podľa vekových skupín

Zdroj: Páleník, 2021

Starnutie populácie na regionálnej úrovni dokumentuje rast hodnôt priemerného veku vo všetkých okresoch Slovenska. Vplyvom sociálno-environmentálnych faktorov (životný štýl, zdravotný stav, zlepšujúce sa úmrtnostné pomery) sa v priemere ženy dožívajú vyššieho veku ako muži, preto sú aj hodnoty priemerného veku podľa pohlavia vyššie u žien ako u mužov (Infostat, 2010).

1 RIEŠENIE STARNUTIA NA ÚZEMÍ MESTA NITRA

Vzhľadom na to, že demografický vývoj starnutia v Slovenskej spoločnosti kopíruje situáciu v Európskej únii, je potrebné pozerat' sa na problém starnutia zo širšej perspektívy. Starnutie slovenského obyvateľstva je najintenzívnejšie zo všetkých krajín Európskej únie.

Nitriansky samosprávny kraj je lokalizovaný na juhozápade Slovenska. Z hľadiska rozlohy územia je piatym krajom na Slovensku (6 343,7 km²) (Plešivčák, 2019).

Obr. 1

Zdroj: Šachový zväz Nitra, 2017

Hlavným sídlom Nitrianskeho kraja a tiež okresným mestom je mesto Nitra. Vzniklo v roku 1837 administratívnym zlúčením Horného a Dolného mesta. Postupom času sa k nemu pričleňovali aj ďalšie príľahlé obce. V súčasnosti má mesto 13 mestských častí. Najviac obyvateľov žije v mestskej časti Klokočina.

Mesto Nitra patrí medzi 11 najväčších miest Slovenska. V prvej polovici 90-tych rokov boli zaznamenané prírastky obyvateľstva v Nitre, bolo to následkom toho, že prevažoval počet narodených detí nad počtom úmrtí obyvateľov. Čistá migrácia bola do roku 1996 kladná, čo tiež prispievalo k zvýšeným hodnotám celkového prírastku. Začiatkom milénia nastal mierny pokles v prirodzenom prírastku narodených detí, čo sa však začalo zvyšovať opäť od roku 2008. Nitra od roku 1997 stratila migráciou takmer 6,4 tisíc obyvateľov a od roku 2002 je mesto populačne stratové (Šprocha, Vaňo, Bleha, 2019). Na začiatku roku 2024 mala Nitra 75741 obyvateľov, v dôsledku čoho obsadila 5. miesto na Slovensku (Krajčovičová, 2024).

V Nitre zaznamenávame trend starnutia populácie presne tak, ako aj v iných mestách Slovenska či Európy. Na starnutí populácie sa podieľa znižujúca sa pôrodnosť, ako aj predlžovanie strednej dĺžky života. Hodnota indexu starnutia, vyjadrujúca počet osôb starších ako 65 rokov pripadajúcich na 100 detí (vo veku 0-14 rokov) sa neustále zvyšuje. V roku 2011 prekročil index starnutia hodnotu 1, z čoho vyplýva, že v populácii Nitry prevyšuje počet obyvateľov postproduktívny vek (65+) počet detí do 14 rokov (Kyp a kol., 2018).

Ukazovatele starnutia populácie v Nitre nie sú v porovnaní s celoslovenským priemerom príliš priaznivé. Index starnutia obyvateľov mesta (v rokoch 2015-2021) vzrástol zo 118,46% na úroveň 128,4%. Jedným z ďalších charakteristických znakov starnutia je tzv. feminizácia staroby, čo znamená, že v populácii seniorov majú ženy prevahu nad mužmi. Práve toto je dôležité mať na zreteli pri plánovaní vzdelávacích,

ako aj voľnočasových aktivít a taktiež pri plánovaní kapacít v pobytových zariadeniach sociálnych služieb (Šimová, 2023).

Podľa predpokladov Šprocha, Vaňa a Bleha (2019): „*jedinou zložkou populácií jednotlivých krajov, ktorá bude mať rastúci trend vo všetkých administratívnych celkoch sú seniori*“. S absolútnym nárastom počtu seniorov vo všetkých krajoch Slovenska príde aj k relatívnemu zvýšeniu zastúpenia seniorov, pričom podľa prognóz druhý najväčší podiel by mal do roku 2040 dosahovať práve Nitriansky kraj (28%). K 31.12.2022 žilo v meste Nitra 16137 obyvateľov vo veku 65 a viac rokov. Najvyššie početnosti dosahujú mestské časti Chrenová (3973), Klokočina (3826), Staré mesto (2648) a Zobor (1875). Aktuálny počet seniorov v Nitre predstavuje (21,2 %).

Tab. 1 Počet osôb s trvalým pobytom v Nitre vo veku 65+ v roku 2022

Mestská časť	Počet obyvateľov
Čermáň	1137
Diely	801
Dolné Krškany	465
Dražovce	357
Horné Krškany	177
Chrenová	3973
Janíkovce	302
Klokočina	3826
Kynek	157
Mlynárce	108
Párovské Háje	100
Staré mesto	2648
Zobor	1875
TP MÚ Nitra	211
Spolu:	16137

Zdroj: Referát evidencie obyvateľstva a domov MsÚ v Nitre, 2022

Mesto Nitra patrí v rámci miest Slovenska k rýchlejšie starnúcim. Skupina občanov vo veku viac ako 80 rokov predstavuje v Nitre takmer 19 % z celkovej populácie seniorov. Keďže v mestách SR narastá podiel populácie 65+, pre samosprávy je výzvou zabezpečovanie pomoci a sociálneho zabezpečenia v prípade odkázanosti práve pre uvedenú cieľovú skupinu (seniori).

Medzi jedno zo sociálnych práv vo vyspelých krajinách patrí aj sociálne zabezpečenie. Systém sociálneho zabezpečenia Slovenskej republiky zahŕňa oblasti ako: zdravotné poistenie, sociálne poistenie, dôchodkové sporenie. Okrem toho existujú rodinné dávky a sociálna pomoc poskytovaná štátom (Európska komisia, 2012).

Súčasťou sociálneho zabezpečenia sú sociálne služby. Sociálne služby poskytované na Slovensku majú pre ľudí veľký význam. Postupný vývoj a legislatívne zmeny prinášajú zmeny, v oblasti dostupnosti alebo v poskytovaných druhoch, či typoch služieb. Rýchly život a samotné starnutie prináša zvyšovanie nárokov na

kvalitu života, čo je spojené s poskytovaním sociálnych služieb. Základnú klientelu sociálnych služieb predstavujú jednoznačne seniori, čiže ľudia v dôchodkovom veku. Sociálne služby sú nevyhnutnou súčasťou života a jednoznačne súvisia so starnutím človeka (Hubinská, 2022). Význam sociálnych služieb narastá najmä vplyvom demografického vývoja. Za kvalitu poskytovania sociálnych služieb vo väčšine zodpovedajú miestne samosprávy, mestá a obce.

Medzi sociálne služby poskytované seniorom v Nitre patria:

- zabezpečenie sociálnych služieb (pobytové alebo denné stacionáre)
- zabezpečenie opatrovatel'stva
- podpora rodín starajúcich sa o seniorov (opatrovanie blízkych seniorov)
- podpora aktívneho starnutia

Všetky tieto menované oblasti sú obsiahnuté aj v Komunitnom pláne sociálnych služieb mesta Nitra.

2.1 Komunitný plán sociálnych služieb mesta Nitra

V súvislosti s vykonávaním sociálnej služby v pôsobnosti obce, obec podľa § 80 zákona č. 448/2008 o sociálnych službách: vypracúva, schvaľuje komunitný plán sociálnych služieb vo svojom územnom obvode (Imrovič, 2014).

Pavelová (2008) hovorí, že pre úspešný proces komunitného plánovania je dôležité zapojiť do plánovania tri skupiny:

- zadávateľa sociálnych služieb
- poskytovateľa sociálnych služieb
- prijímateľov (užívateľov) sociálnych služieb

Podľa Kasanovej (2007, s. 6) „komunitná práca, ktorá sa sústreďuje na model komunitnej starostlivosti, snaží sa o kultiváciu sociálnych sietí a dobrovoľníckych služieb, ktorých cieľom je uspokojovanie potrieb obyvateľov – zvlášť seniorov“. Z databázy neštátnych subjektov vyplýva, že ich najčastejšími cieľovými skupinami sú práve seniori – 43,1% subjektov a zdravotne postihnutí občania (medzi ktorými sú opäť aj starší občania) – 34,6% subjektov Pavelová (2008).

Komunitný plán sa nastavuje podľa cieľovej skupiny a seniori v ňom majú nezastupiteľné miesto. Príprava dokumentu III. Komunitný plán sociálnych služieb mesta Nitry na roky 2021 – 2025 bola realizovaná formou participatívneho plánovania, pričom do procesu tvorby dokumentu boli okrem pracovníkov mestského úradu zapojení zástupcovia poskytovateľov sociálnych služieb, zástupcovia prijímateľov sociálnych služieb, zástupcovia občanov (verejnosti), zástupcovia

verejného sektora (ÚPSVaR, NSK), zástupcovia MVO (CVEK, Comin, Diecézna charita, Centrum Slniečko, Úsmev ako dar, atď.), volení zástupcovia VMČ č. 1 a č. 6 (Šimová, 2023).

Podľa slov primátora mesta Nitra sa najväčší dôraz kladie najmä na pomoc seniorom. Hlavným cieľom je predovšetkým podpora aktívneho starnutia, vďaka čomu môžu seniori žiť čo najdlhšie vo svojom prostredí. Táto skutočnosť je aj výzvou pri návrhu strategických cieľov, ktoré nadväzujú na ciele v rámci Koncepcie rozvoja sociálnych služieb NSK a NPRSS, by sa mali zamerať na podporu a rozvoj sociálnych služieb v prirodzenom domácom prostredí.

Tab. 1 Strategický cieľ 1

Strategický cieľ 1		
Podpora aktívneho starnutia a podpora seniorov odkázaných na pomoc s cieľom čo najdlhšie udržať ich prirodzenom prostredí		
Špecifický cieľ 1.1 – Podpora aktívneho starnutia, zdravého životného štýlu a celkového zdravia seniorov	Špecifický cieľ 1.2 – Rozvoj terénnych a ambulantných sociálnych služieb podporujúcich zotrvanie seniorov v prirodzenom rodinnom prostredí	Špecifický cieľ 1.3 – Dostupnosť a finančná udržateľnosť pobytových sociálnych služieb
Opatrenie 1.1.1 – Tvorba podmienok pre aktívny a plnohodnotný život seniorov prostredníctvom činnosti Rady seniorov mesta Nitra Opatrenie 1.1.2 – Dobrovoľnícke programy pre seniorov ako zdroj ich seberealizácie a participácie na veciach verejných Opatrenie 1.1.3 – Rozvoj neformálneho celoživotného vzdelávania seniorov a organizácia aktivít na podporu celostného osobnostného rozvoja človeka	Opatrenie 1.2.1 – Zvýšiť dostupnosť domácej opatrovateľskej služby Opatrenie 1.2.2 – Zabezpečiť dostupnosť ambulantných sociálnych služieb pre seniorov na území mesta Opatrenie 1.2.3 – Zabezpečiť dostupnosť odľahčovacej služby pre rodinných opatrovateľov	Opatrenie 1.3.1 – Zabezpečenie potrebných pobytových sociálnych služieb (krátkodobý a dlhodobý pobyt) z hľadiska časovej dostupnosti pre klienta. Opatrenie 1.3.2 – Zabezpečenie spolufinancovania sociálnych služieb z verejných zdrojov pre všetkých prijímateľov, ktorí majú trvalý pobyt v Meste Nitra

2.2 Program aktívne starnutie v meste Nitra na roky 2023-2030

Aktívne starnutie je podľa WHO „proces optimalizácie príležitostí pre zdravie, participáciu a bezpečnosť s cieľom podporiť kvalitu života ľudí v priebehu ich starnutia“. Podľa novej definície Európskej hospodárskej komisie OSN sa aktívne starnutie „vzťahuje na situáciu, keď ľudia s pribúdajúcim vekom naďalej participujú na formálnom trhu práce a angažujú sa v iných neplatených produktívnych aktivitách (ako je starostlivosť o členov rodiny či dobrovoľnícka činnosť) a keď žijú zdravý, nezávislý a bezpečný život“ (MPSVR, 2024).

Mesto Nitra poskytuje sociálne služby pre seniorov tak, aby mohli nielen zostať čo najdlhšie v domácom prostredí, ale aby mali možnosť tráviť svoj čas aktívnou činnosťou.

V súčasnosti je v mnohých mestách a obciach trend dávať do popredia verejné záujmy seniorov, rozvíjať ich neformálne vzdelávanie, rešpektovanie rôznych aktivít, k realizácii, ktorých Územné samosprávy zaväzuje Národného programu aktívneho starnutia na roky 2021-2030. V meste pod Zoborom žije v súčasnosti viac ako 16.000 ľudí vo veku nad 65 rokov. Z tohto dôvodu bol mestským zastupiteľstvom schválený Program aktívneho starnutia v meste Nitra na roky 2023- 2030 (Šimová, 2023). Mesto má vypracovaný plán aktívneho starnutia, ktorý v sebe zahŕňa súhrn špecifikovaných cieľov, ktoré sa delia na 5 oblastí podpory seniora:

- *zdravie, zdravotná starostlivosť a sociálna starostlivosť o seniorov podporujúca aktívne starnutie*
- *podpora dôstojnosti, nezávislosti a kvality života seniorov, podpora starnutia v rodinnom prostredí*
- *bývanie a bezpečnosť seniorov žijúcich v meste*
- *podpora spoločenskej participácie a začlenenie seniorov do účasti na rozvoji mesta*
- *podpora ľudských zdrojov v celoživotnom cykle*

V meste pod Zoborom žije v súčasnosti viac ako 16.000 ľudí vo veku nad 65 rokov. Z tohto dôvodu bol mestským zastupiteľstvom schválený Program aktívneho starnutia v meste Nitra na roky 2023 - 2030 (Šimová, 2023). Ponúkané aktivity pripravované pre podporu aktívneho starnutia musia mať systematickú oporu územnej samosprávy a musia byť ich permanentnou politickou prioritou.

Program aktívneho starnutia mesta Nitry je založený na princípoch:

- princíp sebarealizácie
- princíp nezávislosti
- princíp zamestnanosti
- princíp rovnakého zaobchádzania
- princíp účasti na veciach verejných
- princíp solidarity

V rôznych organizáciách sa v Nitre združuje 2140 seniorov. Ide o vitálnych dôchodcov, ktorí cítia potrebu socializácie a vlastného aktívneho presadzovania sa seniorskom v živote. V meste fungujú dve denné centrá na Chrenovej a na Klokočíne. Každá mestská časť má aj klub Jednoty dôchodcov, kde sa seniори môžu stretávať.

Tab. 2 Možnosti zapojenia sa do organizácií v meste Nitra

Názov organizácie	Počet	Cieľ
Denné centrá	2	Aktívne trávenie času (pohybové aktivity, vzdelávanie, socializácia, výlety)
Kluby Jednoty seniorov	13	Aktívne trávenie času (pohybové aktivity, vzdelávanie, socializácia, výlety)
Nitrianske centrum dobrovoľníctva Projekt – Tretí vek dobrovoľníctva	1	Zvýšiť povedomie o dobrovoľníctve u seniorov a skvalitniť život im a aj iným (dom pokoja a zmieru u sv. Bernadety, ZSS Nitrava, Alej na Prameni, Združenie STORM, Borinka – Alzheimer centrum (spoločníci klientov, manuálne zručnosti, administratívna činnosť atď.)

Zdroj: Mareková, 2023

Medzi subjekty podporujúce aktívne starnutie seniorov patrí v meste aj Krajská knižnica Karola Kmeťka, v ktorej sa pracovníčky aktívne venujú počas celého roka práve najzraniteľnejšej skupine - seniorom. Každoročne organizujú množstvo podujatí, ktoré láka seniorov svojim zameraním.

Tab. 3 Aktivity knižnice Karola Kmeťka venované seniorom

Názov organizácie	Cieľ
Starajme sa o svoj mozog	Podujatie k svetovému dňu Alzheimerovej choroby
Mozog v pohybe	Podujatie k svetovému dňu Pohybom ku zdraviu
Jeseň života s poéziou a piesňami	Apríl mesiac poézie
Hudba spája generácie	Muzikoterapia
Starajme sa o svoj mozog – relaxačné cvičenia	Cvičenia na jemnú motoriku a relaxáciu
Pamäťová opravovňa	Kurz tréningu pamäti

Fašiangová beseda s Gizkou Oňovou	Hovorené slovo- recepty + hudba
Pohyb medzi knihami – Aktívne stredy v knižnici	Pohybové cvičenia pre seniorov - počas letných prázdnin
Aktívne stredy v knižnici: Joga cesta lepšieho života	Jogové cvičenia pre seniorov
Liga proti rakovine: Zvukohranie	Prednáška na citlivú tému
Klub spoločenských hier	Rozvoj logického myslenia, fantázie a aktívneho trávenia voľného času
Klub Nezábudka: Podporné stretnutia duševného zdravia	Poskytnúť bezpečný priestor pre každého, kto má chuť zdieľať svoje ťažkosti v oblasti duševného zdravia a aktívne pracovať na svojom zotavení
Základy práce s počítačom pre seniorov	Naučiť základy používania počítača
Vianočné dopoludnie pre seniorov	Zdobenie perníkov a posedenie pri vianočnom punči
Advent s Gizkou Oňovou	Adventná atmosféra, plná rozjímania, dobročinnosti, upokojenia a príprav na Vianoce

Zdroj: vlastné spracovanie, 2024

2.3 Mesto priateľské seniorom

Mestá a komunity zohrávajú kľúčovú úlohu v tom, že umožňujú ľuďom žiť dlhší a zdravší život. Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) podporuje projekt Mesto priateľské seniorom (Age-friendly City). Rozvoj miest a komunít priateľských k starším ľuďom je osvedčený spôsob ako vytvoriť prostredie, ktoré je priateľské k starším ľuďom pre každého.

Projekt sa zameriava na vytváranie miest a komunít, ktoré sú priateľské a prispôbené potrebám starších ľudí. Hlavným poslaním je zlepšiť kvalitu života seniorov rešpektovaním ich špecifických potrieb v rôznych oblastiach života ako sú: mobilita, bezpečnosť, zdravotná starostlivosť, sociálna interakcia, bývanie a podpora aktívneho starnutia (WHO, 2023). Základom prístupu Age-friendly Cities sú princípy, ktoré sú založené na Medzinárodnom akčnom pláne pre starnutie (Age friendly world, 2023).

Kľúčové oblasti projektu:

1. *Bývanie* – Podpora prístupného a bezpečného bývania, ktoré je prispôbené potrebám starších osôb (napr. bezbariérový prístup, výťahy, vhodné vybavenie).
2. *Zdravotná starostlivosť* – Prístup k kvalitnej zdravotnej starostlivosti a službám, ktoré sú špecificky prispôbené starším ľuďom.
3. *Doprava* – Doprava, ktorá je dostupná a bezpečná pre seniorov, zahŕňajúca prispôbenie verejnej dopravy, cyklistických ciest, chodníkov a ďalších mobilných riešení.
4. *Sociálna participácia* – Podpora seniorov v aktívnej účasti na spoločenskom živote, kultúrnych, vzdelávacích a športových aktivitách.
5. *Komunikácia a informácie* – Zabezpečenie prístupu k informáciám v prístupných formátoch, napríklad prostredníctvom technológie, ale aj osobného kontaktu.
6. *Podpora komunity* – Posilnenie medziľudských vzťahov a podpora vytvárania komunitných sietí, ktoré pomáhajú znižovať osamelosť seniorov.
7. *Zamestnanosť a ekonomická aktivita* – Možnosti pre seniorov zapojiť sa do pracovného procesu alebo dobrovoľníckych činností, čo prispieva k ich aktívnemu starnutiu.

Implementácia v praxi

Mnohé mestá na celom svete (vrátane slovenských miest) sa zaviazali stať sa súčasťou tohto projektu a vytvárajú stratégie na zlepšenie životných podmienok pre starších ľudí. Na Slovensku sa niektoré mestá a obce pripojili k iniciatíve a začali realizovať konkrétne kroky, ako napríklad výstavbu bezbariérových verejných priestranstiev, zlepšovanie dostupnosti verejnej dopravy, rozšírenie ponuky voľnočasových aktivít pre seniorov a podobne. Celkovo projekt Mesto priateľské seniorom vyžaduje úzku spoluprácu medzi mestskými samosprávami, organizáciami občianskej spoločnosti, odborníkmi na starnutie a samotnými seniorami, aby sa vytvorilo prostredie, ktoré podporuje aktívne a dôstojné starnutie.

ZÁVER

V reakcii na starnutie globálnej populácie a rýchlu urbanizáciu sa mesto Nitra vo svojej činnosti zameriava na organizovanie aktivít na miestnej úrovni, ktorá podporuje starších občanov zúčastňovať sa na živote komunity a podporuje tým aktívne a zdravé starnutie. Mesto alebo komunita priateľská seniorom prispôbuje ponúkané služby tak, aby boli inkluzívnejšie a vnímavejšie k potrebám seniorov s cieľom pozitívne vplývať na ich kvalitu života. Mesto priateľské seniorom plne podporuje zdravé starnutie optimalizáciou zdrojov na zlepšenie zdravia, bezpečnosti a začlenenia starších občanov do komunity. Tento nový prístup k starnutiu predstavuje spôsob ako sa vyrovnat' so starnutím a jeho spoločenskými následkami. Aktívny spôsob starnutia výrazne zvyšuje kvalitu života seniorov v rôznych aspektoch: v oblasti zdravia, osobnej autonómie alebo životnej spokojnosti v meste Nitra.

POUŽITÁ LITERATÚRA

AGE FRIENDLY WORLD. 2023. *The WHO Age- friendly Cities Framework*. [online], [cit. 2024-11-26]. Dostupné z: <https://extranet.who.int/agefriendlyworld/age-friendly-cities-framework/>.

BLEHA, B., ŠPROCHA, B., VAŇO, B. 2018. *Prognóza obyvateľov Slovenska do roku 2060*. INFOSTAT. [online], [cit. 2024-11-26]. Dostupné z: https://www.infostat.sk/vdc/pdf/Prognozna_SR_2060_DEF.pdf ISBN 978-80-89398-37-9

EURÓPSKA KOMISIA. 2012. *Vaše práva sociálneho zabezpečenia v Slovenskej republike*. [online], [cit. 2024-11-26]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/SSRinEU/Your%20social%20security%20rights%20in%20Slovakia_sk.pdf

EUROSTAT. 2024.

FORBES. 2024. *Analýza: Starnutie obyvateľstva bude mať zásadný vplyv na ekonomiku Slovenska*. [online], [cit. 2024-11-26]. Dostupné z: <https://www.forbes.sk/analyza-starnutie-obyvateľstva-bude-mat-zasadny-vplyv-na-ekonomiku-slovenska/?srsltid=AfmBOoqkWPRJaDNqtlFXMHXcuNV-j7PpNtOcocD4SazlWo0-isWMy5ck>

HUBINSKÁ, Simona. 2022. *Sociálne služby ako faktor rozvoja regiónu*. In: *Časopis*. Číslo 37/2022 Ročník 17. [online], [cit. 2024-11-26]. Dostupné z: <https://www.vsemba.sk/VedaAVyskum/StudentskyOdbornyCasopis>

- IMROVIČ, Michal. 2014. Sociálna politika uplatňovaná v miestnych samosprávach na Slovensku. In: *Ekonomika a řízení ve zdravotních a sociálních službách*. Praha ISBN 978-80-86877-70-9 [online], [cit. 2024-11-30].
- INFOSTAT. 2010. *Populačný vývoj v okresoch Slovenskej republiky 2009*. [online], [cit. 2024-11-26]. Dostupné z: <https://www.infostat.sk/vdc/pdf/popvyvojokrsy.pdf>
- KASANOVÁ, Anna. 2007. Perspektívy komunitnej práce v treťom sektore. In: *Retrospektívy a perspektívy komunitnej práce*. UKF Nitra, s. 6
- KRAJČOVIČOVÁ, Jana. 2024. *Rok 2023 v číslach*. [online], [cit. 2024-11-26]. Dostupné z: <https://nitra.sk/rok-2023-v-cislach/>
- KYP, O. a kol. 2018. *Plán udržateľnej mobility*. Praha. [online], [cit. 2024-11-26]. Dostupné z: https://nitra.sk/wp-content/uploads/2022/09/PUM_Nitra_Zber_udajov_cistopis.pdf
- MAREKOVÁ, Lenka. 2023. Život seniorov v Nitre. [online], [cit. 2024-21-01]. Dostupné z: <https://nitra.sk/zivot-seniorov-v-nitre/>
- MPSVR SR. 2024. *Aktívne starnutie*. [online], [cit. 2024-11-26]. Dostupné z: <https://www.employment.gov.sk/sk/uvodna-stranka/aktivne-starnutie/>
- PÁLENÍK, Michal. 2021. *30 grafov o starnutí a zdravotníctve - Demografický vývoj Slovenska*. Inštitút zamestnanosti, Univerzita Komenského v Bratislave. ISBN 978-80-223-5344-1. [online], [cit. 2024-11-26]. Dostupné z: <https://iz.sk/30/demograficky-vyvoj-na-slovensku>, doi:10.5281/zenodo.6079128
- PAVELOVÁ, Ľuba. 2008. Generácia 50+ v centre pozornosti komunitného plánovania. In: *KONTAKT – Journal of nursing and social sciences related to health and illness*. X: 1–107, 2008 ISSN 1212–4117
- PILINSKÁ, Viera. 2010. *Populačný vývoj v okresoch Slovenskej republiky 2009*. INFOSTAT [online], [cit. 2024-11-26]. Dostupné z: <https://www.infostat.sk/vdc/pdf/popvyvojokrsy.pdf>
- PLEŠIVČÁK, Martin. 2019. *Komparatívna analýza Nitrianskeho kraja a jeho okresov*. Bratislava. [online], [cit. 2024-11-26]. Dostupné z: <https://www.eurofondy.gov.sk/wp-content/uploads/2022/04/Komparat%C3%ADvna-anal%C3%BDza-Nitrianskeho-kraja-a-jeho-okresov-%E2%80%93-predpoklady-vo-vz%C5%A5ahu-kcie%C4%BEom-politiky-s%C3%BAdr%C5%BEnosti-E%C3%9A-2021-2027.pdf>
- ŠIMOVÁ, Nad'a. 2023. *Program aktívneho starnutia seniorov v meste Nitra na roky 2023-2030*. [online], [cit. 2024-11-26]. Dostupné z: <https://nitra.sk/wp-content/uploads/2023/03/Program-aktivneho-starnutia-v-Nitre-na-roky-2023-2023.pdf>

VASILKO, Tomáš. 2015. OSN: vymierate, budete krajina starcov. In: *Denník N*. [online], [cit. 2024-11-26]. Dostupné z: <https://dennikn.sk/216354/vymierame-a-starneme-v-roku-2100-bude-na-slovensku-podla-osn-37-miliona-ludi/>

WHO (2023). *National programmes for age – friendly cities and communities a. guide*. [online], [cit. 2024-11-26]. Dostupné z: <https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/demographic-change-and-healthy-ageing/age-friendly-environments/national-programmes-afcc>

MOC (A BEZMOC) VZŤAHOVEJ OSOBY, SYNDRÓM POMÁHAJÚCEHO A PROTIPRENOS: STÁLE ŽIVÉ ÚSKALIA V SOCIÁLNYCH SLUŽBÁCH I PORADENSTVE

doc. ThDr. Juraj Sedláček, PhD., DiS.³⁰

Abstract

The object and the subject of social services is the human being. Often wounded, in a difficult situation, or with a complicated past, complex family history and (many times) non-existent background. For an effective helping relationship to emerge in our helping profession, in addition to empathy, empathic understanding and compassion, trust is needed, as well as the power of the relational person being used correctly. However, there are ever-present pitfalls where complex distortions can occur.

This is particularly the desire to help, which is chosen by a person with a subconscious value system and a desire to be the good, helpful one at all costs, who others will depend on and need in difficult and challenging times; which can imply the (often unconscious) helper syndrome.

Further, it can be an abuse of the power of the relational person, but also a countertransference where the client, without realizing it, can activate in the helper unconscious processes from early childhood, or displaced traumatization from their adolescence. These neglected phenomena will always be present in our helping professions, and it is necessary to draw attention to them, or to offer a new way of working with and approaching them, so that they cease to be a threat. The nobility of the vocation of being human obliges us to do so.

KEY WORDS: *helping relationship, transference and countertransference, power and the relational person, the helping syndrome*

ÚVOD

Objektom i subjektom sociálnych služieb je človek. Často zranený, v ťažkej situácii, či s komplikovanou minulosťou, zložitou rodinnou anamnézou a (veľakrát) neexistujúcim zázemím. Na to, aby v našej pomáhajúcej profesii mohol vzniknúť efektívny pomáhajúci vzťah, je okrem empatie, empatického porozumenia a súcitu, potrebná dôvera, ale aj správne používaná moc vzťahovej osoby. Existujú však permanentne prítomné úskalia, kedy môže dochádzať k zložitým skresleniam.

Ide najmä o túžbu pomáhať, ktorú si volí človek s podvedomým hodnotovým systémom a túžbou byť za každú cenu ten dobrý, užitočný, na ktorého budú druhí odkázaní a ktorého budú potrebovať v ťažkých a náročných chvíľach; čo môže znamenať (často nevedomý) syndróm pomáhajúceho. Aj Draková (2024) poznamenáva, že v súčasnosti sú na jedincov kladené vysoké nároky.

---

³⁰ Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Fakulta sociálnych vied, Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky, Bučianska ul. 4/A, 917 01, Trnava, Slovensko, email: juraj.sedlacek@ucm.sk

Ďalej môže ísť o zneužitie moci vzťahovej osoby, ale aj o protiprenos kedy klient, bez toho aby si to uvedomil, môže v pomáhajúcom aktivovať nevedomé procesy z útleho detstva, prípadne vytesnenú traumatizáciu z jeho adolescencie.

1 PROTIPRENOS

Dôležitým javom v recipročnom procese odovzdávania, ktorý je potrebné zmieniť aj v súvislosti s empatiou a s ďalšími psychickými úskaliaми v pomáhajúcej profesii (sociálnych pracovníkov, pedagógov, vychovávateľov, lekárov a zdravotníkov), je *protiprenos* alebo *transfer*. Ide o prenos alebo interpretáciu zážitkov do aktuálneho vzťahu medzi napr. nadriadeným a podriadeným, lekárom a pacientom, terapeutom a klientom. Môže sa vyskytovať na oboch stranách. Ide o pomerne rozšírené úskalie, preto je potrebné tento problém poznať, byť o ňom informovaný, učiť sa s ním pracovať a brať ho do úvahy. V prípade pozitívneho protiprenosu sa zo strany vedeného človeka prenášajú city lásky alebo úcty. V negatívnom transferi sa naopak prenáša nenávisť, strach, poníženie a obracia sa voči zdravotníkovi bez toho, aby k tomu dal nejaký podnet. Avšak impulz k transferu môže vyjsť aj zo strany pacienta.

Čo sa vtedy deje? Aj lekár alebo zdravotník, prípadne iná, v tejto súvislosti dominantnejšia vzťahová osoba môže byť pod vplyvom svojich vlastných iracionálnych, nevedomých potrieb a vlastných nevyriešených problémov. Tým sa pomáhajúci vzťah môže veľmi výrazne skresliť alebo narušiť. Otázka protiprenosu môže byť teda záležitosťou vychádzajúcou z oboch strán. Ak by došlo až k istej afektivite (nenávisť, závisť alebo strach), úlohou je odstránenie takéhoto vzťahu a oslobodenie sa od problému, ktorý transfer vyvolal. V oblasti protiprenosu môžu v zásade vzniknúť tri možnosti a situácie vývoja:

- Jav transferu si neuvedomuje ani jedna strana. Ani sociálny pracovník, ani klient si neuvedomuje silu puta, ktoré ich zjednocuje. Namiesto profesionálneho pomáhajúceho vzťahu zostáva len pri vzájomnej výmene afektívnych úloh.
- Jav transferu si začne uvedomovať klient. Môže sa stať, že niektoré vonkajšie okolnosti (dospelosť, nová známosť, zmena bydliska) môžu odkryť puto transferu a učiniť ho vedomým. Následkom toho, že klient si začne viac rozumieť s inou vzťahovou osobou môže byť fakt, že sociálny pracovník, alebo zdravotník na takúto skutočnosť začne reagovať kriticky. Zrelým postojom však v tomto prípade je pochopiť, čo sa deje a s dostatkom pokory a bez prílišnej zaujatosti sa stiahnuť do úzadia.
- Jav transferu si uvedomí sociálny pracovník. V tomto prípade má mať v tej chvíli tendenciu eliminovať ho, kontrolovať a posilniť jeho pomáhajúcu nosnosť na úkor psychologickej. Puto transferu stráca svoju účinnosť, keď sa

o ňom začne otvorene hovoriť namiesto toho aby sa posilňovalo zastieracími manévrami. Sociálny pracovník má taktne vyzvať klienta (alebo všeobecne sprevádzajúci sprevádzaného), aby si uvedomil afektívne odtiene prítomné v ich vzájomnom vzťahu.

2. VYČERPANIE EGA (EGO DEPLETION)

Vyčerpanie ega (z latinského „ego“ = ja a „depletio“= vyčerpanie vyprázdňovanie alebo prekrvovanie) chápeme ako sociálno-psychologický pojem, ktorý sa zaoberá únavou sily vôle. Samotná teória tvrdí, že vôľa (energia) človeka je obmedzená. To znamená, že keď človek musí vynaložiť svoju silu vôle na jednu konkrétnu úlohu, na ďalšie má k dispozícii menšiu silu vôle. Únava vyplýva z veľkého množstva malých i veľkých rozhodnutí v našom každodennom živote. Otázky, ako napr.- Čo spravím ako prvé práci? Budem mať po práci dostatok energie na nejakú voľnočasovú aktivitu? Prečo musím ja spraviť zadanú úlohu? Prečo vyčerpávajú našu vôľu a taktiež aj energiu na rozhodovanie? (Dill, 2017).

2.1. Teória vyčerpania ega

Teória sebaregulácie z psychológie vychádza z vyčerpania ega. Hovoríme o fenoméne, keď sa človek rozhodne využiť svoju dostupnú silu vôle na jednu úlohu a už nie je schopný využiť rovnakú silu na nesúvisiace úlohy. Nedostatočná sila vôle spôsobuje zhoršenú sebareguláciu a to môžeme považovať za stav „vyčerpania ega“.

Podľa sociálneho psychológa Baumeistera ide o stav, keď je úplne neschopný sebaovládania a stav, keď človek cíti neúplné vyčerpanie. Taktiež naznačil, že sila vôle predstavuje sval, ktorý funguje a vyžaduje sebaovládanie čo, môže znamenať oslabenie svalu. Ten sa považuje za hlavný mechanizmus pre pochopenie procesu sebakontroly (Mindhelp). Sebakontrola je veľmi zložitý proces. To znamená, že je veľa možností jeho zlyhania a taktiež je nemožné identifikovať jeden všeobecný mechanizmus alebo dôvod, ktorý by objasňoval všetky situácie. (Baumeister, Heatherton, 1996).

2.2. Vymedzenie vyčerpania ega

Tak, ako už bolo spomenuté vyššie, v sociálnej psychológii sa vyčerpanie ega považuje ako jeden z najznámejších fenoménov v samotnej sociálnej psychológii. Pre pochopenie teórie Roya Baumeistera si

priblížme teóriu Sigmunda Freuda. Musíme pripomenúť, že Freud mal významný vplyv na oblasť psychológie a najviac na modernú psychológiu. Jeho freudovský koncept (koncept ega) inšpirovalo modernú psychologickú predstavu vyčerpania ega.

Freud tvrdí, že existujú 3 aspekty ktoré sú v neustálej interakcii v našej osobnosti a to:

- prvé je ID, ktorého obsahom sú naše najprimitívnejšie impulzy a je hnaný snahou o potešenie,
- druhé je SUPEREGO, ide o morálku a zmysel pre dobro a zlo, ktoré sa učíme či už od rodiny alebo spoločnosti,
- tretie je EGO, jeho úlohou je sprostredkované protichodných záujmov medzi ID a SUPEREGA.

Samotný koncept vyčerpania ega je naznačený vo Freudovej teórii osobnosti. Ako je vyššie uvedené, osobnosť človeka sa skladá z ID, SUPEREGA a EGA. Každá jedna zložka ovplyvňuje našu osobnosť a to, ako konáme. Jeho teória sa objavila až na začiatku 20. rokov 20. storočia.

Aby človek lepšie a ľahšie pochopil koncept ega, Freud tvrdí, že samotné EGO pracuje na udržaní ID pod kontrolou. Každá kognitívna úloha si vyžaduje mentálnu energiu a inak to nie je ani pri úsilí ega a jeho uspokojovaní ID a SUPEREGA.

Pri úsilí ega a jeho uspokojovaní sa môže unaviť a na to je potrebný oddych. Čím viac sa s egom pracuje, tým skorej sa opotrebuje schopnosť ega vykonávať sebakontrolu. Teória osobnosti podľa Freuda hovorí, že hlavným účelom EGA je snažiť sa poskytnúť kompromis medzi ID a SUPEREGOM. Tak, aby túžby ID boli uspokojené tým spôsobom, ktoré spoločnosť považuje za vhodné (Psicanálise, 2021).

Roy Baumeister v roku 1998 prvýkrát otestoval myšlienku, že sa naše ego dá vyčerpať. Aby to mohol dokázať, požiadal dobrovoľníkov, aby nejedli čokoládu, ale reďkovku a následne riešili mentálne úlohy. Hneď na začiatku Baumeister zistil, že dobrovoľníci, ktorí vynaložili veľké množstvo energie, na to, aby nejedli čokoládu, mali omnoho horšie výsledky.

Na konci testovania Roy zistil, že vynaloženie sily vôle, vyčerpáva našu rezervu sebaovládania. Existuje množstvo postupov, ktorými by sme mohli vyčerpať ego, okrem vyhýbania sa čokoláde, ako je uvedené v príklade. Patria tu alternatívy a možnosti rozhodnutia vrátane:

- vyvíjanie iniciatívy,
- predĺžená sústredená pozornosť,
- emocionálny stres,
- nízka hladina glukózy (cukru) v krvi,
- veľa možností (pre výber)

Rôzne situácie, ktoré si vyžadujú čas a úsilie bez toho, aby človeku bola ponúknutá odmena, vyčerpáva ego a to vedie k vyčerpaniu samotného ega. Poznáme niekoľko typov únavy, ktoré radíme medzi podskupiny vyčerpania ega, vrátane syndrómu vyhorenia a únavy z rozhodovania (Turbo, 2021). Pri vyčerpaní ega, by sa človek nemal v žiadnom prípade vzdávať svojich stanovených cieľov. Na prekonanie tohto stavu je dôležité si určiť potrebné priority.

Základy silového modelu nájdeme u autora Baumeistera, ktoré datujeme od roku 1994. Silový model (strenght model of self-control) je známy skôr ako teória o vyčerpaní ega (ego depletion). Pomenovanie „vyčerpanie ega“ vzniklo ako uznanie práce Sigmunda Freuda, ktorý ako prvý premýšľal o tzv. kolobehu vyčerpania ega v psychike človeka. Môžeme povedať, že silový model stále patrí medzi najvplyvnejšie a zároveň aj medzi najviac diskutované pohľady na problematiku sebakontroly (Gillebaart, 2018).

2.3. Príčiny vyčerpania ega

Podľa M. Muravena (2012) môže dochádzať k vyčerpaniu ega zakaždým, keď sa človek snaží prekonať, potlačiť, zastaviť alebo zmeniť náladu, myšlienku alebo správanie. Vyčerpanie ega je efekt, ktorý reguluje naše emócie. Príčiny emocionálneho vyhorenia sa neprejavujú hneď, ale je to dlhodobý proces preťažovania a veľkou zodpovednosťou, v pracovnej alebo osobnej sfére. Inak povedané, ide o dôsledok nesúladu medzi tým, čo dávame alebo ponúkame, tým, čo dostávame. Človek, ktorý prežíva vyhorenie si často berie množstvo úloh ktoré nevie splniť a tak presahuje aj svoje limity. Napríklad človek, ktorý je asertívny k rôznym úlohám, pracuje nadčas... tu vznikajú emócie a pocity, ako napríklad fyzická únava, depersonalizácia, bolesť hlavy a podobné.

Príčiny emocionálneho vyčerpania môžu byť spôsobené:

1. Nadmerný stres – je normálne keď sa človek v niektorých situáciách vystresuje, pretože tým spôsobom sa telo vyrovnáva s náročnými situáciami,
2. Sedavý spôsob života,
3. Nerovnováha medzi pracovným a súkromným životom,
4. Zlá strava.

2.4. Príznaky vyčerpania ega

Vyčerpanie ega je dočasný stav, ktorý nasleduje po situácii, ktorá si vyžadovala veľké vynaloženie úsilia na konkrétnu vec. Uplatňovaním svojej schopnosti sebakontroly spotrebujeme dostupnú mentálnu energiu, v dôsledku čoho nastane zníženie kapacity nášho ďalšieho jednania. Únava a vyčerpanie ega, je krátkodobá záležitosť čo znamená, že hneď po obnovení síl sa sebakontrola vracia na svoju pôvodnú „úroveň“. Na rozdiel od zlyhania pozornosti, ktorá sa stále mení a vyčerpaná vôľa si vyžaduje čas na obnovu síl.

Príznaky sú veľmi podobné ako pri syndróme vyhorenia. S mnohými sme sa už každý stretli v rôznych situáciách či už v menšej alebo väčšej miere. Neznamená to však, že ste v nejakom štádiu emočného vyčerpania. Medzi varovné znaky vyčerpania ega zaraďujeme: nahromadenie príznakov a ich dlhé trvanie. Uvedieme si šesť hlavných príznakov:

- Nepretržité fyzické vyčerpanie (pocit vyčerpanosti),
- Nespavosť (poruchy spánku, nočné budenie, ťažkosti pri zaspávaní..),
- Podráždenosť (je ťažké udržať svoje emócie pod kontrolou),
- Strata sebavedomia,
- Emocionálne dištancovanie sa (emocionálne väzby sa rozpadávajú),
- Kognitívne ťažkosti (presýtenosť našej mysle emóciami a informáciami spomaľuje našu schopnosť myslieť, pamätať si, sústrediť sa) (Byu, 2007).

3. SYNDRÓM POMÁHAJÚCEHO

Osobnosť pomáhajúceho či už v psychoterapii, somatickej medicíne, sociálnej práci alebo výchove je základným nástrojom pomáhajúcich profesií. Najväčšie problémy pri tom prirodzene spôsobujú slabé miesta tejto osobnosti, nevyriešené neurotické konflikty alebo hlbšie osobnostné poruchy, ktoré sú u pomáhajúcich podstatne viac rozšírené ako v celkovej populácii. Schmidbauer tento pojem poňal ako špecifickú narcistickú poruchu. Konštatuje, že človek, ktorý si vyberie pomáhajúcu profesiu, pokúša sa tým často riešiť – väčšinou nevedome – svoju ranú traumou odmietnutého dieťaťa, svoj hlad po uznaní, po empatickom porozumení a po vzájomnosti, ktoré sa nezrúti v dôsledku zlyhania či agresie. Jeho štúdie ukazujú, že pokiaľ je pomáhajúca profesia vykonávaná bez prípravy a supervízie osobitne zameranej na syndróm pomáhajúcich, túto narcistickú poruchu udržuje a prehľbuje. Narcistický *hlad* v tomto prípade najmä hlad po vďačnosti a obdivnej láske tých,

ktorým je pomáhané, je totiž nenásytný a prirodzené agresívne popudy voči *objektom* pomoci nie sú zvládané. Spolu s identifikáciou s *nadja*, ktorá býva často prítomná vzhľadom k morálnej náročnosti pomáhajúcich profesií, znemožňujú tieto faktory vytvorenie skutočného partnerstva či už medzi pomáhajúcim a tým, kto pomoc prijíma, alebo medzi pomáhajúcim a jeho najbližšími v osobnom živote.

Najdôležitejšími konfliktnými oblasťami osobnosti pomáhajúceho sú:

1. v ranom detstve utrpené, väčšinou nevedomé a nepriame odmietanie zo strany rodičov, ktoré sa dieťa snaží prestať cítiť;
2. osobitne silná identifikácia s náročným rodičovským *nadja*;
3. skrytá narcistická potrebnosť, až nenásytnosť;
4. vyhýbanie sa vzťahom k ľuďom, ktorí nepotrebujú pomoc a vzťahom na základe vzájomnosti dávania a brania;
5. nepriame vyjadrovanie agresie proti tým, ktorí nepotrebujú pomoc.

Pre načrtnutie hlbšieho kontextu nemôžeme nezmieniť syndróm pomáhajúcich ako skupinu ľudí, ktorá vstupuje do pomáhajúcej profesie v istom zmysle z dôvodu prítomného obranného mechanizmu. Autori tento typ nazývajú *pomáhanie ako obrana*. Ide o emocionálnu bezmocnosť pomáhajúceho. Vo všetkých sociálnych povolaniach je tým najdôležitejším nástrojom vlastná osobnosť. Hranice možností jej zaťaženia a jej flexibility sú zároveň hranicami jej konania.

3.1. Muži a ženy ako pomáhajúci

Vo svete povolání istých stavom a tradíciou majú napríklad úlohy ošetrovateľov a sestier mužsky – normatívne a žensky – citlivé pomáhanie odlišné podoby. Individualizácia takéto úlohy rozpúšťa, ale aj dnes sú ženy schopné lepšie prijať pomoc, keď sa v jej ponuke vyjadruje záujem na nejakom vzťahu, a muži zasa, pokiaľ zlepšujú (alebo udržiavajú) svoj status. Súvisí to s tým, že muži sú celkovo skôr orientovaní na rivalitu a túžbu po funkciách, ženy zasa na väzby a informácie o druhých ľuďoch.

3.2. Štyri „lieky“ proti tzv. syndrómu pomáhajúcich

Krátkou osobnou sebaskúsenostnou reflexiou môžeme identifikovať syndróm pomáhajúcich:

- neschopnosť cítiť sa naozaj dobre v situácii chvály a uznania,
- odmietanie jasnej dohody v pomáhajúcich vzťahoch,
- popieranie neúčinnosti niektorých opatrení v profesii.
- Časté pocity nedostatku vdáčnosti klientov,

- strach a váhavosť pri vyžadovaní realistických podmienok pomáhajúceho vzťahu (dochvilnosť, dodržovanie dohôd a zmlúv, atď.)

Z hľadiska hlbinej psychológie pramení voľba pomáhajúcej profesie, rovnako ako u ostatných povolání, z pozadia špecifického duševného vývoja. Už vo vývojovej fáze detstva prvých piatich rokov sú položené rozhodujúce základy voľby neskoršieho povolania. V tomto období preberáme a zvnútorňujeme ideály našich rodičov, ktoré považujeme často po celý život za záväzok, a ktorých porušenie nám spôsobuje pocity viny. Práve tieto ideály hrajú dôležitú rolu pri voľbe neskoršej profesie. Okrem týchto okolností pri voľbe pomáhajúcej profesie (ktorá sa predsa viac než akákoľvek iná venuje človeku samotnému, vrátane jeho slabostí a chorôb) zohrávajú úlohu i vlastné duševné zranenia, utrpené v priebehu psychického vývoja. Podľa hlbinej psychológie žijú totiž traumy detstva ďalej ako vytesnené pocity ukrivdenosti, hnevu, strachu, menejcennosti alebo ako nenaplnené a nepriznané želania. Jakub Doležel na základe štúdií nemeckého psychoanalytika Wolfganga Schmidbauera konštatuje, že pokiaľ práve tieto traumy detstva a neskoršieho vývoja neprejdú *znovuvedomím*, nie je nádej na skutočné uzdravenie pomáhajúceho ani jeho klientov. Schmidbauer odhaľuje v pomáhajúcom *bezmocnú osobnosť*, ktorá nekoná ani tak z idealizmu voči druhému, ako skôr z potreby sa duševne stabilizovať. Syndróm pomáhajúcich je teda skôr núdzou než čnosťou. Tieto kritické výčitky ideálu nezištnej pomoci vychádzajú z hypotézy, že naše vedomie má kontrolu iba nad časťou motívov nášho konania a pomáhania, a dokonca že menej dobré motívy nášho vedomia určitým trikom sebaklamu prehodnotia, aby sa z nich stali motívy prijateľné. Rozsiahle oblasti našej motivácie zostávajú ale očiam nášho vnútorného zraku vedomia skryté. Hlbinná psychológia ich označuje ako nevedomé.

Pri pokuse definovať štruktúru človeka, disponovaného pre pomáhajúcu profesiu vznikla tzv. *typická pomáhajúca osobnosť*. Jednou z dôležitých charakteristík spoločnej všetkým pomáhajúcim, najmä vtedy ak sa pomáhajúci dostane do krízy a sám sa stane odkázaným na pomoc, je psychická náchylnosť k depresiám. Prítomné sú ďalej rezignácia na vlastné želania, neschopnosť požadovať niečo pre seba a ísť svojou cestou. Ďalej permanentný tlak na výkon (len pokiaľ je dobrý, niečo vykonáva, obetuje sa pre druhých, môže byť spokojný sám so sebou) z nedostatočného vedomia svojej hodnoty vyvodzuje tlak k pomáhaniu. Labilné sebavedomie depresívneho typu pomáhajúceho stabilizuje aj to, že pokiaľ je požiadaný o pomoc, zakusuje enormné psychické ocenenie. *Keď ma stále druhí potrebujú, nemôžem byť ešte celkom zlý a neschopný.* Tak sa ocitá v nebezpečenstve, že bude musieť v každej svojej pomáhajúcej intervencii dokazovať svoju hodnotu. To môže viesť k tomu, že si bude dávať úlohy, ktoré by vlastne mal niesť klient sám. Veľkou zodpovednosťou obmedzuje účinnosť svojej pomoci a pokiaľ je táto pomoc neúspešná, zrúti sa s ňou aj on. Seba preťažovanie súvisí so sebaaprečňovaním. Seba preťažovanie je seba preceňovanie. Tam, kde je nedostatok sebahodnoty, sú prítomné nereálne fantázie umocňované postojom klientov a ich nereálnymi očakávaniami.

Podľa Hermanna Stengera v štruktúre depresívne pomáhajúceho charakteru vystupujú do popredia **tri základné motívy pomáhania:**

- túžba získať uznanie a lásku. Ide o vytesnené zážitky z raného detstva, kedy dieťa bolo buď milované málo, alebo milované pod podmienkou nejakého výkonu. Od klienta mlčky očakáva, že pomáhajúcemu prejaví uznanie, vďačnosť a obdiv.

- túžba získať nad druhými moc. Aj ona vyrastá z nenaplnených detských potrieb. Podľa psychológie A. Adlera znova oživa v situáciách nadradenosti a podriadenosti. Pomáhajúci sa ocitá v nebezpečenstve že dá priechod sklonom k sebaaprečovaniu a nereálnym fantáziám vlastného mocenstva. V nebezpečnom sebaklame si tak nahovára, že stojí nad klientom a pochopiteľne prehliada, že sám by v mnohom potreboval pomoc, ktorú u neho druhí hľadajú. Veľmi dôležitou v tomto prípade je sebakontrola a kompetentné intervencie v prospech druhých.

- túžba podieľať sa na živote. Ide o širší významový zmysel ako len pranie zachovať si „holý život“. Pre pomáhajúceho predstavuje táto nevedomá túžba nebezpečenstvo vtedy, pokiaľ je iba nezúčastneným divákom života, *ktorý sa prizera cez plot*. Problémy a konflikty druhých mu potom poskytujú obraz života, ktorý oživuje jeho mŕtvy duševný svet. Následkom toho sa však pomáhajúci stáva na tomto *elixíre života* viac a viac závislý. Tak ale stráca autentický život pomáhajúceho svoju originalitu a stáva sa akýmsi *second handom*.

Po analýze motívov pomáhania sa pýtame:

3.3. Aké východiská sa z týchto ťažkostí ponúkajú?

1. Učiť sa k láske k sebe.

Carl Gustav Jung doporučuje pomáhajúcemu, aby sa všetkého nedostatočného, egoistického a neideálneho citlivo ujal v zmysle lásky k nepriateľovi. Ten je ale nielen v druhých, ale v prvom rade sám v sebe. *To, že som obdaroval žobráka, že som odpustil tomu, kto ma urazil, že milujem nepriateľa je veľkou čnosťou. Čo by sa však stalo, keby som odhalil, že ten najmenší zo všetkých, ten najchudobnejší zo všetkých žobrákov, ten najdrzejší zo všetkých ohováračov, nepriateľ sám je vo mne, že ja sám potrebujem almužnu svojej dobroty, že ja sám som si nepriateľom ktorého treba milovať?* Každý zrelý terapeut alebo pomáhajúci, ktorý nie je naivným podvodníkom musí priznať, že to najťažšie, dokonca to najnemožnejšie zo všetkého je, prijať sa aj vo svojej úbohej podobe. Človek často podstupuje s potešením a bez váhania to, čo je komplikovanejšie: že ignoruje sám seba a zaujato sa stará o druhých, o ich ťažkosti a hriechy.

2. Žiť s „dravou zverou“

Pozoruhodné a presvedčivé potvrdenie Jungových téz nájdeme v tritisícročnej židovsko-kresťanskej tradícii životnej múdrosti. Pomocou rôznych obrazov je v nej

popísané to, ako sa má pomáhajúci správať sám k sebe. Svätopisec a Evanjelista (autor novozákonnej knihy Sv.Písma) Marek načrtáva Ježišovu seba –skúsenosť a skúsenosti s Bohom na začiatku jeho pomáhajúcej činnosti.

Duch ho hneď vyviedol na púšť. Bol tam štyridsať dní a satan ho pokúšal; bol medzi dravou zverou a anjeli mu posluhovali.

Autor evanjelia Marek neopisuje nejakú banalitu; k popisu vnútorného procesu objavovania seba samého použil pomerne silné slová: púšť, satan, dravá zver a anjeli. Všetko smeruje k radikálnej skúsenosti so sebou samým. Púšť – miesto ticha, ale i prázdnoty, nedostatku a nebezpečenstva, miesto na okraji života, miesto kde sa prekonávajú hraničné skúsenosti. Pravdepodobne ide o akúsi vnútornú, duševnú zákonitosť, že seba-skúsenosť, stretnutie so sebou samým je možné len vtedy, keď sme pokiaľ možno všetko, čo nás vtáhuje do všedného života, zanechali za sebou. Takto odkázaní môžeme preniknúť k svojmu jadru, čím zároveň unikneme sebaklamu.

Čo sa odohráva na púšti? Dravá zver môže predstavovať neskrotné a nekultivované duševné sily, tzv. *zvierá v nás*: všetko pudové, deštruktívne, živočíšne a nenásytne, sebecké. Stretnutie s touto dravou zverou neznamená jej vyhubenie: Ježiš s nimi žil v pokojnej koexistencii. To je možné však iba vtedy, pokiaľ tieto temné sily v sebe samom prijmeme ako súčasť svojho obrazu a svojej identity. Takéto prijatie narazí na našu túžbu po veľkosti a na náš narcizmus. Táto uzdravujúca a pravdivá bolesť nad sebou samým je jedinou cestou k prímeriu a harmónii so sebou samým. Napokon postava anjela na púšti reprezentuje ideálny obraz vlastného životného projektu. Kto so svojimi temnými stránkami zachádza tak ako Ježiš na púšti, nájde seba samého i Boha, odkryje svoje poslanie pomáhajúceho a bude dávať pozor na to, aby sa jeho *dravá zver* nezačala ničivo vkrádať do jeho pomáhajúcich vzťahov.

3. Spoločnosť sa

Kľúčovým bodom celého uzdravujúceho procesu u pomáhajúcich je (aj podľa Markovho evanjelia) dôvera, že som milovaný aj so svojimi chybami, slabosťami a temnými stránkami. Toto uistenie je práve pre depresívne typy, ktoré sú medzi pomáhajúcimi veľmi často zastúpené, mimoriadne dôležité. Túto skúsenosť nie je možné sprostredkovať prostredníctvom textov a kníh; na prvom mieste sa totiž takáto skúsenosť odohráva vo verných a pevných medziľudských vzťahoch. Ako by sa Boh mohol prejavovať vo mne, ktorý som tak bezcenný (ako trňový ker na púšti), tak neužitočný a pre druhých často nebezpečný? Boh chce zažiť v tom, kto sa považuje za neužitočného, nepoužiteľného a bezcenného. V Božích očiach je dobrý dosť, nemusí sa robiť dobrým, aby sa mu zapáčil. Pred Ním si môže *vyzúť topánky*, čiže ukázať sa nahý a nechránený maskou alebo fasádou bez toho, aby sa musel obávať, že ako taký pred ním neuspeje. V jeho očiach má človek hodnotu, ktorú nemôže stratiť, aj so svojimi chybami, nedostatkami a ešte pred akýmkoľvek vynikajúcim alebo záslužným skutkom. *Božia terapia* depresie je pre pomáhajúcich povzbudením k tomu, aby prijali a uznali svoje vlastné zranenie, pocity sklamaní a roztrpčenie, ako súčasť svojho vlastného duševného sveta a toto všetko boli schopní milovať.

4. Zostať osloviteľný ako zranený pomáhajúci

Posledný obraz pre pomáhajúcich je z židovskej tradície talmudu. Jedna z jeho legiend opisuje Mesiáša, ideálny typ pomáhajúceho, ako *zraneného lekára*, ktorý sedí medzi chudobnými, sám plný jaziev a rán. Samotné rany ho však neparalyzujú, ani sa ich vplyvom nestane neosloviteľný, nekomunikujúci a bezmocný. Tento obraz obsahuje dva aspekty:

- tak ako to už ukázali aj predchádzajúce obrazy, má vziať vážne svoje zranenia a svoje rany. Nielen preto, že neošetrované rany sa môžu stať zárodkom nových chorôb a rán, ale tiež preto, že pomáhajúceho, ktorý sa *vyhrieva na slnku svojho sebaklamu*, že je sám bez zranení, uniká dôležitý impulz pre pomáhanie. Priblížiť sa k zraneniam druhých môže človek len na základe skúsenosti vlastného zranenia. Len odtiaľ vie, čo to znamená potrebovať pomoc.
- pomáhajúci neupadá do narcistickej sebaľústi, ktorá nepozná nič iné, než deň za dňom neustále preväzovať vlastné rany. Aj napriek vlastnému zraneniu stále zostáva *lekárom pre druhých*, to znamená: je osloviteľný, komunikujúci, otvorený a pripravený jednať.

ZÁVER

Na záver treba uviesť a mať na pamäti, že sociálne motivácie v pomáhajúcej profesii, ktoré sú prítomné v každom pomáhajúcom, neobsahujú len pozitívne a chvályhodné prvky.

Vyššie popísané, a v praxi často opomenuté tieto, i ďalšie fenomény budú v našich pomáhajúcich profesiách stále prítomné. Je potrebné na ne upozorňovať, prípadne ponúknuť nový spôsob práce s nimi a prístupu k nim, aby prestali byť ohrozením. Vznešenosť povolania byť človekom nás k tomu zaväzuje.

POUŽITÁ LITERATÚRA

BAUMGARTNER, I. 1989. *Helfen zwischen Selbsucht und Selbstlosigkeit*. In: GARHAMMER, E. (Red). 1989. *Menschen – Bilder: Impulse für helfenden Berufe*. Regensburg: Pustet Verlag, s. 15 – 28.

BAUMEISTER. Roy., MURAVEN, M, et. al. 1998. *Ego vyčerpanie: je aktívny self obmedzeným zdrojom*. by the American Psychological Association, Inc. 0022514/98/3.00

<https://faculty.washington.edu/jdb/345/345%20Articles/Baumeister%20et%20al.%20%281998%29.pdf>

DILL, Cornelia. 2017. *Bessereentscheidungen: das ego-depletionmodell*[online] Dostupné z: <https://www.cornelia-dill.de/blog/karriere/entscheidungen-treffen-das-ego-depletion-modell/>

DOLEŽEL, J. *Čtyři „léky“ proti tzv. syndromu pomáhajících*. Olomouc: Caritas – VOŠ sociální. [online] Dostupné z: <https://www.researchgate.net/profile/Jakub->

- Dolezel/publication/291945169_Osobnostni_rizika_pomahajici_praxe_Syndrom_pomocnika_ve_svetle_biblicke_moudrosti/links/58c967caaca2721e667bc995/Osobnostni-rizika-pomahajici-praxe-Syndrom-pomocnika-ve-svetle-biblicke-moudrosti?__cf_chl_tk=9KRDg0zSuGa81_VsFavtq19De08ahMKbQ2HCPgUIWzE-1733229654-1.0.1.1-A8VCviY4XVGaXGeMTxIAu4R16XomVJM6g4SzIIQw6p0
- DRAKOVÁ, Z. 2024. Adaptabilita seniorov na moderné technológie: identifikácia bariér. In: *Mladá veda*. 2024, č. 4, roč. 12, s. 322-329. ISSN 1339-3189. [online] Dostupné z: https://www.mladaveda.sk/casopisy/2024/04/04_2024_32.pdf.
- GILLEBAART, Marlen., 2018. Theoperationaldefinitionofself- control. [online] Dostupné z: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2018.01231/full>
- GUGGENBÜHL – CRAIG, A. 2010. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*. Praha: Portál, edice Spektrum, 114s. ISBN 978-80-7367-809-8.
- KAŠPARŮ, M. 2001. *Fundamenta psychiatriae pastoralis propter confessorem*. Košice: Viena, 167s. ISBN 80-88922-49-6.
- MIND HELP. Ego depletion. [online] <https://mind.help/topic/ego-depletion/>
- MOLNÁROVÁ, S. 2023. *Vyčerpání ega v pomáhajících profesích sociálních pracovníků a jeho vztah k syndromu Burn out*. Diplomová práce pod vedením školitelů J. Sedláčka. Trnava, Fakulta sociálních věd UCM.
- SCHMIDTBAUER, W. 1997. *Die hilflosen Helfer über die seelische Problematik der helfenden Berufe*. Reinbeck bei Hamburg: Rohwolt Verlag.
- SCHMIDBAUER W. 2000. *Psychická úskalí pomáhajících profesí*. Praha: Portál, 171s.
- SCHMIDBAUER, W. 2008. *Syndróm pomocníka*. vyd. Praha: Portál. ISBN 978- 80-262-0865-5.
- SEDLÁČEK, J. 2016. *Pomáhat je slastné: vybrané kapitoly a riziká v pomáhající profesii zdravotníka*. - 1. vyd. - Trenčín : Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka Fakulta zdravotníctva.
- TURBO. 2021. Intuitmindlife. Whatis ego depletion. [online]. Dostupné z: <https://mint.intuit.com/blog/relationships-2/ego-depletion-5290/>

AGENDA PRŮKAZŮ PRO OSOBY SE ZDRAVOTNÍM POSTIŽENÍM A ROLE OBCÍ: NEDOSTATKY A PŘÍLEŽITOSTI PLYNOUCÍ Z INSPIRACE V OKOLNÍCH STÁTECH³¹

Ph.D., Mgr. Vladimíra Tomášková, Mgr. Ing. Olga Angelovská³²

Abstract

Disability cards are an important form of support for people with disabilities, providing them with advantages in certain situations. In the Czech Republic, these are TP (severe disability), ZTP (extreme disability) or ZTP/P (extreme disability with the need for a guide) and parking cards for persons with disabilities. Slovakia issues similar types of cards. Research into the situation of people with cerebral palsy in the Czech Republic has highlighted weaknesses in the functionality of the cards. At the same time, almost no attention has been paid to their functioning for a long time, even though the topic is gaining relevance in connection with the planned implementation of a European card for people with disabilities. We therefore focused on comparing policies related to ID cards in the Czech and Slovak Republics and in neighbouring countries, namely Austria, Poland and Germany. The comparison showed that the situation in the Czech Republic and Slovakia is similar and unsatisfactory: the functioning of the ID cards shows remnants of a totalitarian past, and, unlike in the other countries studied, their potential needs to be exploited. The agenda is also influenced by local government policy, as municipalities mostly issue the cards and sometimes define the benefits they confer. In this paper, we will present the current situation, the most pressing problems, foreign examples of good practice and, of course, the possibilities of their use in the policy of support for people with disabilities in the Czech Republic and Slovakia.

KEY WORDS: *Disability cards, parking cards for persons with disabilities, Czech Republic, Central Europe*

ÚVOD

V posledních letech probíhala diskuse o chystaném Evropském průkazu pro osoby se zdravotním postižením (OZP), kdy v únoru 2024, půl roku po zveřejnění návrhu Evropské komise, dosáhly Rada Evropské unie a Evropský parlament předběžné dohody o jeho vytvoření (Rada Evropské unie 2024). Inspirací byl již fungující evropský parkovací průkaz pro osoby se zdravotním postižením, proto cílem aktuálního návrhu je zajistit rovný přístup ke zvláštním podmínkám nebo přednostnímu zacházení a vzájemné uznávání statusu zdravotně postiženého v EU, na které upozorňovala i řada peticí (Priestley 2022). Vhodně nastavená politika může zlepšit občana zdravotně postiženého v EU, a tím se vytváří prostor pro zlepšení sociální inkluze (Kováčik, Imrovič, 2019) těchto osob v EU. Je tak přítomen socio-inkluzivní přístup, který zapojuje osoby se zdravotním postižením do společnosti bez rozdílu (Imrovič, 2023).

Chystané změny evropského parkovacího průkazu pro OZP, pilotní projekt pro zavedení mezinárodně platného evropského průkazu pro osoby se zdravotním postižením a realita českých průkazů OZP, které nedoznaly výrazných změn od roku 1990, kdy byly jako forma podpory převzaty ze socialistického systému podpory, nás

³¹ Výzkum byl podpořen v rámci projektu „Potřeby osob s DMO v kontextu systému zdravotní a sociální péče ČR“, který byl financován Grantovou agenturou UK pod číslem 410920.

³² Katedra veřejné a sociální politiky, ISS FSV UK, mailové kontakty na autorky vladka.tomaskova@centrum.cz, olga.angelovska@fsv.cuni.cz

inspirovaly k analýze fungování průkazů OZP v okolních státech České republiky, konkrétně ve Slovenské republice, Německu, Rakousku a Polsku. Zaměřily jsme se přitom na následující oblasti:

1. výhody průkazů pro OZP ve sledovaných státech,
2. nejvážnější nedostatky českých průkazů a možnosti jejich odstranění,

Kromě průkazů pro OZP jsme do analýzy zahrnuly i parkovací průkazy pro OZP. Důvody byly dva. Za prvé, evropské parkovací průkazy jsou inspirací pro evropský průkaz pro osoby se zdravotním postižením. Za druhé, v rámci zmiňované dohody z února 2024 dojde i k dílčím změnám evropského parkovacího průkazu (Rada EU 2024a). Ten je v České republice vydáván od roku 2011 (Zákon č. 329/2011 Sb.) a má mezinárodní podobu a platnost. Nárok na jeho získání je však vázán právě na průkaz pro osoby se zdravotním postižením a v každém státě jsou s ním spojená jiná zvýhodnění. I v tomto ohledu vyplynulo v naší analýze několik důležitých zjištění.

V textu nejsou porovnávány všechny benefity, které jsou s průkazy spojeny, např. daňová zvýhodnění. Zaměřujeme se zejména na možnosti průkazů jako takových a zvýhodnění, která mají obecnější charakter, případně jsou využitelná bez ohledu na státní příslušnost držitele.

Těsně před dokončením našeho příspěvku byly schváleny dvě nové evropské směrnice, které zavádějí evropský průkaz OZP a upravují evropský parkovací průkaz pro osoby se zdravotním postižením. Předpokládá se, že celý systém začne fungovat od června 2028. Členské státy mají povinnost přijmout nutné legislativní kroky do 5. června 2027. Směrnice stanovují jednotný vzor obou průkazů, povinnost jejich vzájemného uznávání státy Evropské unie v konkrétních oblastech a rozšiřují cílovou skupinu i o státní příslušníky třetích zemí legálně pobývajících v zemích EU (Rada EU 2024a).

1 Aktuální situace v České republice

Průkazy pro OZP a parkovací průkazy pro osoby se zdravotním postižením jsou spolu s finančními příspěvky jednou z nejdůležitějších a nejrozšířenějších forem podpory osob se zdravotním postižením ve všech vyspělých evropských státech. V České republice podle platné legislativy (Zákon 329/2011 Sb.) patří průkazy OZP označované jako TP, ZTP a ZTP/P mezi klíčové dávky určené této skupině osob. Přesto od roku 1990 nedoznaly výrazných změn. Jedinou výjimkou, ale krátkodobou, bylo období tzv. Drábkových reforem, ve kterém část populace místo původních průkazů získala tzv. S-kartu. Po neúspěchu celého systému pak došlo v roce 2014 k plošné výměně průkazů TP, ZTP a ZTP/P, kdy průkazy získaly novou podobu (Koutová 2013), ale jejich funkce oproti situaci před reformou zůstala téměř nezměněna. Příležitost k jejich revizi a úpravě v souladu s potřebami uživatelů tak zůstala nevyužita. Novinkou bylo pouze to, že osoby se zrakovým a sluchovým postižením dostaly dobrovolně možnost nechat si na průkaz vytisknout symbol upozorňující na tento druh postižení (Koutová 2013). Zároveň v tomto období došlo k přesunu agendy spojené s dávkami pro osoby se zdravotním postižením z obecních úřadů pod Úřad práce ČR, což je mnoha aktéry považováno za chybný krok (Geissler

a kol. 2015, Tomášková a kol. 2015). V současnosti vládou schválený návrh zákona MPSV navrhuje přesun agendy z Úřadů práce pod Českou správu sociálního zabezpečení (MPSV 2024). Problémy průkazů se tímto neodstraní, protože novela jejich funkčnost neřeší a neřeší ani skutečnost, že parkovací průkaz v současnosti jako jediný nadále vydávají magistráty a obecní úřady (více viz další text).

V praxi se stále častěji objevují důkazy o tom, že revize průkazů a výhod s nimi spojených by vedla ke zvýšení efektivity poskytované podpory a že by ji dokonce uvítali sami uživatelé. Tuto skutečnost potvrdily jak naše osobní zkušenosti s problematikou, tak dotazníkové šetření realizované v letech 2021–2022, jež se zaměřilo na potřeby dospělých osob s dětskou mozkovou obrnou (DMO). Protože podle odborných odhadů (např. Jesenský a kol. 1995 nebo Dan eds. 2014) osoby s DMO tvoří jednu z nejpočetnějších skupin osob se zdravotním postižením, je na místě věnovat jejich zkušenostem pozornost. Realizované šetření pro nás bylo motivem porovnat fungování průkazů v okolních státech. Problémy, na které respondenti upozorňovali, se následně potvrdily, a navíc jsme identifikovaly i některé další. Překvapivým zjištěním může být, že nedostatky byly zjištěny nejen u průkazů TP, ZTP a ZTP/P, ale i u parkovacích průkazů, jejichž mezinárodní charakter vede k očekávání podobných zvýhodnění. V praxi se ale situace v jednotlivých státech liší. Nejdůležitější zjištění představíme v následujícím textu.

2 Metodologie

Výzkum jsme založily na smíšeném výzkumném designu. Kombinace kvalitativního a kvantitativního výzkumného přístupu nám umožnila zkoumání složitých procesů v rámci sociálního systému díky poskytnutí lepšímu zachycení zkoumané reality (Fetters, Curry a Creswell 2013). Kvantitativní šetření proběhlo v letech 2021 až 2022 formou dotazníkového šetření v rámci projektu „Potřeby osob s DMO v kontextu systému zdravotní a sociální péče ČR“. Respondenty byly osoby starší 18 let, kterým byla diagnostikována DMO (55 respondentů) nebo pečují o dospělou osobu s DMO (34 respondentů). Dotazník obsahoval uzavřené i otevřené otázky.

V kvalitativní části výzkumu (Denzin, Lincoln 2011, Flick 2009) jsme se ve zkoumaných státech zaměřily na analýzu legislativy, webových stránek ministerstev, neziskových organizací a dalších dokumentů. Kvalitativně jsme přistoupily i k analýze dat z otevřených otázek v dotazníku. Data byla analyzována pomocí tematické analýzy (Braun, Clarke 2006). Při kvalitativní analýze dokumentů jsme využily komparativní metodu, která zahrnuje Českou republiku, její sousedící státy (Slovensko, Polsko, Německo a Rakousko).

3 Průkazy osob se zdravotním postižením ve sledovaných státech

„Karta by mohla být vyspělejší a integrovat všemožné úlevy poskytované státem, obcemi anebo komerčními subjekty, k zjednodušení identifikace a prokazování...“
(Dotazníkové šetření 2022)

Cílem již zmiňovaných nově schválených směrnic o evropském průkazu OZP a evropském parkovacím průkazu pro osoby se zdravotním postižením je umožnit

občanům EU a občanům třetích zemí s trvalým pobytem v EU stejné zvláštní podmínky a zvýhodnění jako mají státní příslušníci daného státu. Směrnice tak neukládají členským státům povinnost vytvářet žádná nová zvýhodnění, pouze rozšiřují povinnost jejich poskytování na všechny občany EU (Rada EU 2024a). Toto nařízení samo o sobě nezajistí harmonizaci výhod spojených s průkazy.

Rozhodly jsme se proto komparovat průkazy OZP v České republice, Německu, Rakousku, Slovenské republice a Polsku podle několika kritérií – nárok na vydání průkazu, individualizace a označení průkazů, poskytované výhody, platnost průkazů a povinnost nahlašovat změny. Naše zjištění jsou uvedena v Tabulce 1. Lze předpokládat že minimálně v prvních letech i po zavedení nové směrnice se podmínky v jednotlivých členských státech nebudou razantněji měnit, pouze se daná zvýhodnění stanou přístupnější většímu okruhu příjemců.

Tabulka 1 Základní kritéria průkazů OZP ve sledovaných zemích

Kritéria		ČR	Slovensko	Polsko	Rakousko	Německo
Nárok na průkaz OZP - kritéria	Zdravotní	Postižení (tělesné, smyslové, duševní) dlouhodobého charakteru, podstatně omezující pohyblivost nebo orientaci	Postižení (tělesné, smyslové, duševní), které má dlouhodobý charakter, tj. trvá minimálně 12 měsíců. Míra činí nejméně 50 %	Trvale nebo dočasně zhoršený fyzický, psychický nebo intelektuální stav omezující výdělečnou činnost	Určitý stupeň postižení nebo pokles výdělečné činnosti na 50 %	Při posouzení je třeba dosáhnout stupně 50 a více (= těžké zdravotní postižení)
	Pobytová	Osoby s trvalým nebo zvláštním pobytem (např. azyl) a občané členských států EU				
Individualizace a označení průkazů	Tři stupně průkazu s definovanými balíčky zvýhodnění bez dalšího specifického označení, dobrovolně pouze symbol označující osoby s postižením sluchu a zraku.	Tři stupně průkazu s definovanými balíčky zvýhodnění, označení v anglickém jazyce a specifikace zrakového nebo sluchového postižení (označení „blind“ nebo „deaf“)	Jeden průkaz, tři stupně postižení, dobrovolně uváděný symbol a stupeň postižení, QR kód, Braillovo písmo	Jeden průkaz, symboly zvýhodnění a omezení, označení v angličtině a francouzštině, QR kód odkazující na stránku s informacemi o průkazu	Jeden průkaz, nárok na jednotlivé výhody zvýrazněn barvou průkazu (výhody v přepravě) a pomocí různých zkratek. Označení průkazu v anglickém jazyce a Braillovým písmem.	
Výhody spojené s průkazem	Veřejná doprava, stupně na kulturní a sportovní akce, do kulturních institucí (divadla, kina, muzea)					
	Slevy jsou součástí balíčku (nepřifazují)		Slevy jsou stále deklarované		Slevy v dopravě jsou individualizované dle údajů v	
Platnost průkazu	Není zákonem přesně vymezena. Určuje posudková lékařská služba.	Za předpokladu, že osoba má nadále míru funkčního postižení nejméně 50 % a její zdravotní stav se nezlepšil, je doba platnosti průkazu neomezená.	Platnost do 16 let max. 5 let, Od 16 do 60 let 10 let, nad 60 let podle osvědčení o zdravotním postižení (platnost je možná i trvale).	Při neměnném stavu vydáván průkaz s neomezenou platností. Platí však povinnost nahlašovat změny - v případě podstatných změn úřad vystaví nový průkaz nebo jej odebere.	Obvykle maximálně 5 let. Neomezená platnost jen výjimečně. Stanovena povinnost držitele tři měsíce před koncem platnosti požádat o prodloužení.	
Povinnost držitelů nahlašovat změny	Není stanovena.	Nezjištěno.	Nezjištěno.	Povinnost do 4 týdnů nahlásit změny údajů v průkazu.	Pokud předpoklady držení průkazu trvají, může být platnost prodloužena o 5 let, ale max. 2x.	
Datší (ne) výhody	Automatický nárok na přidělení parkovacího průkazu pro držitele ZTP a ZTP/P.	Nezjištěno.	Pro využití slevy či nároku nutnost předložit i průkaz totožnosti nebo jiný doklad prokazující totožnost (platí i pro doprovod).	Pokud je v průkazu zanesena poznámka o nemožnosti využívat veřejnou přepravu, osvobození od některých daní, pojistek a nákladů spojených s provozem vozidla.	Slevy na daních z provozu motorového vozidla nebo nárok na zvláštní dovolenou.	
Instituce vydávající průkazy OZP	Úřad práce ČR podle místa trvalého pobytu	Úřad práce sociálních věcí a rodiny podle místa trvalého pobytu	Okresní posudková komise pro osoby se ZP	Úřad Ministerstva sociálních záležitostí	Úřad sociálních záležitostí (v každé spolkově zemi má jiný název)	
	Parkovací průkaz vydává obecní úřad nebo magistrát	Stejná instituce vydává i parkovací průkaz				Úřad pro silniční provoz

Nárok na průkaz OZP

Kritéria nároku na získání průkazu OZP se mezi jednotlivými státy liší samotným pojetím definice zdravotního postižení a můžeme mezi sledovanými státy zaznamenat různě kladený důraz na koncepci fyzické, zaměstnanecké či všeobecné invalidity. V České i Slovenské republice se uznání zdravotního postižení odvíjí zejména od dlouhodobého nepříznivého zdravotního stavu a funkčního omezení plynoucího z tělesného, smyslového nebo duševního postižení. V Polsku a Rakousku je kladen důraz na omezení schopnosti vykonávat pracovní činnost. Na rozdíl od Rakouska či Slovenska, Německo vyjadřuje rozsah zdravotního postižení pomocí stupně postižení, který odráží jeho dopady nejen na participaci v pracovní oblasti, ale na život ve společnosti jako takové.

Cílová skupina, která může o průkazy žádat, se mezi jednotlivými státy výrazně neliší a v obecné rovině jde o osoby, které v daných státech dlouhodobě pobývají. Ve všech případech do této skupiny patří osoby s trvalým a dlouhodobým pobytem. Přesto dochází k menším rozdílům, kdy např. v Polsku mohou cizinci z třetích zemí žádat o průkaz OZP, pokud jim bylo přiděleno identifikační číslo PESEL. O toto identifikační číslo mohou žádat, pokud žijí v Polsku déle než 30 dní.

Individualizace a označení průkazů

Česká a Slovenská republika mají podobný systém a průkazy vydávají ve třech stupních, ke kterým definují balíčky zvýhodnění. V obou případech jde o těžké postižení, zvláště těžké postižení a zvláště těžké postižení s průvodcem. V obou státech se také neuvádí na průkazech žádné specifické označení s výjimkou dobrovolně uváděného zrakového nebo sluchového postižení. České průkazy navíc zcela postrádají jakékoliv cizojazyčné označení a všechny údaje jsou pouze v českém jazyce, což držitelům znesnadňuje jejich využití v zahraničí. Ve všech ostatních sledovaných zemích průkazy obsahují i cizojazyčné označení v anglickém jazyce, v případě Polska a Rakouska navíc i v jazyce francouzském.

Polské, rakouské a německé průkazy OZP nabízejí i informace o postižení, v případě Rakouska dokonce i o případném používání zdravotnické pomůcky jako např. kochleární implantát či protéza, nebo o využívání vodícího psa nebo diagnostikované epilepsii. Polské a rakouské průkazy označují průkaz i v Braillově písmu, což usnadňuje identifikaci průkazu i lidmi se zrakovým postižením. Oba průkazy disponují navíc QR kódem, který ale plní v každém státě jinou funkci. V případě rakouského průkazu QR kód odkazuje na stránku Ministerstva sociálních záležitostí s bližšími informacemi k samotným průkazům a k jednotlivým údajům, které jsou v nich zaznamenány. Polský QR kód obsahuje údaje o stupni a příčině invalidity.

Za zmínku stojí i barevné odlišení průkazů v případě Německa a Slovenska. Slovenský průkaz odlišuje červeným pruhem odkázání držitele na průvodce, německý dvojbarevný průkaz je určen osobám s těžkým zdravotním postižením s výrazně zhoršenou schopností pohybu.

Výhody spojené s průkazy

Výhody a úlevy poskytované na základě průkazu OZP dominují ve všech sledovaných státech zejména ve veřejném sektoru. V případě soukromých poskytovatelů služeb nejsou slevy nárokovatelné a je zcela na dobrovolném uvážení poskytovatelů, zda držitelům průkazů zvýhodnění poskytnou. Ve všech sledovaných státech je poskytovaná sleva na jízdném, nicméně bezplatná přeprava v městské hromadné

dopravě je dostupná pouze osobám s těžkým zdravotním postižením (např. v České republice, Německu či Rakousku). Obvyklá je bezplatná přeprava průvodce. Veřejný sektor často poskytuje i slevy či bezplatný vstup do muzeí, divadel a podobně.

Platnost

Velké rozdíly je možné nalézt u platnosti průkazů. Pětiletá platnost je obvyklá v Německu a jen výjimečně jsou průkazy vydávány na dobu neomezenou. Pětiletá platnost je využívána v Polsku pro osoby mladší šestnácti let a u starších osob se prodlužuje na 10 let. Od šedesáti let je za předpokladu neměnného zdravotního stavu možné vydat průkaz i s trvalou platností. V Rakousku za předpokladu dlouhodobého nezměněného stavu se průkaz vydává s neomezenou platností, zároveň je ale držitel povinen do čtyř týdnů informovat vystavující úřad o všech změnách, které se týkají údajů zanesených v průkazu. Obdobně jsou vydávány i slovenské průkazy s neomezenou platností, pokud má osoba nejméně 50% míru funkčního postižení bez očekávaného zlepšení zdravotního stavu. Raritou jsou české průkazy, jejichž platnost není zákonem vymezena a zákon ani nestanovuje povinnost držitelů nahlašovat změny. Platnost se tak odvíjí pouze od doby, která může být v průkazu označena. V praxi jde o dobu do pěti let u osob mladších 18 let a deset let u dospělých. Neomezená platnost je vydávána pro některé typy diagnóz, kdy se předpokládá neměnný zdravotní stav.

Individuální nastavení a regionální odlišnosti

V České republice držitelé průkazu získávají s průkazem automaticky výhody, které nejsou přidělovány s ohledem na jejich individuální potřeby a schopnosti. Tyto potřeby nezohledňuje dostatečně ani samotná podoba průkazů. Každý držitel průkazu ZTP a ZTP/P získá automaticky nárok na přidělení parkovacího průkazu, aniž by byl zohledněn konkrétní charakter postižení. To lze označit za jeden z výrazných systémových nedostatků spojených s českými průkazy pro osoby se zdravotním postižením. V Polsku je pro využití slevy či nároku nutné předložit i průkaz totožnosti nebo jiný doklad prokazující totožnost. Tato povinnost platí i pro průvodce. Ve většině států dochází ke slevám nebo osvobození od některých daní, např. v případě Rakouska a Německa v souvislosti s provozem motorových vozidel. V Německu mají držitelé průkazu nárok na zvláštní dovolenou.

4 Parkovací průkazy OZP ve sledovaných státech

„Chybí lepší možnosti parkování, např. v Dánsku - pokud jsou označená místa pro ZTP plná, je možnost parkovat s modrou kartou kdekoliv...“

(Dotazníkové šetření 2022)

Situace v České republice

V České republice zákon 329/2011 Sb., o poskytování dávek pro osoby se zdravotním postižením, zahrnuje kompletní agendu průkazů pro osoby se zdravotním postižením. Parkovací průkaz je však součástí jediného paragrafu zákona 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích. Reforma, k níž došlo v roce 2012, vedla ke vzniku specifické situace. Při převodu agendy vztahující se k osobám se zdravotním postižením pod Úřad práce zůstalo vystavení parkovacího průkazu jako jediné v kompetenci obecních úřadů a magistrátů. Přitom spolu oba průkazy úzce souvisejí, protože osoba, které je přidělen průkaz ZTP nebo ZTP/P, má automaticky nárok i na přidělení parkovacího průkazu. Platí zde jediné omezení: pokud je držitel průkazu ZTP postižen úplnou nebo praktickou hluchotou, získá parkovací průkaz pouze v případě, že je sám řidičem motorového vozidla (zákon 361/2000 Sb.).

V § 67 zmíněného zákona 361/2000 Sb., jsou uvedena všechna zvýhodnění, která mohou držitelé parkovacího průkazu využívat. Jedná se o:

- možnost stát na vyhrazených parkovacích místech (tj. na místech označených symbolem vozíčkáře, která nejsou dodatkovou značkou vyhrazena pro konkrétní vozidlo),
- možnost získat vlastní vyhrazené místo v místě bydliště,
- možnost na dobu nezbytně nutnou porušit zákaz stání,
- možnost vjet do oblasti pěší zóny a do míst, kam smí jen vozidla zásobování a dopravní obsluha.

Zákon však stanovuje, že tyto možnosti lze využít pouze v případě, že je to „naléhavě nutné.“ (zákon 361/2000 Sb.) Konkrétní podmínky nejsou dále specifikovány.

Tato zvýhodnění jsme vzaly jako klíčová pro vytvoření komparace. Přidaly jsme k nim ještě možnost bezplatné jízdy po dálnicích, která je v České republice rovněž umožněna na základě parkovacího průkazu. Ve všech státech jsme pak sledovaly, jaké je nastavení obdobných zvýhodnění i jaké další možnostmi parkovací průkazy nabízejí. Výsledky představuje Tabulka 2.

Tabulka 2 Základní kritéria parkovacích průkazů pro OZP ve sledovaných zemích

Kritéria	Česká republika	Slovensko	Polsko	Rakousko	Německo
Nárok na parkovací průkaz	Každý držitel ZTP a ZTP/P s výjimkou osob s praktickou nebo úplnou hluchotou pokud nejsou řidiči.	Osoba s těžkým zdravotním postižením, která je podle posudku odkázána na individuální dopravu motorovým vozidlem.	Osoba s těžkým zdravotním postižením, která je podle posudku odkázána na individuální dopravu motorovým vozidlem. Osoby se středním nebo těžkým stupněm postižení s výrazně omezenou schopností pohybu, také lidé s postižením zraku, s onemocněním dýchacího a oběhového systému a s neurologickým onemocněním.	Držitel průkazu OZP, který má pohybové nebo zrakové postižení a v průkazu poznámku, že nemůže využívat prostředky hromadné přepravy. Při odstranění poznámky je mu průkaz odebrán.	3 druhy parkovacích průkazů pro různá omezení: Modrý (mezinárodní) - těžké pohybové postižení nebo naprostá ztráta zraku nebo srovnatelné postižení. Oranžový (pouze Německo) - lehčí pohybové postižení, funkční poruchy při určitém stupni invalidity Průkaz spolkové země - pokud není nárok na modrý nebo oranžový.
Výhody spojené s parkovacím průkazem	Ve všech státech platí možnost získat VLASTNÍ PARKOVACÍ MÍSTO za podmínek vymezených v zákoně.				
	Nelze na veřejných komunikacích, na obecních za určitých podmínek.				
	Ve všech státech je možné PARKOVÁNÍ NA VYHRAZENÝCH MÍSTECH .				
	V centru Prahy omezeno na 4 hodiny	Bez dalších omezení.			Pouze držitelé mezinárodního parkovacího průkazu (modrého).
	Všude je za určitých podmínek možný VJEZD A PARKOVÁNÍ V PĚŠÍCH ZÓNÁCH (většinou v povolenou dobu).				
	Za specifických podmínek je všude možné PARKOVAT NA ZÁKAZU STÁNÍ NEBO ZASTAVENÍ .				
	Jen na zákaz stání na nezbytně nutnou dobu.	Další specifické podmínky nezjištěny.	Pro účely nastoupení/vystoupení a naložení/vyložení lze zastavit i v "druhé řadě."	Lze parkovat i na zákaz zastavení, max. 3 hodiny, někde i déle. Na zákaz stání lze parkovací dobu překračovat, pokud je parkování povoleno dodatkovou značkou.	
Všude je za určitých podmínek možná BEZPLATNÁ JÍZDA PO DÁLNICÍCH .					
Pouze na základě průkazu (výrazně nevýhody).	Dálniční známka zdarma na základě evidence.	Veřejné dálnice zdarma pro osobní automobily.	Ve vymezených případech nárok na roční dálniční známku zdarma.	Dálnice zdarma pro osobní automobily.	
Další zvýhodnění a regionální odlišnosti	Existují možnosti zvýhodněného PARKOVÁNÍ V MĚSTSKÝCH PLACENÝCH ZÓNÁCH .				
	Jiné možnosti zvýhodněného parkování NEEXISTUJÍ (výhodně lze parkovat pouze na vyhrazených místech).	Parkovat výhodně v městských zónách lze pouze v některých městech (sleva nebo zdarma).	Platí různá pravidla dle městských úřadů - někde stačí evropský parkovací průkaz, jinde je třeba doplnkový průkaz, někde nelze (komplikace při cestách do jiných měst). Lze porušovat např. zákaz vjezdu všech vozidel a některé další zákazy vjezdu.	V zónách krátkodobého parkování lze parkovat bez časového omezení a často i zdarma. Jednotlivé spolkové země a obce určují, zda je parkování na městských zónách zcela bezplatné (např. Vídeň a Salzburg).	Lze parkovat na místech pro rezidenty max. 3 hodiny. Lze parkovat zdarma bez a časového omezení v oblastech s parkovacími hodinami a automaty. V dopravně klidných oblastech lze v případě nutnosti parkovat mimo označené parkovací plochy.
Instituce vydávající parkovací průkazy	Obecní úřad nebo magistrát podle místa trvalého pobytu	Úřad práce sociálních věcí a rodiny podle místa trvalého pobytu	Okresní posudková komise pro osoby se zdravotním postižením	Úřad pro silniční provoz	
	Průkaz ZTP a ZTP/P vydává Úřad práce	Stejná instituce vydává i průkaz pro OZP		Úřad Ministerstva sociálních záležitostí	

Oproti průkazu OZP je výhodou parkovacího průkazu jeho mezinárodní platnost, což držitele opravňuje k využívání zvýhodnění platných ve státech, do kterých zavítá.

Porovnání benefitů, které průkaz nabízí držitelům v námi sledovaných státech, nicméně zároveň nabízí důkaz o nedostatcích, které ani mezinárodní platnost neodstranila a které se objevují ve všech sledovaných kritériích.

Nárok na parkovací průkaz

Už samotné vymezení nároku na parkovací průkaz představuje jedno z kritérií, která v praxi způsobují největší problémy, a to zejména v České republice, kde mají na mezinárodní parkovací průkaz nárok všichni držitelé průkazu ZTP a ZTP/P a povaha jejich omezení při tom nehraje žádnou roli. O něco lépe je na tom Slovensko, kde je podmínkou i předpoklad odkázanosti na individuální přepravu. Ostatní státy však skupinu držitelů vymezují ještě přísněji, protože průkaz mohou získat jen lidé s těžším pohybovým postižením nebo jinými přesně definovanými druhy zdravotního postižení, u nichž se předpokládá vliv na schopnost mobility. Asi nejpřísnější jsou kritéria pro získání mezinárodního parkovacího průkazu v Německu, o čemž svědčí existence tří druhů parkovacích průkazů a skutečnost, že speciálně vyhrazená místa mohou využívat jen ti, kteří splní nejpřísnější kritéria.

Nedostatečně vymezená kritéria pro získání průkazu vedou v praxi ke snížení jeho účinnosti jako podpůrného opatření. Příliš široký okruh držitelů průkazu má za následek vysokou obsazenou vyhrazených parkovacích míst lidmi, kteří je nepotřebují a tím pádem i nedostatek parkovacích možností, který se projevuje zejména ve větších městech. Dotazníkové šetření ukázalo, že tento problém je v České republice negativně reflektován i samotnými OZP. Důsledkem je i neochota nabídku vyhrazených parkovacích míst dále rozšiřovat. Ze srovnání proto vyplynulo, že zejména v České republice je potřeba kritéria nově definovat.

Výhody spojené s parkovacím průkazem

Ve výhodách, které parkovací průkazy v jednotlivých státech zajišťují, jsou asi největší rozdíly a zároveň nejvýznamnější nedostatky. Všechny státy definují možnosti získat vlastní parkovací místo, umožňují zdarma jízdu po dálnicích, držitelům průkazů zaručují parkování na vyhrazených parkovacích místech a za určitých okolností umožňují parkování na zákazu zastavení nebo stání a vjezd a parkování v pěších zónách.

Některé dílčí rozdíly ale stojí za větší pozornost: v Polsku, České a Slovenské republice je umožněno pouze parkování na zákazu stání na nezbytně dlouhou dobu, v Rakousku a Německu se však počítá i s možností, že tato místa mohou být obsazena a umožňují buď zastavit pro účely nastoupení v druhé řadě (Rakousko) nebo parkovat v případě potřeby na zákazu zastavení určitou dobu a na zákazu stání neomezeně (Německo).

Česká republika je ze všech sledovaných států jediná, která držitelům parkovacích průkazů nevydává dálniční známku a umožňuje jízdu po dálnicích pouze na základě parkovacího průkazu. To sice představuje výhodu v tom, že průkaz je možné využít v různých vozidlech, na druhou stranu to umožňuje jeho zneužívání jinými osobami. Pro držitele má tento systém dvě nevýhody: rodiče dětí s postižením se dostávají do absurdní situace, protože podle zákona nesmí průkaz využít, pokud v něm není držitel. Mohou ho tedy bezplatně odvézt např. do školy, ale na zpáteční cestě už výhodu využít nemohou. Ztrácí pro ně význam, protože dálniční známku stejně musí pořídit. Držitelé průkazu při jízdě po dálnici zároveň musí počítat s policejními kontrolami, protože nárok na bezplatnou jízdu na základě průkazu se nikde neeviduje. Vydání

dálniční známky zdarma (Slovensko, Rakousko) považujeme proto za vhodnější systém, střídání vozidel pravděpodobně nebude u držitelů častým jevem, zvláště potřebují-li k přepravě upravené vozidlo. Polsko dálniční známky také nevydává, ale na veřejných dálnicích nejsou pro žádné osobní automobily povinné.

Vyhrazená parkovací místa v Rakousku, Německu a Polsku může využívat výrazně menší okruh osob s postižením, což vyplývá z definic nároku na mezinárodní parkovací průkaz. Zamezí to však již zmíněné možnosti vysoké obsazenosti či zneužívání bezplatného parkování. Zároveň však tyto státy nabízejí možnosti parkovat výhodně, většinou i zdarma i na jiných než vyhrazených místech. V Rakousku i Německu je v zákoně stanovena možnost parkovat výhodně či zdarma v městských zónách a rezidentních čtvrtích, v Německu dokonce za určitých okolností i mimo vyznačené parkovací plochy. V Polsku a na Slovensku podobná opatření fungují sice jen v některých místech, což představuje nepřehlednost situace a komplikace pro držitele průkazu, ale alespoň existují. V České republice však nenajdeme žádná podobná zvýhodnění, což je nejzávažnějším nedostatkem plynoucím z provedené analýzy. Rakousko, Německo a Polsko s parkovacím průkazem pojí i další zvýhodnění, která v České a Slovenské republice neznáme. Jedná se například o možnost parkovat zdarma a bez časového omezení v oblasti s parkovacími hodinami a automaty (Německo), osvobození od daní a poplatků spojených s provozem vozidla (Německo) nebo možnost porušit některé zákazy (Polsko).

Absence možností parkovat mimo vyhrazená místa představuje významný problém zejména pro osoby, které mají výrazně omezenou mobilitu: vyhrazená místa často nemohou využít, protože jsou plná, a jiná varianta neexistuje. Je jasné, že tato místa nemohou být všude, kam se lidé s postižením potřebují dostat. Pro člověka s výrazně omezenou možností pohybu, který je sám aktivním řidičem, je však velmi důležité, aby parkoval co nejbližší cílovému místu. Pokud tu možnost nemá, znamená to pro něj výrazné omezení v mobilitě i ve schopnosti se samostatně dostat, kam je potřeba, což by parkovací průkaz měl umožňovat.

To, že podobné možnosti parkování neexistují, navíc popírá princip spravedlnosti a rovný přístup ke zvláštním podmínkám nebo přednostnímu zacházení. Pokud totiž čeští a slovenští občané vycestují do jiných zemí, mohou plně využívat tamní výhody s parkovacím průkazem spojené. Pokud ale např. občané Rakouska a Německa přicestují do Čech či na Slovensko, najednou zjistí, že se autem nedostanou tam, kam potřebují, tak jak jsou zvyklí. Oba státy by určitě měly možnosti parkování mimo vyhrazená místa zavést.

Role obcí v řešení nedostatků

Komparace ukazuje i některé možnosti řešení nalezených problémů. Některé nedostatky – zejména vymezení skupiny držitelů průkazu – je možné řešit pouze legislativními úpravami. Problémy týkající se možnosti parkování by sice také bylo vhodné řešit legislativně, výrazně pomoci v tom mohou ale i obce. Mohou např. umožnit držitelům parkovacích průkazů vjezd do určitých oblastí nebo pro ně stanovit bezplatné nebo zvýhodněné parkování na svém území. Jde sice o řešení, které problém neřeší stoprocentně (viz příklad Polska), může však představovat jistou pomoc do doby, než bude přijato legislativní řešení a také jeho hledání podpořit. I v Rakousku jsou ostatně pravidla parkování z části stanovována obcemi, v Německu mohou

dokonce spolkové země vydávat vlastní parkovací průkazy a činí to např. hlavní město Berlín.

Obce mohou lidem s postižením pomoci také se získáním parkovacího průkazu třeba tím, že zajistí dostupnost míst, na nichž se průkazy vydávají nebo že v rámci svých kompetencí zajistí, aby držitelé obou průkazů – pro OZP i parkovacího – nemuseli zbytečně navštěvovat dvě různá místa, jako se to děje v České republice. Vhodný příklad k tomu nabízí Polsko, Slovensko a Rakousko. V Rakousku navíc stejně jako v ČR je parkovací průkaz zanesen v Zákoně o silniční dopravě, přesto oba průkazy vydává jeden úřad.

4 Závěr

Z komparace nastavení průkazů OZP vyplynulo několik příležitostí ke zlepšení. V nastavení evropského parkovacího průkazu přetrvávají významné nedostatky, které popírají princip spravedlnosti a rovného přístupu. Aktuální stav ilustruje, jak samotné zavedení mezinárodního průkazu nemusí nutně znamenat skutečně rovný přístup ke všem zvýhodněním. Je důležité při nastávajících změnách věnovat těmto aspektům pozornost. V České republice bychom doporučily zrevidovat kritéria pro přidělení parkovacího průkazu, která jsou oproti všem sledovaným státům příliš benevolentní a prohlubují tak neustále narůstající problém s nedostatkem možností vhodného parkování i neustálou obsazeností vyhrazených parkovacích míst. Vhodné by bylo i dořešit systém bezplatné jízdy po dálnicích.

Obdobně i respondenti v našem dotazníkovém šetření kritizovali nastavení parkování v České republice. Proto by měla zavést, a Slovensko s Polskem zlepšit, možnosti parkování v městských zónách a mimo vyhrazená parkovací místa. Ideálním stavem by bylo nalezení řešení na národní či ještě lépe nadnárodní úrovni, ale důležitou roli v této oblasti mohou sehrát obce pomocí přijetí opatření v rámci svých kompetencí.

V případě průkazu OZP jsme největší slabiny identifikovaly u českých a slovenských průkazů, kdy individualizace označení průkazů byla právě v těchto dvou zemích nejslabší. Podle aktuálního návrhu nové evropské směrnice ani nový evropský průkaz OZP nebude tyto slabiny kompenzovat, přestože Evropský průkaz od roku 2028 vyřeší některé nedostatky v nevyužitém potenciálu českého průkazu, jako je například chybějící cizojazyčné označení a jeho využitelnost v zahraničí. Všechny další nedostatky však v současnosti známý návrh neřeší.

V případě ostatních oblastí, lze navíc předpokládat, že nedojde k výrazné konvergenci nastavení výhod plynoucích držitelům průkazů OZP. Nové evropské směrnice ukládají členským státům pouze povinnost rozšířit poskytování výhod na všechny občany EU při jejich pobytu v daném státě. Možnosti a ochota změnit současný systém zůstává tak v gesci národních států, přestože určitá harmonizace minimálních úlev pro držitele průkazů OZP by umožnila jak držitelům, tak i případným poskytovatelům lepší orientaci v celém systému. V případě České republiky a Německa bychom jako přínosné viděly i sjednocení místa vydávání průkazů OZP a parkovacích průkazů pro OZP.

V analýze jsme se zaměřily na základní systémové nedostatky průkazů pro osoby se zdravotním postižením. Z realizovaného dotazníkového šetření nám nad rámec zkoumaného vyplynulo, že v praxi se objevují i problémy, které vycházejí z neznalosti situace a nedostatečného povědomí o fungování průkazů, jako je neuznávání nároku

na doprovod nebo odlišování slev pro osoby na vozíku a ostatní držitele průkazu. Jde o témata, na která komparativní analýza nestačí a která proto doporučujeme podrobit dalšímu výzkumu. Platí to i o nabídce zvýhodnění v ekonomické činnosti, slevách na daních a pojištění nebo o finančních příspěvcích, které mohou být s průkazem OZP spojeny.

POUŽITÁ LITERATÚRA

BRAUN, Virginia a CLARKE, Victoria. 2006. Using thematic analysis in psychology. Online. Qualitative research in psychology. roč. 3, č. 2, s. 77-101. ISSN 1478-0887.

DENZIN, Norman K. a LINCOLN, Yvonna S. 2011. The Sage handbook of qualitative research. 4th ed. Thousand Oaks: SAGE. ISBN 978-1-4129-7417-2.

FETTERS MD, CURRY LA, CRESWELL JW. 2013. Achieving integration in mixed methods designs-principles and practices. *Health Serv Res.* 48(6 Pt 2):2134–2156.

FLICK, Uwe. 2011. An introduction to qualitative research. 4th ed., reprinted. Los Angeles: SAGE, c2009. ISBN 978-1-84787-324-8.

GEISLER, Hana, Anežka HOLEŇOVÁ, Terezie HOROVÁ, Daniel JIRÁT, Dagmar SOLNÁŘOVÁ a Vladimíra TOMÁŠKOVÁ. 2015. *Návrh politiky na podporu neformálních pečovateli*. Praha: Fond dalšího vzdělávání.

IMROVIČ, M. 2021. Social inclusion as a phenomenon of education in the context of youth value orientation: 1. vyd. - Uherské Hradiště: Faculty of Administration and Economic Studies in Uherské Hradiště, 2021. - 137 s. ISBN 978-80-88328-15-5.

KOUTOVÁ, Jitka. 2013. Průkaz osoby se zdravotním postižením. (online) dostupné na <https://sancedetem.cz/prukaz-osoby-se-zdravotnim-postizenim> (publikováno 02. 09. 2013, citováno 1.9.2024)

KOVÁČIK, V., IMROVIČ, M. 2019. Implementation of the EU operational program employment and social inclusion in the Slovak republic in the context of selected social indicators. In: Online Journal Modelling the New Europe [electronic] : interdisciplinary studies. - ISSN 2247-0514. č. 30 (2019), s. 23-42.

PRIESTLEY, M. 2022. 'Disability assessment, mutual recognition and the EU Disability Card' (European Parliament – PE 739.397 – November 2022) dostupné na [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/739397/IPOL_STU\(2022\)739397_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/739397/IPOL_STU(2022)739397_EN.pdf)

Rada Evropské Unie. 2024 Rada a Parlament připravily půdu pro evropský průkaz osob se zdravotním postižením a evropskou parkovací kartu pro osoby se zdravotním postižením. (online) Tisková zpráva 16. února 2024. dostupné na <https://www.consilium.europa.eu/cs/press/press-releases/2024/02/08/council-and-parliament-pave-the-way-for-a-european-disability-card-and-a-european-parking-card-for-persons-with-disabilities/>

Rada Evropské Unie. 2024a. Evropský průkaz osoby se zdravotním postižením a evropský parkovací průkaz osoby se zdravotním postižením: Rada přijala nové směrnice (online) Tisková zpráva 747/24 14.10.2024. Dostupné na

<https://www.consilium.europa.eu/cs/press/press-releases/2024/10/14/european-disability-card-and-european-parking-card-for-persons-with-disabilities-council-adopts-new-directives/pdf/>

TOMÁŠKOVÁ, Vladimíra, Dagmar SOLNÁŘOVÁ, Anežka HOLEŇOVÁ a Terezie HOROVÁ. 2015. *Studie o možnostech a významu zavedení koordinátora podpory pro pečující osoby a osoby odkázané na pomoc druhých*. Fond dalšího vzdělávání, Dostupné také z:

https://drive.google.com/file/d/1YXHtmzo2Fb81_XjdBboDXH_AGMQVF0IA/view

Zákon č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením

OCHRANA OSOBNOSTNÍCH PRÁV KLIENTŮ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB V ČESKÉ REPUBLICĚ³³

JUDr. Marie Sciskalová, Ph.D., Mgr. Ondřej Pavelek, Ph.D.³⁴

Abstrakt

The paper was conceived on the basis of the results of the 2024 project "Student Grant Competition" of the Silesian University in Opava, Faculty of Public Policy in Opava, entitled Protection of Personality of Social Services Clients in the Age of Digitalization.²⁾

The project was approved by the Dean of the appointed faculty. Four students of the follow-up study programme, involved in this project, participated mainly in the implementation of the questionnaire survey in the field.

Key words: law, right, duty, protection, client, social facility, responsibility

Úvod

Príspevek byl koncipován na základě výsledků projektu z roku 2024 „Studentská grantové soutěže“ Slezské univerzity v Opavě, Fakulty veřejných politik v Opavě, s názvem Ochrana osobnosti klientů sociálních služeb v době digitalizace.²⁾

Projekt byl schválen děkanem jmenované fakulty. Čtyři studentky navazujícího studijního programu, zapojeni do tohoto projektu, se podíleli zejména na realizaci dotazníkového šetření v terénu.

Zřizovatelé sociálních zařízení i poskytovatelé sociálních služeb řeší, jak uspokojit oprávněné potřeby svých občanů. Jde zejména o nepříznivé sociální situace, poskytování pomoci při nenadálých okolnostech i finanční podpory, která je v mnoha případech spojená s uvedenou skutečností. V současnosti se stále více, setkáváme s tím, že omezený počet sociálních zařízení i zaměstnanců v sociálních službách, směřuje k tomu, že by mohlo docházet ze strany vedení sociálních zařízení k opomíjení některých povinností vůči klientům. Vzhledem k náročnosti v oblasti poskytování sociálních služeb a odpovědnosti vedení sociálních zařízení je nezbytné, aby obě strany, a to jak vedení sociálních zařízení, zaměstnanci sociálních služeb, tak i klienti nacházeli společnou řeč při řešení vzniklých situací a v neposlední řadě úzce spolupracovali (Orlíková, Levická, Draková, 2024).

Príspevek vychází z provedeného výzkumu věnovanému ochraně osobnostních práv klientů sociálních služeb. Studie si stanovila za cíl zjistit stanoviska vedení sociálních zařízení i samotných sociálních pracovníků a jejich vnímání citlivých záležitostí klienta. Z provedeného výzkumu vyplývá, že sociální zařízení využívají ve velké míře

---

³³ This paper was supported by the project SGS/; Silesian University in Opava.

³⁴ Fakulta veřejných politik, Slezská univerzita v Opavě, Bezručovo náměstí 885, marie.sciskalova @fvp.slu.cz, ondrej.pavelek @fvp.slu.cz

různé druhy zabezpečení, které ochraňují práva klientů. Věnuji pozornost proškolení svých zaměstnanců např. v používání evidenčního programu, používání technologií a monitorovacího zařízení.

Lze konstatovat, že výzkum ukázal i na některé rezervy v oblasti ochrany osobnostních práv klientů v sociálních službách, např. ve využití nových druhů zabezpečení ochrany, využití zabezpečovacího zařízení při vstupu do zařízení, použití monitorovacího zařízení. Na tomto úseku by bylo vhodné, aby zřizovatel sociálního zařízení (např. zastupitelstvo obce) upravil svými předpisy přísněji oblast zabezpečení, zejména pokud jde o ochranu práv klientů.

1. Ochrana osobnostních práv klientů sociálních služeb

Ochrana osobnostních práv klientů sociálních služeb je bezpochyby klíčovým aspektem zainteresovaných subjektů, zejména ze strany zřizovatele i poskytovatelé veřejné služby. Je-li tato skutečnost v sociálním zařízení zabezpečena, klienti získají důvěryhodnost v ochranu jejich soukromí.

Výzkumný tým včetně studentů navazující formy studia (studijní program Sociální politika ve veřejné správě) Fakulty veřejných politik Slezské univerzity v Opavě, se ujali nabízené problematiky, aby monitorovali dodržování práv klientů pobývajících v sociálním zařízení. Zaměřili se mj. na zjištění, které druhy zabezpečení pro ochranu klientů využívají, na způsoby komunikace s klienty o této problematice, využití propagace poskytovaných služeb.

Cílem příspěvku bylo zjistit názory představitelů sociálních zařízení na sledovanou problematiku. Vedoucí náhodně vybraných sociálních zařízení Moravskoslezského kraje a zaměstnanci těchto zařízení, bylo ochotni zodpovědět okruhy otázek dotýkajících se ochrany klienta a jeho práv, mj. používání specifického programu k evidenci klientů, využívání dostupných technologií na ochranu osobních údajů klientů, využívání monitorovacích zařízení. Zjištěné výsledky pak vyhodnotit a prezentovat je za účasti vedoucích sociálních zařízení a studentů navazujícího studijního programu Fakulty veřejných politik v Opavě na „Kulatém stole“ konaném v listopadu 2024.

1.1. Právní předpisy

Právní předpisy, které vymezují práva na ochranu osobnostních práv v oblasti soukromého práva, jsou zejména:

- Usnesení Předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., Listiny základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů (dále jen LZPS).

- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů dále jen občanský zákoník)
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů (zákon o sociálních službách).
- Zákon č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů, ve znění pozdějších předpisů.
- Úmluva č.10/2010 Sb. m. s., o právech osob se zdravotním postižením.

V podrobnostech lze u **Listiny základních práv a svobod** uvést např. čl.7, kterým je nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, je zaručena, osobní svoboda je zaručena. Čl. 10, každý má právo, aby byla zachována jeho lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno, každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a osobního života. Čl. 14, Svoboda pohybu a pobytu je zaručena.

Všeobecné osobnostní právo, tj. práv občana a člověka z oblasti jeho osobního života i svobod, vymezuje ustanovení § 12–20 **občanského zákoníku**. Ochrana osobnostních práv občana a člověka je zaručena od narození až do smrti. Jednotlivá dílčí oprávnění nalezneme v § 12 „Každý, kdo se cítí ve svém právu zkrácen, může se domáhat ochrany u orgánu vykonávajícího veřejnou moc. Není-li v zákoně stanoveno něco jiného, je tímto orgánem veřejné moci soud.

Ustanovení § 13 občanského zákoníku uvádí, že „Každý, kdo se domáhá právní ochrany, může důvodně očekávat, že jeho právní případ bude rozhodnut obdobně jako jiný právní případ, který již byl rozhodnut a který se s jeho právním případem shoduje v podstatných znacích; byl-li právní případ rozhodnut jinak, má každý, kdo se domáhá právní ochrany, právo na přesvědčivé vysvětlení důvodu této odchylky.“ V rámci tzv. svépomoci lze využít ustanovení § 14 občanského zákoníku „Každý si může přiměřeným způsobem pomoci k svému právu sám, je-li jeho právo ohroženo a je-li zřejmé, že by zásah veřejné moci přišel pozdě.

Hrozí-li neoprávněný zásah do práva bezprostředně, může jej každý, kdo je takto ohrožen, odvrátit úsilím a prostředky, které se osobě v jeho postavení musí jevit vzhledem k okolnostem jako přiměřené. Směřuje-li však svépomoc jen k zajištění práva, které by bylo jinak zmařeno, musí se ten, kdo k ní přikročil, obrátit bez zbytečného odkladu na příslušný orgán veřejné moci.“

Na tomto místě, je potřeba zdůraznit, že právní osobnosti ani svéprávnosti se nikdo nemůže vzdát ani zčásti; učiní-li tak, nepřihlíží se k tomu (ustanovení § 16 občanského zákoníku).

Zákon o sociálních službách se v ustanovení § 2 věnuje hlavním zásadám uplatňovaným v sociálních službách, konkrétně odst.2, kde je kategoricky stanoveno, že „ Rozsah a forma pomoci a podpory poskytnuté prostřednictvím sociálních služeb musí zachovávat lidskou důstojnost osob. Pomoc musí vycházet z individuálně určených potřeb osob, musí působit na osoby aktivně, podporovat rozvoj jejich

samostatnosti, motivovat je k takovým činnostem, které nevedou k dlouhodobému setrvání nebo prohlubování nepříznivé sociální situace, a posilovat jejich sociální začleňování.

Sociální služby musí být poskytovány v zájmu osob a v náležitě kvalitě takovými způsoby, aby bylo vždy důsledně zajištěno dodržování lidských práv a základních svobod osob. Přednost mají takové formy poskytování sociálních služeb, které podporují setrvání osoby v jejím přirozeném sociálním prostředí“.

Účelem této **Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením**, jak stanoví čl.1, je podporovat, chránit a zajišťovat plné a rovné užívání všech lidských práv a základních svobod všemi osobami se zdravotním postižením a podporovat úctu k jejich přirozené důstojnosti. Osoby se zdravotním postižením zahrnují osoby mající dlouhodobé fyzické, duševní, mentální nebo smyslové postižení, které v interakci s různými překážkami může bránit jejich plnému a účinnému zapojení do společnosti na rovnoprávném základě s ostatními.

Z výčtu některých dotčených právních předpisů lze usuzovat, že cílem zákonodárců bylo zcela jistě stanovit kritéria pro ochranu osobnostních práv. Ta nepochybně platí a vztahují se na klienty sociálních i zdravotních zařízení. Upozorňovat na plnění povinnosti ze strany poskytovatelů veřejných služeb, směřuje nejen k předcházení porušování práv, ale též k dodržování základních zásad, při poskytování služeb v zájmu potřebných osob.

2. Cíle výzkumu a metody

Výzkum v oblasti ochrany osobnostních práv klientů sociálních služeb v České republice byl zvolen na základě projektu „Studentská grantové soutěže“ Slezské univerzity v Opavě, Fakulty veřejných politik v Opavě s názvem Ochrana osobnosti klientů sociálních služeb v době digitalizace. Na výzkumné části se podíleli studenti navazujícího studijního programu „Sociální práce ve veřejné správě“. Výzkumu se účastnilo 61 respondentů ze zařízení sociálních služeb Moravskoslezského kraje.

2.1. Výsledky provedeného výzkumu

Výzkumný tým představuje výsledky provedeného výzkumu. Jak je výše uvedeno, výzkumu se účastnilo 56 respondentů, někteří nechtěli, nebo neměli zájem se k některým otázkám věnovat. Nicméně počet získaných údajů přispěl k tomu, aby mohl být výzkum vyhodnocen.

Otázka	Ano	Ne	Neodpověděli
1. Využíváte ve službě nějaké druhy zabezpečení ochrany klienta a jeho práv?	44	8	0
2. Vedete evidenci klientů pomocí specifického programu?	49	3	0
3. Kdo je proškolen na používání evidenčního programu?*	-	-	-

4. Jak často je personál školen v oblasti ochrany klienta a jeho práv?*	-	-	-
5. Věnujete v týmu prostor pro diskuzi v oblasti ochrany klienta a jeho práv?	45	7	0
6. Používá vaše zařízení technologii na ochranu osobních údajů klientů?	33	19	0
7. Používáte ve vaší službě další druhy zabezpečení?	27	25	0
8. Máte zajištěnou bezpečnost klientů s Alzheimerovou nemocí, demencí či Parkinsonovou chorobou?	30	12	0
9. Využíváte při propagaci své služby fotografie či videa svých klientů?	48	4	0
10. Projednáváte s klienty souhlas se zveřejněním fotografií či videí?	52		
11. Mají klienti možnost ovlivnit výběr fotografie či videa?	47	5	0
12. Kdo s propagací souhlasil?*	-	-	-
13. Využíváte v rámci své služby kamerový systém ve vnitřních nebo venkovních prostorách?	22	30	0
14. Máte stanoven postup, jak je s kamerovým systémem zacházeno?	22	27	3
15. Používáte nějaké monitorovací zařízení?	29	22	1
16. Jste spokojeni s používaným monitorovacím zařízením?	28	5	19
17. Pokud nepoužíváte monitorovací zařízení, jaké byste si představovali?*	-	-	-
18. Používáte při vstupu do zařízení bezpečnostní karty nebo čipy?	19	33	0

*Poznámka: otázka č. 3, 4, 12, 17 byly otevřené, nebylo možné odpovědět jednoznačně.

Zdroj: vlastní

Na otázku, zda v zařízení používají některé z nabízených zabezpečení pro ochranu klienta a jeho práv odpovědělo 44 kladně a 8 záporně. Lze kladně hodnotit iniciativu vedení sociálních zařízení, že se problematikou zabývají a některý z druhů zabezpečení zakoupili a využívají ho.

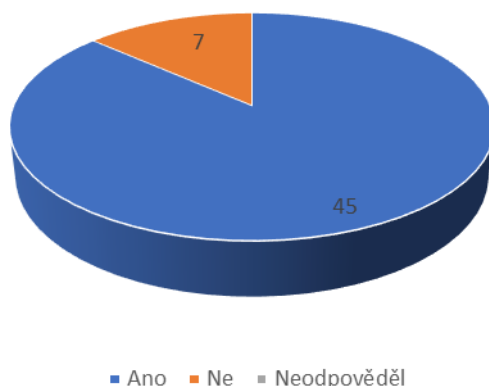
Zdroj: vlastní

Otázka vedení evidence klientů s využitím specifického programu je podle zjištěných výsledků úspěšná, neboť kladně odpovědělo 49 respondentů, pouze 3 nevedou evidenci klientů s využitím k tomu sloužícímu programu. Je na škodu věci, že vedení zařízení nevyužije této možnosti, došlo by k ulehčení práce odpovědného zaměstnance.

Zdroj: vlastní

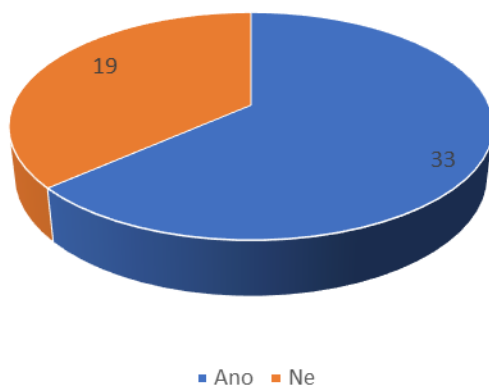
5. Věnujete v týmu prostor pro diskuzi v oblasti ochrany klienta a jeho práv?

S otázkou komunikace s klienty, dotýkající se oblasti ochrany klienta se respondenti vypořádali následovně. 45 z nich uvedlo, že vytvářejí prostor k tomu, aby získali názor klientů, jak se staví k jejich ochraně práv. Pouze 7 respondentů se k této otázce vyjádřilo záporně.

Zdroj: vlastní

6. Používá vaše zařízení technologii na ochranu osobních údajů klientů?

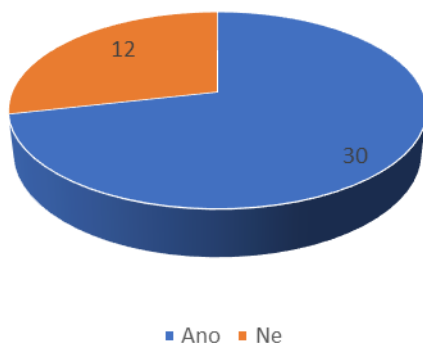
Otázku používání zařízení technologií na ochranu osobních údajů zodpovědělo záporně 19 respondentů, to významný počet záporných odpovědí. Respondenti neuvěřli, co je k této skutečnosti vedlo, zda šlo o nedostatek finančních prostředků,

nebo odborného specialisty, který by se této problematice věnoval. Kladnou odpověď vyjádřilo 33 respondentů, uvedli, že jim technologie přispěla k ulehčení práce.
Zdroj: vlastní

U otázky, zda zařízení využívá další druhy zabezpečení, které by přispěly k ochraně např. osobních údajů klientu, jsou odpovědi vyrovnané. 27 respondentů uvedlo kladnou odpověď a 25 respondentů se vyjádřilo záporně.
Zdroj: vlastní

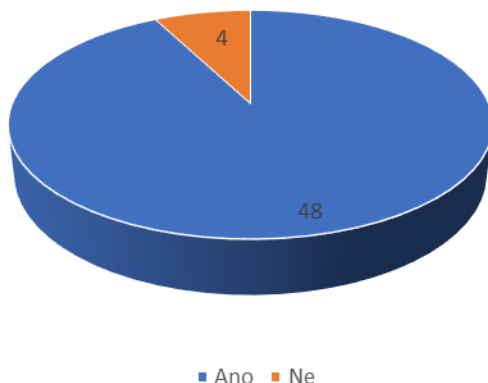
8. Máte zajištěnou bezpečnost klientů s Alzheimerovou nemocí, demencí či Parkinsonovou chorobou?

Zařízení, které se věnuje klientům s určitým stupněm demence, se vyjádřilo kladně 30 respondentů, ti využívají bezpečnostních opatření, aby klienty ochránili. 12 respondentů uvedlo záporné stanovisko. V tomto případě, se lze domnívat, že jde o zařízení, které je provozováno jako zcela uzavřené.

Zdroj: vlastní

9. Využíváte při propagaci své služby fotografie či videa svých klientů?

Otázka propagace poskytovaných služeb navenek, je zajímavá a důležitá. Kladně se vyjádřilo 48 respondentů, tedy významný počet respondentů z dotazovaných. Pouze

4 respondenti nevyužívají ani fotografie příp. videa svých klientů k propagaci poskytovaných služeb.

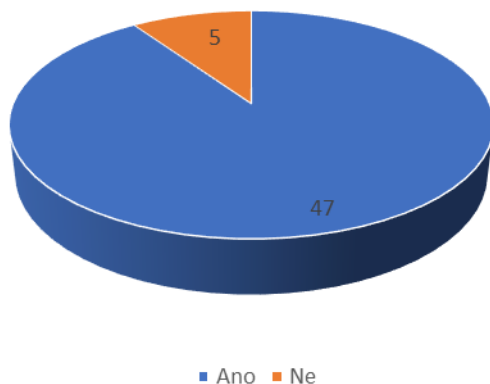
Zdroj: vlastní

Důležitá otázka dotýkající se souhlasného stanovisko klientů sociálního zařízení ke zveřejnění jeho (jejich) fotografie nebo natočeného videa vyplývá jednoznačně z právního předpisu. Dotazování respondenti, v počtu 52 vyjádřilo souhlas. Výzkumný tým toto stanovisko považují za významné.

Zdroj: vlastní

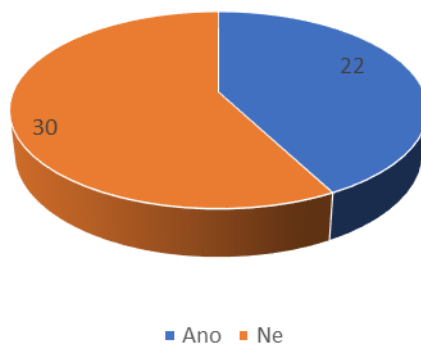
11. Mají klienti možnost ovlivnit výběr fotografie či videa?

Položená otázka souvisí s předchozí otázkou, zda klienti sociálního zařízení mají možnost ovlivnit možnost výběr fotografie nebo videa ke zveřejnění. 47 respondentů je toho názoru, že klienti mají právo se k předmětné věci vyjádřit. Pouze 5 respondentů právo ovlivnit výběr fotografie nebo videa ke zveřejnění neumožní. Výzkumný tým považuje tento počín za nepřijatelný, nicméně počet záporných odpovědi není výrazný.

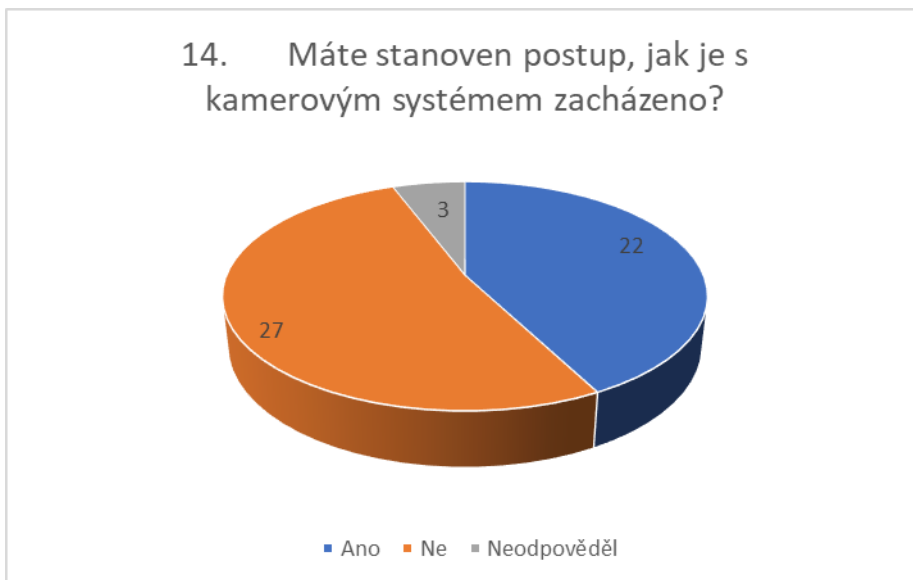
Zdroj: vlastní

13. Využíváte v rámci své služby kamerový systém ve vnitřních nebo venkovních prostorách?

Co se týče využívání kamerových systémů k ochraně klientů sociálního zařízení, ať už se jedná o vnitřní nebo vnější prostory, pak kladně odpovědělo 30 respondentů, 22 respondentů kamerový systém nevyužívá. Výzkumný tým vyhodnotil tuto záležitost s výhradou. Zde spatřuje rezervy, je důležité ochraňovat klienty zejména ve venkovních prostorách, kdy by mohlo dojít k úrazu.

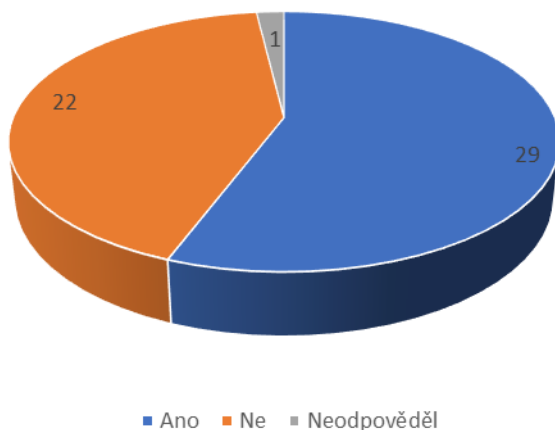
Zdroj: vlastní

Pokyn, směrnice nebo jiný závazný doklad, který byl vydán vedením sociálního zařízení, jak je zabezpečeno zacházení s kamerovým systémem. 22 respondentů odpovědělo kladně, 27 respondentů se vyjádřilo záporně a 3 respondenti se nevyjádřili. Výzkumný tým vyhodnotil tuto záležitost s výhradou, zde spatřuje rezervy, vedení sociálních zařízení by měli zaujmout adekvátní stanovisko.

Zdroj: vlastní

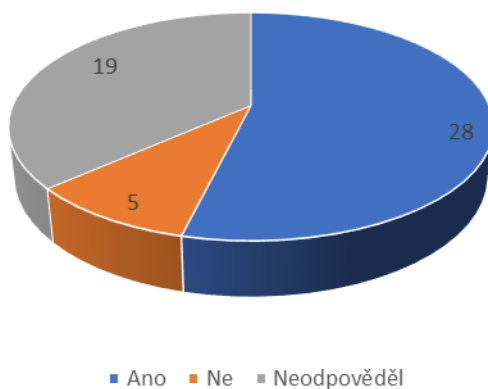
15. Používáte nějaké monitorovací zařízení?

Výzkumný tým hodnotí kladně to, že sociální zařízení využívají některé z monitorovacích zařízení, když 29 respondentů odpovědělo kladně. Nicméně to, že u 22 respondentů nepoužívají žádné monitorovací zařízení, není dobrá zpráva. Je otázkou jaké důvody k vedení společnosti k této věci má. Ochrana bezpečnosti klientů by měl být prvořadý zájem vedení sociálního zařízení.

Zdroj: vlastní

16. Jste spokojeni s používaným monitorovacím zařízením?

Kladená otázka souvisí s předchozí otázkou. Pokud sociální zařízení používá monitorovací zařízení, byli požádáni, aby se k tomu vyjádřili. 28 respondentů uvedli kladné stanovisko, 19 respondentů nejdou spokojeni s tímto zařízením, 5 respondentů neuvedli žádnou odpověď. Z uvedeného je patrné, že ne všechna sociální zařízení (vedení) jsou spokojeni s monitorovacím zařízením. Je otázkou, jaké důvody by při bližší komunikaci s vedením sociálního zařízení, by tito uvedli.
Zdroj: vlastní

K otázce, zda sociální zařízení využívá při vstupu do sociálního zařízení bezpečnostní karty nebo čipy, významná většina respondentů tj. 33 odpověděla kladně, 19 odpovědělo záporně. Výzkumný tým je k této věci názoru, že sociální zařízení by měla využívat možnosti využít při vstupu zařízení, které by zcela jistě přispělo k bezpečnosti.
Zdroj: vlastní

Zdroj: tabulka a grafy, vlastní zpracování

3. Diskuze

Výsledky realizovaného výzkumu ukazují, že sociální zařízení se věnují otázkám ochrany klientů a jejich práv, když významná většina z 56 respondentů, celkem 44, odpovídala na kladené otázky kladně. Obdobně je tomu u vedení evidence pomocí specifického programu, zde 49 respondentů vyjádřilo kladné stanovisko. Tato skutečnost v obou případech představuje ze strany sociálních zařízení opravdový

zájem věnovat se při náročně činnosti, ochraňovat klienty. Okruhy otázek týkajících se komunikace vedení sociálního zařízení včetně zaměstnanců s klienty o propagaci poskytovaných služeb sociálními zařízeními a možnosti publikaci fotografie nebo videí, ovlivnit, pak stanovisko je kladné. To je určitě dobrá zpráva. 52 respondentů uvedlo, že využívají k propagaci poskytovaných služeb fotografií a videí klientů, vždy s jejich souhlasy. Za zmínku zde stojí, že pouze zanedbatelný počet respondentů (5) uvedlo, klienti nemají možnost ovlivnit výběr fotografií i videí k propagaci.

Co se týče otázek např. proškolení personálu sociálních zařízení s používáním evidenčního programu, nebo pokud vedení nepoužívá žádné z monitorovacích zařízení, které by preferovali, byly otevřené, nebylo možné adekvátně tato vyhodnotit. Výzkumný tým z tohoto důvodu upustil od závěru.

Okruhy otázek dotýkajících se monitoringu, a to z hlediska využívání kamerových systému ve vnitřních i venkovních prostorách je následný k této otázce se kladně vyjádřilo 22 respondentů a záporně 30 respondentů. Zcela jistě existují sociální zařízení, která jsou trvale uzavřeny z důvodu ochrany klientů s ohledem na jejich zdravotní stav. Nicméně 30 respondentů nemá kamerové zařízení. V tomto ohledu se nabízí otázka, jak vedení sociálního zařízení ochraňuje klienta např. v případě ohrožení jeho života nebo případě ochrany jiných oprávněných zájmů.

Je možné se domnívat, že vedení sociálního zařízení nepovažují instalaci kamerového systému za užitečné. Pravděpodobně se nesetkali např. s objasňováním situací, kdy došlo ke ztrátě věcí klienta. V takových případech by kamerový systém zcela jistě přispěl k objasnění ztráty. Sociální zařízení nese odpovědnost za zabezpečení ochrany klienta samotného včetně jeho věci. Z výsledků provedeného výzkumu vyplývá, že klientům sociálního zařízení není dostatečně poskytnuta informace o používání kamerových systémů a jejich významu.

3.2.Limity výzkumu

Limitem výzkumu by mohla být velikost vzorků. Výzkumný tým se soustředil na sociální zařízení Moravskoslezského kraje, kde se podařilo získat údaje od 56 zúčastněných sociálních zařízení. Výzkumný tým, má zato, že vzorek respondentů poskytuje dostatečné podklady pro vyhodnocení zabezpečení ochrany klienta pobývajcího v sociálním zařízení.

Závěr

Cílem příspěvku, jak je uvedeno výše, bylo zjistit názory představitelů sociálních zařízení na sledovanou problematiku. Výsledky zajištěných skutečností ze strany vedoucích sociálních zařízení Moravskoslezského kraje a zaměstnanců těchto zařízení vyplývá dodržování atributů dotýkající se ochrany práv klientů v rámci pobytu v sociálních zařízeních.

Prioritou, které zajišťují to, že služby poskytované klientům jsou v souladu s právními předpisy i předpisy sociálního zařízení, reflektují potřeby a práva klientů v jednotlivostech. Jak vyplývá z výsledků provedeného průzkumu, je vůči klientům

zajištěno právo na důstojnost. Klienti jsou informováni o svých právech, mají možnost zasahovat do propagace služeb sociálního zařízení s použitím jejich fotografií a videí (pouze v 5 případech tomu tak nebylo). Ochrana osobních údajů klientů (např. údajů o zdravotním stavu), zajištění jejich bezpečnosti a soukromí je v zapojených sociálních zařízeních, zajištěna, to nepochybně klíčová skutečnost.

Rezervy, které z provedeného výzkumu dle výzkumného týmu, byly zjištěny, se projevily v oblasti ochrany osobnostních práv klientů v sociálních službách, např. nevyužívání nových druhů zabezpečení ochrany, chybějícího zabezpečovacího zařízení při vstupu do zařízení, použití monitorovacího zařízení. Na tomto úseku by bylo vhodné, aby zřizovatel sociálního zařízení (např. zastupitelstvo obce) upravil svými předpisy přísněji oblast zabezpečení, zejména pokud jde o ochranu práv klientů a rezervoval na pořízení movitého majetku finanční prostředky.

Na tomto místě je potřeba zmínit roli zákona č.108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, který zásadním právním předpisem sledované oblasti. Citovaný zákon vymezuje mj. základní podmínky pro poskytování pomoci a podpory fyzickým osobám v nepříznivé sociální situaci prostřednictvím sociálních služeb. Stanoví též předpoklady pro poskytování příspěvku na péči. V neposlední řadě zde nalezneme podmínky pro vydání oprávnění k poskytování sociálních služeb, výkon veřejné správy v oblasti sociálních služeb, inspekci poskytování sociálních služeb. Tyto atributy byly vodítkem pro uskutečnění výzkumu zaměřeného na ochranu osobnostních práv klientů sociálních služeb v České republice.

Zdroje:

1. Koldinská, K. Sociální právo, ISBN 9788071796206, Nakladatelství C.H. Beck
2. Kutnohorská, J., Cichá, M., Goldmann, R. Etika pro zdravotně sociální pracovníky, Nakladatelství GRADA, 2012
3. Káňa, P., Kalousková, P., Základy veřejné správy, Montanex 2019, ISBN 978-80-722-546-51
4. Malíkova, E. Péče o seniory v pobytových zařízeních sociálních služeb, 2. aktual. Vydání, 2020, SBN 978-80-271-2030-7.
5. Mates, P. (ed.), Martin Valoušek, Eva Fialová, Tomáš Lechner, Markéta Hálová, Jakub Sivák,; vydal: Nakladatelství Leges, s. r. o., podle stavu k 14. 8. 2019, 432 stran ISBN: 978-80-7502-346-9.
6. Mertl, J. Sociální politiky, [Wolters Kluwer ČR](#), 2023, ISBN 978-80-767-754
7. Orlicková, M., Levická, J. a Z. Draková, 2024. Critical Aspects of the Sustainability of Care for the Senior Population in Slovakia. In: Revista de Asistență Socială = Social Work Review = Social Work Review. ISSN 1583-0608, roč. 23, č. 2, 2024, s. 101-111.
8. Usnesení Předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., Listiny základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů.
9. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
10. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů (zákon o sociálních službách).
11. Zákon č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů, ve znění pozdějších předpisů.
12. Zákon č. 500/2004 Sb., správní řízení, ve znění pozdějších předpisů.
13. Úmluva č. 10/2010 Sb. m. s., o právech osob se zdravotním postižením.
14. ChatGPT

JUDr. Marie Sciskalová, Ph.D.

Ústav veřejné správy a sociální politiky

Fakulta veřejných politik v Opavě

Bezručovo náměstí 14

746 01 Opava

marie.sciskalova @ fvp.slu.cz

Mgr. Ondřej Pavelek, Ph.D.

Ústav veřejné správy a sociální politiky

Fakulta veřejných politik v Opavě

Bezručovo náměstí 14

746 01 Opava

ondrej.pavelek@ fvp.slu.cz

ENVIRONMENTÁLNE A KLIMATICKÉ ZMENY: ÚLOHA SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV

ENVIRONMENTAL AND CLIMATE CHANGE: THE ROLE OF SOCIAL WORKERS³⁵

Mgr. Michaela Vaceková, PhD.³⁶

Abstract

Environmental and climate change threaten the safety and lives of millions of people on our planet, making them a global risk. Social workers have a professional and moral obligation to improve the environment for all (Rambaree, 2020). Some population groups are more vulnerable to the effects of environmental and climate change due to social and economic factors. Such factors may affect their ability to prepare for and cope with climate risks. The social work profession plays an important role in the fight against environmental injustice. In 2015, CSWE listed environmental justice among the competencies required of all social workers in the US. Social workers around the world are currently facing new challenges and risks associated with climate change. Due to the increase and variety of social problems, social workers occupy different roles, which reflects the demanding nature of their profession. Social work is expected to be actively involved in addressing the consequences of climate and environmental change at the level of direct practice, advocacy, and also through research and education of future social workers. The aim of this theoretical study is to emphasize the role of social workers in solving environmental problems and the impacts of climate change.

KEY WORDS: *Environmental change. Climate change. The role of social workers. Environmental injustice. Vulnerable groups.*

ÚVOD

Environmentálne a klimatické zmeny predstavujú vážnu výzvu, ktorá si vyžaduje pozornosť mnohých profesií, vrátane sociálnej práce. Tieto zmeny sú globálnym rizikom a reálnou hrozbou pre zdravie a pohodu ľudí, čím sa stávajú kľúčovou otázkou sociálnej spravodlivosti a politiky, ktorú je potrebné riešiť v rámci sociálnej práce (Mason et al., 2022). Sociálna práca, ako pomáhajúca profesia, sa zameriava na ochranu a podporu najzraniteľnejších skupín obyvateľstva, ako sú ľudia žijúci v chudobe, starší ľudia, deti, etnické menšiny, marginalizované komunity a i. Tieto skupiny sú zároveň vystavené väčšiemu riziku dopadov klimatických zmien, ktoré môžu ešte viac prehĺbiť sociálne nerovnosti.

Téma klimatických a environmentálnych problémov nie je v súčasnosti na Slovensku dostatočne rozvinutá v rámci profesie sociálnej práce, aj keď jej význam neustále rastie. V porovnaní s inými krajinami (USA, UK, Kanada a pod.), v ktorých je environmentálna sociálna práca viac rozvinutá, na Slovensku stále prebieha

---

³⁵ PodĎakovanie: Príspevok vznikol v rámci projektu FPPV-26-2024 *Úloha sociálnych pracovníkov v boji proti klimatickej kríze* a projektu APVV-20-0094 *Environmentálna spravodlivosť v kontexte sociálnej práce*.

³⁶ Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky FSV UCM v Trnave, michaela.vacekova@ucm.sk

diskusia o tom, akým spôsobom môže sociálna práca reagovať na klimatickú krízu a ako by mala byť súčasťou širších politických a odborných riešení.

Klimatické zmeny tak predstavujú nové výzvy a vytvárajú nové oblasti pre prax sociálnej práce, kde sa okrem tradičnej pomoci jednotlivcom, rodinám, či komunitám, zameriava aj na zmeny politík, vzdelávanie a podporu aktivizmu v oblasti ochrany životného prostredia. Sociálna práca môže zohrávať dôležitú úlohu pri adaptácii zraniteľných komunit, ale aj pri hľadaní a implementovaní udržateľných riešení, ktoré zohľadňujú nielen ekologické, ale aj etické a ľudské aspekty klimatickej krízy podporujúce ochranu životného prostredia a zlepšovanie kvality života pre všetkých občanov.

1 ENVIRONMENTÁLNE A KLIMATICKÉ ZMENY

Environmentálne a klimatické zmeny sú celosvetovým problémom. Obdobie od roku 2013 do roku 2023 bolo najteplejším desaťročím v dejinách. Svetová meteorologická organizácia (World Meteorological Organisation, WMO) potvrdila, že rok 2023 bol najteplejším rokom v histórii. Z väčšiny dôkazov vyplýva, že to spôsobil nárast emisií skleníkových plynov v dôsledku ľudskej činnosti. Priemerná svetová teplota v roku 2023 bola o 1,48 °C vyššia ako na konci 19. storočia. Vedci považujú zvýšenie o 2 °C v porovnaní s predindustriálnou úrovňou za prahovú hodnotu s nebezpečnými a katastrofickými následkami pre klímu a životné prostredie (European Environment Agency, 2024; Európsky parlament, 2024).

Globálna zmena životného prostredia zahŕňa rozsiahle zmeny v prírodnom prostredí, ktoré sú aspoň čiastočne dôsledkom ľudskej činnosti (zmena klímy, znečistenie ovzdušia, úbytok sladkej vody a i). Klimatické zmeny prispievajú k zvýšeniu emisií skleníkových plynov a následnému otepľovaniu planéty (Maxton, 2019, 2020; Marek a kol., 2022; Blaškovič, 2023).

Zvyšujúci sa objem odpadu a znečisťovanie vody, vzduchu a pôdy sú dôsledkom nezodpovedného správania ľudí v oblastiach energetiky a priemyslu. Plasty, chemikálie a toxické látky negatívne ovplyvňujú ekosystémy a zdravie ľudí. Znečistenie ovzdušia znamená prítomnosť škodlivých látok v atmosfére v množstvách, ktoré môžu mať nepriaznivý vplyv na ľudské zdravie. Tieto znečistenia môžu pochádzať z rôznych zdrojov a obsahovať toxické alebo karcinogénne látky (Lorko, 2010, In: Norovská, Slovák, 2024).

Od 90. rokov sa počet klimatických katastrof zvýšil o takmer 35 %. Približne 40 % druhov rastlín na svete čelí hrozbe vyhynutia. Odhaduje sa, že približne tretina detí na celom svete je vystavená olovu, a do roku 2040 bude 600 miliónov detí žiť v oblastiach, ktoré trpia extrémnym nedostatkom vody (UNICEF, 2021).

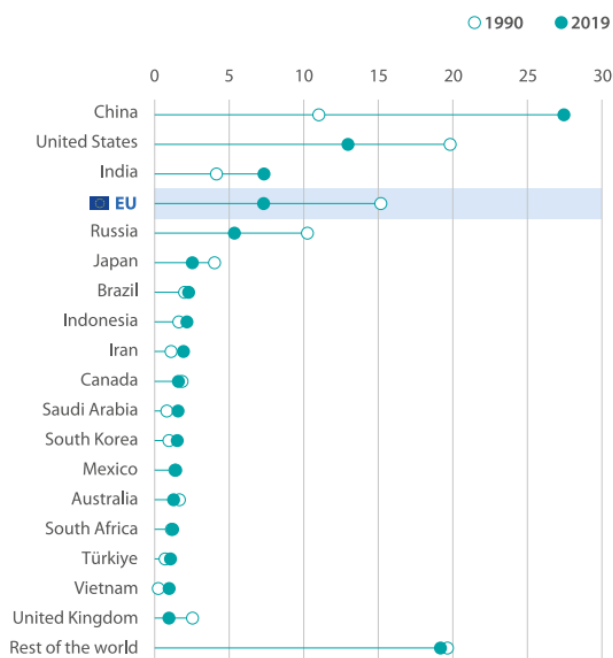
V súčasnosti čelí Slovensko rôznym environmentálnym výzvam, ktoré sú súčasťou širšej globálnej environmentálnej krízy. Environmentálna kríza (kríza životného prostredia) „označuje situáciu, vzťahy a interakciu človeka, prípadne ľudstva a prírody nielen z aspektu biologického, ale aj sociálneho, psychologického, filozofického, etického, estetického, teologického, historického, právneho, ekonomického či politického.“ (Sťahel, 2019, s. 45). Slovensko sa však postupne snaží reagovať na tieto výzvy. Existujú iniciatívy na znižovanie emisií, zlepšenie ochrany

prírody, podporu obnoviteľných zdrojov energie a znižovanie odpadu. SR prijala na národnej úrovni viaceré strategické dokumenty týkajúce sa adaptácie na zmenu klímy a ochranu životného prostredia. Tieto dokumenty sú súčasťou širšej environmentálnej politiky, ktorá sa zameriava na zmierňovanie klimatických zmien a prispôbenie sa ich dôsledkom. Medzi ne patrí napríklad:

- Nízkouhlíková stratégia rozvoja Slovenskej republiky do roku 2030 s výhľadom do roku 2050 (MŽP SR, 2021a),
- Integrovaný národný energetický a klimatický plán na roky 2021-2030 (MH SR, 2019),
- Stratégia adaptácie Slovenskej republiky na zmenu klímy (MŽP SR, 2018),
- Akčný plán pre implementáciu Stratégie adaptácie SR na zmenu klímy (NAP) (MŽP SR, 2021b),
- Zelenšie Slovensko - Stratégia environmentálnej politiky SR do roku 2030 (MŽP SR, 2020),
- Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky (ÚV SR, 2021, aktualizovaný v roku 2023).

Podľa údajov z roku 2021 je EÚ tretím najväčším producentom skleníkových plynov na svete, hneď po Číne a USA. Podiel EÚ na svetových emisiách skleníkových plynov sa znížil z 15,2 % v roku 1990 na 7,3 % v roku 2019. (Eurostat, 2023).

Obrázok 1: Svetové emisie skleníkových plynov, 1990 a 2019 (%)

Note: data are presented for the EU and non-EU countries with a share of at least 1.0 % of world greenhouse gas emissions.

Source: the World Bank (World Development Indicators) based on data from <https://www.climatewatchdata.org/ghg-emissions>

Zdroj: Eurostat, 2023, s. 75

V súvislosti s globálnymi environmentálnymi, ekonomickými a sociálnymi problémami, ktorým súčasná spoločnosť čelí, Maxton (2019) zdôrazňuje nevyhnutnosť radikálnych zmien v ľudskom správaní a globálnej politike. Podľa Maxtona je nevyhnutné, aby sme sa ako spoločnosť začali zameriavať na udržateľnosť, šetrnosť k životnému prostrediu a dlhodobé riešenia namiesto krátkodobých ekonomických ziskov.

2 ÚLOHA SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV

National Association of Social Workers (NASW) identifikuje kľúčové problémy v oblasti sociálnej spravodlivosti a ľudských práv, na ktoré je potrebné zamerať pozornosť. V rámci širšieho záväzku k sociálnej spravodlivosti je jednou z hlavných priorít environmentálna spravodlivosť. NASW zdôrazňuje potrebu, aby sociálni pracovníci riešili spektrum kritických problémov, ktoré postihujú zraniteľné skupiny obyvateľstva, medzi ktoré patrí aj environmentálna spravodlivosť. Organizácia podporuje a dopĺňa nezávislé úsilie sociálnych pracovníkov pri riešení klimatických zmien v rámci ich profesie (NASW, 2024). Atteberry-Ash (2022) konštatuje, že sociálna práca ako profesia zakotvila záväzok k sociálnej spravodlivosti v rámci svojich etických smerníc a vzdelávacích politík.

V kontexte klimatických zmien je kľúčový interdisciplinárny prístup, v ktorom má významnú úlohu profesia sociálnej práce. Tá sa zameriava na pomoc najzraniteľnejším skupinám obyvateľstva a mala by sa aktívne podieľať na riešení dôsledkov klimatických zmien a environmentálnych problémov prostredníctvom advokácie, komunitného organizovania, výskumu a vzdelávania budúcich sociálnych pracovníkov. Morito (2002) konštatuje, že ekologické problémy nemožno obmedziť len na jednu samostatnú oblasť, ktorá by sa venovala výlučne fyzickému prostrediu. Ekologické myslenie je proces, súbor zásad a uvedomení, ktoré by mali ovplyvniť všetky metódy skúmania a praxe, ak máme zabezpečiť svoju existenciu. Ekologická perspektíva, podľa Levickej a kol. (2012), predstavuje špecifický pohľad k sociálnej práci ako profesii a jej poslaniu, čo sa najlepšie vysvetľuje prostredníctvom environmentálnej intervencie. Táto intervencia je zameraná na klienta a jeho prostredie, pričom jej hlavným cieľom je prepojiť profesionálne aj neprofesionálne zdroje pomoci na podporu klienta. Hepworth et al. (2016) uvádzajú, že sociálna práca sa zameriava na zlepšovanie schopnosti klienta využívať dostupné zdroje pomoci a zvládať vplyvy prostredia, či už sociálneho, alebo prírodného. „*V prepojených ľudských a prírodných systémoch sa ľudia a príroda vzájomne ovplyvňujú a vytvárajú komplexné slučky spätnej väzby.*“ (Liu et al. 2007, s. 1513, In: Vaceková a kol., 2023. s. 53).

Sociálni pracovníci zohrávajú kľúčovú úlohu pri zmierňovaní dopadov zmeny klímy, a to v rôznych oblastiach, od priamej podpory zraniteľných skupín po advokáciu a zmenu politík. Ich úloha sa týka nielen praktickej pomoci jednotlivcom

a komunitám, ale aj angažovania sa v širších spoločenských a environmentálnych otázkach. Rambaree (2020) konštatuje, že sociálni pracovníci majú zodpovednosť zlepšovať životné prostredie a podporovať zraniteľné skupiny, ktoré sú viac vystavené klimatickým rizikám kvôli sociálnym a ekonomickým faktorom. Sociálna práca je profesia, ktorá sa už dlho zasadzuje za presadzovanie práv zraniteľných skupín obyvateľstva, znižovanie systémových nerovností, podporu dlhodobej sociálnej zmeny a zohráva tak dôležitú úlohu v boji proti environmentálnej nespravodlivosti. V roku 2015 Council on Social Work Education (CSWE) zaradila environmentálnu spravodlivosť medzi povinné kompetencie sociálnych pracovníkov v USA. Od sociálnych pracovníkov sa preto očakáva aktívna účasť v riešení environmentálnych problémov.

Jednou zo zraniteľných skupín obyvateľstva v kontexte environmentálnych a klimatických zmien sú marginalizované rómske komunity, ktoré čelia výrazným environmentálnym a zdravotným rizikám. V porovnaní s majoritou sú environmentálne nerovnosti v daných komunitách výraznejšie a obyvatelia sú viac ohrození zdravotnými a environmentálnymi rizikami (Harper a kol., 2009; Bočáková a kol., 2023; Vaceková a kol., 2023). Nižšia sociálno-ekonomická pozícia zvyšuje ich náchylnosť k energetickej chudobe a nezdravým formám vykurovania, čo prispieva k znečisteniu ovzdušia. Sociálna práca sa zameriava na zlepšenie kvality života týchto ľudí, pomáhajúc im zvládať vplyvy prostredia a získavať potrebnú pomoc. Pre kvalitný život je nevyhnutné mať zdravé a kvalitné prírodné, vybudované a sociálne prostredie. Prepojenie medzi týmito faktormi je kľúčové a sociálna práca má v tejto oblasti nezastupiteľnú úlohu.

Schibli (2020) zdôrazňuje potrebu reakcie sociálnej práce na klimatické zmeny. Klimatickú krízu považuje za jednu z najväčších výziev súčasnosti a vyzýva sociálnych pracovníkov, aby sa angažovali v boji proti zmene klímy a jej dopadom na zraniteľné skupiny. Canadian Association of Social Workers (CASW) rovnako zdôrazňuje, že klimatická zmena má vážne sociálne a zdravotné následky, najmä pre marginalizované komunity, ktoré sú najviac zasiahnuté. Sociálna práca by mala hrať kľúčovú úlohu v podpore týchto komunit, v advokácii za politické zmeny a v práci na adaptácii a zmierňovaní vplyvov klimatických zmien. CASW vyzýva k širšej integrácii environmentálnych otázok do praxe sociálnej práce a na vytváranie udržateľných, spravodlivých riešení, ktoré budú zohľadňovať klimatické a sociálne spravodlivé aspekty.

Mason et al. (2022) vo svojej štúdií zdôrazňujú, že práve sociálni pracovníci majú príležitosť podporovať opatrenia v rámci sociálnej politiky, ktoré chránia ľudí, zabezpečujú ich základné potreby a propagujú sociálnu spravodlivosť v kontexte klimatickej krízy. Lena Dominelli je významná odborníčka na sociálnu prácu, známa svojím prínosom k zelenej sociálnej práci, ktorá integruje environmentálne témy do tejto praxe. V knihe *Green Social Work: From Environmental Crises to Environmental Justice* (2012) zdôrazňuje, že environmentálna udržateľnosť a sociálna spravodlivosť sú neoddeliteľne prepojené.

Podľa Rambaree (2020, In: Levická, Vaceková, 2021, s. 187) „sa globálna sociálna práca v novom miléniu zhodla na tom, že je potrebná významnejšia orientácia na ekocentrickú paradigmu, čo by sa následne malo odraziť aj v pregraduálnej príprave sociálnych pracovníkov“.

Dôsledky neobmedzeného hospodárskeho rastu, znečistenia a globálneho otepľovania viedli k tomu, že významné svetové organizácie sociálnej práce (IASSW, IFSW, ICSW) požiadali, aby sa prírodné prostredie stalo jednou z hodnôt profesie (Levická a kol., 2012). Sociálna práca následne integrovala témy trvalo udržateľného rozvoja, ktorý spája základné dimenzie profesie s jej cieľom budovať zdravú, prosperujúcu spoločnosť. Udržateľné životné prostredie je v súčasnosti jednou zo štyroch priorít Globálnej agendy pre sociálnu prácu a sociálny rozvoj (IASSW, IFSW, ICSW, 2012, In: Levická, Vaceková, 2021).

ZÁVER

Klimatická kríza sa bezprostredne dotýka každého z nás. Kvalita nášho života je úzko spojená s kvalitou prostredia, v ktorom žijeme. V tejto súvislosti je preto dôležité uvedomovať si význam prostredia (životného, sociálneho a vybudovaného) v kontexte udržateľného rozvoja a spoločnosti: „...právo na udržateľné fyzické a sociálne prostredie je požiadavkou a povinnosťou v súčasnosti aj budúcnosti a musí byť plne integrované do koncepcií sociálneho systému založeného na občianstve“ (Dominelli, 2010, s. 92).

Environmentálne a klimatické zmeny majú zásadný vplyv na zraniteľné komunity, ktoré čelia rôznym sociálnym, ekonomickým a zdravotným problémom. Sociálni pracovníci môžu zohrávať kľúčovú úlohu pri podpore týchto komunit, vo forme zvýšenia povedomia o klimatických dopadoch a pomoci pri adaptácii na zmeny. Okrem toho môžu prispieť k formovaniu politik, ktoré zohľadňujú sociálnu spravodlivosť a ochranu práv zraniteľných skupín v súvislosti s klimatickými výzvami (Anderson, 2021; Mason et al., 2022). V roku 2015 akreditačný orgán sociálnej práce (CSWE) zaradil "environmentálnu spravodlivosť" medzi kompetencie, ktoré musia mať všetci sociálni pracovníci v USA. Tým pádom každý absolvent odboru sociálna práca v USA získava určité vedomosti o environmentálnych otázkach a ich prepojení s praxou sociálnej práce. Na Slovensku však environmentálnym témam v sociálnej práci nie je venovaná dostatočná pozornosť. Tieto témy sú však jednou z oblastí záujmu sociálnej práce a sociálni pracovníci čelia novým výzvam spojeným s klimatickými zmenami, ktoré predstavujú globálne riziko.

Stále sa meniace podmienky, rast sociálnych problémov a vznik nových výziev si vyžadujú rýchlu reakciu na zmeny v spoločenských podmienkach (Payne, 2006; Dominelli, 2010; Woodcock, 2011; Trevithick, 2012; Payne, 2006; Healy, 2014). Vzhľadom na rastúcu diverzitu a nárast sociálnych problémov zastávajú sociálni pracovníci viacero rolí, čo svedčí o náročnosti profesie. Očakáva sa, že sociálna práca sa bude podieľať na riešení dôsledkov klimatických zmien a environmentálnych problémov na úrovni priamej praxe, advokácie, komunitného organizovania, výskumu a vzdelávania budúcich sociálnych pracovníkov. Je nevyhnutné, aby sociálni pracovníci a pracovníčky mali dostatočné vedomosti aj v tejto oblasti.

POUŽITÁ LITERATÚRA

ANDERSON, Rose. 2021. Why is climate change a pertinent issue for social work and how can social workers contribute to efforts to address it? In: *Social Work & Policy Studies: Social Justice, Practice and Theory*, 4 (1). [online]. [cit. 2024-12-01]. Dostupné z:

<https://openjournals.library.sydney.edu.au/SWPS/article/view/15004>.

ATTEBERRY-ASH, Brittanie E. 2022. Social Work and Social Justice: A Conceptual Review. In: *Social Work*, 68 (1). [online]. [cit. 2024-12-03]. Pages 38–46, <https://doi.org/10.1093/sw/swac042>. Dostupné z:

<https://academic.oup.com/sw/article-abstract/68/1/38/6794259>.

BOČÁKOVÁ, O., LEVICKÁ, J., KUBÍČKOVÁ, D., VACEKOVÁ, M. 2023. Environmental Factors Affecting the Health of the Roma Community. In: *The importance of social and health intervention in the line of managing the consequences of global crises and strengthening the quality of life* (scientific studies). 1. vyd. Bački Petrovac: Slovački izdavački centar. ISBN 978-86-7103-601-6. s. 15-25.

BLAŠKOVIČ, Kristián. 2023. *Environmentálna bezpečnosť – klimatická zmena, ochrana životného prostredia a medzinárodnoprávny rámec*. Bratislava: VEDA. 260 s. ISBN 978-80-224-2050-1.

DOMINELLI, Lena. 2010. *Social Work in a Globalizing World*. Malden. USA: Polity Press. 211 s. ISBN 978-0-7456-4089-1.

DOMINELLI, Lena. 2012. *Green Social Work: From Environmental Crises to Environmental Justice*. Polity Press. 200 s. ISBN 9780745654010.

EUROPEAN ENVIRONMENT AGENCY. 2024. *Global and European temperatures*. [online]. [cit. 2024-12-01]. Dostupné z:

<https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/global-and-european-temperatures?activeAccordion=ecdb3bcf-bbe9-4978-b5cf-0b136399d9f8>.

EURÓPSKY PARLAMENT. 2024. *Opatrenia EÚ proti klimatickým zmenám*. [online]. [cit. 2024-12-01]. Dostupné z:

<https://www.europarl.europa.eu/topics/sk/article/20180703STO07129/opatrenia-eu-proti-klimatickym-zmenam>.

EUROSTAT. 2023. *Key figures on the EU in the world. Luxembourg: Publications Office of the European Union*. [online]. [cit. 2024-12-02]. ISBN 978-92-76-61987-1. doi:10.2785/515035. Dostupné z:

<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/15216629/16118334/KS-EX-23-001-EN-N.pdf/d4413940-6ef7-2fa8-d6f1-a60cdc4b89f3?version=1.0&t=1676459907834>.

HARPER, K., STEGER, T., FILČÁK, R. 2009. *Environmental justice and Roma communities in Central and Eastern Europe. Environmental Policy and Governance*, 19(4) 251-268. [online]. [cit. 2024-12-02]. DOI: 10.1002/eet.511. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/227519838_Environmental_justice_and_Roma_communities_in_Central_and_Eastern_Europe.

HEALY, Karen. 2014. *Social Work Theories in Context: Creating Frameworks for Practice*. 2nd. Ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 272 s. ISBN 978-1-137-02424-4.

HEPWORTH, Dean et al. 2016. *Empowerment Series: Direct Social Work Practice: Theory and Skills - Standalone Book* (10th Edition). 704 s. ISBN-13 978-1305633803.

IASSW, IFSW a ICSW. 2012. *The global agenda 2012*. [online]. [cit. 2024-12-02]. Dostupné z: www.eassw.org/wp-content/uploads/2017/04/globalagenda2012.pdf.

LEVICKÁ, J., LEVICKÁ, K., HANZALÍKOVÁ, V., BÁNOVČINOVÁ, A. 2012. *Ekosociálne prístupy v sociálnej práci*. Trnava: Oliva. ISBN 978-80-89332-14-4.

LEVICKÁ, J., M. VACEKOVÁ. 2021. Environmentálna sociálna práca - výzva pre slovenskú sociálnu prácu. In: *Revue sociálnych služieb*, 1 (2). Trnava: FSV UCM. [online]. [cit. 2024-12-02]. DOI: <https://doi.org/10.34135/rss.210205>. Dostupné z: <https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/article/view/17>.

MAREK, V. Michal a kol. 2022. *Klimatická zmena - príčiny, dopady a adaptace*. Praha: Academia. 350 s. ISBN 978-80-200-3362-8.

MASON, L. R., Minnick, D. J., Tercero, S., Cummings Melton, C., & Greenfield, J. C. 2022. Policy mapping of US congressional proposals on climate change: Informing social work advocacy. *Journal of Policy Practice and Research*, 3, 221–240. <https://doi.org/10.1007/s42972-022-00055-4>.

MAXTON, Graeme. 2019. *Zmena alebo kolaps: Prečo potrebujeme radikálny obrat*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo PRO. 127 s. ISBN 978-80-89057-78-8.

MAXTON, Graeme et. al. 2020. *Núdzový stav globálnej klímy – Riešenia pre lepší svet*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo PRO. 144 s. ISBN 978-80-89057-84-9.

MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY (MH SR). 2019. *Integrovaný národný energetický a klimatický plán na roky 2021-2030*. Bratislava. [online]. [cit. 2024-12-02]. 278 s. Dostupné z: https://energy.ec.europa.eu/system/files/2022-08/sk_final_necp_main_sk.pdf.

MINISTERSTVO ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA SLOVENSKEJ REPUBLIKY (MŽP SR). 2018. *Stratégia adaptácie Slovenskej republiky na zmenu klímy*. [online].

[cit. 2024-12-02]. 145 s. Dostupné z: [strategia-adaptacie-sr-zmenu-klimy-aktualizacia.pdf](#).

MINISTERSTVO ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA SLOVENSKEJ REPUBLIKY (MŽP SR). 2020. *Zelenšie Slovensko - Stratégia environmentálnej politiky SR do roku 2030*. [online]. [cit. 2024-12-02]. 86 s. ISBN 9788088833703. Dostupné z: [publikacia_zelensie-slovensko-sj_web.pdf](#).

MINISTERSTVO ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA SLOVENSKEJ REPUBLIKY (MŽP SR). 2021a. *Nízkouhlíková stratégia rozvoja Slovenskej republiky do roku 2030 s výhľadom do roku 2050*. [online]. [cit. 2024-12-02]. 89 s. Dostupné z: https://ec.europa.eu/clima/sites/lts/lts_sk_sk.pdf.

MINISTERSTVO ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA SLOVENSKEJ REPUBLIKY (MŽP SR). 2021b. *Akčný plán pre implementáciu Stratégie adaptácie SR na zmenu klímy (NAP)*. [online]. [cit. 2024-12-02]. 90 s. Dostupné z: <https://minzp.sk/files/odbor-politiky-zmeny-klimy/akcny-plan-implementaciu-nas.pdf>.

MORITO, Bruce. 2002. *Thinking Ecologically: Environmental Thought, Values, and Policy*. 270 s. ISBN 9781552660928.

NATIONAL ASSOCIATION OF SOCIAL WORKERS (NASW). 2024. *Social Justice*. [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://www.socialworkers.org/Advocacy/Social-Justice>.

NOROVSKÁ, N., P. SLOVÁK. 2024. Úloha tretieho sektora pri ochrane životného prostredia. In: *Levická, J., Orliková, M., Vaceková, M. Životné prostredie ako priestor pre spoluprácu (zborník)*. [online]. [cit. 2024-12-03]. Trnava: FSV UCM. ISBN 978-80-572-0474-9. Dostupné z: https://fsvucm.sk/wp-content/uploads/2024/12/Zivotne-prostredie-ako-priestor_F.pdf.

PAYNE, Malcolm. 2006. *What is Professional Social Work?* Bristol: Policy Press. 219 s. ISBN 1861347049.

RAMBAREE, K. 2020. Environmental social work: Implications for accelerating the implementation of sustainable development in social work curricula. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 21 (3), 557-576.

SCHIBLI, Kylie. 2020. *CASW: Climate Change and Social Work. Position Statement Canadian Association of Social Workers*. [online]. [cit. 2024-12-02]. 23 s. Dostupné z: https://www.caswacts.ca/files/documents/SW_and_Climate_Change_Final_PDF.pdf

ŠTAHEL, Richard. 2019. *Pojem krízy v environmentálnom myslení*. Bratislava: IRIS. 192 s. ISBN 978-80-8200-038-5.

TREVITHICK, Pamela. 2012. *Social Work Skills And Knowledge: A Practice Handbook*. Berkshire: Open University Press. ISBN 978-0335238071.

UNICEF. 2021. A Liveable Planet for Every Child UNICEF's Strategy-at-a-Glance for Climate, Environment, Energy and Disaster Risk Reduction — CEED (2022-2030). [online]. [cit. 2024-12-02]. Dostupné z: <https://www.unicef.org/media/122881/file/UNICEF%20Strategy%20Climate,%20Environment,%20Energy%20and%20DRR.pdf>.

ÚRAD VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY (ÚV SR). 2021. *Plán obnovy* (aktualizovaný v roku 2023). [online]. [cit. 2024-12-02]. Dostupné z: <https://www.planobnovy.sk/kompletny-plan-obnovy/>.

VACEKOVÁ, M. RICHVALSKÝ, L., STRCULOVÁ, Z. 2023. Bývanie ako sociálny determinant zdravia a blahobytu marginalizovaných rómskych komunít. In: *Revue sociálnych služieb*, 3 (2). Trnava: FSV UCM. [online]. [cit. 2024-12-02]. DOI: <https://doi.org/10.34135/rss.230205>. ISSN 2729-9120. Dostupné z: <https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/article/view/60>.

WOODCOCK, Ray. 2011. *The Definition, the Mission, and the Purpose of Social Work, and the Social Work Profession*. [online]. [cit. 2024-12-03]. Dostupné z: <https://sweduc.wordpress.com/2013/05/30/purpose-of-social-work/>.

REGIONÁLNÍ DISPARITY V DOSTUPNOSTI SOCIÁLNÍCH SLUŽEB PRO OSOBY BEZ DOMOVA V ČESKÉ REPUBLICE

PhDr. Melanie Zajacová, Ph.D., LL. M., Mgr. Zuzana Truhlářová, Ph.D.³⁷

Abstract

This paper focuses on regional disparities in the availability of social services for homeless people in the Czech Republic. The aim is to analyse the main factors that influence access to these services, including planning, with an emphasis on legislative, institutional and geographical aspects. On the basis of a quantitative approach, a secondary data analysis, an overview of the services provided in the Czech Republic and a comparison of the availability of social services in individual regions of the Czech Republic are prepared. Based on the findings of the effects of decentralization and uneven burden of different agglomerations, it discusses possible measures to improve the current situation and prevent homelessness.

KEY WORDS: homelessness, social services, regional disparities, service planning, Czech Republic

ÚVOD

Bezdomovectví představuje jednu z nejzávažnějších výzev současné společnosti. Tento fenomén nepříznivě ovlivňuje kvalitu života člověka, ohrožuje jeho důstojnost a přispívá k prohlubování sociálního vyloučení. Zároveň se jedná o problém, která má dopady na solidaritu, sociální soudržnost a ekonomickou stabilitu společnosti.

Podle údajů Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV, 2019) bylo v roce 2019 v České republice evidováno více než 23 000 osob bez domova, z toho 2 600 dětí. Navíc Platforma pro sociální bydlení (2024) upozorňuje, že přibližně 161 tisíc domácností v ČR se nachází v bytové nouzi, přičemž závažné problémy s bydlením má až 1,6 milionu lidí. Nejvíce viditelné je bezdomovectví v městských aglomeracích, zejména v Praze, Brně a Ostravě, kde disponují robustnější sítí poskytovatelů sociálních služeb. Pokud jsou ale služby cílené na lidi bez domova přetížené, nebo nedostupné, zvyšuje se riziko prohlubování sociálního vyloučení těchto osob a snižuje se šance na jejich úspěšný návrat do běžného života.

Plánování sociálních služeb a jejich dostupnost představují klíčové pilíře regionální (sociální) politiky, která se v České republice realizuje prostřednictvím tzv. smíšeného modelu veřejné správy, tj. kombinace výkonu samosprávy a státní správy (tzv. přenesená působnost). Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách ukládá krajům povinnosti při plánování a zajištění dostupnosti sociálních služeb, současně přenáší významnou část odpovědnosti i na obce. Navíc zákon stanovuje úkoly přenesené působnosti obecním úřadům III. typu, které mají zajišťovat sociální práci a koordinaci sociálních služeb na místní úrovni.

V příspěvku bude stručně nastíněn vývoj regionální politiky v ČR, bude představen systém plánování dostupnosti sociálních služeb a na základě analýzy dat o dostupnosti sociálních služeb pro lidi bez domova budou prezentovány výsledky komparace regionálních disparit.

³⁷ Katedra sociální práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, melanie.zajacova@ff.cuni.cz

Problematika bezdomovectví je řešena nejen na národní, ale také na evropské úrovni. Evropská unie se prostřednictvím Evropského pilíře sociálních práv zaměřuje na integrované přístupy, na jehož základě Evropská platforma pro boj s bezdomovectvím cílí na ukončení bezdomovectví v EU do roku 2030 (EAPN, 2021).

Tento příspěvek se zaměřuje na představení vývoje regionální politiky v České republice, analýzu systému plánování dostupnosti sociálních služeb a hodnocení regionálních disparit v dostupnosti služeb pro osoby bez domova. Na základě dostupných dat (Ministerstva vnitra, Platformy pro sociální bydlení, Ministerstva práce a sociálních věcí a dalších) bude prezentována komparace rozdílů mezi regiony. Vzhledem k tomu, že regionální disparity reflektují nerovnosti v dostupnosti sociálních služeb, mohou být takto získaná data impulzem k cílené intervenci na lokální i národní úrovni.

1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Regionální politika je definována jako koncepční činnost státu, regionálních a místních orgánů, která má zohledňovat specifika jednotlivých typů území, jejímž cílem je efektivní a vyvážený rozvoj všech částí republiky (Ministerstvo pro místní rozvoj, 2021). V České republice se regionální politika začala formovat po roce 1989 v souvislosti s přechodem na tržní hospodářství a demokratický politický systém. Klíčové legislativní milníky zahrnují zřízení Ministerstva pro místní rozvoj v roce 1996 a přijetí zásadních zákonů o obcích, krajích a podpoře regionálního rozvoje v roce 2000. Ačkoliv zákony přijaté v roce 2000 posílily institucionální rámec, dosud přetrvávají výzvy v koordinaci mezi státní správou a samosprávami. Mezi nedostatky je zjevné například nerovnoměrné rozdělování prostředků, nebo nízká koordinace mezi ORP a kraji.

Na evropské úrovni je regionální politika (politika soudržnosti) zaměřena na snižování rozdílů mezi jednotlivými regiony, posilování konkurenceschopnosti méně rozvinutých oblastí a podporu inovací. Tyto cíle jsou realizovány prostřednictvím strukturálních fondů, jako je Evropský fond pro regionální rozvoj (ERDF, 2024) nebo Evropský sociální fond (ESF+, 2024).

V porovnání s jinými zeměmi EU se Česká republika potýká s výraznějšími regionálními disparitami. Například rozdíly mezi hospodářsky silnými regiony, jako je Praha nebo Jihomoravský kraj, a strukturálně slabými oblastmi, jako je Karlovarský nebo Ústecký kraj, ukazují nerovnoměrnou distribuci zdrojů. Zkušenosti ze zahraničí ukazují, že efektivní regionální politika vyžaduje nejen finanční podporu, ale i silné institucionální zázemí a koordinaci mezi národní a regionální úrovní.

1.1 Stručná historie regionální politiky v České republice

Po vzniku samostatné České republiky v roce 1993 se regionální politika zařadila mezi vládní politiky a nástroje, které měly přispívat k vyváženému rozvoji území a zajišťovat regionální soudržnost. Během let 1993–1997 se začínají objevovat regionální problémy, a proto bylo v roce 1996 zřízeno Ministerstvo pro místní rozvoj jako gestor regionální politiky na centrální úrovni. K institucionálnímu zajištění regionální politiky na místní úrovni došlo ústavním zákonem č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků. V roce 1998 byly přijaty usnesením vlády č. 235 Zásady regionální politiky, které zohledňovaly principy regionální politiky Evropské unie.

Rok 2000 je klíčový z hlediska vydání zásadních zákonů: zákon č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení), zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), zákon č. 131/2000 Sb., o hlavním městě Praze, a zákon č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje. Od roku 2000 je regionální politika České republiky zaměřena na rozvoj podnikání, rozvoj lidských zdrojů, výzkum a technologický vývoj, rozvoj cestovního ruchu, zlepšování regionální infrastruktury, rozvoj občanské vybavenosti, rozvoj služeb sociální a zdravotní péče, opatření k ochraně životního prostředí (MMR, 2021).

Členění územních celků definují zákon č. 314/2002 Sb., o stanovení obcí s pověřeným obecním úřadem a poměrně nový zákon č. 51/2020 Sb., o územněsprávním členění státu. Ten určuje, že Česká republika sestává z 13 krajů a hlavního města Prahy, na jejím území je 205 správních obvodů obcí s rozšířenou působností (ORP), 76 okresů a 10 obvodů hl. m. Prahy. Tato úprava zajišťuje skladebnost mezi kraji, okresy a ORP, s výjimkami stanovenými vyhláškou (Turnovsko). Seznam obcí je stanoven vyhláškou č. 346/2020 Sb., o stanovení správních obvodů obcí s rozšířenou působností, území obvodů hlavního města Prahy a příslušnosti některých obcí do jiného okresu³⁸.

Zastřešujícími dokumenty pro rozvoj regionální politiky v České republice byly postupně Strategie regionálního rozvoje ČR pro období 2007-2013, Strategie regionálního rozvoje ČR pro období 2014-2020 a jako poslední byla schválena Strategie regionálního rozvoje ČR 2021+ (MMR, 2021). Regionální politika není izolovaná disciplína, ale má přímé dopady na další sektory. V České republice hrají kraje a obce klíčovou roli při plánování a poskytování veřejných služeb, mezi něž lze zahrnout i sociální služby. Regionální politika tak musí zahrnovat nástroje, které umožní flexibilní a cílené plánování těchto služeb v souladu s místními potřebami. Přijetí dlouhodobých strategických dokumentů, jako je Národní strategie rozvoje sociálních služeb nebo Národní strategie sociálního začleňování (MPSV, 2016, 2021), by mělo být úzce propojeno s krajskými plány rozvoje, které zahrnují podporu komunitních služeb, rozvoj kapacit terénních služeb anebo posílení multidisciplinárních týmů.

1.2 Veřejná správa a současné územně-správní členění státu

---

³⁸ Ačkoliv měly obce s rozšířenou působností částečně nahradit okresy, územně jim neodpovídaly, jelikož se počítalo s jejich zrušením. Jelikož k tomu nedošlo, okres jako územní jednotka existuje dodnes a je používána například v justici, správami sociálního zabezpečení či pro vymezení správních obvodů krajských hygienických stanic.

Charakteristikou veřejné správy je správa věcí veřejných ve veřejném zájmu. Jedná se o specifickou společenskou řídicí a organizační činnost, která je zaměřená na veřejné záležitosti a určená veřejným zájmem (př. správa území, správa veřejných záležitostí – veřejné služby, správa financí – veřejné rozpočty, správa veřejných objektů a majetku). Funkce veřejné správy jsou mocenská, ochranná, organizační, regulační a služby veřejnosti (Průcha, 2001).

Nositelům výkonu veřejné správy jsou subjekty, jimž je svěřena určitá pravomoc a odpovědnost za její výkon. Jedná se tedy o soubor institucí a organizační strukturu, jež se tradičně rozděluje na státní správu a samosprávu. Základním subjektem veřejné správy je stát (organizační složky státu), který může na základě zákonného zmocnění správu delegovat na jiné subjekty (veřejnoprávní korporace/obce, kraje v přenesené působnosti, anebo soukromé fyzické či právnické osoby, kterým byl výkon státní správy svěřen na základě zákona) (Hendrych, 2016).

Státní správa je vymezena formálně zakotvenou hierarchickou strukturou. Má charakter (1) prováděcí, (2) podzákonný a (3) nařizovací. To znamená, že (1) slouží k exekutivě a jejím úkolem je provádění zákonů, (2) je vázána zákony a je povinna řídit se jejich obsahem a (3) disponuje pravomocí vydávat správní akty (individuální, normativní, smíšené), které jsou vůči adresátům závazné. Orgány státní správy jsou tedy ve vrchnostenském postavení (Kadečka, Rigel, 2009).

Každý vykonavatel veřejné správy má vymezen rozsah úkolů, které bude řešit, a k jejich plnění musí mít přidělené prostředky. Rozsah vymezených úkolů se označuje jako působnost a přidělené/svěřené prostředky jako pravomoc. (Hendrych, 2016)

Veřejnoprávní korporace jsou samostatným subjektem práv a povinností, nakládají se svým majetkem a jsou zodpovědné za své závazky. Dělí se na územní, osobní a věcné. Typickým zástupcem územní veřejnoprávní korporace je kraj nebo obec (Hendrych, 2016).

Právě samosprávnými územními korporacemi je v České republice ve značném rozsahu vykonávána státní správa v přenesené působnosti. Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů, upravuje tzv. smíšený systém, kdy obce vykonávají vedle samostatné působnosti (samosprávy) i přenesenou působnost. Oproti ní do samostatné působnosti smí stát zasahovat pouze, vyžaduje-li to ochrana zákona a jen způsobem stanoveným zákonem.

Pro účely výkonu státní správy je v zákoně č. 128/2000 Sb., o obcích zakotveno třístupeňové členění obcí: základní rozsah úřadu (I. typ), rozsah pověřeného obecního úřadu (II. typ) a rozsah obecního úřadu obce s rozšířenou působností (III. typ). Vedle základního rozsahu přenesené působnosti tedy některé obce vykonávají státní správu v rozsahu stanoveném zvláštními právními předpisy i ve správním obvodu pro více obcí (Kočí, 2012). Obecní úřad obce s rozšířenou působností (ORP) podle zákona č. 128/2000 Sb., o obcích vykonává vedle přenesené působnosti podle § 61 odst. 1 písm. a) a vedle přenesené působnosti podle § 64 přenesenou působnost v rozsahu jemu svěřeném zvláštními zákony ve správním obvodu určeném prováděcím právním předpisem.

Správní obvody obcí s rozšířenou působností jsou na základě zákona č. 51/2020 Sb., o územně správním členění státu, stanoveny prováděcí vyhláškou č. 346/2020, o stanovení správních obvodů obcí s rozšířenou působností, území obvodů hlavního

města Prahy a příslušnosti některých obcí do jiného okresu. Počty územních jednotek znázorňuje následující Tabulka 1.

Česká republika	Správní obvod obce s rozšířenou působností	Městská část (městský obvod) statutárních měst
	205	142

Tabulka 1: Počty územních jednotek v ČR

Zdroj: MV, 2023

Základní územní samosprávné celky (obce) jsou vždy součástí vyššího územního samosprávného celku (kraje). Územní samospráva je zakotvena v Ústavě České republiky (Hlava VII.) a vytvořit nebo zrušit vyšší územní samosprávný celek lze jen ústavním zákonem. Činnosti krajů upravuje zákon č. 129/2000 Sb., o krajích. Podmínky pro hlavní město Praha upravuje samostatný zákon č. 131/2000 Sb. Počty vyšších územních jednotek dle ČSÚ, včetně počtu obyvatel a počtu obcí znázorňuje následující Tabulka 2.

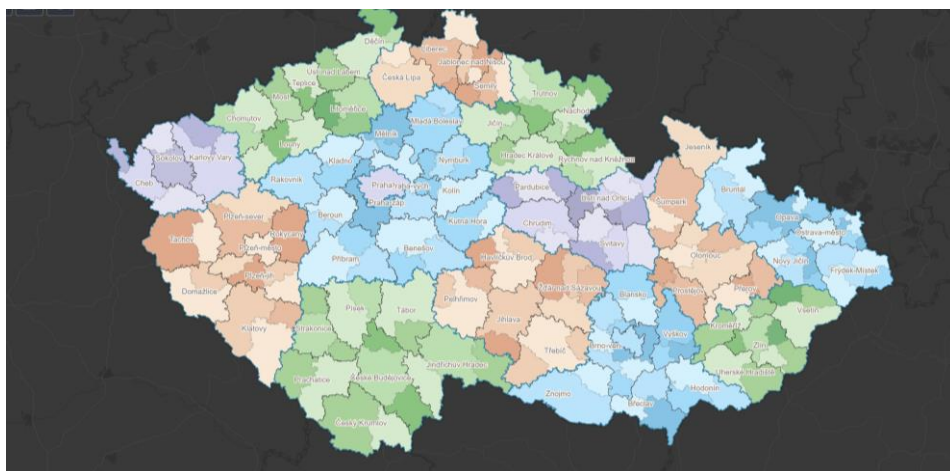
Kraje ČR	Počet obyvatel (2023)	Počet obcí
Hlavní město Praha	1 300 000	1
Středočeský kraj	1 385 000	1 144
Jihočeský kraj	640 000	623
Plzeňský kraj	590 000	501
Karlovarský kraj	290 000	132
Ústecký kraj	820 000	354
Liberecký kraj	440 000	215
Královéhradecký kraj	550 000	448
Pardubický kraj	520 000	452
Kraj Vysočina	510 000	704
Jihomoravský kraj	1 200 000	672
Olomoucký kraj	630 000	402
Zlínský kraj	580 000	307

Moravskoslezský kraj	1 180 000	299
-----------------------------	-----------	-----

Tabulka 2: Počet obyvatel a počet obcí dle krajů v ČR

Zdroj: ČSÚ, 2023; MV, 2023 (vlastní zpracování)

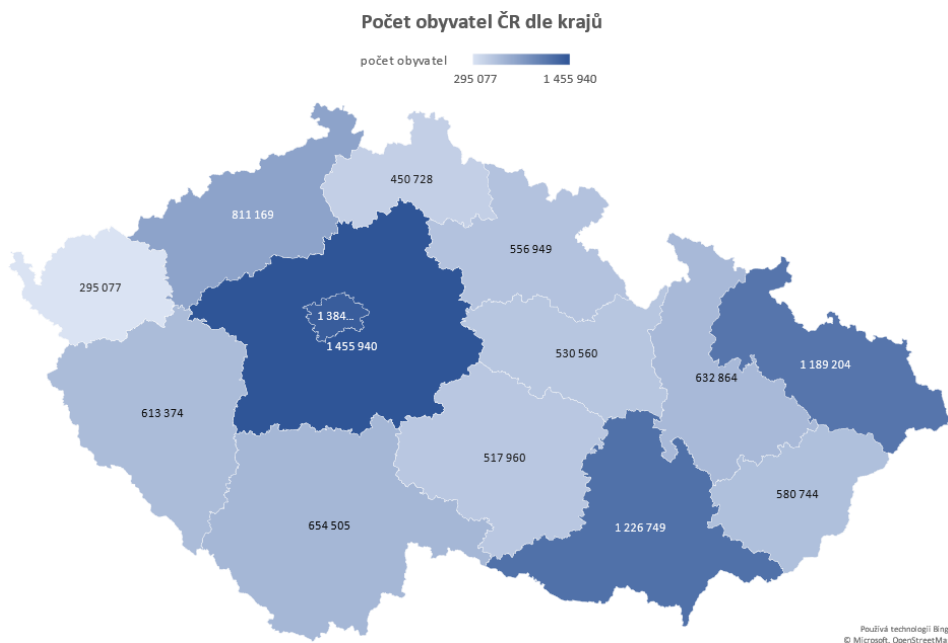
Česká republika se dělí na 14 krajů (resp. 13 krajů a hlavní město Praha) a více než 6 000 obcí, které jsou odpovědné za plánování veřejných služeb, včetně sociálních služeb, infrastruktury a místního rozvoje. Územní členění, včetně krajů (oddělené barevně) zobrazuje následující Obrázek 1.

Obrázek 1: Územní členění obcí a krajů v ČR

Zdroj: MV, 2024

Hustotu obyvatelstva (počet obyvatel ČR) dle krajů znázorňuje následující Obrázek 2.

Obrázek 2: Počet obyvatel ČR dle krajů
Zdroj: Microsoft Open Street Map, 2024

1.3 Teoretický rámec regionálního rozvoje a veřejné správy

Regionální rozvoj a veřejná správa jsou interdisciplinární oblasti, které využívají koncepty z ekonomie, politologie, geografie a sociologie. Příspěvek reflektuje zejména dva klíčové teoretické přístupy, decentralizaci a subsidiaritu.

Decentralizace představuje přenos pravomocí a odpovědností z centrálních orgánů na nižší úroveň veřejné správy, jako jsou kraje a obce (Hendrych, 2016). Tento koncept má několik dimenzí: (1) Politická decentralizace poskytuje regionálním a místním samosprávám větší autonomii při rozhodování o rozvoji území, jako např. pravomoc stanovit vlastní rozvojové priority, (2) administrativní decentralizace je přenosem odpovědnosti za výkon konkrétních funkcí veřejné správy na regionální úroveň, a (3) fiskální decentralizace, která se zaměřuje se na alokaci finančních zdrojů. Právě efektivní fiskální decentralizace je poměrně klíčová pro zmírnění regionálních disparit. Mezi výhody decentralizace lze zahrnout vyšší pružnost při řešení lokálních problémů, či efektivnější využití zdrojů, ale pokud nejsou k dispozici dostatečné nástroje pro koordinaci a vyrovnání rozdílů, může decentralizace regionální nerovnosti naopak zvyšovat (OECD, 2019).

Princip subsidiarity je klíčovým vodítkem pro organizaci veřejné správy a říká, že rozhodnutí by měla být přijímána na nejnižší možné úrovni správy, která je schopna efektivně jednat. Tento koncept je také relevantní v kontextu Evropské unie, kde je subsidiarita jedním ze základních principů regionální politiky. Výhody subsidiarity spočívají v tom, že rozhodnutí mohou reflektovat místní podmínky a problémy, avšak

tento princip předpokládá jasné rozdělení kompetencí, dostatečné finanční zajištění a vzájemnou koordinaci mezi jednotlivými úrovněmi správy (European Commission, 2024).

V kontextu České republiky se oba koncepty promítají do legislativního rámce, který reguluje fungování regionální politiky. Kraje a obce jsou odpovědné za plánování a realizaci rozvojových projektů, přičemž jejich autonomie je podpořena i čerpáním prostředků z evropských fondů. Současná regionální politika tak zahrnuje prvky jak decentralizace (např. rozvojové strategie krajů), tak subsidiarity (např. přenesené působnosti obcí).

1.4 Sociální služby a sociální práce v České republice

Sociální služby a sociální práce tvoří zásadní část pilíře sociální pomoci v systému sociálního zabezpečení v České republice. Jejich cílem je podpora a ochrana osob, které se nacházejí v nepříznivé sociální situaci. Hlavním smyslem těchto služeb má být posilovat schopnost člověka žít samostatný a důstojný život, podporovat jeho integraci do společnosti a přecházet nebo zamezit jeho sociálnímu vyloučení. Sociální služby jsou v České republice upraveny zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který definuje například jejich druhy a formy, povinnosti při poskytování sociálních služeb, registrace, inspekce a financování.

Sociální práce³⁹ je v tomto systému nezbytnou profesionální činností, podmínky pro výkon tohoto povolání vymezuje zákon o sociálních službách. Kromě sociálních služeb působí sociální pracovníci v různých institucích a organizacích, včetně obcí, krajů, zdravotnických zařízení, škol nebo věznic. Jejich práce je založena na etických zásadách, jako je respekt k důstojnosti člověka, rovnost, spravedlnost a ochrana lidských práv. Ve středu zájmu sociálního pracovníka je člověk.

Sociální pracovník je tedy kvalifikovaný profesionál, jehož hlavním úkolem je podpora jednotlivců, skupin nebo komunit při zvládání složitých životních (sociálních) situací. Pro výkon této profese je nezbytné adekvátní vzdělání. Sociální pracovníci působí v širokém spektru prostředí a uplatňují metody individuální, skupinové i komunitní práce. Každý sociální pracovník přitom musí dbát na své profesní hranice, které jsou definovány etickými kodexy a zásadami (Banks, 2020).

Součástí práce sociálního pracovníka je spolupráce v multidisciplinárních týmech, které zahrnují další odborníky, například psychology, zdravotníky nebo právníky. Tato spolupráce umožňuje komplexní přístup k řešení problémů klientů. Profese sociálního pracovníka je však psychicky a emocionálně náročná, což zvyšuje potřebu pravidelné péče o vlastní psychickou pohodu a prevenci syndromu vyhoření (Maroon, 2012). Péče o sebe, včetně supervize, je proto nezbytnou součástí profesionality a dlouhodobé udržitelnosti v této profesi (Levická et al., 2021).

---

³⁹ Sociální práce je na praxi založená profese a akademická disciplína, která podporuje sociální změnu a rozvoj, sociální soudržnost a zplnomocňování lidí. Pro sociální práci jsou zásadní principy sociální spravedlnosti, lidských práv, společenské zodpovědnosti a respektu k rozmanitosti. Sociální práce podporuje lidi a jejich okolí v řešení těžkých životních situací a výzev, aby se zvyšovala jejich životní pohoda. Opírá se přitom o teorie sociální práce, společenských a humanitních věd a o vlastní znalosti (IFSW, 2014)

Dostupnost je závislá na existenci potřebných služeb, jejich návaznosti a koordinaci, které umožní komplexní přístup. Důležitou roli hraje také finanční dostupnost, ale i bezbariérovost, dopravní dostupnost a nízkoprahovost služeb tak, aby jich mohly využívat všechny cílové skupiny bez ohledu na jejich ekonomické nebo fyzické omezení.

Dalším významným aspektem je kvalita poskytovaných služeb. Kvalita výkonu je regulovaná legislativním vymezením standardů kvality sociálních služeb, a především personálním zajištěním. Zatímco standardy kvality jsou uvedeny v prováděcí vyhlášce č. 505/2006 Sb., k zákonu o sociálních službách, materiálně-technické standardy jsou definované Ministerstvem práce a sociálních věcí (MPSV, 2015) jako doporučující. Personální standardy nejsou dostupné vůbec. Navzdory legislativní úpravě čelí sociální služby v České republice často problémům s podfinancováním a omezenými kapacitami, což samozřejmě může ovlivňovat jejich kvalitu a dostupnost.

Latence potřeb, tedy existence skryté poptávky, představuje další výzvu. Někteří lidé v nepříznivé sociální situaci nevyhledávají pomoc z důvodu nedostatku informací, stigmatizace nebo nedůvěry ve schopnosti systému pomoci. Tento problém často vede k přenosu poptávky do velkých měst a dopravních uzlů, kde je nabídka služeb širší, avšak zároveň více zatížená (Aspinall, 2014).

Dostupnost sociálních služeb v současnosti čelí novým výzvám, které budou vyžadovat inovativní přístupy k zajištění podpory pro různé cílové skupiny. Ať už půjde o mobilní sociální služby, digitální poradny a online platformy, nebo redesign současného rámce poskytování sociálních služeb. Aktuální trendy ukazují, že inovace v oblasti dostupnosti nebudou pouze technickou záležitostí, ale vyžadují také systémovou podporu a nové přístupy v poskytování, plánování a financování sociálních služeb.

Pro systém v ČR je charakteristické, že je zde oproti zahraničí poměrně silná role veřejné správy. V oblasti plánování sociálních služeb se pak mohou objevovat konflikty mezi zájmy samospráv a poskytovateli sociálních služeb.

1.6 Kompetence orgánů veřejné správy v oblasti sociální práce

Výkon státní správy v oblasti sociální práce je v rozsahu stanoveném v § 92 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, přenesen na obecní úřady obcí s rozšířenou působností. Zaměstnanci zařazení do těchto obecních úřadů jako sociální pracovníci musí splňovat jak podmínky zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, tak podmínky zákona č. 312/2002 Sb., o úřednících územních samosprávných celků. Správní činnost uvedená ve vyhlášce č. 512/2002 Sb., o zvláštní odborné způsobilosti úředníků územních samosprávných celků, nese označení „v sociálních službách“.

Ministerstvo práce a sociálních věcí podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách řídí a kontroluje výkon státní správy v oblasti sociálních služeb, včetně činností sociální práce v oblasti sociálních služeb na krajských úřadech, které tuto roli plní vůči obecním úřadům obcí s rozšířenou působností.

1.7 Kompetence orgánů veřejné správy v oblasti sociálních služeb

Ministerstvo práce a sociálních věcí stanovuje legislativní rámec, rozděluje dotace a kontroluje kvalitu výkonu sociálních služeb. Na úrovni vlády se schvaluje Národní strategie rozvoje sociálních služeb (MPSV, 2016). Strategický dokument na období 2016-2025 byl schválen usnesením č. 245/2016 a definuje strategické cíle, jako je zajištění dostupnosti a kvality služeb a podpora komunitní péče. Tato strategie obsahuje konkrétní opatření k podpoře rozvoje sociálních služeb na regionální i místní úrovni. Dle textu je: „účelem této strategie nastavit systém sociálních služeb tak, aby odpovídal potřebám lidí v nepříznivé situaci a následně uživatelům sociálních služeb, a umožnil jim žít v jejich přirozeném prostředí, pokud je to možné s využitím neformální péče“. Povinnost zpracovávat národní strategii rozvoje sociálních služeb a vyhodnocovat její plnění ukládá ministerstvu zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

V rámci samosprávy jsou kraje a obce pověřeny plánováním sociálních služeb podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Každý kraj musí mít zpracovaný Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb, který zahrnuje analýzu potřeb obyvatel, plán financování a návrh opatření k zajištění dostupnosti služeb. Financování sociálních služeb probíhá kombinací státních dotací, krajských a obecních rozpočtů a evropských fondů. Zákon č. 250/2000 Sb. stanoví rozpočtová pravidla a zásady financování služeb.

1.8 Plánování sociálních služeb – koncepty a přístupy

Plánování sociálních služeb v České republice má poměrně dlouhou historii. Jedním z prvních přístupů bylo normativní plánování. To je založeno na využití standardizovaných ukazatelů, které odrážejí celostátní prevalenci potřeb transponovanou do demografické reality konkrétních měst a regionů, k určení optimálního rozsahu a typu sociálních služeb v dané oblasti. Zahrnuje stanovení počtu potřebných zařízení nebo služeb na základě počtu obyvatel, definování minimálních standardů kvality a kapacity služeb, a mapování regionálních disparit a cílenou podporu slabších regionů (Víšek, 1997). Normativní přístup má znaky vyšší objektivity (použitím měřitelných dat se eliminují subjektivní vlivy při rozhodování), predikovatelnosti (umožňuje předvídat potřeby na základě demografických a sociálních trend) a efektivity (umožňuje alokaci zdrojů tam, kde je jejich využití nejpotřebnější).

V českém prostředí se normativní plánování v sociálních službách nerealizuje a právní úprava (zákon o sociálních službách) se přiklonila k participativnímu přístupu. Kompetence je předána územní samosprávě s předpokladem zjišťování potřeb v daném území. Komunitní plánování zdůrazňuje zapojení všech klíčových aktérů – uživatelů, poskytovatelů služeb, veřejné správy a dalších zúčastněných stran – do procesu plánování. Tento přístup je založen na principech participace (aktivní zapojení obyvatel do tvorby plánu, což přispívá k větší legitimitě a akceptaci navržených opatření), transparentnosti (jasná komunikace cílů, postupů a výsledků plánování mezi všemi zainteresovanými stranami) a flexibilitě (možnost přizpůsobit plán specifickým potřebám a podmínkám konkrétního regionu nebo cílové skupiny). V praxi tento přístup zahrnuje zpracování analýzy místních potřeb a dostupných zdrojů, spolupráci mezi poskytovateli služeb, uživateli a zadavateli při definování

priorit, a návrhy konkrétních opatření a následné monitorování jejich realizace. Tento přístup je však časově i finančně náročný a vyžaduje efektivní koordinaci mezi aktéry (MPSV, 2002, 2004).

V roce 2002 Ministerstvo práce a sociálních věcí vydalo první průvodce komunitním plánováním sociálních služeb (Komunitní plánování – věc veřejná), který poskytl základní směr pro zapojování občanů a klíčových aktérů do procesu plánování (MPSV, 2002). Následovaly další dokumenty, jako například Průvodce procesem komunitního plánování sociálních služeb (MPSV, 2004) a metodika Centra komunitní práce Deset kroků procesem komunitního plánování (MPSV, 2008), které zdůraznily význam participace a systematického přístupu při zajišťování dostupnosti služeb na místní úrovni.

V následujících letech byly zveřejněny další metodické nástroje, jako jsou Metodiky pro plánování sociálních služeb (MPSV, 2014a) a Kritéria kvality plánování sociálních služeb (MPSV, 2014), které přispěly ke standardizaci procesů plánování. Dále byl vydán dokument Minimální kritéria kvality plánování rozvoje sociálních služeb na krajské úrovni (MPSV, 2015), který poskytl jasné požadavky na procesy plánování v krajích.

Současný stav plánování sociálních služeb je definován zejména zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, kde § 95 stanovuje povinnost krajů vytvářet střednědobé plány rozvoje sociálních služeb, zatímco § 94 obcím dává možnost (nikoli povinnost) zpracovávat střednědobé plány rozvoje sociálních služeb. MPSV vydalo v roce 2020 aktualizovaná metodická doporučení, která reflektují nové výzvy a potřeby v oblasti plánování, včetně metodiky síťování sociálních služeb a doporučení pro spolupráci mezi obcemi a kraji. Tato doporučení kladou důraz na efektivní koordinaci a vyhodnocování procesů plánování. Schéma procesu střednědobého plánování zahrnuje analýzu potřeb, definování priorit, plánování kapacit služeb, jejich financování a pravidelné vyhodnocování plnění stanovených cílů. Důležitým aspektem je také zapojení všech klíčových aktérů – veřejné správy, poskytovatelů sociálních služeb, neziskových organizací a samotných uživatelů služeb (MPSV, 2020, 2020a, 2020b, 2020c, 2024).

2 METODOLOGIE

Metodologické základy analýzy regionálních disparit v dostupnosti sociálních služeb pro osoby bez domova v České republice vychází z kvantitativního přístupu.

2.1 Cíl a výzkumná otázka

Cílem analýzy je odpovědět výzkumnou otázkou: Jaké jsou hlavní rozdíly v dostupnosti sociálních služeb pro osoby bez domova mezi jednotlivými kraji České republiky?

2.1 Zpracování a sběr dat

Pro získání dat a jejich analýzu byly využity:

1. Analýza sekundárních dat

Byla provedena analýza dostupných statistických dat ze zdrojů Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV, 2023), Českého statistického úřadu (ČSÚ, 2023), Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD, 2024), a dále ze zpráv a analýz Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí (VÚPSV, 2019), a Platformy pro sociální bydlení. Zdrojem dat byl také registr poskytovatelů sociálních služeb⁴⁰ vedený Ministerstvem práce a sociálních věcí (MPSV, 2024). Tyto údaje zahrnují:

- Počet registrovaných sociálních služeb v jednotlivých krajích.
- Počet sociálních pracovníků na obecních úřadech.
- Počet lidí v bytové nouzi.
- Počet sociálních služeb pro cílovou skupinu osoby bez domova.

2. Komparativní analýza

Porovnání regionálních rozdílů v dostupnosti služeb bylo založeno na identifikaci počtu sociálních služeb specificky zaměřených na cílovou skupinu osob bez domova.

Data byla shromažďována a analyzována za období 2023–2024, aby bylo možné identifikovat aktuální situaci. Jako základní úroveň analýzy byly zvoleny kraje České republiky, s ohledem na jejich klíčovou roli při plánování a financování sociálních služeb. Pro analýzu dat byla využita tabulková a grafická vizualizace, přičemž byly aplikovány metody popisné statistiky a základní komparativní analýzy.

2.3 Limity studie

Je třeba zdůraznit, že relevance dat je omezená z hlediska interpretace, protože chybí například jednotná metodika vykazování sociálních služeb a zároveň existují rozdíly v definici bezdomovectví pro účely statistik na národní a mezinárodní úrovni.

3 VÝZKUMNÁ ZJIŠTĚNÍ

Regionální politika v České republice představuje klíčový rámec pro plánování a realizaci sociálních služeb. Analýza současného stavu ukazuje, že legislativní zakotvení a institucionální struktura regionální politiky významně ovlivňují kvalitu a dostupnost těchto služeb. V kontextu decentralizovaného modelu veřejné správy se však objevují výrazné regionální rozdíly, které jsou způsobeny rozdílnými zdroji financování, prioritami samospráv a přístupem k implementaci národních strategií.

3.1 Počet sociálních služeb v České republice

---

⁴⁰ <https://www.mpsv.cz/web/cz/registr-poskytovatelu-sluzeb>

Dle údajů v registru poskytovatelů sociálních služeb je v České republice registrováno celkem 5 641 sociálních služeb. Mezi nepoččetnějšími dominují domovy pro seniory (522), sociální poradny (524) a pečovatelská služba (673). Ze statistické ročenky MPSV (2023) lze získat počet sociálních pracovníků na obecních úřadech (přenesená působnost) 1 542 a odhadnout počet sociálních pracovníků v sociálních službách okolo 10 000. Následující Tabulka 3 ukazuje aktuální celkový počet sociálních služeb v České republice dle jednotlivých druhů.

Druh sociální služby (uvedené v § 34 zákona č. 108/2006 Sb.)	Počet služeb celkem
Centra denních služeb	72
Denní stacionáře	271
Týdenní stacionáře	48
Domovy pro osoby se zdravotním postižením	212
Domovy pro seniory	522
Domovy se zvláštním režimem	404
Chráněné bydlení	225
Azylové domy	211
Domy na půl cesty	24
Zařízení pro krizovou pomoc	47
Nízkoprahová denní centra	74
Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež	237
Noclehárny	81
Terapeutické komunity	15
Sociální poradny	524
Sociálně terapeutické dílny	147
Sociální rehabilitace	330
Pracoviště rané péče	49
Intervenční centra	18
Služby následné péče	50
Kontaktní centra	60
Krizová pomoc	49
Odlehčovací služby	357
Osobní asistence	212
Pečovatelská služba	673
Podpora samostatného bydlení	56
Průvodcovské a předčitatelské služby	12
Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi	257
Sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdr.postižením	118
Telefonická krizová pomoc	35
Terénní programy	206
Tísňová péče	18
Tlumočnické služby	27
Celkem ČR	5 641

Tabulka 3: Počet sociálních služeb v ČR

Zdroj: MPSV, 2024 (vlastní zpracování)

3.2 Osoby bez domova a lidé ohrožení bytovou nouzí

Pro porozumění problematice bezdomovectví se v rámci EU i v ČR využívá typologie ETHOS, která umožňuje komplexní identifikaci jednotlivých forem bytové nouze. ETHOS klasifikuje lidi bez domova na základě jejich „domovské“ situace. Tato typologie zahrnuje kategorie, které se využívají pro mapování problému bezdomovectví a vývoj, monitorování a hodnocení politik, včetně plánování a evaluace sociálních služeb. Podle klasifikace ETHOS rozlišujeme osoby bez střechy (spící venku), bez bytu (dočasné přístřeší), osoby v nejistém bydlení (ubytovny) a osoby v nevyhovujícím bydlení (přelidněné či nevyhovující podmínky) (FEANTSA, 2005).

Podle Sčítání osob bez domova (VÚPSV, 2019) žije v ČR přibližně 23 830 osob bez domova, z toho 2 600 dětí. Nejvíce jich žije v Moravskoslezském kraji (3 540 osob), Praze (3 250 osob) a Jihomoravském kraji (2 450 osob). Tento stav ukazuje na hluboké sociální problémy související s nedostatkem dostupného bydlení a také podpůrných služeb. Podle Zprávy o vyloučení z bydlení 2024 (Platforma pro sociální bydlení, 2024) má 1,6 milionu lidí v ČR závažný problém s bydlením a 161 tisíc domácností se nachází v bytové nouzi.

Podle dat Country Notes on Homelessness (OECD, 2024) se Česká republika umístila v mezinárodním srovnání na třetím místě. Obrázek 4 převzat z tisku.

Obrázek 4: Počet sociálních služeb v ČR

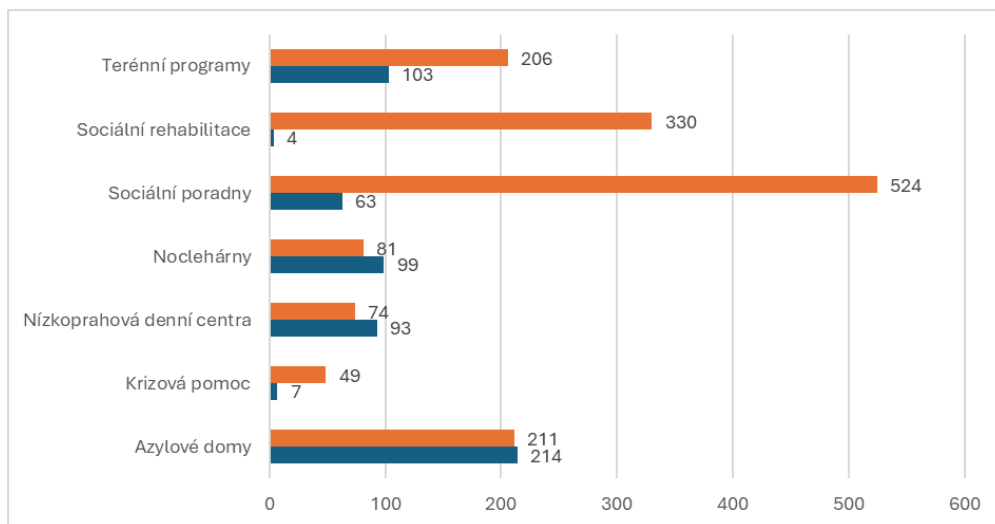
Zdroj: OECD, 2024 (grafické zpracování převzato z tisku)

3.3 Sociální služby pro osoby bez domova

Typické služby pro cílovou skupinu lidí bez domova zahrnují azylové domy, noclehárny, denní centra, anebo terénní programy. Do komparativní analýzy byly zahrnuty všechny služby, které v registru označily jako jednu ze svých cílových skupin „osoby bez přístřeší“. Na základě nastaveného filtru byly dále sledovány i

sociální služby: sociální rehabilitace, sociální poradny a krizová pomoc. Mezi sociálními službami určenými pro lidi bez domova dominují azylové domy (214), nízkoprahová denní centra (93), noclehárny (99)⁴¹ a terénní programy (103).

Následující Graf 1 znázorňuje poměr celkového počtu registrovaných sociálních služeb dle druhu v ČR a počtu těchto druhů služeb určených pro cílovou skupinu lidí bez domova. Ukazuje se, že ani sociální poradny, ani krizová pomoc nebo sociální rehabilitace nejsou vnímány jako služby cílené na tuto specifickou klientelu.

Graf 1: Porovnání počtu sociálních služeb pro osoby bez domova v ČR

Zdroj: MPSV, 2024 (vlastní zpracování)

3.4 Regionální disparity v dostupnosti sociálních služeb pro osoby bez domova

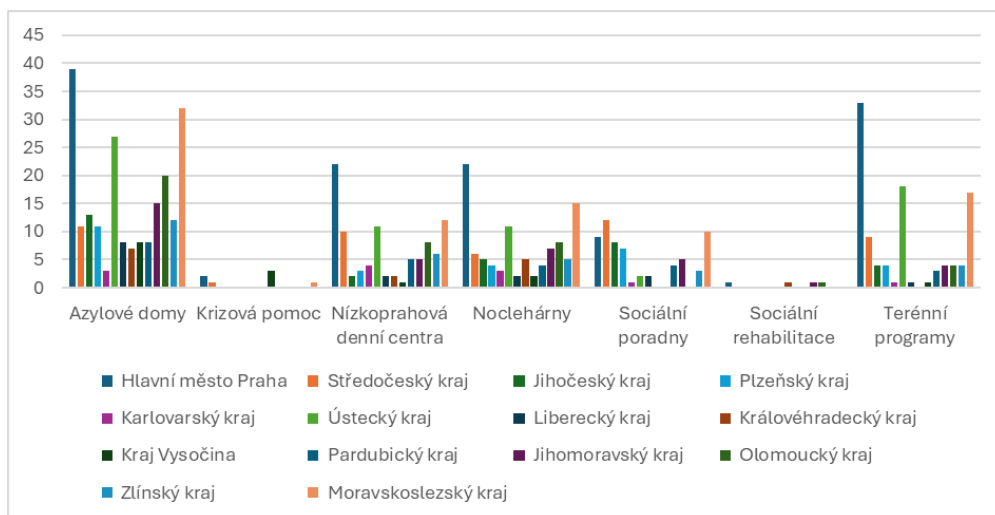
Ve velkých městech je síť (sociálních) služeb lépe rozvinutá, zatímco venkovské oblasti často postrádají základní zařízení. Tento jev podporuje migraci do měst, což vytváří další tlak, na již přetížená zařízení. Plánování a realizace sociálních služeb pro osoby bez domova je kritickým prvkem regionální politiky, který odráží nejen institucionální kapacity, nebo úroveň spolupráce mezi veřejnou správou a poskytovateli sociálních služeb, ale také priority politické reprezentace⁴².

Významné rozdíly v dostupnosti sociálních služeb pro osoby bez domova mezi jednotlivými regiony ČR poukazují na nerovnoměrnou distribuci zdrojů a kapacit. Nejvýraznější zastoupení sociálních služeb pro osoby bez domova jsou právě v aglomeracích hlavního města Prahy, Ústeckého a Moravskoslezského kraje, což reflektuje rozsah fenoménu bezdomovectví v těchto částech republiky.

⁴¹ Ve vyhledávání v registru poskytovatelů sociálních služeb byl nastaven parametr „druh sociální služby“ pro zjištění celkového počtu služeb v ČR. A následně byl k tomuto parametru přidán filtr cílové skupiny „osoby bez přístřeší“. Nelze dohledat informace, které by vysvětlily, že počet registrovaných služeb pro konkrétní cílovou skupinu je vyšší než počet služeb v rámci ČR (tato data byla ověřována i ve statistické ročence, v níž nebyla shledána zásadnější odchylka).

⁴² V prosinci 2024 senátor za Středočeský kraj prezentoval návrh řešit bezdomovectví represí – uvězněním.

Osoby bez domova představují různorodou cílovou skupinu s odlišnými potřebami. Výsledky naznačují, že služby zaměřené na osoby bez domova narážejí na limity v možnostech poskytovat individualizovaný přístup, který by reflektoval specifické okolnosti a potřeby jednotlivců co nejdříve (krizová pomoc pouze ve čtyřech krajích, a to v řádu jednotek). Názorný přehled viz následující Graf 2.

Graf 2: Komparace počtu sociálních služeb pro osoby bez domova dle krajů
Zdroj: MPSV, 2024 (vlastní zpracování)

4 DISKUSE

Decentralizace je v České republice základním prvkem veřejné správy, zejména v oblasti sociálních služeb. Tento model umožňuje krajům a obcím přizpůsobovat plánování místním potřebám, avšak analýza ukazuje, že současný systém naráží na několik výzev. Mezi ně patří například nejednotnost v přístupu krajů, které často přistupují k plánování sociálních služeb odlišně, což vede k regionálním nerovnostem v kvalitě a dostupnosti služeb. Navíc sociální služby pro osoby bez domova nepatří mezi priority samospráv.

Pokud je v České republice silný vliv veřejné správy, pak by mohla být inspirací zkušenost z Německa, kde jsou na národní úrovni stanoveny minimální standardy pro dostupnost a kvalitu služeb. Tyto standardy zajišťují, že ve všech regionech je poskytována podpora rovnoměrně, bez ohledu na lokální ekonomickou situaci. K vyrovnání regionálních rozdílů jsou zavedeny finanční transfery mezi bohatšími a chudšími regiony, což umožňuje efektivní fungování systému sociálních služeb i v méně rozvinutých oblastech (Baptista et al., 2019).

Preventivní strategie hrají klíčovou roli v boji proti bezdomovectví, přičemž příklady z Francie a Nizozemska ukazují jejich efektivitu. Programy zaměřené na včasnou identifikaci rizik vystěhování, jako je spolupráce s pronajímateli, poskytování finančního poradenství nebo krátkodobé finanční pomoci, přispívají

k setrvání lidí v jejich domovech. To pak snižuje sociální i ekonomické dopady spojené se ztrátou bydlení. V Rakousku je důraz kladen na dostupnost integrovaných služeb, kde jednotlivci mohou na jednom místě získat sociální, zdravotní i právní podporu, což zjednodušuje přístup ke komplexní pomoci. Inspirací pro český kontext by mohlo být nejen zavádění přesně těchto modelů, ale také posilování spolupráce s dalšími sektory, jako jsou bydlení, zaměstnanost a zdravotnictví (Baptista et al., 2019; Pleace et al., 2018). Také přístupy zaměřené na rozvoj sociálního a komunitního bydlení, které jsou úspěšně realizovány například ve Švédsku, ukazují, že prevence je nejen sociálně spravedlivá, ale také ekonomicky efektivní. Ve Finsku se realizuje program Housing First, který cílí na eliminaci dlouhodobého bezdomovectví tím, že poskytuje domov všem lidem bez domova. Na tento přístup navazuje vize univerzálních základních služeb (Pleace, 2016, Y-Foundation, 2020, Hinz, 2024).

Posílení preventivních opatření, jako jsou včasné intervence a integrované služby, by mohlo snížit počet osob ohrožených bezdomovectvím. Stejně jako inovace a nové přístupy. Od roku 2024 je v ČR realizován výzkumný projekt⁴³, inspirovaným kanadskou studií nepodmíněného finančního transferu (Dwyer et al., 2023), který mj. dává lidem bez domova jednorázovou finanční částku 100 000 Kč bez podmínek s cílem zjistit, jak tito lidé s financemi naloží, jak se změní kvalita jejich života a jestli tento princip zároveň přinese úsporu veřejných výdajů oproti stávajícímu systému služeb.

ZÁVĚR

Výsledky analýzy ukazují, že dostupnost sociálních služeb pro osoby bez domova v České republice je výrazně ovlivněna regionálními specifiky. Ty pramení z ekonomických, institucionálních a organizačních rozdílů.

Regionální politika hraje klíčovou roli v plánování a realizaci sociálních služeb. Decentralizovaný model veřejné správy umožňuje pružně reagovat na místní potřeby a přizpůsobit služby specifikům jednotlivých regionů. Současně však decentralizace přináší výzvy spojené s nejednotností přístupu a koordinace mezi regiony. Zavedení jednotných národních standardů, které by stanovily minimální požadavky na dostupnost a kvalitu služeb, by mohlo přispět k vyrovnání rozdílů, obzvláště u služeb, které nejsou politicky „atraktivní“. Tyto standardy by měly být doplněny o jasně definované mechanismy financování, které by zajistily rovnoměrné rozdělení prostředků mezi regiony.

Zahraníční zkušenosti, zejména z Finska, poskytují inspiraci pro efektivní řešení problematiky bezdomovectví (Y-Foundation, 2020). Finský model Housing First, který staví stabilní bydlení na první místo jako základní předpoklad pro další integraci, vedl k významnému snížení počtu osob bez domova. Preventivní opatření jsou dalším klíčovým prvkem, který by mohl výrazně přispět ke snížení počtu osob ohrožených bezdomovectvím. Například včasné intervence při hrozbě vystěhování, poradenství a finanční podpora jsou osvědčené nástroje, které v zahraničí přinášejí pozitivní

---

⁴³ www.newleaf.cz

výsledky. V České republice je však prevence stále slabě rozvinutá a často chybí propojení mezi jednotlivými službami.

Řešení bezdomovectví však není pouze otázkou sociální práce a sociálních služeb. K úspěšné prevenci a eliminaci bezdomovectví je zapotřebí funkčních nástrojů v dalších systémech, jako je bydlení, zaměstnanost a zdravotnictví. Dostupné a cenově přijatelné bydlení, podpora zaměstnanosti prostřednictvím rekvalifikačních programů a přístup ke zdravotní péči jsou základními pilíři, které musí být s poskytováním sociálních služeb úzce propojeny. Koordinovaný přístup těchto systémů je nezbytný pro zajištění prevence propadu do hlubokého sociálního vyloučení osob bez domova.

Dalším významným faktorem jsou inovace v poskytování sociálních služeb a otázka redesignu letitého systému. Technologický pokrok nabízí nové nástroje, jako jsou digitální platformy pro koordinaci služeb, systémy pro sledování potřeb uživatelů nebo aplikace umožňující přímý přístup ke krizové pomoci.

Výsledky této studie ukazují potřebu pokračovat ve výzkumu, zkoumat regionální disparity dostupnosti sociálních služeb více do hloubky, a zaměřit se také na hodnocení efektivity nebo dopadu stávajících opatření a testování nových přístupů. Zejména je třeba sledovat a analyzovat, jak různé formy prevence ovlivňují počet osob v bytové nouzi. Budoucí výzkum by měl zahrnout také mezioborovou spolupráci, která propojí sociální práci, ekonomii a urbanismus, a nabídne komplexní přístup k tomuto mnohovrstevnatému problému.

Regionální disparity v dostupnosti sociálních služeb pro osoby bez domova zůstávají zásadní výzvou v České republice. Tento příspěvek zdůrazňuje potřebu vzájemné koordinace, strategického plánování a hledání nových řešení, která mohou přispět ke snížení sociálních nerovností, zvýšení kvality života a předcházení vyloučení osob bez domova.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- ASPINALL, P. J. 2014. *Hidden Needs: Identifying Key Vulnerable Groups in Data Collections – Vulnerable Migrants, Gypsies and Travellers, Homeless People and Sex Workers*. Brighton: Centre for Health Services Studies.
- BANKS, S. 2020. *Ethics and Values in Social Work*. 5. vydání. London: Macmillan Education UK. ISBN 9781137607188.
- BAPTISTA, I. & MARLIER, E. 2019. Fighting homelessness and housing exclusion in Europe: A study of national policies. In: *ResearchGate*. [online] Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/336216510_Fighting_homelessness_and_housing_exclusion_in_Europe_A_study_of_national_policies
- ČSÚ / Český statistický úřad. 2023. *Počet, struktura a projekce obyvatel*. [online] Dostupné z: <https://csu.gov.cz/pocet-struktura-a-projekce-obyvatel?pocet=10&start=0&podskupiny=132&razeni=-datumVydani>
- DWYER, R., PALEPU, A., WILLIAMS, C., DALY-GRAFSTEIN, D. & ZHAO, J. 2023. Unconditional cash transfers reduce homelessness. In: *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 120(36), e2222103120. DOI: 10.1073/pnas.2222103120.

- EAPN. 2021. *The European Anti-Poverty Network*. [online] Dostupné z: <https://www.eapn.eu/>
- EUROPEAN COMMISSION. 2024. *Annual reports on the application of the principles of subsidiarity and proportionality and relations with national Parliaments*. [online] Dostupné z: https://commission.europa.eu/law/law-making-process/adopting-eu-law/relations-national-parliaments/annual-reports-application-principles-subsidiarity-and-proportionality-and-relations-national_en
- ERDF. 2024. [online] Dostupné z: https://commission.europa.eu/funding-tenders/find-funding/eu-funding-programmes/european-regional-development-fund-erdf_en
- ESF+. 2024. [online] Dostupné z: <https://european-social-fund-plus.ec.europa.eu/en/what-esf>
- FEANTSA. 2005. *European Typology of Homelessness and Housing Exclusion (ETHOS)*. [online] Dostupné z: <https://www.feantsa.org>
- HENDRYCH, D. 2016. *Správní právo: Obecná část*. 9. vydání. Praha: C. H. Beck. ISBN 9788074006241.
- HINZ, Y. 2024. Sustainable welfare: Universal basic services and the case of the Finnish Housing First policy. In: *ResearchGate*. DOI: 10.1007/s12107-024-00345-x. [online] Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/387828344_Sustainable_welfare_Universal_basic_services_and_the_case_of_the_Finnish_Housing_First_policy
- IFSW. 2014. *Global definition of social work*. International Federation of Social workers. [online] Dostupné z: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work>
- KADEČKA, S., RIGEL, F. 2009. *Výkon státní správy – kompetence a odpovědnost (stručná teoretická studie)*. Brno: MV.
- KOČÍ, R. 2012. *Obecní samospráva v České republice (Praktická příručka s judikaturou)*. Praha: Leges. ISBN 9788087576281.
- LEVICKÁ, J., VASKA, L. and VRŤOVÁ, J. 2021. Historical Roots of Supervision in Social Work Framed by the Anglo-American Tradition. In: *Czech & Slovak Social Work/Sociální Práce/Sociálna Práca*, 21(4), pp. 47–59. ISSN 12136204.
- MAROON, I. 2012. *Syndrom vyhoření u sociálních pracovníků*. Praha: Grada Publishing. ISBN 9788026201809.
- MICROSOFT OPEN STREET MAP. 2024. *Open Street Map Data*. [online] Dostupné z: <https://www.openstreetmap.org>
- MMR. 2021. *Strategie regionálního rozvoje České republiky 2021–2027*. [online] Dostupné z: <https://mmr.gov.cz/getmedia/58c57a22-202d-4374-af5d-cbd8f9454adb/SRR21.pdf.aspx?ext=.pdf>
- MPSV. 2002. *Komunitní plánování – věc veřejná (přůvodce)*. [online] Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/komunitni-planovani-vec-verejna-pruvodce->
- MPSV. 2004. *Přůvodce procesem komunitního plánování sociálních služeb*. [online] Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/pruvodce-procesem-komunitniho-planovani-socialnich-sluzeb>
- MPSV. 2008. *Metodiky Deset kroků procesem komunitního plánování*. [online] Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/metodiky-deset-kroku-procesem-komunitniho-planovani->

MPSV. 2014. *Kritéria kvality plánování sociálních služeb*. [online] Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/kriteria.pdf/1355b471-8504-5bc1-7e9c-e41deeb1171d>

MPSV. 2014a. *Metodiky pro plánování sociálních služeb*. [online] Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/metodiky-pro-planovani-socialnich-sluzeb>

MPSV. 2015. *Materiálně-technický standard pro služby sociální péče poskytované pobytovou formou*. [online] Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Doporuceny_postup_Materialne_technicky_standard.pdf/cefaea04-4b3d-ed52-e383-4ebbd7609f96

MPSV. 2015. *Minimální kritéria kvality plánování rozvoje sociálních služeb na krajské úrovni*. [online] Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/kriteria_111115.pdf/9602711e-8485-8dc0-dd99-01d4f2de162c

MPSV. 2016. *Strategické a analytické dokumenty k sociálním službám*. [online] Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/strategicke-a-analyticke-dokumenty-k-socialnim-sluzbam>

MPSV. 2019. *Kolik žije v ČR bezdomovců? Výzkumný ústav práce a sociálních věcí představil závěry rozsáhlého výzkumu (tisková zpráva)*. [online] Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/511219/17_10_2019+TZ+-+VUPSV+scitani+bezdomovcu.pdf/53094fde-dde1-33da-bdef-6f2660e23450

MPSV. 2020. *Aktualizovaná metodická doporučení k plánování sociálních služeb*. [online] Dostupné z: [https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/K3_Metodick%C3%A1_doporu%C4%8Den%C3%AD_v2.pdf/d812783a-e5cb-1dbb-daf8-6975b13af8b3metodická_doporučení_k_plánování_sociálních_služeb_\(mpsv.cz\)](https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/K3_Metodick%C3%A1_doporu%C4%8Den%C3%AD_v2.pdf/d812783a-e5cb-1dbb-daf8-6975b13af8b3metodická_doporučení_k_plánování_sociálních_služeb_(mpsv.cz))

MPSV. 2020a. *Doporučení pro spolupráci v plánování / zajišťování sociálních služeb mezi obcemi a kraji*. [online] Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/KA+5_Doporu%C4%8Den%C3%AD+%28metodick%C3%BD+matei%C3%A11%29_v2.pdf/59420cdf-e7cc-aed2-8625-0605847e853c

MPSV. 2020b. *Schéma procesu střednědobého plánování, naplňování a vyhodnocování SPRSS*. [online] Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Sch%C3%A9ma+procesu+st%C5%99edn%C4%9Bdob%C3%A9ho+pl%C3%A1nov%C3%A1n%C3%AD%2C+napl%C5%88ov%C3%A1n%C3%AD+a+vyhodnocov%C3%A1n%C3%AD+SPRSS.xlsx/22bb036c-d130-bdf7-0005-13b4cfd765d2>

MPSV. 2020c. *Metodika síťování sociálních služeb*. [online] Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/K2_Metodika+s%C3%AD%C5%A5ov%C3%A1n%C3%AD_v2.pdf/a8984da7-92c6-1a00-ace8-55549ecea51

MPSV. 2021. *Strategie sociálního začleňování 2021–2030*. [online] Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/strategie-socialniho-zaclenovani-2021-2030>

MPSV. 2023. *Statistická ročenka práce a sociálních věcí 2023*. Praha: MPSV. [online] Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statisticka-rocenka-z-oblasti-prace-a-socialnich-veci>

MPSV. 2024a. *Plánování sociálních služeb*. [online] Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/planovani-socialnich-sluzeb>

- MPSV. 2024. *Registr poskytovatelů sociálních služeb*. [online] Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/registr-poskytovatelu-sluzeb>
- MV. 2023. *Územní členění České republiky*. [online] Dostupné z: <https://storymaps.arcgis.com/stories/210471a0957444ba99e17418559214f3>
- MV. 2024. *Mapový portál Ministerstva vnitra: Územně správní členění ČR*. [online] Dostupné z: <https://vnitro.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=402a3550d37244228a73a7d09cd9fda1>
- OECD. 2019. *Making Decentralisation Work: A Handbook for Policy-Makers*. Paris: OECD Publishing. ISBN 9789264313033.
- OECD. 2024. *Homelessness: Country Notes*. [online] Dostupné z: <https://web-archive.oecd.org/temp/2024-04-30/675328-homelessness-country-notes.htm>
- PLATFORMA PRO SOCIÁLNÍ BYDLENÍ. 2024. *Česko na křižovatce. Zpráva o vyloučení z bydlení 2024*. [online] Dostupné z: <https://www.socialnibydeni.org/publikace>
- PLEACE, N. 2016. *Housing First Guide Europe*. Brussels: FEANTSA.
- PLEACE, N., BAPTISTA, I. & BENJAMINSEN, L. 2018. Homelessness services in Europe: EOH comparative studies on homelessness. In: *White Rose ePrints*. [online] Dostupné z: <https://eprints.whiterose.ac.uk/142819/>
- VÍŠEK, P. 1997. *Obce, města, regiony a sociální služby*. 1. vydání. Praha: Socioklub. ISBN 8090226019.
- VÚPSV. 2019. *Sčítání osob bez domova v České republice 2019*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. ISBN 9788074163517.
- Vyhláška č. 346/2020, o stanovení správních obvodů obcí s rozšířenou působností, území obvodů hlavního města Prahy a příslušnosti některých obcí do jiného okresu.*
- Vyhláška č. 505/2006, kt. se provádějí některá ustanovení zákona o soc.sloužbách.*
- Vyhláška č. 512/2002, o zvláštní odborné způsobilosti úředníků územních samosprávných celků.*
- Y-FOUNDATION. 2020. *Home for All*. [online] Dostupné z: <https://www.ysaatio.fi/en/housing-first-finland>
- Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.*
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.*
- Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení).*
- Zákon č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení).*
- Zákon č. 131/2000 Sb., o hlavním městě Praze.*
- Zákon č. 151/2020 Sb., o územně správním členění státu.*
- Zákon č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje.*
- Zákon č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů.*
- Zákon č. 312/2002 Sb., o úřednicích územních samosprávných celků.*
- Zákon č. 314/2002 Sb., o stanovení obcí s pověřeným obecním úřadem.*
- Zákon č. 347/1997 Sb o vytvoření vyšších územních samosprávných celků*

PUBLICY 2024

Sociálne služby a ich zabezpečovanie obcami, mestami a vyššími územnými celkami

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie PUBLICY 2024 II. Obce, mestá a vyššie územné celky v regionálnom rozvoji konanej 3. decembra 2024.

Editori:

PhDr. Michal Imrovič, PhD.

Mgr. Sára Danielová

Recenzenti:

PhDr. Erika Štangová, PhD.

Mgr. et. Mgr. Katarína Švrčková, PhD.

Vydavateľ: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2025

Počet strán: 237

Vydanie: Prvé, online

https://fsvucm.sk/wp-content/uploads/2025/05/Publicity_FINAL.pdf

ISBN 978-80-572-0518-0